

مقالات علمی

چالش های سیاسی اقتصادی و تمولات مقوقی و قانونگذاری در قراردادهای نفتی ایران
مرتضی وامدی، محمد صادق پور، عماد ملا ابراهیمی و گ. نصر

ارزیابی اثربخشی عوامل مختلف جامعه پذیری دینی، درجه دینداری و سایر عوامل در پیشگیری
از جرایم اقتصادی
محمود شهابی

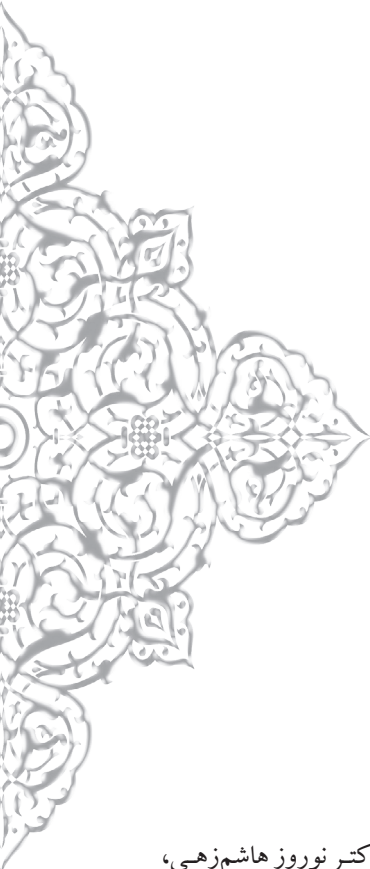
بررسی رابطه سرمایه فکری و عملکرد سازمانی؛ در اداره ها و سازمان های دولتی مناطق جنوبی کشور
علی اکبر ایزدی سعدی

نقش سازمان های مردم نهاد در پیشگیری و مقابله با فساد اداری در دستگاه های اجرایی استان سیستان و
بلوچستان
دکتر مهسی عاکفی قاضیانی، محمد رضا میرزاده

ارزیابی کیفیت خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه
فرامرز امامقلی زاد باری، دکتر یعقوب علوی متین و دکتر محقر بیگ زاد

ریشه های تاریخی فساد اداری و مبارزه با آن در روسیه
دکتر جهانگیر کرمی، رقیه کرامتی نیا

آسیب شناسی علل بروز تفریط اداری-مالی در بین برخی از کارکنان بانک و ارائه راهکارهایی برای کاهش آن
علی باقری، دکتر ابراهیم عباسی

فصلنامه دانش ارزیابی

سال ششم؛ شماره نوزدهم؛ بهار ۱۳۹۳

صاحب امتیاز: سازمان بازرسی کل کشور

مدیر مسئول: ناصر سراج

سرمدیر: ابراهیم شاهرخیان

اعضای هیات تحریریه:

دکتر حمیدرضا ملک محمدی، دکتر مهدی سبحانی نژاد، دکتر مقصود امیری، دکتر نوروز هاشم زهی،
دکتر حسین غلامی، دکتر سید محمد رضا سید نورانی، دکتر علیرضا دیهیم

تلفن: ۶۱۳۶۲۱۳۵-۶۱۳۶۲۱۶۱

www.bazresi.ir

bazrasi.research@136.ir

مدیر اجرایی: آمنه کاشانی موحد

ویراستار: سارا عسکرنیا

انتشارات علوم اجتماعی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۵۰۰۰۰ ریال

نشانی: تهران: خیابان آیه الله طالقانی، تقاطع سپهبد قرنی، سازمان بازرسی کل کشور،
طبقه ششم، دفتر فصلنامه دانش ارزیابی

فصلنامه دانش ارزیابی به استناد مجوز شماره ۱۶۱۳/۱۲۴ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منتشر می‌شود.

مطالب مطرح شده در مقالات موضع سازمان بازرسی نبوده و نظر نویسندگان آن‌ها می‌باشد و صحت
مطالب به عهده نویسندگان خواهد بود

فهرست مطالب

سخن مدیر مسئول	۱
چالش‌های سیاسی-اقتصادی و تحولات حقوقی و قانونگذاری در قراردادهای نفتی ایران/مرتضی واحدی، محمد صادق پور، عماد ملا ابراهیمی و ک. نصر	۵
ارزیابی اثربخشی عوامل مختلف جامعه‌پذیری دینی، درجه دینداری و سایر عوامل در پیشگیری از جرایم اقتصادی/ دکتر محمود شهبابی	۳۱
بررسی رابطه سرمایه فکری و عملکرد سازمانی در اداره‌ها و سازمان‌های دولتی مناطق جنوبی کشور/ علی اکبر ایزدی سعیدی	۶۱
نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری و مقابله با فساد اداری در دستگاه‌های اجرایی استان سیستان و بلوچستان/ دکتر موسی عاکفی قاضیانی و محمد رضا میرزاده	۸۱
ارزیابی کیفیت خدمات درمانی و بیمه‌ای سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه/ فرامرز امامقلی زاد باری، دکتر یعقوب علوی متین و دکتر جعفر بیک زاد	۱۱۵
ریشه‌های تاریخی فساد اداری و مبارزه با آن در روسیه/ دکتر جهانگیر کرمی و رقیه کرامتی نیا	۱۴۳
آسیب شناسی علل بروز تخلف اداری-مالی در بین برخی از کارکنان بانک و ارایه راهکارهایی برای کاهش آن/ علی باقری و دکتر ابراهیم عباسی	۱۶۷

سخن مدیر مسئول

به نام آفریدگار هستی بخش

شماره‌ای دیگر از فصلنامه دانش ارزیابی در معرض دید محققان، پژوهشگران و علاقه‌مندان حوزه‌های اجرای سیاست‌ها، ارزیابی سیاست‌ها و نظارت و بازرسی آن‌ها قرار گرفته است. در این شماره نیز کوشیده‌ایم تا همچون گذشته، مجموعه‌ای متنوع از موضوع‌ها را در قالب‌های کاربردی و عملیاتی با صبغه‌ای بیش‌تر داخلی به‌بوته نقد و بررسی بگذاریم، هرچند که از مسایل بین‌المللی نیز بحث‌هایی درخور را در این مجال گنجانده‌ایم.

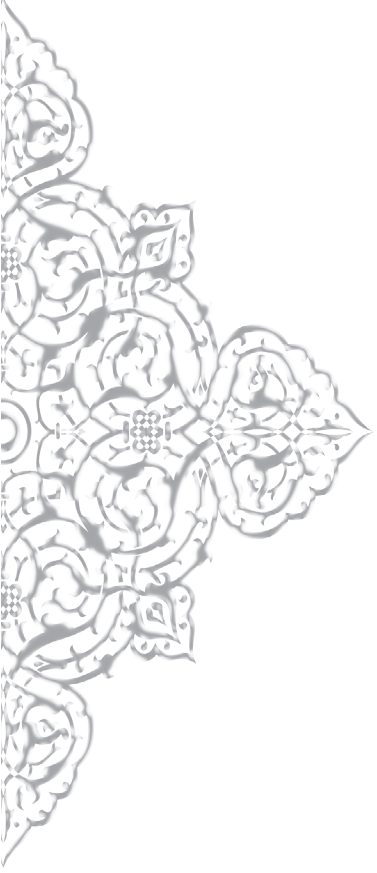
مجله دانش ارزیابی اگرچه اهمیتی وافر را برای مباحث نظری قایل است اما آن را به تنهایی کافی نمی‌پندارد و از این‌روست که پردازش مباحث، رویکردی اساساً کاربردی به‌خود می‌گیرد و در قالب مطالعات موردی ظاهر می‌شود که ارزش آن از چشمان محققان و اصحاب قلم پنهان نیست.

دانش ارزیابی این فرصت را در اختیار محققان و پژوهشگران قرار می‌دهد تا با انتشار حاصل تحقیقات خود، مسیر تسهیم دانش در کشور را هموارتر نموده و به ارتقاء سطح دانش و پژوهش کمک نمایند. مانند همیشه، پذیرای پیشنهادها و انتقادهای سازنده خوانندگان گرامی هستیم.

به منه و کرمه

ناصر سراج

مقالات علمی

چالش‌های سیاسی - اقتصادی و تحولات حقوقی و قانونگذاری در قراردادهای نفتی ایران

مرتضی واحدی^۱

محمد صادق پور^۲

عماد ملا ابراهیمی^۳

گ. نصر^۴

چکیده:

در طول قرن بیستم، نفت چه از نظر تحولات در عقد قراردادهای حقوقی و چه از نظر وقوع تغییرات سیاسی و اقتصادی نقش مهم و تعیین کننده‌ای در سر نوشت کشورهای نفت خیز ایفاء نموده است، مسئله نفت در ایران مرتبط با تحولات یکصد ساله اخیر است. از سال ۱۹۰۸ میلادی که اولین چاه نفت در مسجد سلیمان کشف شد تاکنون قراردادهای نفتی بسیاری مستخرج از قوانین و مقررات متعدد، منعقد شده که همواره منشأ مناقشات حقوقی و... فراوانی بوده است. مطالعه قراردادهای نفتی نشان دهنده تحولی شگرف در روند انعقاد این قراردادها در کشور است که با قراردادهای امتیازی و انتقال مالکیت عین آغاز می شود. اما پس از ملی شدن صنعت نفت، با تصویب نخستین قانون نفت در سال ۱۳۳۶، دوره قراردادهای امتیازی پایان یافته و قراردادهای انتقال مالکیت منفعت یا اجازه بهره‌برداری (قراردادهای مشارکتی) پا به عرصه حضور می گذارند. تحت تأثیر جنبش‌های ملی با تصویب قانون نفت سال ۱۳۵۳ صراحتاً انعقاد قراردادهای مشارکتی ممنوع می شود و قراردادهای خدماتی (پیمانکاری) در دستور کار قرار می گیرد. پس از انقلاب اسلامی، قانون نفت سال ۱۳۶۶ تصویب شده، لیکن قانون نفت سال ۱۳۵۳ به طور کامل فسخ نمی شود و فقط در موارد تناقض، قانون نفت ۱۳۶۶ اعمال می شود، در این قانون همچنان روش قراردادهای پیمانکاری یا خدماتی مجری است. در سنوات بعد با استنتاج از قوانین نفت ۱۳۵۳ و ۱۳۶۶ یکی از حقوق قراردادهای خدماتی یعنی بیع متقابل نفتی در کشور رواج می یابد. در این پژوهش با استمداد از شیوه توصیفی تحلیلی و بهره گیری از ابزار کتابخانه‌ای سیر تحول قانونی و قراردادی در چند دهه اخیر با عطف توجه به سوابق تاریخی و موازین حقوقی مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: قانونگذاری، قراردادهای نفتی، قراردادهای امتیازی، قراردادهای مشارکتی، قراردادهای خدماتی، بیع متقابل.

۱- کارشناس ارشد حقوق خصوصی و حقوق تجارت بین الملل دانشگاه تهران _ Morteza.Vahedi@ut.ac.ir

۲- کارشناس ارشد حقوق بین الملل دانشگاه شهید بهشتی

۳- کارشناس ارشد حقوق خصوصی دانشگاه تهران

۴- کارشناس ارشد حقوق خصوصی دانشگاه تهران

مقدمه:

الف) تاریخ بهره‌برداری از نفت:

واژه نفت در زبان های متداول امروز دارای بار معنایی ویژه خود است، در زبان های فرانسه و انگلیسی نفت را پترول Petrol و پترولیوم Petroleum می خوانند که از پیوستگی دو کلمه با ریشه Petros به معنی سنگ و Oleum به معنی روغن، واژه ترکیبی (روغن سنگ) به دست می آید. بنابر نظر زبان‌شناسان کلمه "نفت" ریشه در زبان اوستایی دارد چراکه در این زبان کلمه Nepta به معنی روغن معدنی است، از آنجا که دستور زبان عربی فاقد چهار حروف الفبایی «پ» «چ» «گ» «ژ» است کلمه "نپتا" بعداً که به ادبیات عرب منتقل گردید، توسط عرب زبانان به صورت «نفت» مورد استعمال قرار گرفته است (ذوقی، ایرج، ۱۳۸۷: ۱۱).

هرودت تاریخ‌نویس مشهور یونانی سابقه آشنایی و زمان استفاده انسان از نفت را بیش از چهار هزار سال پیش از میلاد مسیح یعنی شش هزار سال قبل ذکر کرده است، تقریباً همه مورخین قدیمی از جمله "پلوتارک"، "استرابو"، "پلینی" و دیگران از نفت نام برده و هر یک شرحی از کاربرد آن را ذکر نموده‌اند (ذوقی، ایرج، ۱۳۸۷: ۱۲).

امپراطوری قدیم ایران تقریباً تمام مناطق نفت خیز قفقاز و بین‌النهرین در خاور میانه امروزی را در بر می گرفته است، شاردن جهانگرد فرانسوی در سفرنامه خود می نویسد که در مازندران شاهد استفاده ایرانیان از نفت سیاه و سفید برای معالجه سرماخوردگی، زخم سر (کچلی) و مارگزیدگی و به ویژه درمان شکستگی های استخوان بوده است و همه به برکت وجود چشمه های فراوان خدادادی "طلای سیاه" است که به وفور در طبیعت این سرزمین ها به ودیعه نهاده است. لیکن در کنار این چشمه طبیعی ارزشمند، مسئولیت بهره‌برداری بهینه از این ماده حیاتی غیرقابل برگشت، توسعه منابع تولید و تبدیل آن به محصولات مفیدتر با بکارگیری دانش امروز و رسیدن به فن آوری های پیشرفته تا تحویل آن به نسل های آینده در جهت رشد و شکوفایی استعداد فرزندان فردا بر عهده ما است.

ب) بهره‌برداری اقتصادی از نفت:

اهمیت حیاتی که نفت در عصر صنعتی امروز دنیا پیدا کرده برهیچکس پوشیده نیست و تعداد محصولات آنی که امروزه از نفت و گاز، به خصوص در صنعت پتروشیمی تهیه و مشتق می گردد ارزش این ماده حیاتی را نشان می دهد. با شروع قرن هفدهم میلادی در اروپا استفاده از زغال سنگ متداول شد و انقلاب های بزرگ صنعتی در طول قرون هجدهم و نوزدهم هم مدیون آن منبع بوده است. اما وقتی نفت به عنوان منبع انرژی مورد استفاده قرار گرفت در مقام مقایسه با زغال سنگ و چوب،

استفاده این دو را به شدت کاهش داد زیرا بازده حرارتی بسیار بالایی داشته است به علاوه نفت ضایعاتی ایجاد نکرده و آلودگی هایش بسیار کم تر از چوب و زغال سنگ است (ذوقی، ایرج، ۱۳۸۷: ۱۵).

مصرف نفت در عصر زغال سنگ و پیش از آن محدود به مصارف جزئی و ناحیه ای می شد و استخراج نفت به روش فعلی یعنی به طریق حفر چاه در نیمه دوم عصر زغال سنگ آغاز شد. پس از آنکه در نیمه دوم قرن نوزدهم اولین عملیات حفاری برای پیدا کردن و استخراج نفت آغاز شد در محلی به نام تیتوسویل (Titusville) در ایالت پنسیلوانیای ایالات متحده آمریکا در روز ۲۷ اوت ۱۸۵۹ به نتیجه مطلوب رسید و با تماس اولین نوک مته حفاری کننل درک (Dreck) که در عمق ۶۹ فوت (۲۳ متری) به مخزن برخورد کرد، اولین فوران نفت از دل زمین آغاز شد (موحد، محمدعلی، ۱۳۵۷: ۲۴).

به این ترتیب از همان زمان صنعت جدیدی به نام «صنعت نفت» پا به عرصه وجود گذاشت، تب نفت بالا گرفت و هجوم عمومی برای کشف نفت شروع شد (موحد، محمدعلی، ۱۳۷۴: ۱۱).

ج) نفتی شدن ایران و آغاز تحولات سیاسی، اقتصادی، نظامی و حقوقی مرتبط با آن در سال ۱۹۰۸ (سال ۱۲۸۷ شمسی) اولین چاه نفت خاور میانه در مسجد سلیمان ایران فوران کرد یعنی هفت سال پس از امضاء قرارداد ۱۹۰۱ داری، در این قرارداد کمپانی نفتی خارجی تعهد کرده بود چنانچه در مدت هفت سال عملیات کشف نفت را به نتیجه نرساند موضوع امتیاز ملغی خواهد شد لیکن همان طور که ذکر شد در سال ۱۹۰۸ این چاه به نفت رسید.

اهمیت حیاتی نفت ایران در آنجا است که انگلستان طی دو جنگ جهانی اول و دوم سوخت ناوگان دریایی خود را با نفت ایران تغذیه می نمود، چون مسایل ناشی از احداث خط لوله و پالایشگاه برای انتقال این نفت به سرمایه گذاری کلان نیاز داشت، صدور نفت توسط یک شرکت را محال ممکن می نمود، لذا صدور نفت خام از ایران را تا سال ۱۹۱۲ که از طریق خط لوله ای به بندر آبادان برای نخستین بار ۴۲ هزار تن نفت خام به خارج صادر نموده بود به تعویق انداخت، به دلیل همین اهمیت استراتژیک بود که سرانجام چرچیل در سال ۱۹۱۴ دو میلیون سهم با حق رأی، در مجموع ۵۰ درصد از سهام ویلیام ناکس داریسی را به دولت انگلستان منتقل کرد. در حقیقت دولت انگلستان به عنوان سهام دار جایگزین داریسی شده و آن دولت به طور رسمی وارد بازار نفت ایران شد؛ ورود ناخوانده ای که سرمنشاء وقایع بزرگ تاریخ معاصر ایران شد. وقوع نهضت ملی شدن نفت ایران به سال ۱۳۲۹ و همچنین ظهور زمینه هایی برای انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ در

حقیقت پاسخ طبیعی و عکس‌العمل مردم ایران در مقابله با این گونه زیاده‌خواهی بیگانگان است. در سال ۱۹۱۴، در حقیقت دولت انگلستان با خرید بیش‌ترین سهام شرکت مختلط ایران و انگلیس مستقیماً صنایع نفتی ایران را تحت اختیار خود گرفت به طوری که طی چهار ساله جنگ جهانی اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴) نه تنها با نفت ارزان این ملت سوخت ادوات جنگی خود را تأمین می‌کرد بلکه آمار موجود بیان می‌دارد آن دولت سهامدار از رهگذر فروش نفت مازاد بر نیاز خود ۷/۵ میلیون لیره هم سود برد، ظرفیت پالایشگاه آبادان را از ۱۲۰ هزار تن سریعاً به یک میلیون تن رساند به طوری که تولید نفت از ۲۷۴ هزار تن نخستین سال شروع جنگ جهانی (سال ۱۹۱۴) به ۸۹۷ هزار تن در سال ۱۹۱۸ افزایش یافت و در سال ۱۹۳۳ به ظرفیت ۷ میلیون تن از نفت ارزان ایران را به یغما برد (رزاقی، ابراهیم، ۱۳۶۷: ۴۴۷).

با نیم‌نگاهی به قراردادهای نفتی منعقدۀ ایران با شرکت‌ها و دولت‌های خارجی از اولین قرارداد ۱۹۰۱ میلادی تا سال ۱۹۷۸ یعنی وقوع انقلاب اسلامی به خوبی درمی‌یابیم در سراسر این دوره ۷۷ ساله بهره‌برداری از منابع نفت ایران توسط دولت صنعتی غرب، مناطق وسیع نفت‌خیز کشور در اختیار این قدرت‌ها قرار داشت مدت این قراردادها چنان طولانی بود که با عمر منابع نفتی مورد قرار دارد تناسب داشت و اینکه چه مقدار نفت و به چه صورت (خام یا فرآورده) و در چه زمانی تولید و صادر شود اصولاً به دولت ایران ارتباطی نداشت و صنعت نفت که براساس سیاست استعماری انگلیس بنیان نهاده شده بود چنان با زیرساخت‌های اقتصادی کشور بیگانه بود که تا ۳۰ سال پس از اولین بهره‌برداری‌ها هنوز نفت چراغ (نفت سفیدی برای ایجاد گرما و روشنایی اماکن عمومی) از باکو وارد می‌شد و رفع نیازهای داخلی مردم وابسته به خرید این نفت وارداتی از باکو بود، حال آنکه در قیاس، نفت ایرانی که در جنوب به فروش می‌رسید بسیار ارزانتر بود. صنعت نفت ایران حتی پس از ملی شدن نیز در انطباق با نیاز صنعتی غرب شکل داده می‌شد و به گونه‌ای رشد ناموزون داشت، به طوری که به جای تبدیل نفت خام به فرآورده‌ها و محصولات پتروشیمی برای ورود به بازار روز کالاهای جهانی فقط فروش خام روزانه ۶ میلیون بشکه نفت از منابع زیرزمینی ایران را در سرلوحه برنامه‌های ابدی این صنعت گرانقدر قرار داده بودند، در زمانی که کشورهای فاقد این منابع همچون کره جنوبی بدون اتکاء به درآمد نفت زیربناهای صنایع تولیدی خود را برای ورود به عرصه رقابت کالای جهانی آماده می‌ساختند فروش نفت ایران به صورت «خام» از یک طرف منبع تغذیه مواد اولیه کارخانجات صنعتی کشورهای توسعه یافته را فراهم و از سوی دیگر نیاز سیری ناپذیر حکومت وابسته به درآمد نفتی (حدود ۲۰ میلیارد دلار در سال) را تأمین

می‌نمود (ذوقی، ایرج، ۱۳۸۷: ۱۱).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، قرارداد کنسرسیوم ملغی و در سال ۱۳۵۷ کلیه امور صنعت نفت را شرکت ملی نفت ایران به عهده گرفت و سیاست‌های نفتی جدید براساس نیازهای داخلی و نه نیازهای صنعتی بیگانه شکل گرفت که در پی اجرای آن متوسط صادرات نفت ایران در سال ۱۳۵۸ به ۲/۹ میلیون بشکه رسید.

در طول قرن بیستم، نفت چه از نظر تحولات در عقد قراردادهای حقوقی و چه از نظر وقوع تحولات سیاسی و اقتصادی نقش مهم و تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت کشورهای نفت‌خیز ایفاء نموده است زیرا از نظر کشورهای تولیدکننده بارزترین ویژگی نفت، صدور و درآمد حاصل از آن است که این درآمد ناشی از عوامل تولیدی نیست بلکه این درآمد در حقیقت نوعی اخذ بهره مالکانه است که دولت این کشورها آن را از بازار جهانی دریافت می‌کنند و چون این مبالغ به صورت ارز پرداخت می‌شود و دولت نیز به عنوان گرداننده این اقتصاد تک محصولی است. بنابراین مصرف، پس‌انداز، سرمایه‌گذاری و واردات به طور روزافزونی به آن «تک محصول» وابسته می‌شود. در اکثریت قریب به اتفاق کشورهای صاحب نفت مشاهده می‌شود که این تنها محصول تولید و فروش نقشی دوگانه را در توسعه و به خصوص اقتصاد آنان ایفا می‌کند زیرا از یک سو کشور را از نیاز به قرض‌های خارجی که معمولاً به صورت وام‌های کمرشکن از عوامل خارجی با سودهای سنگین اخذ می‌کنند بی‌نیاز ساخته ولی از سوی دیگر به این پشتگر می‌مانع بکارگیری حداکثر توان ملی می‌شود. تجارت نفت خام از دیدگاه ارزش پولی ده درصد از مجموع تجارت جهانی را به خود اختصاص داده است که این میزان در قیاس با سایر کالاهای مهم تجاری همچون گندم که فقط ۳ تا ۴ درصد سهم از کل تجارت جهانی را دارا می‌باشد اهمیت آن را در زمینه رشد اقتصادی و تأمین سرمایه برای کشورهای دارای منابع نفت هرچه بیش‌تر نمایان می‌سازد (کاتوزیان، محمدعلی، ۱۳۷۴: ۵۴).

عوامل فوق موجب شده است تا ضمن اینکه کشورهای دارنده نفت از منافع حاصل از فروش نفت منتفع شوند همیشه سایه قدرت‌های بزرگ سیاسی، اقتصادی و نظامی بر کنترل و اداره امور کشورهای نفت‌خیز بیش از پیش گسترانیده شود چرا که دوام قدرت کشورهای توانمند به تأمین این مهم‌ترین منبع انرژی وابسته است، در این میان، درایت علمی و عملی کشورهای نفت‌خیز برای تعیین و تغییر روند بهره‌برداری از نفت می‌تواند رژیم حقوقی مستحکم‌تری برای این کشورها به ارمغان آورد از این رو، بر آن شدیم روند دستیابی به دانش حقوقی کشورهای نفت‌خیز را با عطف

توجه به سابقه حقوقی قراردادهای نفتی ایران ابتدا در خود قراردادهای نفتی کشور جست و جو نماییم. این پژوهش با استمداد از شیوه توصیفی-تحلیلی و بهره گیری از ابزار کتابخانه‌ای سیر تحول قانونی و قراردادی در چند دهه اخیر کشور را با عطف توجه به سوابق تاریخی و موازین حقوقی مورد بررسی قرار داده است (موحد، محمدعلی، ۱۳۷۴: ۱۱).

گفتار نخست-مهم ترین اقسام قراردادهای بین المللی نفتی ایران، سوابق تاریخی مربوطه و وجوه اشتراک و افتراق آن‌ها:

قراردادهای بین المللی نفتی منعقد شده ایران از ابتدا تا کنون، به طور عمده به ۷ دسته متمایز زیر طبقه بندی می شوند:

- قراردادهای استاندارد (معروف به دوران امتیاز تا ملی شدن صنعت نفت ایران)
- قراردادهای کنسرسیوم (کنسرسیوم اول سال ۱۳۳۳ معروف به ۵۰-۵۰)
- قراردادهای مشارکت (معروف به ۷۵-۲۵)
- قراردادهای خرید خدمت (معروف به پیمانکاری)
- قرارداد فروش و خرید نفت ایران (کنسرسیوم دوم سال ۱۳۵۲ معروف به قرارداد تجدیدنظر در کنسرسیوم اول)
- قراردادهای فروش مستقیم (معروف به پایایی)
- قراردادهای بیع متقابل (معروف به بای بک)

۱- قراردادهای امتیازی ۱۹۰۱

براساس اولین قرارداد به مدت ۶۰ سال امتیاز تفحص (اکتشاف)، استخراج (تولید)، حمل و نقل، فروش نفت و مشتقات آن، اجازه انجام کلیه عملیات در سراسر کشور به جز پنج استان شمالی در سال ۱۲۸۰ به ویلیام ناکس داریسی اعطا شد (بی نام، نشریه مشعل، ۱۳۸۰).

این قرارداد تا سال ۱۳۱۱ ادامه داشت و به موجب آن دولت که مالک مخزن و میدان نفتی است، مخزن را به شرکت واگذار می کند و شرکت سرمایه گذاری عملیات اکتشاف، توسعه، بهره برداری و بازاریابی را به عهده می گیرد. در مقابل این هزینه ها شرکت سرمایه گذار، نفت حاصله را به فروش رسانده و از درآمد آن، بهره مالکانه و حق الارض و درصدی از درآمد خالص را به عنوان مالیات به دولت می پرداخت، در این قرارداد شرکت عامل، مالکیت، حاکمیت و تصدی گری را عهده دار

است و در طول کل دوران این قرارداد امتیازی، شرکت نفت انگلیس و ایران به عنوان شرکت عامل فعالیت می کرد و طبق قرارداد داری ۱۶ درصد منافع خالص شرکت به ایران پرداخت می شد. در سال ۱۳۱۱ این قرارداد به طور یک جانبه از سوی دولت ایران لغو و یک سال بعد قرارداد امتیازی دیگری به جای آن امضاء و مبادله شد که به موجب آن مدت قرارداد از ۶۰ سال به ۹۲ سال تمدید شد. این قرارداد امتیازی تا ملی شدن صنعت نفت در سال ۱۳۲۹ معتبر بود، اما به موجب قانون ملی شدن، تمامی عملیات اکتشاف، استخراج، بهره برداری در اختیار دولت ایران قرار گرفت و در سال ۱۳۳۰ کلیه امور مربوطه به شرکت ملی نفت ایران واگذار شد (بی نام، مجله اطلاق بازرگانی صنایع و معادن ایران، ۱۳۸۲).

در قرارداد امتیازی دولت که مالک مخزن یا میدان مشخصی است آن را به شرکتی واگذار می کند و شرکت مذکور کلیه سرمایه گذاری در عملیات اکتشاف، توسعه، بهره برداری، بازاریابی را تأمین می کند. در این نوع قرارداد مخازن نفت و گاز، تولید و کلیه عملیات اعم از اکتشاف، بهره برداری، پالایش و بازاریابی در اختیار شرکت عامل است. شرکت عامل در مقابل به صاحب مخزن به دو نحو مختلف براساس امتیاز بابت نفت و گاز تولیدی پرداخت می کند (سیف زاده، سیدحسین، ۱۳۷۵: ۶۴۱). یکی پرداخت حق الارض یا بهره مالکانه و دیگری درصدی از درآمد خالص در قرارداد امتیازی (Concessionary)، ذخایر نفت و گاز و ۱۰ درصد تولید متعلق به شرکت عامل بوده و در دوره امتیاز بر کلیه عملیات حاکمیت دارد.^۹

۲- قرارداد کنسرسیوم اول، سال ۱۳۳۳ خورشیدی:

پس از ملی شدن صنعت نفت که بر مبنای حاکمیت، مالکیت و تصدی گری ملت بر کلیه تأسیسات و مخازن نفتی به تصویب رسیده بود، متعاقب کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ این قرارداد در مورد بهره برداری از منابع نفت ایران، بین شرکت ملی نفت ایران و کنسرسیومی مرکب از هشت شرکت بزرگ نفتی (۵ شرکت آمریکایی که بعداً تعداد آن ها به هفده شرکت افزایش یافت با ۴۰ درصد سهام، یک شرکت انگلیسی به نام بریتیش پترولیوم با ۴۰ درصد سهام، یک شرکت هلندی با ۱۴ درصد سهام به نام شل هلند و شرکت "CFP" فرانسه با ۶ درصد سهام) که متفقاً کنسرسیومی بین المللی را تشکیل داده بودند به امضاء رسید، مدت آن ۲۵ سال و قابل تمدید برای ۳ دوره ۵ ساله ذکر شده بود، اهم رؤوس آن به شرح ذیل است؛ اولاً، واگذاری حق اکتشاف، استخراج، تصفیه و

^۹ - در قرارداد ۱۳۱۲ (۱۹۳۳) به علت تغییر سیستم، درآمد دولت ایران عبارت بود از ۴ شیلینگ انگلیس به ازای هر تن نفت صادراتی به اضافه ۲۰٪ سود سهام.

حمل و نقل در حوزه قرارداد و اعطای حق استفاده قسمتی از اموال و دارایی موجود در این حوزه؛ ثانیاً، تشکیل دو شرکت به نام شرکت سهامی اکتشاف و تولید نفت ایران و شرکت تصفیه نفت ایران به عنوان شرکت های عامل نفت ایران (که در هلند به ثبت رسید) و عضویت دو نفر ایرانی در هیأت مدیره هر یک از آنها به منظور انجام وظایف مذکور در فوق؛ ثالثاً، تقسیم منافع براساس ۵۰-۵۰ و احتساب آن بر مبنای بهای اعلان شده نفت در خلیج فارس، حاکمیت کامل فروش و تولید در دست اعضای کنسرسیوم بود و طبق ماده ای از قرارداد درآمد ایران طوری بود که می توانست به معادل ۴ برابر قبل از ملی شدن نفت برسد. به علاوه توافق شد ۱۲/۵ درصد قیمت اعلان شده مربوط به فروش نفت خام صادراتی به عنوان حق الارض به دولت ایران پرداخت شود؛ رابعاً، تعهد شرکت های عامل نفت ایران به تأمین کلیه مواد نفتی مورد نیاز مصرف داخلی ایران و فروش آن به بهای تمام شده به شرکت ملی نفت ایران و احاله انجام عملیات غیر صنعتی از قبیل بهداشتی، منازل، ساختمان، آموزش، حفاظت، حمل و نقل، خواربار، امور اجتماعی و غیره به شرکت ملی نفت ایران و به هزینه عمومی شرکت های عامل است. در قرارداد کنسرسیوم ۱۳۳۳ رقم درآمد دولت عبارت از ۵۰ درصد قیمت اعلان شده منهای هزینه تولید از هر بشکه نفت صادراتی بود.

۳- قراردادهای مشارکت:

۱۰ سال بعد از زمان عقد قرارداد کنسرسیوم چون عده ای از کارشناسان نفتی از قرارداد الحاقی شماره ۱۰ خرسند نبودند و انعقاد قراردادهایی به این شکل را منطقی نمی دانستند لذا راه حل جدیدی پیشنهاد دادند که بتوان به موجب آن از چهارچوب قراردادهای سنتی امتیازی عبور کرده و به گونه جدید قرار دادی به نام "مشارکت" رسید. در این گونه «قراردادهای مشارکت» برخلاف قراردادهای امتیازی سابق که سرمایه گذار تمامی هزینه ها را تقبل می کرد و مخازن نفت و گاز، تولید، اکتشاف، بهره برداری، حاکمیت و فروش آن متعلق به همان سرمایه گذار در طول مدت امتیاز بود و در اجرای موارد فوق شرکت عاملی به وجود می آورد که عملیات امور نفت را در اختیار آن شرکت قرار می دهند و لکن دولت امتیاز دهنده هیچگونه اختیاری نداشت، اما در این نوع قراردادهای مشارکت، حقوق مالکانه متعلق به دولت می گیرد و شرکت خارجی مکلف به پرداخت مالیات بوده، آموزش نیروی انسانی نیز به عهده او است و در حقیقت هزینه های عملیات اکتشافی را طرف دوم یعنی شرکت عامل می پردازد لذا در صورت رسیدن به میادین نفتی که قابلیت بهره برداری تجاری و توسعه را داشته باشد جزو آورده وی محسوب می شود. در قرارداد مشارکتی

به تدریج کشور میزبان کنترل و فعالیت های اکتشافی را در حوزه حاکمیت خود به دست می آورد یعنی در این نوع قراردادها، دولت به مثابه مالک ذخایر نفتی پروانه بهره برداری در تولید را به شرح و شرایط خاصی که در قرارداد ذکر شده به نام شرکت نفتی سرمایه گذار صادر می کند و مقصود این است که مخازن نفت و گاز متعلق به کشور صاحب مخزن باشد ولی تولید متعلق به شرکت عامل نفتی خارجی است. لذا در این نوع قراردادها همچون قرارداد امتیازی آن ها به سرمایه گذاری در کلیه عملیات تولید، بهره برداری می پردازند و حاصل تولید به نسبتی که در قرارداد معین شده است میان دولت و سرمایه گذار تقسیم می شود (بی نام، مجله نفت، گاز و پتروشیمی، ۱۳۸۰: ۳۷).

اولین قرارداد مشارکت در ایران به فاصله یک ماه بعد از تصویب قانون نفت ۱۳۳۶ با شرکت ایتالیایی آجیپ مینرایا (انی) منعقد شد و به موجب آن طرفین با سرمایه متساوی شرکتی ایرانی به نام شرکت نفت ایران و ایتالیا سیرپ Sirip را تشکیل دادند و به سال ۱۳۳۷ دومین قرارداد مشارکت با شرکت نفت پان آمریکن و شرکت آپیک Ipac به وجود آمد و در سال ۱۳۴۳ پنج قرارداد مشارکت دیگر با پنج شرکت نفتی به اسامی لاپکو Lapco، دوپکو Dopco، ایروپکو IROPCO، ایمینکو IMINCO و اف پی سی F.P.C تشکیل شد و در سال ۱۳۴۴ قرارداد مشارکت دیگری منعقد شده است و شرکت نفتی پگوپکو PEGUPCO به وجود آمد در قراردادهای مشارکت سهم ایران تا ۷۵ درصد قیمت اعلان شده منهای هزینه از هر بشکه نفت صادراتی را شامل می شد (اتحاد، رحیم، ۱۳۶۱: ۷۰).

۴- قراردادهای خرید خدمت معروف به پیمانکاری:

در سال ۱۳۴۵ اولین قرارداد خدمت بین شرکت ملی نفت ایران و گروه فرانسوی ایراپ (ERAP) منعقد شد مضمون کلی این قرارداد این چنین بود که موسسه ایراپ خدمات مالی، فنی و بازرگانی لازم را به نفع «شرکت ملی نفت» انجام می دهد و عملیات اجرایی به عهده شرکت فرعی غیرانتفاعی به نام «شرکت فرانسوی نفت ایران» سوفیران SOFIRAN بوده است که شرکت نفت ایران آن را به عنوان پیمانکار کل و انحصاری خود منصوب می کند. در این گونه قراردادها مانند قراردادهای مشارکت در صورتی که نفت به میزان تجاری یافت نشود بازپرداخت هزینه ها از سوی شرکت ملی نفت ایران میسر نخواهد بود اما در صورت کشف میدان به میزان تجاری کلیه هزینه های عملیات منظور شده و به پیمانکار مسترد می شود.

منطقه عملیات عبارت بود از قسمتی از فلات قاره خلیج فارس و همچنین قسمتی مرکب از سه

قطعه واقع در خشکی، مجموع مساحت اولیه مناطق واگذاری حدود ۲۳۰ هزار کیلومتر مربع بود مدت قرارداد شامل دو دوره اکتشاف و بهره‌برداری بود. دوره اکتشاف در مورد مناطق دریایی و زمینی هر دو مورد شش سال بود و در صورت کشف میدان یا میداین تجاری قرارداد و برای هر ناحیه مورد بهره‌برداری به مدت ۲۵ سال از تاریخ شروع تولید تجاری (یعنی هنگامی که ۱۰۰ هزار متر مکعب نفت از میدان با اطمینان به ادامه جریان منظم نفت برای صدور فروخته و تحویل شده باشد) معتبر خواهد شد در صورت عدم اکتشاف میدان در طول مدت دوره اکتشاف قرارداد فسخ شده تلقی می‌شود. براساس این قرارداد شرکت ملی نفت ایران متعهد بود در مقابل خدمات موسسه اِراپ طی مدت ۲۵ سال از تاریخ شروع تولید تجاری در هر میدان بین ۲۵ تا ۴۵ درصد نفت تولیدی را به بهای ویژه به موسسه مذکور بفروشد (قیمت ویژه عبارت بود از جمع استهلاک سالانه هزینه‌های اکتشاف و توسعه و بهره‌برداری به اضافه ۲٪ و ۵۰٪ تفاوت بین قیمت جاری بازار و جمع هزینه‌ها) این رقم ۵۰ درصد به عنوان برابری نرخ مالیات بر درآمد منظور شده بود. ضمناً در مورد گاز طبیعی که همراه با نفت خام تولید می‌شد هر مقدار که پس از مصرف شدن ضمن عملیات و تامین احتیاجات مصرف داخلی کشور باقی می‌ماند طبق همان اصول مربوط به نفت خام بین طرفین تقسیم می‌شد و برای اولین بار در این قرارداد، اصلی نوین به عنوان ذخیره ملی منظور گردید، بدین معنی که ۵۰ درصد ذخایری که کشف شود از شمول قرارداد خارج خواهد بود و با عنوان ذخیره ملی کنار گذاشته خواهد شد (اتحاد، رحیم، ۱۳۶۱: ۷۰).

در قراردادهای خدمت یا پیمانکاری مانند قرارداد شرکت فرانسوی اِراپ بیش از ۹۰ درصد درآمد به ایران تعلق می‌گرفت که در قیاس با سایر اشکال قبلی متضمن منافع بیش تری برای دولت ایران محسوب می‌شد.

۵- قرارداد کنسرسیوم دوم فروش و خرید نفت ۱۳۵۲ خورشیدی:

قبل از پایان یافتن مدت قرارداد کنسرسیوم که قبلاً در سال ۱۳۳۳ منعقد شده بود و متأسفانه بر اثر مخالفت و فشار بیگانگان بر مردم ایران تحمیل شد و ایران به دلیل شکست نهضت ملی شدن نفت به ناچار تا سال ۱۹۷۳ میلادی آن را پذیرفته و عمل می‌نمود، لیکن طی دو دهه فوق تحولات زیادی در چگونگی عقد قراردادهای نفتی کشورهای همجوار به وقوع پیوسته بود که با تأسیس سازمان اوپک در سال ۱۹۶۰ حق قیمت‌گذاری نفت را این سازمان به کشورهای تولید کننده به جای شرکت‌های نفتی داد و از آن تاریخ به بعد قیمت نفت خام در اجلاس‌های کنفرانس اوپک با توجه

به شرایط بازار و میزان تقاضا و امکان تولید کشورهای مصرف کننده تعیین می شد، لذا پس از اینکه کنسرسیوم طرف قرارداد با ایران طبق مفاد قرارداد ۱۳۳۳ نواحی از مناطق قبلی مشمول را به ایران مسترد نموده، دولت ایران توانست با شرکت های دیگری قراردادهایی با شرایط بسیار مطلوب تر و درآمد بیش تر به امضاء برساند و با توجه به فضای مثبت حاکم بر جهان آن روز، توانست قرارداد فروش جدیدی به نام قرارداد فروش و خرید نفت به مدت ۲۰ سال و با همان شرکت های بین المللی عضو کنسرسیوم تحت شرایط جدید منعقد کند، این قرارداد که در حقیقت نوعی تجدید نظر در کنسرسیوم اول بود در تاریخ ۱۳۵۲/۵/۹ به تصویب نهایی مجلسین رسید و در نتیجه آن حاکمیت، مدیریت، مالکیت به شرکت ملی نفت ایران واگذار شد، از جمله تغییرات حاصل شده می توان به کاهش ناحیه قرارداد به میزان یک سوم و احاله اداره پالایشگاه آبادان به شرکت ملی نفت ایران و طراحی و برنامه ریزی عملیات سالانه تولید صدور نفت اشاره نمود زیرا که این امور از آن پس به عهده شرکت ملی نفت ایران گزراده شده است. در این قرارداد قانون حاکم بر روابط طرفین، تفسیر و تعبیر قرارداد و داوری آن براساس قوانین ایران تعیین شد.

در قرارداد فروش و خرید نفت ایران به سال ۱۳۵۲ رقم درآمد دولت ایران از ۵۰ درصد مذکور در کنسرسیوم اول تغییر یافته و به صورت ۵۵ درصد قیمت اعلان شده منهای رقم هزینه به اضافه بهره مالکانه افزایش یافت که در مجموع درآمد دولت به ۶۱ درصد کل درآمد رسید.

البته به زعم صاحب نظران هدف اصلی کنسرسیوم از تجدیدنظر در سال ۱۳۵۲ این بوده است که؛ اولاً، چون قرارداد ۲۵ ساله قبلی منعقد به سال ۱۳۳۳ در سال ۱۳۵۸ یعنی ۶ سال باقیمانده به اتمام می رسید در حقیقت کنسرسیوم با این ترفند توانست ۲۰ سال دیگر یعنی از سال ۱۳۵۲ تا سال ۱۳۷۲ قرارداد را تمدید کند. ثانیاً، چون کنسرسیوم موظف شده بود که میزان تولید را طی این ۲۰ سال از ۴ میلیون بشکه در روز به ۸ میلیون بشکه در روز افزایش دهد در واقع به نوعی تسریع در نابودی ذخایر نفت مانایل شده بود (اتحاد، رحیم، ۱۳۶۱: ۷۰).

۶- قراردادهای فروش مستقیم نفت (معروف به پایپای):

شرکت ملی نفت ایران مانند هر صاحب مخزنی از ابتدا علاقه به داشتن اختیار در فروش و عرضه مخازن خود به صورت مستقیم داشته است در این زمینه برای نخستین مرتبه در سال ۱۳۴۶ که روابط با کشورهای اروپای شرقی توسعه یافت، اعضای کنسرسیوم موافقت کردند که حدود ۲۰ میلیون تن نفت خام در اختیار این شرکت بگذارند تا برای مدت ۵ سال در معاملات تهاتری ایران با کشورهای

اروپای شرقی استفاده شود.

در سال ۱۳۵۲ نیز حدود ۲۰۰ هزار بشکه در روز در اختیار شرکت ملی نفت ایران با توجه به عقد قرارداد فروش و خرید نفت ۱۳۵۲ قرار داده شد که در سال های بعد این سهمیه ایران طی سال ۱۳۵۷ به حدود ۹۰۰ هزار بشکه در روز رسید. دلیل این افزایش نیز به این جهت بود که از سال ۱۳۵۵ به بعد کنسرسیوم به تعهدات خود عمل ننموده بود. لذا صادرات مستقیم شرکت ملی نفت ایران هم از مقدار پیش بینی شده بیش تر شد اهم قراردادهای فروش مستقیم به شرح ذیل است (اتحاد، رحیم، ۱۳۶۱: ۶۹):

قرارداد فروش نفت خام به هندوستان و آفریقای جنوبی مربوط به پالایشگاه های مدرس هند و سالسبورگ آفریقای جنوبی که دولت ایران در این پالایشگاه ها سرمایه گذاری کرده بود.

تحویل نفت خام به اسرائیل و مقادیری نیز برای عبور از خط لوله ترانزیت اسرائیلی که دولت ایران نیز در احداث این خط لوله مشارکت داشت.

فروش نفت خام به ۵ کشور اروپای شرقی در چهار چوب قراردادهای بازرگانی که پرداخت های این معاملات اغلب به صورت تهاتری بود.

فروش نفت خام به شرکت نفت یوگسلاوی در مقابل اجرای پروژه دستگاه تقطیر لاوان.

تعهدات فروش نفت خام به شرکت های مختلف جهان در مقابل اجرای طرح های صنعتی از قبیل فولاد در بندرعباس و نیروگاه های اتمی.

تعهدات فروش نفت خام در مقابل خریدهای وزارت جنگ از قبیل هواپیماهای جنگی، هلی کوپترها و سایر ادوات جنگی.

لازم به ذکر است که پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران کلیه قراردادهای سابق کان لم یکن اعلام شد و فروش نفت خام کلاً در اختیار شرکت ملی نفت ایران قرار گرفت (اتحاد، رحیم، ۱۳۶۱: ۷۰).

۲- قراردادهای خدماتی بیع متقابل نفت ایران:

در این نوع قراردادها که عموماً در طبقه قراردادهای خرید خدمت دسته بندی می شود، شرکت سرمایه گذاری خارجی کلیه وجوه سرمایه گذاری همچون نصب تجهیزات، راه اندازی و انتقال تکنولوژی را برعهده می گیرد و پس از راه اندازی به کشور میزبان واگذار می کند. بازگشت سرمایه

و همچنین سود سرمایه شرکت سرمایه گذار از طریق دریافت محصولات تولیدی صورت می پذیرد. بازپرداخت اصلی و سود سرمایه گذاری از محل مایعات گازی، نفت خام و فرآورده های نفتی صورت می گیرد و پرداخت ها هم به صورت نقدی و هم غیر نقدی امکان پذیر است. مهم ترین ویژگی های این گونه قراردادها به ترتیب زیر است (مبصر، داریوش، ۱۳۷۹: ۳۵-۳۶):

۱- شرکت های خارجی به صورت پیمانکار بوده و وظیفه تأمین همه سرمایه مورد نیاز را به عهده دارند.

۲- کلیه مخارج و هزینه های پیمانکار که در طول پروژه تقبل نموده به همراه بهره سرمایه های بکار گرفته شده و همچنین نرخ توافق شده، از محل درآمد حاصل از فروش نفت یا گاز بازپرداخت خواهد شد.

۳- نرخ بازده سالانه سرمایه گذاری متناسب با پروژه متغیر معمولاً ۲۰ درصد است و طی اقساط مساوی به پیمانکار بازپرداخت خواهد شد.

۴- پس از پایان دوره پرداخت اصل، بهره و سود سرمایه گذاری ها، پیمانکار دارای هیچ گونه حقی در میدین نفت و گاز کشور میزبان نخواهد بود.

۵- پس از پایان دوره عملیات اجرایی پروژه، راه اندازی تولید و شروع تولید کشور میزبان کنترل عملیات را بر عهده خواهد گرفت و مسوول تأمین هزینه عملیات جاری خواهد بود.

۶- پیمانکار خارجی در این سرمایه گذاری های مشترک فاقد سهم است.

۷- پروژه ها فاقد خطرپذیری اکتشاف هستند زیرا همگی در میدینی که دارای ذخایر اثبات شده نفت و گاز هستند به اجرا در خواهند آمد. افزون بر این، خطرپذیری قیمت به کشور میزبان منتقل شده است و دولت کشور میزبان پرداخت وجوه مورد توافق را تضمین کرده است.

گفتار دوم) نقاط اشتراک قراردادهای بین المللی نفتی:

اصولاً جوانب مشترک قراردادهای ناشی از عوامل مشترکی است که بدون در نظر گرفتن نوع انعقاد آن ها در پانزده مولفه زیر، این عوامل دسته بندی می شوند (منصوری نراقی، محمود، ۱۳۵۰: ۴۶):

• مدت قرار داد که به سه دوره «مقدماتی»، «اکتشاف» و «استخراج» زمان بندی می شود.

• انصراف: شرکت های نفتی طی مدت زمانی مشخص که در قرارداد تصریح می شود از مناطق معینی که طبق نقشه مشخص شده است چشم پوشی و آن مناطق را در سررسید معین به میزبان

تحویل دهند.

• حفاظت: شرکت بین المللی نفتی در موافقت نامه قید می نماید که حداکثر کار آیی فنی رارعايت کند و کشور میزبان با کارشناسان خود می کوشد این نکته مهم را عملی نماید.

• بازاریابی: غالباً چون شرکت های نفتی از اعتبار و نفوذ و شناخت سایر رقبا برخوردارند این امر معمولاً به همان شرکت ها واگذار می شود.

• تعیین تکلیف در خصوص مالکیت ابزار و آلات تولید بعد از پایان قرارداد.

• تضمین عملکرد: در کلیه قراردادها در بندهایی معین، شرکت نفتی ملزم به عملکردهایی طبق قانون یا توافق نامه می شود.

• رعایت تامین تقاضای داخلی کشور میزبان.

• احداث صنایع جانبی: این امکان وجود دارد که کشور میزبان بخواهد تا شرکت نفتی مبادرت به احداث صنایع جانبی مانند واحدهای عملیاتی مورد نیاز، پالایشگاه و واحدهای صنعتی دیگر بنماید.

• سیاست خرید کالا: در اغلب قراردادها شرکت های نفتی عامل ملزم به تأمین کالا از منابع داخلی هستند و این کالا و خدمات می بایست در شرایط رقابتی تهیه شوند.

• آموزش نیروی انسانی: کشور میزبان در اغلب قراردادهای نفتی، شرکت خارجی را به آموزش افراد خود که معمولاً از نیروی انسانی جوان گزینش می نماید ملزم می دارد.

• معین کردن سطح سرمایه گذاری های خارجی: چون تعیین دقیق هزینه های مورد لزوم توسعه یک میدان نفت و گاز امکان پذیر نیست بنابراین همیشه سقف یا کف هزینه های سرمایه ای در قرارداد مشخص می شود و در کلیه قراردادها نظارت کشور میزبان بر این هزینه ها پیش بینی می شود.

• الزامات کاری و زمان بندی: در غالب قراردادها حداقل تعداد چاه هایی که باید حفر شوند و میزان عملیات اکتشافی که در نظر است صورت گیرد تعیین و پیمانکار وظیفه دارد طی زمان مورد نظر و در سقف هزینه مشخص عملیات مذکور را به اتمام رساند.

• کمیته مشترک: در غالب قراردادها دولت میزبان و یا شرکت ملی نفت آن کشور می تواند از طریق کمیته مدیریت مشترکی که خود تعیین می کند بر چگونگی اجرای عملیاتی که شرکت بین المللی نفتی عامل آن است تأثیر گذار باشد.

• انتشار اطلاعات: به منظور اعمال کنترل بر عملکرد شرکت نفتی کشور میزبان در قرارداد به طور معمول مواردی را ذکر می نماید که شرکت نفتی را ملزم به ارائه کلیات اطلاعات کسب شده طی

عملیات می کند.

• مرجع حل اختلاف: طرفین به هنگام امضاء قرارداد طی ماده ای عموماً در قراردادهای نفتی معین می کنند که در صورت بروز اختلاف در برداشت از مفاد این قرارداد و یا عدم حسن اجرا و پای بندی هر یک به اجرای تعهدات مندرج در قرارداد چه قانونی حاکم بوده یعنی «قانون پایه» را انتخاب می نمایند و به چه مرجعی یعنی آیا به محاکم کشور ثالث و یا «داوری بین المللی» و یا «حکمت» مراجعه نمایند. درج موارد فوق در اغلب قراردادهای متداول نفتی امروزه مدنظر دولت های میزبان بوده و دقت نظر و پیش بینی نکات تضمین کننده منافع ملی توسط دولت ها است که ارزش حقوقی یک قرارداد بین المللی نفتی را معین می سازد (مبصر، داریوش، ۱۳۷۹: ۳۵-۳۶).

گفتار سوم) نقاط تمایز قراردادهای بین المللی نفتی:

آنچه یک قرارداد را از سایر قراردادهای مشابه متمایز می سازد اختلاف ساختارها است که به طور خلاصه پنج دسته ۱- ساختارهای مالکیتی ۲- ساختارهای عملیات و مدیریت ۳- ساختارهای انتقال فناوری ۴- ساختارهای تقسیم منافع ۵- ساختارهای خطرپذیری را می توان به عنوان وجوه اختلاف قراردادها با همدیگر ذکر کرد.

در تاریخ صنایع نفت گرایش به سمت عقد قراردادهای خرید خدمات پیمانکاران بیش از پیش مد نظر مسئولین این صنایع بوده، از جمله این قراردادها «بیع متقابل» است که جزء این دسته از قراردادها دسته بندی می شود. «قراردادهای پیمانکاری خرید خدمت» اولین بار در صنعت نفت ایران با انعقاد آن در سال ۱۳۴۵ تحت عنوان «اراپ» سرفصل تازه ای را نه تنها در تاریخچه حقوقی نفت ایران بلکه با روی آوردن سایر کشورهای نفت خیز به تبعیت از ایران گشود به لحاظ اهمیت نوع جدید این گونه قرارداد که پس از انقلاب اسلامی در صنعت نفت ایران در چارچوب بیع متقابل متداول شده است به لحاظ هر چه مفیدتر بودن قیاس و رعایت اختصار رئوس مطالب زیر در مورد قراردادهای بیع متقابل آورده شده است لازم به یادآوری است که قراردادهای مشارکت در تولید پیش از انقلاب اسلامی در صنعت نفت کشورمان منعقد می شد و فقط نوع دوم یعنی قراردادهای نفتی بیع متقابل که به دلیل جدید بودن، سوالات بسیاری را نیز در اذهان عموم فراهم آورده است رایج می باشد (مبصر، داریوش، ۱۳۷۹: ۳۵-۳۶).

گفتار چهارم) جستاری در قراردادهای بیع متقابل از منظر تقنینی و حقوقی:

در قراردادهای بیع متقابل، کالا و خدمات صادر شده و کالاهایی که متقابلاً باز خرید می شوند در یک فرایند تولیدی به یکدیگر مرتبط هستند. در این قراردادها یک شرکت خارجی متعهد

می‌شود تا از طریق عرضه ماشین آلات، مواد، تکنولوژی، دانش فنی و دیگر کمک‌های فنی، مالی و اقتصادی به کشور وارد کننده کمک کند تا یک واحد اقتصادی و تولیدی راه اندازی نماید و در مقابل موافقت می‌کند تا هزینه خود را از طریق باز خرید محصولات حاصل از پروژه مورد نظر مستهلک نماید. مهم‌ترین این تسهیلات عبارتند از: ماشین آلات، مواد، فناوری، دانش فنی، سخت افزارها و نرم افزارهای کامپیوتری، علایم و نام‌های تجاری و سایر مجوزهای تولید. سایت اینترنتی بیزنس دیکشنری بیع متقابل را چنین تعریف می‌کند:

A provision in a contract under which the seller agrees to repurchase the property at a stated price upon the occurrence of a specified event within a certain period of time.

تجارت متقابل مجموعه‌ای از روش‌های تجاری است که در آن صادر کننده یا وارد کننده تعهد می‌نماید تا در ازاء کالا یا خدمات صادره به کشور خریدار (یا وارده از کشور فروشنده) کالا یا خدماتی را به ارزش کل معامله یا بخشی از آن خریداری (یا صادر) نماید.

همچنین طبق ماده ۲ آیین نامه بیع متقابل غیر نفتی مصوب ۷۹، این واژه چنین تعریف شده است: «بیع متقابل یا معاملات دو جانبه به مجموعه‌ای از روش‌های معاملاتی اطلاق می‌شود که به موجب آن سرمایه‌گذار تعهد می‌نماید تمام یا بخشی از تسهیلات مالی (نقدی و غیر نقدی) را برای تأمین کننده کالاها و خدمات مورد نیاز، شامل کالاهای سرمایه‌ای یا واسطه‌ای یا مواد اولیه یا خدمات جهت ایجاد، توسعه، بازسازی و اصلاح واحد تولیدی و خدماتی در اختیار سرمایه‌پذیر قرار دهد و باز پرداخت تسهیلات شامل اصل و هزینه‌های تبعی آن را از محل صدور کالا و خدمات تولیدی سرمایه‌پذیر دریافت کند».

الف) انواع تجارت (بیع) متقابل:

بیع متقابل در ابعاد حقوقی و عملی و یا بر حسب رویه موجود اقسام متفاوتی دارد که ذیلًا به مهم‌ترین آن‌ها می‌پردازیم:

نخست؛ معامله تهاتری (پایاپای): یکی از اقسام بیع یا تجارت متقابل است که در آن مبادله مستقیم کالاها و خدمات در ازاء کالاها و خدمات دیگر میان دو طرف و بدون مبادله پول صورت می‌گیرد. دوم؛ خرید متقابل: نوعی از تجارت متقابل است که در آن صادر کننده کالاها یا خدمات به یک کشور متقابلاً کالاها یا خدماتی را از همان کشور خریداری می‌نماید. این خرید شامل دو معامله مستقل است: قرارداد اول (در خرید متقابل) مانند قراردادهای معمولی فروش بین المللی

است که طبق آن فروشنده کالا را به خریدار تحویل می‌دهد و بهای آن را نقداً به یک ارز مورد توافق دریافت می‌دارد. قرارداد دوم مربوط به الزام فروشنده اولیه به خرید از کشور دیگر است که معمولاً کمی وسیع‌تر و پیچیده‌تر خواهد بود.

سوم؛ معامله جبرانی: شیوه‌ای از تجارت متقابل است که در آن وارد کننده تمام یا بخشی از قیمت کالای خریداری شده را به شکل کالا به صادر کننده پرداخت می‌کند.

چهارم؛ معامله بای بک: این معامله شکلی از تجارت متقابل است که در آن خرید کارخانجات ماشین آلات، تجهیزات تولیدی و یا تکنولوژی در ازاء تحویل محصولات مستقیم یا غیرمستقیم این تسهیلات به فروشنده صورت می‌گیرد. اصولاً این قرارداد شبیه سرمایه‌گذاری خارجی بوده و نوعی انتقال تکنولوژی محسوب می‌شود.

پنجم؛ معامله افس: نوعی از تجارت متقابل است که در آن صادر کننده تجهیزات (غالباً هواپیمایی و نظامی) تعهد می‌نماید که قطعات مورد استفاده در این تجهیزات یا محصولات دیگر را از کشور وارد کننده خریداری نموده یا موجبات خریداری آن‌ها را فراهم سازد.

ششم؛ مبادله انتقالی: مبادله انتقالی انتقال مازاد در حساب‌های تجاری مربوط به موافقتنامه‌های تهاتری دو جانبه است که از طرف بستانکار این حساب‌ها به شخص ثالث در ازاء دریافت ارز معتبر صورت می‌گیرد.

ب) محاسن قراردادهای بیع متقابل در صنعت نفت:

در این قراردادها ۱- سهم دولت از درآمدهای پروژه بسیار بالاتر از اشکال دیگر قرارداد است و حق حاکمیت و مالکیت کشور میزبان نیز حفظ می‌شود. این سهم اغلب بیش از ۹۰ درصد بوده است؛ ۲- عمر کوتاه قرارداد به معنی حضور کم‌تر خارجی هم هست؛ ۳- در میادینی که میزان تولید طی مدت بسیار کوتاهی به نقطه اوج خود می‌رسد و عملیات تولیدی را طی مدت کوتاهی می‌توان به شرکت ملی نفت واگذار کرد، می‌تواند شیوه مناسبی تلقی شود، اما در میادینی که به توسعه مرحله به مرحله نیاز دارند، باید قراردادها به صورت چند مرحله‌ای امضاء شود؛ ۴- در صورتی که قیمت نفت در میان مدت و بلندمدت افزایش یابد، حجم منافع پیمانکار خارجی از درآمدهای حاصل از طرح به صورت واقعی کاهش خواهد یافت؛ ۵- شیوه پاداش و تنبیه، که در قراردادهای اخیر بیع متقابل لحاظ شده است، می‌تواند انگیزه‌های پیمانکار را افزایش دهد، اما لزوماً افزایش انگیزه، این نوع قرارداد را با دیگر شیوه‌های قرارداد برابر نمی‌کند؛ ۶- قراردادهای

بیع متقابل، دستیابی به بازدهی و سهم بیش تر از منافع ناشی از توسعه میادین را نسبت به سایر اشکال قرارداد برای کشور ممکن می‌سازد.

ج) معایب قراردادهای بیع متقابل در بخش نفت:

اهم معایب این نوع از قراردادها را می‌توان در موارد زیر خلاصه نمود؛

صیانتی نبودن تولید: در قرارداد بیع متقابل طرف خارجی هیچ گونه مسوولیت یا تعهدی نسبت به دوره طولانی پس از قرارداد را نمی‌پذیرد.

کوتاه بودن مدت قرارداد: برخی مخالفین، بزرگ‌ترین اشکال قراردادهای مورد بحث را دوره کوتاه آن می‌دانند به گونه‌ای که پیمانکار بعد از این که پروژه به بهره‌برداری رسید علیرغم طولانی شدن پرداخت‌هایش، دیگر نظارتی به کار میدان ندارد و این امر باعث می‌شود به تجربیات پیمانکار اضافه نشود.

عدم انعطاف قرارداد: یکی دیگر از نارسایی‌هایی که برای بیع متقابل ذکر می‌شود ساختار سخت و پیچیده آن است زیرا این قراردادها عملاً در حوزه‌های کشف شده، آن هم فقط جهت عملیات توسعه و استخراج یک فاز مشخص بکار می‌روند و همخوانی چندانی با قراردادهای اکتشاف و به ویژه عملیات توسعه چند فاز یا مرحله به مرحله ندارند. همچنین این قراردادها معمولاً بدون مطالعه قبلی و اطلاع از نیاز مخازن منعقد می‌شوند.

بالا بودن نرخ بازگشت سرمایه: اگر پروژه در زمان مقرر تحویل شرکت ملی نفت شده و شروع به تولید و فروش نفت نماید، بازپرداخت کلیه هزینه‌ها به پیمانکار از همین محل انجام می‌شود.

گفتار پنجم) جستاری در لزوم گذار از قراردادهای بیع متقابل و استمداد از شیوه‌های نوین قراردادی:

تجربه یکصد ساله و تحولات سیاسی، اقتصادی، حقوقی، علی‌الخصوص تحریم‌های اقتصادی تحمیلی به کشور نشان داده است که در صورت اتخاذ تدابیر حقوقی مناسب در زمان انعقاد قراردادهای نفتی می‌تواند ضمن حفظ اقتدار کشور متضمن امنیت اقتصادی کشور نیز باشد، در همین رابطه پس از شکل‌گیری و شروع به کار دولت تدبیر و امید زمره‌هایی در زمینه تغییر در شیوه انعقاد قراردادهای حوزه انرژی به ویژه نفت و گاز به گوش می‌رسد، به نظر می‌رسد عمده علت این تغییر دیدگاه حاصل از تجربیات مربوط به انعقاد قراردادهای سابق باشد، چرا که در زمان تحریم‌های اقتصادی بیش از پیش نقاط ضعف این قراردادها نمایان شد برای تعمق بیش تر

در این رابطه به دیدگاه‌های موافقان و مخالفان ادامه روند قراردادهای بیع متقابل می‌پردازیم:

ماهیت بیع متقابل:

از نقطه نظر مفهوم و ماهیت بیع متقابل پس از قیاس آن با سایر نهادها می‌توان عنوان کرد که این بیع در عرف حقوقی و قراردادی با برگردان Buy-Back به بیع متقابل معروف شده در غیر این صورت بیع متقابل همان طور که از نام آن پیدا است در یک صورت ساده از دو قرارداد تشکیل شده است. اما در عمل و موارد بسیاری از چندین قرارداد تشکیل شده که به وسیله یک پروتکل به هم پیوند خورده‌اند مشتمل بر قرارداد اصلی، قرارداد فرعی، پیمانکاران اصلی، پیمانکاران فرعی، قرارداد فاینانس، بیمه و... که همگی تشکیل دهنده قرارداد بیع متقابل است با استفاده از متون قانونی و قراردادی و حقوقی، قرارداد بیع متقابل ایرانی این چنین تعریف شد:

«بیع متقابل قراردادی است که به موجب آن شرکت نفتی خارجی حسب مورد، کلیه هزینه‌های مربوط به سرمایه‌گذاری، اعم از تأمین مالی پروژه، خرید تجهیزات، نصب، راه اندازی و کلیه هزینه‌های مربوط به استفاده از نیروی انسانی و هزینه‌های عملیاتی تا مرحله اکتشاف یا توسعه میادین نفتی یا گازی خاص را به عهده می‌گیرد و در مقابل شرکت داخلی (شرکت ملی نفت) توافق می‌کند که کلیه خدمات پیمانکار اعم از هزینه‌ها، حق الزحمه و سود سرمایه‌گذاری از طریق فروش مستقیم نفت یا گاز حاصله از همان میدان به پیمانکار طرف قرارداد یا از طریق تخصیص عواید حاصل از سهم گاز یا نفت طرف قرارداد که توسط شرکت ملی نفت ایران به طرف‌های ثالث فروخته شده را طی اقساط معینی و در مدت زمان معلوم جبران نماید».

با این تعریف می‌توان به جرأت عنوان کرد قرارداد بیع متقابل از جمله اقسام تجارت متقابل است که هم ویژگی‌های خاص خود را دارا است و هم با سایر اقسام تجارت متقابل، وجوه افتراق و اشتراک دارد. بیع متقابل با هیچکدام از اقسام عقود معین در حقوق داخلی و فقه همانند عقد جعاله مطابقت ندارد و باتوجه به مفاد قراردادی، از جمله قراردادهای پیمانکاری و خدمت است که می‌توان آن را با ماده ۱۰ قانون مدنی و اصل آزادی قراردادهای تطبیق داد. بیع متقابل به عنوان نهادی نوین دارای ماهیتی خاص است که برای قراردادهای خدماتی با اوصاف خاص و توافقاتی جانبی برگزیده شده است.

دیدگاه مخالفان قراردادهای بیع متقابل:

نخستین استدلال این گروه فقدان انگیزه کافی پیمانکار برای استفاده بهینه از مخزن و عدم رعایت تولید صیانتی است. از آن جا که پیمانکار در تولیدات حاصل از مخزن سهم نیست، انگیزه کافی برای استفاده بهینه و مدیریت کارآمد مخزن ندارد که در این صورت ممکن است تولید صیانتی که عبارتست از تولید بهینه از مخزن در طول عمر میدان نفتی، رعایت نشده و فراموش شود. این گروه جایگزین مناسب قراردادهای بیع متقابل را قراردادهای مشارکت در تولید می‌دانند.

همچنین کوتاه بودن مدت قراردادهای بیع متقابل و غیرقابل انعطاف بودن قراردادهای بیع متقابل نیز از نقاط ضعف آن‌ها محسوب می‌شود، چرا که پیش از آنکه پیمانکار تعهدات قراردادی خود را آغاز نماید، مبلغ کل قرارداد معین است و تجدید نظر در این مبلغ بسیار سخت است.

نکته مهم دیگر که بسیار بحث برانگیز است، کم بودن ریسک پیمانکار است، بدین ترتیب که بیش تر قراردادهای بیع متقابل در صنعت نفت و گاز ایران در مورد توسعه میدین و مخازن می‌باشد و شرکت پیمانکار خارجی تنها برای رساندن میزان تولید تا سقف معینی که در قرارداد می‌آید وارد عمل می‌شود و هیچ گونه ریسکی نه در زمینه اکتشاف و نه در سایر زمینه‌ها متحمل نمی‌شود و این یکی از بزرگ‌ترین ایرادهای این قرارداد است. در نهایت، بالا بودن نرخ بازگشت سرمایه، عدم آموزش و انتقال تکنولوژی نیز از دیگر معایب این روش است. عملاً به لحاظ عدم وجود انگیزه و مشوق لازم و نیز به علت کوتاه بودن مدت قرارداد، انتقال دانش فنی و تکنولوژی پیشرفته محقق و میسر نشده است و از این حیث قراردادهای بیع متقابل مزیتی بر قراردادهای مشارکت در تولید ندارند.

دیدگاه موافقان قراردادهای بیع متقابل:

در نقطه مقابل، موافقان قائل به حفظ حاکمیت و منافع ملی و عدم مالکیت پیمانکار خارجی بر مخازن نفتی هستند، در قراردادهای بیع متقابل مالکیت ۱۰۰ درصد کشور و دولت نسبت به نفت و گاز موجود در سفره‌های زیرزمینی کاملاً حفظ می‌شود و در هیچ یک از عملیات پروژه، پیمانکار مالکیتی بر مخازن پیدا نمی‌کند. مضافاً، کوتاه بودن مدت قرارداد به زعم این گروه از مزایای آن است، به نظر موافقان، کوتاه بودن مدت قرارداد به معنی کوتاه بودن مدت حضور پیمانکاران خارجی و بالطبع جلوگیری از سوء استفاده ایشان است.

انتقال تکنولوژی و دانش فنی و آموزش نیروهای داخلی نیز به نظر این گروه نکته مثبتی است، موافقان عقیده دارند که انعقاد این قراردادها باعث انتقال دانش فنی روز و تکنولوژی پیشرفته به داخل کشور می شود. این گروه دسترسی به سرمایه گذاری های خارجی و عدم تضمین دولت را از نکات مثبت بیع متقابل می دانند، در ابتدای امر، با انعقاد قراردادهای بیع متقابل دولت بدون هیچ هزینه ای صاحب یک مخزن توسعه یافته می شود که می تواند از آن بهره برداری نموده و هزینه های پیمانکار را بازگرداند و از این لحاظ قراردادهای بیع متقابل که امکان دسترسی به چنین ساز و کاری را فراهم می سازند بسیار مناسب است.

نداشتن ریسک برای دولت از دیگر مزایای بیع متقابل معرفی شده است، موافقان قراردادهای مزبور عقیده دارند که قراردادهای بیع متقابل هیچ گونه ریسکی را به دولت تحمیل نمی کند، چرا که به عنوان نمونه در تبصره ۳ آیین نامه اجرایی شیوه قراردادهای بیع متقابل سال ۸۴ آمده است: «در صورتی که عملیات اکتشاف به کشف میدان تجاری در منطقه مذکور در قرارداد منجر نشود قرارداد خاتمه خواهد یافت و طرف قرارداد حق مطالبه هیچ گونه وجهی را نخواهد داشت».

شایان ذکر است یکی از محدودیت های عمده ای که قانونگذار به کارفرما تحمیل نموده و مآلایی رغبتی آنان را به همراه دارد این است که اگر میادین نفتی به فاز تولید نرسند، همه هزینه های صورت گرفته پیمانکار بدون جبران باقی می ماند. این نکته در قوانین و آیین نامه های مختلف بارها اشاره شده است که در اینجا به دو نمونه از آن اشاره می شود: الف) آیین نامه اجرایی شیوه قراردادهای بیع متقابل مصوب ۱۳۸۴/۴/۱۵ هیأت دولت در تبصره ۳ ماده ۸ مقرر می دارد:

«... در صورتی که عملیات اکتشاف به کشف میدان تجاری در منطقه مذکور در قرارداد منجر نشود قرارداد خاتمه خواهد یافت و طرف قرارداد حق مطالبه هیچ گونه وجهی را نخواهد داشت».

ب) قانون برنامه چهارم توسعه.

البته محدودیت های یاد شده بیش تر در قراردادهای بیع متقابلی که به منظور شناسایی و اکتشاف منعقد می شوند و در ایران بسیار کم است بروز می یابد، از محدودیت های قراردادی که قانونگذار در قوانین و مقررات بر شیوه های سرمایه گذاری از جمله بیع متقابل تحمیل نموده است؛ تعیین سقف هزینه سرمایه ای قرارداد است.

تنگناها و محدودیت اجرایی قراردادهای بیع متقابل، مستلزم بازنگری در آن به زعم صاحب نظران، این نوع قراردادها محدودیت ها و تنگناهای زیر را نیز به همراه دارند

- تعیین سقف قرارداد مطابق ماده ۱۸ قرارداد نمونه، که چنانچه در مراحل اجرایی هزینه‌ها از سقف معلوم تجاوز کند شرکت ملی نفت ایران چنین هزینه‌هایی باز پرداخت آن‌ها را تقبل نخواهد کرد.
- عدم اعمال سیستم پاداش و مجازات در زمان اجرای قرارداد.
- مسوولیت محدود پیمانکار نسبت به تولید، تأسیسات، خطوط لوله فقط به دوره راه اندازی و تحویل در مدت ۲۱ روز از ۲۸ روز.
- عدم رعایت تولید صیانتی در دوره عملیات توسعه و تولید به دلیل کوتاه بودن مدت قرارداد.
- مشکلات مربوط به نحوه تعامل و همکاری با سازمان‌های ذیربط مثل محیط زیست و ...
- تغییرات فنی در زمان اجرای عملیات و تبعات و آثار مالی آن و مسوولیت طرفین.

نتیجه‌گیری:

در طول قرن بیستم، نفت چه از نظر تحولات در عقد قراردادهای حقوقی و چه از نظر وقوع تحولات سیاسی و اقتصادی نقش مهم و تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت کشورهای نفت‌خیز ایفاء نموده است، مسئله نفت در ایران مرتبط با تحولات یکصد ساله اخیر است. از سال ۱۹۰۸ میلادی که اولین چاه نفت در مسجد سلیمان کشف شد تا کنون قوانین و قراردادهای نفتی متعددی مستخرج از این قوانین، شکل گرفته است. این قراردادها همواره منشأ مناقشات فراوانی بوده است. مطالعه تاریخی در قراردادهای نفتی مؤید آن است که قراردادهای نفتی چهره‌ای از معارضه منافع شرکت‌های نفتی خارجی با منافع ملی دولت میزبان است. چهره‌ای که امروزه به سمت مشارکت در تقسیم منفعت و یا توزیع متناسب منفعت سیر قهری داشته است (ایرانپور، فرهاد، ۱۳۸۶).

روند انعقاد قراردادهای نفتی ایران نشان‌دهنده تحولی شگرف در شیوه و بنیان حقوقی این قراردادها در کشور است که با قراردادهای امتیازی و انتقال مالکیت عین آغاز می‌شود. اما پس از ملی شدن صنعت نفت، با تصویب نخستین قانون نفت در سال ۱۳۳۶، دوره قراردادهای امتیازی پایان یافته و قراردادهای انتقال مالکیت منفعت یا اجازه بهره‌برداری (قراردادهای مشارکتی) پا به عرصه حضور می‌گذارند. تحت تأثیر جنبش‌های ملی با تصویب قانون نفت سال ۱۳۵۳ صراحتاً انعقاد قراردادهای مشارکتی ممنوع می‌شود و قراردادهای خدماتی (پیمانکاری) در دستور کار قرار می‌گیرد. پس از انقلاب اسلامی، قانون نفت سال ۱۳۶۶ تصویب می‌شود، لیکن قانون نفت سال ۱۳۵۳ به طور کامل فسخ نمی‌شود و فقط در موارد تناقض، قانون نفت ۱۳۶۶ اعمال می‌شود، در این قانون همچنان

روش قراردادهای پیمانکاری یا خدماتی مجری است. در سنوات بعد با استنتاج از قوانین نفت ۱۳۵۳ و ۱۳۶۶ یکی از شقوق قراردادهای خدماتی یعنی بیع متقابل نفتی در کشور رواج می یابد.

از آنجا که صنعت نفت ایران برای توسعه بخش های پایین و بالادستی، نیاز به سرمایه گذاری (حدود ۵۰ میلیارد دلار تا سال ۱۴۰۰) دارد. گرچه با قیمت های بالای نفت در شرایط کنونی بخشی از این منابع مالی از فروش نفت قابل تأمین است، اما به هر حال، استفاده از سرمایه گذاری خارجی به منظور جذب تکنولوژی و تسریع برنامه های سرمایه گذاری نیز ضروری به نظر می رسد. طی یک دهه اخیر، ایران تلاش کرده است که با معرفی قراردادهای بیع متقابل، بخشی از سرمایه مورد نیاز و تکنولوژی مناسب را به خدمت صنعت نفت بگیرد. همان طور که اشاره شد، در این قراردادها، پرداخت های مربوط به سرمایه گذاری و سود سرمایه گذاری طی یک دوره کوتاه، از محل فروش تولیدات آن پروژه انجام می پذیرد. مهم ترین مسأله در معاملات بیع متقابل، توصیف ماهیت حقوقی قراردادی است که در این زمینه منعقد می شود. بیع متقابل با نهادهای حقوقی همچون بیع، معاوضه، شرکت، جعاله، مضاربه، اجاره به شرط تملیک و صلح تشابهاتی دارد (ایزدی فرد، علی اکبر، ۱۳۸۹).

به عنوان یک اصل اولیه باید پذیرفت که هیچ قراردادی به خودی خود خوب یا بد نیست و قرارداد تنها چهارچوب و ظرفی برای تقسیم منافع ناشی از یک همکاری مشترک است. از نظر اینکه چه نوع قراردادی تحت چه شرایطی بتواند منافع طرفین قرارداد را تأمین کند و ظرف قرارداد با چه مظروفی پر شود، به عوامل متعددی بستگی دارد. علاوه بر این هر قرارداد دارای نقاط قوت و ضعف متفاوتی است و از جهاتی منافع یک طرف یا طرفین را بیش تر یا کم تر تأمین خواهد کرد. همچنین باید توجه داشت که کمپانی های نفتی و کشورهای میزبان با توجه به شرایط متفاوت به شیوه های مختلف عقد قرارداد علاقه نشان می دهند. اما این گرایش عمومی لزوماً به معنای آن نیست که شیوه انتخابی به طور قطع بهترین شیوه است. در هر حال، از نظر کمپانی های نفتی احتمالاً یک قرارداد مشارکت در تولید و سطوح هزینه و مالیات اندک به همراه سهم قابل توجهی از مشارکت در سود بسیار جذاب به نظر می رسد. در حالی که موافقت نامه امتیازی با نرخ بالای مالیات و سود برای کشور میزبان به رغم ذهنیت غلطی که این شیوه از قرارداد را مطلوب ترین شیوه برای خارجیان تلقی می نماید، امروزه فاقد جذابیت کافی است. با این وجود چارچوب هایی که شرکت های خارجی ترجیح می دهند، لزوماً انتخاب نمی شود و اگر چه قراردادهای مشارکت در تولید موارد استفاده ای بیش تری دارد ولی سایر اشکال قرارداد به فراخور نیاز مورد استفاده قرار می گیرد. البته ریسک، عامل تعیین کننده ای در انگیزه طرفین قرارداد بازی می کند. کشف نفت، یک فعالیت بسیار پر ریسک است. در کشورهای

عضو اوپک که ریسک اکتشاف کم تر است، شرکت های خارجی، قراردادهای مشارکتی را ترجیح می دهند. اما در کشورهایی که ریسک اکتشاف بالا است، مطمئناً یک قرارداد امتیازی برای خارجیان مطلوب ترین شکل ممکن است. در مقابل برای کشور میزبان، قراردادهای خدماتی ریسک پذیر بهترین نوع قرارداد است، چرا که در قراردادهای مشارکت در سرمایه گذاری، شرایطی که رضایت طرفین را تأمین می کند، دشوار است. در این میان قراردادهای بیع متقابل که شکل خاصی از قراردادهای خرید خدمت هستند، دارای انعطاف پذیری و جامعیت بیش تری نسبت به سایر قراردادها است. اما شیوه پیچیده عقد قرارداد و الزامات متعددی که در این شیوه از قرارداد، توسط کشور میزبان پیشنهاد می شود، یکی دیگر از عواملی است که باعث می شود خارجیان شیوه مشارکت در تولید را ترجیح دهند. در حالی که قراردادهای بیع متقابل این موقعیت را از ایشان می گیرد (مبصر، داریوش، ۱۳۸۱: ۳۴-۶۵).

در هر حال زمره ها در دولت یازدهم حاکی از آن است که سیستم فعلی قراردادهای بیع متقابل که به شرکت های خارجی اجازه نمی دهد در پروژه های نفتی ایران سهامی داشته باشد، تغییر خواهد یافت. تغییر شکل قراردادهای نفتی گام مهمی برای ایران به شمار می رود، چرا که ایران منبعث از تجربیاتی که در دوران استعمار به دست آورده است، به صورت سنتی با هر گونه مالکیت خارجی ثروت های گسترده نفتی و گازی مخالف بوده است. اما تحریم های آمریکا و اروپا موجب شده است که تولید نفت ایران که یکی از منابع اصلی در آمد اقتصادی این کشور است با مشکل مواجه شود. بر اساس گزارش آژانس بین المللی انرژی، در ماه سپتامبر، تولید نفت ایران به ۲،۵۸ میلیون بشکه در روز رسید که پایین ترین سطح تولید از سال ۱۹۸۹ (یعنی میزان جنگ ایران و عراق) تاکنون است، ایران در اوایل سال ۲۰۱۱ و پیش از وضع تحریم ها، روزانه ۳،۵ میلیون بشکه نفت تولید می کرد. همه عوامل سیاسی، اقتصادی، حقوقی و در رأس آنها تحریم های اقتصادی چند ساله اخیر بستر ساز شکل گیری چنین تحول عمیقی در دیدگاه نفتی کشور شده است، امید می رود این تغییر نگرش باطی فرآیند کارشناسی و علمی دقیق و در راستای منافع کشور باشد، بر این اساس بهره گیری از توان و دانش متخصصین صنعت نفت و حقوقدانان مسلط در عرصه قراردادهای نفت و گاز برای ارایه شیوه های نوین و متری قراردادهای حوزه نفت و گاز که با استمداد از تجارب گذشته و دستاوردهای حقوقی جلوه ای بومی نیز داشته باشد، ضروری است.

منابع:

- اتحاد، رحیم. مروری بر عملکرد بخش نفت در برنامه های گذشته، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، تهران، ۱۳۶۱.
- ایران پور، فرهاد. مبانی عمومی قراردادهای نفتی، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی پاییز ۱۳۸۶.
- ایزدی فرد، علی اکبر. کاویار، حسین، تاملی فقهی حقوقی در قرارداد بیع متقابل، نشریه دانشگاه مازندران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۸۹.
- بی نام، نشریه مشعل، شماره ۲۰۰، نیمه اول خردادماه ۱۳۸۰.
- بی نام، نگاهی به سیر تحول صنعت نفت ایران، مجله اطاق بازرگانی صنایع و معادن ایران سال چهارم، شماره ۱۲، ۱۳۸۲.
- بی نام، مجله نفت، گاز و پتروشیمی شماره ۱۱ ماه شهریور ۱۳۸۰.
- ذوقی، ایرج، مسایل سیاسی اقتصادی نفت ایران، چاپ پنجم، انتشارات پازنگ، تهران، ۱۳۷۸.
- رزاقی، ابراهیم. اقتصاد ایران، نشر نی، تهران، ۱۳۶۷.
- سیف زاده، سیدحسین. جزوه درسی «نظریه پردازی در روابط بین الملل (مبانی و قالب های فکری) مقطع کارشناسی ارشد، دانشکده روابط بین الملل، نیمسال اول ۱۳۷۶-۱۳۷۵.
- کاتوزیان، محمدعلی. اقتصاد سیاسی ایران، چاپ پنجم، انتشارات مرکز، تهران، ۱۳۷۴.
- منصوری نراقی، محمود. مبانی حقوقی و شرایط عمومی قراردادهای نفتی خاورمیانه، جلد اول، فصل سوم، انتشارات صبح امروز، ۱۳۵۰.
- مبصر، داریوش. کالبد شکافی سرمایه گذاری های صنعت نفت، چاپ اول، انتشارات کویر، تهران ۱۳۷۹.
- مبصر، داریوش. موج دوم، چاپ اول، انتشارات کویر، تهران ۱۳۸۱.
- موحد، محمدعلی. درس هایی از داوری های نفتی، جلد اول، چاپ اول، انتشارات دفتر خدمات حقوقی بین الملل ریاست جمهوری، تهران، ۱۳۷۴.

ارزیابی اثربخشی عوامل مختلف جامعه پذیری دینی، درجه دینداری و سایر عوامل در پیشگیری از جرایم اقتصادی

محمود شهابی^۱

چکیده:

هر چند فساد اداری و جرایم اقتصادی در بسیاری از کشورها رخ می دهند اما در سال های اخیر این روند در ایران مورد توجهی جدی تر قرار گرفته است. در مقاله حاضر نتایج یک پیمایش مقطعی باهدف بررسی همبسته های مختلف جرایم یقه سفیدها هم در بخش دولتی و هم در بخش خصوصی ارایه شده است. چارچوب نظری این مقاله از تلفیق چند نظریه رقیب یا بدیل شکل گرفته است. این نظریه ها عبارتند از: نظریه ترس از آتش دوزخ از هیرشی و استارک، نظریه همبسته های شخصیتی جرایم یقه سفیدها از کالینز و اشمیت، نظریه جامعه شناختی فساد از جیمز ویلیام کلن و بالاخره نظریه اقتصادی جرایم یقه سفیدها یا نظریه انتخاب عقلانی از کورنیش و کلارک. به منظور آزمون فرضیه های مستخرج از این نظریه ها، یک نمونه معرف ۱۲۰ نفری از زندانیان جرایم اقتصادی محبوس در زندان اوین انتخاب شدند و با توجه به ماهیت تحقیق که از نوع علی-مقایسه ای یا نیمه آزمایشگاهی بود یک گروه ۱۲۰ نفری دیگر از فعالان اقتصادی و کارکنان دولت نیز به عنوان گروه همتابه پرسشنامه های تحقیق پاسخ دادند. پرسشنامه های مربوط به هر دو گروه مجرم و غیر مجرم در اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۱ اجرا شدند. نتایج تجزیه و تحلیل رگرسیون لجستیک ۷۵ درصد از واریانس بین دو گروه مجرم و غیر مجرم را تبیین کرد. بر اساس این تجزیه و تحلیل، مجرمان اقتصادی مورد مطالعه علیرغم بر خورداری از دینداری و سابقه جامعه پذیری دینی دست به ارتکاب جرم زده اند. به عبارت دیگر بین این دو گروه، از نظر سطح جامعه پذیری دینی و درجه دینداری تفاوت معنی داری مشاهده نشد. به علاوه مجرمان اقتصادی مورد بحث در تحلیل هزینه-فایده جرم در لحظه ارتکاب آن، احتمال کشف جرم و قطعیت و شدت مجازات را بسیار کم تر (در مقایسه با گروه غیر مجرم) برآورد کرده بودند و بالاخره اینکه درک آنان در لحظه ارتکاب جرم این بوده است که فرصت ارتکاب جرم در محل کار مهیا است و باید آن را مغتنم شمرد. بر اساس نتایج تحلیل رگرسیونی، وجود فرصت ارتکاب جرم اقتصادی در محل کار و دست کم گرفتن احتمال کشف جرم و قطعیت و شدت مجازات مهم ترین عوامل مؤثر یا پیش بینی کننده ارتکاب جرایم اقتصادی محسوب می شوند. در مجموع رویکردهای جامعه شناختی و اقتصادی (که بر بازدارنده های بیرونی یا محیطی تاکید می کنند) می توانند تفاوت بین دو گروه مجرم و غیر مجرم را تبیین کنند.

واژگان کلیدی: جرایم اقتصادی، عوامل جامعه پذیری دینی، ادراک از فرصت ارتکاب جرم، ادراک از احتمال کشف جرم

مقدمه:

در خصوص پیشگیری یا بازدارندگی از جرایم اقتصادی دو دیدگاه کلی وجود دارد. یکی بر ترس از مجازات الهی یا اخروی (که خود محصول عملکرد عوامل جامعه پذیری دینی در تقویت درجه دینداری است) به عنوان عامل بازدارنده درونی و پیشگیری کننده از جرم تأکید می‌کند و دیگری بر ترس از مجازات قانونی یا دنیوی و از بین بردن فرصت ارتکاب جرم به عنوان عامل بازدارنده بیرونی یا محیطی تأکید می‌کند. مطابق با دیدگاه اول برخی از جامعه شناسان بر اساس مدل ساختی - کارکردی، نقشی مهم برای دین قائل شده بر کارکردهای دین برای حفظ الگو و یکپارچگی اجتماعی تأکید کرده و آن را منبع شکل‌گیری ارزش‌های مرکزی یک جامعه که وفاق اجتماعی مرهون آن است دانسته‌اند. مطابق با این دیدگاه دین هم برای فرد و هم برای جامعه کارکردهایی را ایفا می‌کند. برای فرد، دین به سؤال‌هایی در خصوص ماهیت و هدف از خلقت انسان و جهان پاسخ می‌دهد. نیازهای عاطفی انسان (نیاز به حمایت و اطمینان در زمان بحران و بروز مشکل) را تأمین می‌کند، کدها یا اصول اخلاقی خاصی را برای هدایت رفتار در اختیار فرد قرار می‌دهد، حس تعلق به اجتماع را در فرد ایجاد می‌کند. برای جامعه نیز دین کارکردهای مهمی را ایفا می‌کند. برخی از این کارکردها عبارتند از ایجاد حس تعلق و همبستگی اجتماعی در یک گروه اجتماعی، کنترل اجتماعی رفتارهای ضد اجتماعی از طریق ایجاد ترس از «گناه» و تقویت اخلاقیات و هنجارهای جامعه از طریق وعده مجازات‌های اخروی.

«شرکت و الیسون» نتایج و آثار اجتماعی دین را در چهار مقوله دسته‌بندی کرده‌اند: اثر دینداری بر باورها و تعهدات سیاسی، روابط خانوادگی، بهداشت و سلامت، سرمایه اجتماعی. این دو محقق تأثیر دین در بازدارندگی افراد از ارتکاب جرم و انحراف را در ذیل مقوله چهارم (سرمایه اجتماعی) مورد توجه قرار داده‌اند. تحقیقات انجام شده در خارج از کشور حاکی از آن است که قدرت بازدارندگی دین به پنج دلیل برمی‌گردد. اول به دلیل درونی شدن هنجارها و پیام‌های اخلاقی، دوم به دلیل ترس افراد از عقوبت الهی (همان اثر ترس از آتش دوزخ)، سوم به دلیل تهدید مجازات‌های اجتماعی از سوی هم‌دینان، چهارم میل به تأیید از سوی گروه‌های مرجع در درون اجتماع‌های دینی، و پنجم قرار نگرفتن فرد در معرض دل‌مشغولی‌های منحرفانه (یا نداشتن وقت برای چنین دل‌مشغولی‌هایی) به دلیل سرگرم بودن افراد در فعالیت‌ها و شبکه‌های دینی (Sherkat and Ellison, 1999: 369). بنابراین در تحقیق حاضر منظور از بازدارنده‌های درونی یا دینی، اثرات دینداری و عملکرد دینی نهادهای مسوول جامعه‌پذیری دینی بر پیشگیری یا بازدارندگی از جرایم اقتصادی

است.

از طرف دیگر دین و دینداری در برخی از نظریه‌های کلاسیک جامعه شناختی چندان جدی گرفته نشده است و تجربه مدرنیته در دنیای غرب باعث شده که عده‌ای از جامعه شناسان از کاهش اقتدار نهادهای دینی یا کاهش کارکرد دین تحت تأثیر فرایند نوسازی خبر دهند. در مورد جامعه ایرانی نیز به رغم تلاش همه دستگاه‌های متولی ترویج دینداری و تبلیغات دینی، نگرانی‌هایی در خصوص وضعیت دینداری مردم از سوی مسوولان و مدیران فرهنگی کشور ابراز شده است. به زعم عده‌ای از مدیران فرهنگی کشور در حال حاضر بین اهداف برنامه‌های دینی اجرا شده در سه دهه اخیر و «نتایج» آن‌ها در جامعه فاصله وجود دارد. آنان معتقدند که «نتایج تربیت دینی» باید «در سطح جامعه» و به شکل کاهش میزان شیوع و بروز ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در جامعه بروز و ظهور پیدا کند. این دغدغه‌ها در سال‌های اخیر دو چندان شده است چرا که ادعا می‌شود که بین دینداری و درجه ارتکاب جرم همبستگی معنی داری (همبستگی منفی یا معکوس) مشاهده نمی‌شود. به عبارت دیگر گفته می‌شود بین اهداف تبلیغات دینی و نتایج مورد انتظار از آن در جامعه فاصله دیده می‌شود به طوری که اثرگذاری تبلیغات دینی بر کاهش جرم و انحراف مورد تردید واقع شده است. بر همین اساس عده‌ای از صاحب نظران برای پیشگیری یا بازدارندگی از جرایم اقتصادی بر بازدارنده‌های بیرونی یا محیطی تأکید می‌کنند. این دسته از صاحب نظران بر این باورند که برای مبارزه با فساد یا جرایم اقتصادی باید ساختارها و قواعد رفتار اقتصادی اصلاح شود تا فرصت ارتکاب جرم به حداقل برسد و نظام قضایی در جامعه به گونه‌ای عمل کند که تلقی و ادراک کنشگران از احتمال کشف جرم، قطعیت مجازات و شدت مجازات را تحت تأثیر قرار دهد به نحوی که در تحلیل هزینه - فایده جرم از سوی کنشگران، هزینه‌های برآورد شده بیش از فواید برآورد شده از ارتکاب جرم ادراک شده باشند.

تحقیق حاضر با هدف ارزشیابی اثربخشی بازدارنده‌های درونی و بیرونی در پیشگیری از جرایم اقتصادی اجرا شده است.

مرور سوابق تجربی، تدوین چارچوب نظری و فرضیه‌های تحقیق:

در تحقیق حاضر فرآیند جامعه پذیری رسمی و غیر رسمی و درجه دینداری افراد از لحاظ قدرت بازدارندگی از جرم در کنار سایر بازدارنده‌ها (قدرت بازدارندگی متغیرهای مستخرج از نظریه‌های رقیب) در یک چارچوب واحد مورد بررسی واقع شده اند. در این چارچوب، بازدارنده‌های درونی با الهام از فرضیه معروف «ترس از آتش جهنم» که اولین بار توسط هیرشی و استارک

مطرح شد آزمون شده‌اند. بر طبق این فرضیه افرادی که معتقد به وجود شیطان و حیات پس از مرگ هستند به خاطر ترس از مجازات‌های اخروی کم‌تر احتمال دارد که مرتکب رفتار منحرفانه‌ای شوند (Hirschi & Stark, 1969:202-203). «هریس» (۲۰۰۳) در مقاله‌ای استدلال کرد که اگر ترس از مجازات‌های اخروی پس از مرگ می‌تواند فرد را از رفتار منحرفانه باز دارد پس ترس از عقوبت و مجازات الهی در طول حیات نیز می‌تواند فرد را از ارتکاب جرم و انحراف بازدارد. هریس «فرضیه عقوبت الهی این جهانی» را با تجزیه و تحلیل داده‌های پیمایش پرسشنامه‌ای بر روی ۱۳۹۳ نوجوان عضو کلیسای در امریکا آزمون کرد و به این نتیجه رسید که کسانی که معتقدند به وجود یک خدای قدرتمند و علیم که افراد را به خاطر عدم درستکاری شان در این جهان مجازات می‌کند کم‌تر قصد ارتکاب جرم در آینده را دارند. بنابراین فرضیه «ترس از عقوبت الهی این جهانی» تأیید شد (Harris, 2003).

«همادون» یکی از محققان بلژیکی در مقاله‌ای پژوهشی با عنوان «ترس از خدا یا از انسان: تأثیر دین بر نگرش نسبت به تقلب و استفاده رایگان از وسایل حمل و نقل عمومی» ضمن تأیید تجربی نظریه عواطف اخلاقی آدام اسمیت به این نتیجه رسیده است که دین از طریق مؤلفه باور به وجود خدا بر نگرش نسبت به تقلب و استفاده رایگان از وسایل حمل و نقل عمومی تأثیر می‌گذارد. اما چنین تأثیری در کشورهای مشاهده شده است که تصورشان از خداوند یک موجود فعال، مجازات‌گر و قضاوت‌کننده بوده است و نه یک موجود انتزاعی و دست‌نیافتنی. بنابراین همچون تحقیقات قبلی، در تحقیق فوق معلوم شده است که ترس از یک خدای خبیر و جزا دهنده، بر ادراک افراد از هزینه و فایده مترتب بر رفتارهای غیر اخلاقی مؤثر است. البته بین افراد مذهبی و غیر مذهبی از نظر اخلاقی تفاوتی مشاهده نشده است هر دو در نگرش شان نسبت به فعالیت‌های متقلبانه تحت تأثیر برآورد هزینه و فایده بوده‌اند. افرادی که از مجازات می‌ترسند یا به هر دلیلی هزینه زیادی برای رفتارهای خاصی قایل‌اند بسیار محتمل است که از آن رفتارهای متقلبانه فاصله بگیرند (H'madoun, 2011).

مطالعات انجام شده در خصوص تأثیر بازدارنده‌های بیرونی در پیشگیری از جرم به طور عام و جرم اقتصادی یا فساد به طور خاص عمدتاً بر اساس سه نظریه روانشناختی، جامعه‌شناختی و اقتصادی (نظریه انتخاب عقلانی) صورت گرفته‌اند. این سه نظریه در تحقیق حاضر در مقایسه با نظریه ترس از آتش دوزخ نظریه‌های رقیب محسوب می‌شوند.

تحقیق کالینز و اشمیت بر روی جرایم یقه سفیدها در آمریکا اولین پژوهش روانشناختی در

خصوصاً تأثیر شخصیت بر روی جرایم یقه سفیدها محسوب می‌شود. آنان در تحقیق خود بر روی دو نمونه مجرمان یقه سفید و همتایان غیر مجرم شان به این نتیجه رسیدند که مجرمان یقه سفید در مقایسه با همتایان غیر مجرم خود افرادی مسوولیت ناپذیر، بی‌اعتنا به قواعد و مقررات، ریسک‌پذیر و غیر قابل اعتماد هستند (Collins and Schmidt, 1993).

چهار محقق آلمانی نیز با الهام از تحقیق کالینز و اشمیت، در پژوهشی تحت عنوان همبسته‌های شخصیتی جرایم یقه سفیدها و با اجرای یک تحقیق علی-مقایسه‌ای بر روی ۷۶ زندانی جرایم یقه سفید (۷۰ مرد و ۶ زن) و ۱۵۰ نفر از همتایان غیر مجرم آنان (۹۴ مرد و ۵۶ زن) به این نتیجه رسیدند که جرایم یقه سفیدها در میان مدیران تجاری آلمان عمدتاً در میان مردان و کسانی که بر رفتار خود کنترل ندارند و درجه بالایی از خودشیفتگی و لذت‌گرایی را تجربه می‌کنند رخ می‌دهند (Blickle et al. 2006).

جیمز ویلیام کلمن یکی از نظریه پردازان مطرح در حوزه جرایم اقتصادی با تلفیق چند نظریه مختلف، یک مدل تبیینی واحد ارائه کرده است که مهم‌ترین نظریه جامعه‌شناختی جرایم یقه سفیدها محسوب می‌شود. وی معتقد است جرایم اقتصادی را با توجه به سه عامل می‌توان تبیین کرد: اول انگیزه‌ها، دوم دلیل تراشی برای ارتکاب جرم یا ادراک فرد از درجه ریخته شدن قبح^۲ جرایم اقتصادی و سوم فرصت ارتکاب جرایم اقتصادی.

در بحث از انگیزه‌ها، کلمن متخلفان اقتصادی را از نظر نوع انگیزه در دو گروه مقوله‌بندی کرده است. گروه اول متخلفانی هستند که در پاسخ و در واکنش به یک بحران دست به تخلف اقتصادی می‌زنند. این بحران‌ها از هر نوعی می‌توانند باشند اما وجه مشترک آن‌ها این است که متخلف در چنین مواقعی از موقعیت و اعتماد دیگران به خود سوء استفاده می‌کند. چنین فردی به این دلیل مرتکب جرم اقتصادی می‌شود تا با خطراتی که وی، اعضای خانواده یا شرکت بازرگانی وی را تهدید می‌کند مقابله کند. کسانی که بحران‌های فوق‌الذکر را تجربه می‌کنند معمولاً کسانی هستند که به دلیل فشارهای ناشی از رقابت در بازار اقتصاد بر سر یک دوراهی قرار می‌گیرند: که آیا به قانون احترام بگذارند حتی اگر به قیمت حذف آنان از گردونه رقابت اقتصادی منجر شود یا اینکه مرتکب جرم شوند و ریسک دستگیری و محکومیت را به جان بخرند. گروه دوم متخلفانی هستند که در یک وضعیت بحرانی دست به ارتکاب جرم اقتصادی زده‌اند بلکه از روی قصد و رضا از فرصت‌هایی که وقوع جرم را ممکن می‌سازند استفاده می‌کنند. این دسته از افراد اگر چنین فرصتی

پیدا نمی کردند هرگز مرتکب جرم نمی شدند. این دسته از افراد گاه ممکن است از سوی دیگران برای ارتکاب جرم گماشته شوند (از سر توطئه و دسیسه چینی).

به زعم کلمن نکته شگفت انگیز در این میان این است که افراد موفق، مرتکب جرایم اقتصادی می شوند. دلیل این امر از نظر کلمن ویژگی های شخصیتی این افراد است: آمادگی برای خطر کردن و حرص و آرزو و طمع و جاه طلبی و بلندپروازی برای کسب منافع بیش تر است. عده ای از مجرمان اقتصادی نیز نگران آن هستند که از نردبان تحرک طبقاتی تنزل کنند و منزلت سابق خود را از دست بدهند. اسطوره موفقیت غالب در یک جامعه که مصداق آن سربلند بیرون آمدن از رقابت اقتصادی است تقویت کننده ارزش هایی است که مروج جرایم اقتصادی است. ترس از شکست و ورشکستگی به این معنی است که جرایم اقتصادی در زمان رکود اقتصادی بیش از زمان رونق رخ می دهند.

در بحث از قبح زدایی از جرم یا دلیل تراشی برای ارتکاب آن، کلمن معتقد است در لایه های زیرین انگیزه های ارتکاب جرم فضای هنجاری ای وجود دارد که بر نگرش مرتکبین این جرایم اثر می گذارد. خانواده و مدرسه نقش مهمی در شکل گیری این هنجارها ایفا می کنند. نحوه سازمان دهی زندگی کاری یا تجاری نیز بر شکل گیری اخلاقیات در سطح جامعه و انگیزش برای ارتکاب جرایم اقتصادی اثر گذار هستند.

این فضای هنجاری نیز به نوبه خود تحت تأثیر تحولات اجتماعی است. هنگامی که نظام های حافظ هنجارهای اجتماعی متحول می شوند و یا از بین می روند جرم افزایش می یابد. به همین دلیل فرار از مالیات در کشورهای غربی بسته به بی ثباتی اجتماعی ناشی از تحولات سریع رخ می دهند و نه به خاطر رقم بالای مالیات.

در اینجا کلمن از نظریه ساترلند (۱۹۴۹) نیز مدد می گیرد. به زعم ساترلند جرم شناس سرشناس آمریکایی که مفهوم جرم یقه سفیدها نخستین بار از سوی او تعریف شد رفتار مجرمانه، رفتاری فراگرفتنی است. چنین رفتاری در محیط هایی رخ می دهد که انجام آن بیش از احترام و عمل به قانون، مفید پنداشته می شود. افراد رفتار مجرمانه را یاد می گیرند و در قالب رفتارهای مجرمانه ای که ویژه یک محیط خاص است جامعه پذیر می شوند. چنین محیطی معمولاً از محیط های دیگری که در آن جا چنین رفتارهایی نادرست تلقی می شوند جدا هستند. محیط های جرم خیز ممکن است شامل دسته های تبهکار جوانان یا سازمان های جا افتاده ای مثل شرکت ها یا اداره های یک شرکت شود. در این شرکت ها افراد نه تنها تکنیک های لازم برای قانون شکنی را می آموزند بلکه

انگیزه‌های انجام آن را نیز به دست می‌آورند. سازمان‌ها و هنجارهایی که در آن سازمان‌ها شکل می‌گیرند عامل تبیین‌کننده مهمی در رابطه با جرایم اقتصادی محسوب می‌شوند. حتی اگر برخی از افراد آن سازمان را ترک کنند و عده دیگری جایگزین شوند همان فعالیت مجرمانه ممکن است تداوم یابد (Sutherland, 1949).

قادر بودن مجرم به دلیل تراشی برای رفتار مجرمانه خود نقش مهمی در ایجاد انگیزه در وی برای ارتکاب جرم ایفا می‌کند. متخلفان اقتصادی معمولاً در پذیرش ارزش‌های اجتماعی غالب در یک جامعه با دیگران مشترک هستند. آن‌ها احتیاج دارند که تخلفات خود را با آن انگیزه‌ها به نحوی تعریف کنند که در باطن خود با طرز تفکرشان از خود به عنوان شهروندان وفادار به قانون مشکلی پیدا نکنند. مسأله فقط قادر بودن مجرم به مجوز تراشی برای تخلف خود پس از ارتکاب جرم نیست بلکه قبح زدایی از این رفتار قبل از ارتکاب تخلف و جرم نیز هست.

ذکر نمونه‌هایی از قبح زدایی ارتکاب جرم در اینجا لازم است: این تصور که «همه دارند همین کار را می‌کنند» یا «کار من که به کسی ضرری نمی‌رساند»، قبح زدایی یعنی اینکه فرد ممکن است دلایل خوبی برای ارتکاب جرم برای خود داشته باشد مثلاً نجات یک شرکت تجاری و زندگی کارکنان آن و یا موجه جلوه دادن یک جرم با اشاره به نیازهای اعضای خانواده نمونه دیگری از قبح زدایی زمانی است که مردم عادی مشاهده کنند پاداش‌های آنچنانی به برخی مدیران بخش دولتی پرداخت می‌شود در این صورت آن‌ها ممکن است از تقلب در پرداخت مالیات خود چندان احساس گناه نکنند و خود را محق بدانند.

در جوامع امروز که اشباع رسانه‌ای را تجربه می‌کنند خواه ناخواه قبح زدایی از جرایم اقتصادی نیز به وفور دیده می‌شود. انتشار اخبار رسوایی‌های اقتصادی یا مالی در بخش دولتی و خصوصی در قالب اختلاس، ارتشاء، فساد بانکی و نظایر آن به فرایند قبح زدایی از چنین رفتارهای مجرمانه‌ای دامن می‌زند.

در بحث از فرصت ارتکاب جرم نیز کلمن معتقد است برای آنکه جرمی به وقوع بپیوندد یک وضعیت یا فرصت لازم است. وضعیت‌ها و فرصت‌هایی از این نوع به نحوه سازمان دهی زندگی کاری و تجاری مربوط می‌شود. عملکرد نظام‌های نظارتی هم نقش مهمی در پدید آمدن یا نیامدن این فرصت‌ها ایفا می‌کنند مثلاً در جوامع غربی پدیده فرار از مالیات را می‌توان با سطح فرصت‌های موجود برای طفره رفتن از پرداخت مالیات تبیین کرد. وقتی چنین فرصت‌هایی به خاطر اعمال تدابیر لازم کاهش یابد میزان فرار از مالیات هم کاهش می‌یابد. کلمن با توجه به وجود فرهنگ

رقابتی در جامعه مدرن استدلال می‌کند که روند جرم در حوزه تخلفات و جرایم اقتصادی عمدتاً نتیجه پیدایش فرصت‌های جذاب برای ارتکاب جرم است تا تفاوت بین افراد در سطح انگیزش (Coleman, 2001).

و بالاخره باید از نظریه اقتصادی جرایم یقه سفیدها (Becker, 1968) یا نظریه انتخاب عقلانی یا نظریه پیشگیری وضعیتی (Cornish and Clark, 1987, and Clark, 1980) یاد کرد که فرضیه مربوط به ادراک فرد از احتمال کشف جرم و قطعیت و شدت مجازات در تحقیق حاضر از آن استخراج شده است. بر طبق این نظریه افراد بر اساس تحلیل هزینه، فایده‌ی ارتکاب جرم تصمیم می‌گیرند که مرتکب جرم شوند یا نشوند. اگر فایده یا نفع ادراک شده مترتب بر ارتکاب جرم بیش از هزینه‌های آن باشد (بر اساس احتمالی که فرد می‌دهد) در این صورت وی تصمیم می‌گیرد که مرتکب جرم شود. مجرمین معمولاً مزایا و منافع مترتب بر رفتار مجرمانه و احتمال دستیابی به آن‌ها را بیش از حد واقعی برآورد می‌کنند و هزینه‌های ناشی از ارتکاب جرم و احتمال تحمل ضرر و زیان را کم برآورد می‌کنند.

بدین ترتیب برای آزمون فرضیه بازدارندگی کیفیت جامعه‌پذیری دینی (میزان قرار گرفتن در معرض پیام‌های دینی عوامل مختلف جامعه‌پذیری دینی) و میزان دینداری فردی و تعیین سهم و ارزش بازدارندگی آن دو متغیر در مقایسه با سایر عوامل بازدارنده، تلفیقی از مدل‌های پیشگیری درونی و بیرونی به عنوان نظریه‌های رقیب در تبیین متغیر وابسته یعنی ارتکاب یا عدم ارتکاب جرایم اقتصادی مورد استفاده واقع شده‌اند. در این مقاله معلوم خواهد شد که آیا قرار گرفتن در معرض پیام‌های دینی عوامل مختلف جامعه‌پذیری دینی و همچنین درجه دینداری قدرت بازدارندگی از ارتکاب جرایم اقتصادی را دارند یا خیر. به عبارت دیگر در این مقاله مشخص خواهد شد که رابطه بین دو متغیر مستقل (عوامل مختلف جامعه‌پذیری دینی و درجه دینداری) و متغیر وابسته (ارتکاب یا عدم ارتکاب جرم) پس از افزودن کنترل‌های سکولار (مثلاً ادراک فرد از احتمال کشف جرم و شدت مجازات، درجه لذت جویی، درجه خودشیفتگی، درجه کنترل نفس، ادراک فرد از وجود فرصت ارتکاب جرم در محیط کار، میزان ترس از سرافکندگی نزد خانواده و دیگران به دلیل مشکلات مالی، میزان طمع ورزی و دلیل تراشی برای ارتکاب جرم) به مدل تحلیلی تحقیق همچنان پایدار باقی می‌ماند یا خیر با توجه به چارچوب نظری فوق فرضیه‌های زیر مطرح و آزمون شده‌اند:

۱. بین مجرمان اقتصادی (زندان) و هم‌تایان غیر مجرم آنان از نظر سطح جامعه‌پذیری دینی در محیط خانواده پدری (خاستگاه) تفاوت معنی‌داری به لحاظ آماری وجود دارد.

۲. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر سطح جامعه پذیری دینی از طریق دوستان صمیمی تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۳. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر سطح جامعه پذیری دینی در محیط مدرسه (در دوران دانش آموزی آنان) تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۴. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر سطح جامعه پذیری دینی در محله و اجتماع تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۵. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر سطح جامعه پذیری دینی از طریق برنامه‌های دینی صدا و سیما تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۶. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر سطح جامعه پذیری دینی از طریق محصولات فرهنگی مجوز گرفته از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۷. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر درجه دینداری تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۸. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر ادراک در مورد احتمال کشف جرم و قطعیت و شدت مجازات مترتب بر ارتکاب جرم تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۹. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر درجه لذت جویی تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۱۰. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر درجه خود شیفتگی تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۱۱. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر درجه ناتوانی در کنترل نفس (کنترل بر رفتار خود) تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۱۲. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر درجه ترس از سرافکنندگی ناشی از بحران مالی نزد خانواده و دیگران تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.
۱۳. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و همتایان غیر مجرم آنان از نظر درجه طمع ورزی و دلیل تراشی برای ارتکاب جرم تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.

۱۴. بین مجرمان اقتصادی (زندانی) و هم‌تایان غیر مجرم آنان از نظر ادراک از میزان وجود فرصت ارتکاب جرم در محیط کار تفاوت معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد.

روش تحقیق:

این پژوهش از نظر نوع و ماهیت نتایج، پژوهشی کاربردی از نوع ارزیابی^۳ است که خود زیر مجموعه تحقیقات سیاست پژوهی^۴ محسوب می‌شود. ذکر این نکته لازم است که ارزیابی، یک روش تحقیق محسوب نمی‌شود بلکه ارزیابی به هدفی که به خاطر آن تحقیق انجام می‌شود اشاره می‌کند و برای انجام آن می‌توان از همه روش‌های تحقیق استفاده کرد (Dane, 2011: 298). تحقیق‌های ارزیابی اثرات سیاست‌ها و برنامه‌ها را بر روی آماج آن سیاست‌ها و برنامه‌ها (یعنی افراد، گروه‌ها، نهادها و اجتماعات) از نظر میزان تحقق اهداف، مورد بررسی قرار می‌دهند. ارزیابی به راه‌های منظم برای جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و کاربرد اطلاعات جهت پاسخگویی به سؤالاتی در خصوص پروژه‌ها، سیاست‌ها و برنامه‌ها خصوصاً راجع به اثربخشی و کارایی آن‌ها اطلاق می‌شود. هم در بخش دولتی و هم بخش خصوصی، طرف‌های ذی‌نفع می‌خواهند بدانند آیا برنامه‌هایی که آنان اجرا می‌کنند و بودجه زیادی صرف اجرای آن‌ها می‌کنند واقعا اثرات مورد انتظار^۵ آنان را در پی دارند یا خیر، کار محقق ارزیاب پاسخگویی به این سوال است.

مشکل اصلی در ارزیابی اثرات یک برنامه این است که گاهی اوقات برآیندهای مطلوب ممکن است تحت تأثیر عواملی غیر مرتبط با برنامه ایجاد شده باشند. لذا ارزیابی تأثیر متضمن ارایه یک برآورد از اثرات خالص یک برنامه است یعنی تغییرات ناشی از مداخله قطع نظر از تغییرات ناشی از عملکرد فرایندها و رویدادهای دیگر که بر شرایط اجتماعی موضوع مداخله اثر گذار بوده‌اند. به منظور اجرای یک ارزیابی تأثیر، ارزیاب باید طرحی را تنظیم کند که قادر به تعیین وضعیت گیرندگان برنامه بر اساس سنجش‌های برآیندی مرتبط باشد و بتواند برآورد کند که اگر مداخله‌ای صورت نمی‌گرفت آن وضعیت چگونه می‌بود.

در تحقیق حاضر برای اینکه بتوان اثر بازدارندگی از جرم را به دینداری و میزان قرار گرفتن فرد در معرض تبلیغات دینی اجرا شده از سوی نهادهای جامعه‌پذیری دینی (و سایر عوامل بازدارنده)

3- Evaluation Research

4- Policy Research

5- Intended effects

نسبت داد ارزیابی ما باید خصلتی مقایسه ای (تطبیقی) داشته باشد. برای اینکه ارزیابی چنین خصلتی داشته باشد یا باید از گروه‌های کنترل استفاده کرد تا از این طریق اثر بازدارندگی مشاهده شده را بتوان به تفاوت بین دو گروه (آزمودنی و کنترل) نسبت داد (یعنی دو گروه مجرم و غیر مجرم) و یا اینکه از کنترل‌های آماری بر روی عوامل منتخب استفاده کرد. در تحقیق حاضر از هر دو روش برای تعیین اثر و سهم بازدارندگی دینداری استفاده شده است.

از این گذشته، چارچوب نظری انتخاب شده برای اجرای تحقیق حاضر به نحوی است که هم سهم تأثیر بازدارنده‌های درونی (یعنی تأثیر همه نهادهای مسوول جامعه پذیری دینی) را به طور جداگانه و یکجا تعیین می‌کند و هم سهم تأثیر بازدارنده‌های بیرونی را به طور جداگانه و به طور یکجا تعیین می‌کند. رویکرد جرم‌شناسانه ما در این تحقیق ارزش نسبی اثربخشی همه نهادهای مسوول جامعه پذیری دینی در پیشگیری از جرم را با هم در نظر می‌گیرد. یکی از این نهادها ممکن اثربیش‌تر و قوی‌تری در مقایسه با سایر نهادها داشته باشد.

به علاوه در این پژوهش از روش پیمایش و طرح علی-مقایسه ای یا گذشته‌نگر به منظور بررسی تأثیر عوامل مختلف بر بازدارندگی افراد از ارتکاب جرایم اقتصادی استفاده شده است. بدین منظور ۱۲۰ پرسشنامه در میان مجرمان اقتصادی محبوس در زندان اوین در سال ۱۳۹۱ و ۱۲۰ پرسشنامه در میان گروه غیر مجرم (گروه همتا) در شهر تهران اجرا شده است.

متغیرهای تحقیق:

متغیر وابسته عبارت است از: ارتکاب یا عدم ارتکاب جرم اقتصادی و متغیرهای مستقل عبارتند از: درجه دینداری فرد، سطح جامعه پذیری دینی در محیط خانواده پدری (خاستگاه)، سطح جامعه پذیری دینی از طریق دوستان، از طریق مدرسه، از طریق محله و اجتماع، از طریق برنامه‌های دینی صدا و سیما و از طریق محصولات فرهنگی مجوز گرفته از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. متغیرهای مربوط به فرضیه‌های مستخرج از نظریه‌های رقیب نیز بخش دیگری از متغیرهای مستقل را تشکیل می‌دهند: شدت ترس از سرافکندگی و شرمندگی ناشی از بحران مالی نزد خانواده یا دیگران، میزان طمع ورزی و دلیل تراشی برای ارتکاب جرم، ادراک فرد از میزان وجود فرصت ارتکاب جرم در محیط کار، درجه لذت‌گرایی در زندگی، درجه خودشیفتگی، درجه عدم کنترل نفس (عدم کنترل بر رفتارهای خود)، ادراک فرد از احتمال کشف جرم و شدت مجازات تعیین شده برای آن (این متغیرها در ذیل بازدارنده‌های بیرونی یا سکولار قرار می‌گیرند). سایر متغیرهای مستقل عبارتند از:

متغیرهای دموگرافیک مانند: سن، وضع تأهل، سن هنگام اولین ازدواج، تعداد فرزندان، نوع شغل، میزان درآمد، سطح تحصیلات. ذیلاً تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای فوق ارائه می‌شود.

جرم اقتصادی:

ماهیت جرایم اقتصادی در طول زمان تحول می‌یابد. گاه این جرایم از سوی یقه آبی‌ها و گاه از سوی یقه سفیدها صورت می‌گیرند. گاه در محیط فیزیکی و گاه در محیط مجازی رخ می‌دهند. برخی جرایم اقتصادی فیزیکی عبارتند از سوء مدیریت دارایی‌ها، تقلب^۶، دادن یا گرفتن رشوه، اختلاس، کلاهبرداری، پول شویی، رانت خواری، زمین خواری، عضویت و فعالیت در شرکت‌های هرمی، فرار از مالیات، قاچاق کالا و ارز و مواد مخدر، تطمیع، جعل و ...

لازم است بین فساد اداری و جرم اقتصادی تمایز قایل شد. بر اساس تعریف بانک جهانی و سازمان شفافیت بین‌الملل، اصطلاح فساد اداری^۷ به معنی «سوء استفاده از اختیارات دولتی (قدرت عمومی) برای کسب منافع شخصی (خصوصی) است». چنین فساد می‌تواند هم در سطح دولتمردان و کارمندان عالی رتبه و هم در سطح کارمندان میانی و جزء رخ دهد. مجرمان اقتصادی برای پیشبرد امور خود نیازمند همکاری کارمندان فاسد عالی رتبه یا میانی هستند. البته گاه ممکن است کارمند فاسد، خود نیز مرتکب یکی از جرایم اقتصادی شود.

عده‌ای جرایم اقتصادی را شکل خاصی از جرایم سازمان یافته دانسته‌اند (Nelken, 1997, Sa-vona, 1998). به زعم آنان تخصصی شدن، حرفه‌ای شدن و سازماندهی سه ویژگی اصلی جرایم اقتصادی محسوب می‌شوند. هرچه زمینه‌ای که مجرمان اقتصادی در آن کار می‌کنند پیچیده‌تر باشد آن‌ها به تجربه حرفه‌ای‌تر و به ساختارهای سازمانی وسیع‌تری برای ارتکاب جرم خود نیاز دارند. به همین دلیل تخلفات و جرایم اقتصادی بزرگ مقیاس به سازماندهی بیش‌تری نیازمند هستند تا مجرمان دخیل در آن‌ها آسان‌تر به اهداف خود برسند و ریسک‌ها و مخاطرات احتمالی را کاهش دهند. مجرمان اقتصادی نیازمند اطلاعات مشروح در خصوص قوانین، مقررات، رویه‌ها، تکنیک‌ها و کردارهای تجاری در سطح محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی هستند تا از این طریق بتوانند فرصت‌ها و ریسک‌ها را ارزیابی کنند. آن‌ها معمولاً شبکه‌ای از افراد با مهارت‌های مورد نیاز را به دور خود ایجاد می‌کنند تا کارآمدی تجاری خود را بالا ببرند و بتوانند خود را با شرایط جدید

6-fraud

7-Corruption

قانونی یا تکنولوژیکی هماهنگ کنند.

دادخدایی تعریف دیگری از جرم اقتصادی و نسبت آن با فساد ارایه کرده است. وی در وهله اول جرم اقتصادی را از جرایم علیه اموال متمایز می سازد. جرایم علیه اموال جرم فقرا محسوب می شوند اما جرایم اقتصادی جرم یقه سفیدها محسوب می شوند (دادخدایی، ۱۳۸۹: ۵۰).

در کتاب سیاست جنایی- تقنینی ایران در جرایم اقتصادی که از سوی معاونت آموزش قوه قضاییه در سال ۱۳۸۷ منتشر شده است جرایمی همچون رشاء و ارتشاء، اختلاس، اخذ پورسانت، اخلاف در نظام اقتصادی کشور، پولشویی، جعل اسکناس و اوراق بهادار، تحصیل مال از طریق نامشروع، جرایم مالیاتی، قاچاق کالا و ارز، جرایم گمرکی، جرایم ورشکستگی به تقصیر و تقلب به عنوان مصادیق جرم اقتصادی برشمرده شده اند (معاونت آموزش قوه قضاییه، ۱۳۸۷). بر اساس همین تعریف در تحقیق حاضر هم فساد کارکنان بخش دولتی و هم جرایم اقتصادی بخش خصوصی مورد مطالعه واقع شده اند.

درجه دینداری:

دینی بودن عنوان عامی است که به هر فرد یا پدیده ای که ارزش ها و نشانه های دینی در آن متجلی باشد اطلاق می شود. تجلی ارزش ها و نشانه های دینی بودن فرد را در نگرش، گرایش و کنش های آشکار و پنهان او می توان جست و شناسایی کرد. فرد متدین از یک سو خود را ملزم به رعایت فرمان ها و توصیه های دینی می داند و از سوی دیگر، اهتمام و ممارست های دینی، او را به انسانی متفاوت با دیگران بدل می سازد. بنابراین به دو طریق یا با دو نشانه می توان او را از دیگران باز شناخت: یکی از طریق پای بندی و التزام دینی اش و دیگری «پیامد» دینداری و آثار تدین در فکر و جان و عمل فردی و اجتماعی او (پویافر و سراج زاده، ۱۳۸۸: ۳ به نقل از شجاعی زند، ۱۳۸۴: ۳۵ و ۳۶).

در ایران پژوهشگران از سنجه های مختلفی برای سنجش دینداری استفاده کرده اند. اما مهم ترین آن ها که واجد پشتوانه نظری بوده و رویکردی جامعه شناسانه دارد عبارت است از مقیاس شجاعی زند (۱۳۸۴) که مبنای ساخت ابزار سنجش دینداری در تحقیق حاضر است. شجاعی زند تلاش کرده است تا سنجه خود را بر مبنای اصول دین اسلام و اوضاع اجتماعی ایران طراحی کند. به اعتقاد وی دینداری دارای ابعاد و اجزایی منبعث از وجوه متفاوت دین است که به نوبه خود در تناسب با ابعاد وجودی انسان قرار می گیرد. بر این اساس وی با تلقی دین به مثابه تأثیر و تجلی کم یا زیاد دین در ذهن، روان و رفتار فرد و پیگیری آن از طریق ابعاد تفصیل یافته اش یعنی عقیده، ایمان،

عبادت، اخلاق و شریعت، پنج بعد را برای دینداری در نظر می‌گیرد که شامل معتقد بودن، مؤمن بودن، اهل عبادت بودن، عمل اخلاقی و تشرع است (همان: ۵).

الگوی پیشنهادی شجاعی زند تا کنون کم‌تر از سنجه‌های دیگر به محک تجربه خورده است. یکی از تحقیقات تجربی که از سنجه فوق استفاده کرده است تحقیق سراج زاده و پویافر (۱۳۸۸) است که پرسشنامه آن بر اساس الگوی شجاعی زند و در قالب ۲۹ گویه طراحی شده و در میان دانشجویان دانشگاه سمنان اجرا شده است. در تحقیق حاضر ضمن پذیرش الگوی نظری شجاعی زند برخی از گویه‌های ساخته شده توسط سراج زاده و پویافر را از پرسشنامه تحقیق حذف کردیم و چند گویه را اضافه کردیم تا تناسب بیش‌تری با ویژگی‌های جامعه آماری مورد تحقیق ایجاد شود و در مجموع از ۱۶ گویه برای سنجش دینداری استفاده شد. البته پس از اجرای تکنیک تحلیل عاملی بر روی ۱۶ گویه مورد استفاده چهار عامل استخراج شد. در عامل اول ۹ گویه مربوط به سه بعد عبادی (فردی و جمعی)، شرعی (عمل به تکالیف فردی و جمعی) و اخلاقی با همدیگر یک منظومه منسجم را تشکیل می‌دادند که بیش‌ترین میزان واریانس را نیز تبیین می‌کردند. در عامل دوم چهار گویه که بعد اعتقادی دینداری را می‌سنجیدند قرار گرفتند و در عامل سوم دو گویه که هر دو زیر مجموعه تکالیف فردی و جمعی محسوب می‌شوند قرار گرفتند. یک گویه نیز به تنهایی یک عامل را تشکیل می‌داد. در تحقیق حاضر سنجه دینداری بر اساس گویه‌های تشکیل دهنده عامل اول ساخته شده است. گویه‌های تشکیل دهنده عامل دوم فاقد تغییر پذیری در الگوی پاسخ پاسخگویان بودند و لذا حذف شدند. عامل سوم نیز به تنهایی برای سنجش دینداری کفایت نمی‌کرد و به همین دلیل حذف شد. تنها گویه تشکیل دهنده عامل چهارم نیز به همین دلیل حذف شد.

سطح جامعه‌پذیری دینی:

در تحقیق حاضر منظور از جامعه‌پذیری دینی فرایند یادگیری هر آن چیزی است که به جهان دینی مربوط می‌شود از یادگیری زبان مذهبی تا شاعیر یا مناسک دینی. آنچه که ما راجع به متون دینی (قرآن مجید، نهج البلاغه و سایر کتب دینی) فرا می‌گیریم، آنچه که راجع به زندگی و سیره پیشوایان دینی (پیامبر و ائمه معصومین) می‌آموزیم، آنچه که در مورد گناه و توبه می‌دانیم همگی بخش‌هایی از فرایند جامعه‌پذیری دینی محسوب می‌شوند. به عبارت دیگر جامعه‌پذیری دینی فرایند آموزش است. البته این فرایند به یادگیری محتواهای دینی و تشخیص رفتار مناسب در

اما کن متبر که محدود نمی شود بلکه به این معنی است که آیا ما از منظر دینی به جهان می نگریم یا خیر (جهان بینی دینی).

دستگاه ها و نهادهای مسئول به جامعه پذیری دینی یا تبلیغات دینی متعددند. از طرفی چاوز سه نوع سازمان دینی را از همدیگر تفکیک کرده است: جماعت ها یا گردهمایی های دینی^۸ که عبارتند از سازمان ها و تجمعات محلی خرد مقیاس که از طریق آن ها افراد به فعالیت دینی می پردازند مثل: کلیساها، کنیسه ها، مساجد و معابد. سازمان های دینی دسته دوم سازمان هایی هستند که تجمعات یا گردهمایی های دینی در آن ها شکل نمی گیرند اما آن گردهمایی ها تحت حمایت و نظارت آن ها صورت می گیرند مانند نهادهای تبلیغ دینی، دفاتر ملی و منطقه ای جماعت های مختلف دینی و نظایر آن. سازمان های دینی دسته سوم سازمان هایی هستند که در حوزه های عملکردی غیر دینی فعالیت می کنند و شامل طیف وسیعی از سازمان های دینی می شوند که تقریباً همه کارهایی که سازمان های سکولار غیر انتفاعی انجام می دهند آن ها هم انجام می دهند مانند مدارس، بیمارستان ها، مراکز مراقبت از کودکان، برنامه های توانبخشی معتادان و نظایر آن. (Chavez, 1523: 2002)

دستگاه ها و نهادهای مسئول جامعه پذیری دینی یا تبلیغات دینی در ایران را می توان تا حدودی در سنخ شناسی فوق الذکر گنجانند. به عنوان مثال مساجد، حسینیه ها، هیات های مذهبی، کنگره عظیم حج، عتبات عالیات و نظایر آن را می توان از مصادیق سازمان های دسته اول دانست. حوزه های علمیه قم و یا سایر شهرهای کشور، سازمان تبلیغات اسلامی، ستاد رسیدگی به امور مساجد، ستاد اقامه نماز و نظایر آن را می توان از مصادیق سازمان های دسته دوم دانست و مدارس، دانشگاه ها، شبکه های رادیو و تلویزیونی، سینماها، تئاترها، کتابخانه های عمومی و نظایر آن را می توان از مصادیق سازمان های دسته سوم دانست. در تحقیق حاضر هم سطح جامعه پذیری دینی از طریق برنامه های دینی صدا و سیما و همچنین سطح جامعه پذیری دینی از طریق مصرف محصولات فرهنگی مجوز گرفته از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است و هم تأثیر سایر عوامل جامعه پذیری دینی مورد مطالعه قرار گرفته است: سطح جامعه پذیری دینی در محیط خانواده پذیری، سطح جامعه پذیری دینی از طریق دوستان صمیمی، از طریق مدرسه، از طریق محله و اجتماع محل سکونت.

شدت ترس از سرافکندگی و شرمندگی ناشی از بحران مالی نزد خانواده و دیگران:

این متغیر را با الهام از مفهوم پردازی جیمز ویلیام کلمن در خصوص انگیزه‌های ارتکاب جرایم اقتصادی در مدل تحلیلی تحقیق قرار داده ایم. از نظر کلمن انگیزه‌های ارتکاب جرایم اقتصادی دو دسته هستند. یکی مقابله با بحران و دیگری مغتنم شمردن فرصت. این بحران از هر نوعی می‌تواند باشد چه بحران‌هایی که یک فرد یا اعضای خانواده اش را تهدید می‌کند و چه بحران‌هایی که موجودیت یک شرکت تجاری را تهدید می‌کند. در تحقیق حاضر با دو معرف یا سوال شدت تجربه بحران نوع اول را اندازه‌گیری کرده ایم.

میزان طمع ورزی و دلیل تراشی برای ارتکاب جرم:

بحران‌هایی که موجودیت یک شرکت تجاری را تهدید می‌کنند و دلیل تراشی‌هایی که برای مقابله با چنین بحران‌هایی صورت می‌گیرند همراه با طمع ورزی و مغتنم شمردن فرصت در مجموع، انگیزه دیگری برای ارتکاب جرم اقتصادی محسوب می‌شوند. این متغیر از طریق هفت گویه اندازه‌گیری شده است. لازم به ذکر است این نحوه مفهوم سازی منطبق بر نتیجه تحلیل عاملی در تحقیق حاضر است و به همین دلیل با مفهوم سازی اصلی جیمز کلمن تا حدی متفاوت است.

ادراک فرد از میزان وجود فرصت ارتکاب جرم در محیط کار:

این متغیر با الهام از مفهوم فرصت در نظریه ساترلند در مدل تحلیلی تحقیق قرار گرفته است. منظور از این متغیر این است که تا چه حد فرد تصور می‌کند که زمینه‌ها و شرایط لازم برای وقوع جرم اقتصادی در محیط کار وی وجود داشته یا دارد. این متغیر با پنج گویه اندازه‌گیری شده است. این گویه‌ها به میزان یادگیری تکنیک‌های تخلف و قانون شکنی در محیط کار، انگیزه یابی برای ارتکاب جرم در محیط کار، جرم خیز بودن روابط و ساختار موجود در محیط کار، ضعف نظام‌های نظارتی و کنترلی در محیط کار و بالاخره رواج فرهنگ سازمانی تسهیل کننده جرم مربوط می‌شوند.

درجه لذت‌گرایی در زندگی:

منظور از درجه لذت‌گرایی^۹ میزان ارزشی است که یک فرد برای اشیاء و کالاهای مادی و لذت بردن از زندگی قایل است. این مفهوم را با چهار گویه در پرسشنامه تحقیق عملیاتی کرده ایم.

درجه خودشیفتگی:

مفهوم خودشیفتگی^{۱۰} آنگونه که برومبرگ تعریف کرده است عبارت است از خود بزرگ بینی، نیاز به ستایش و تحسین و کسب موفقیت به هر قیمتی. این مفهوم را با ۹ معرف یا گویه اندازه گیری کرده ایم.

درجه عدم کنترل نفس (کنترل بر رفتارهای خود):

بر اساس تعریف گانفردسون و هیرشی مجرمان فاقد قدرت کنترل نفس^{۱۱} هستند. آنان به بد رفتاری در مدرسه، مصرف مواد مخدر، اسراف و ولخرجی، غیبت از محل کار یا تحصیل، کندی و تأخیر در انجام وظایف، رانندگی بی محابا، مشکلات رفتاری و رها کردن شغل گرایش دارند (Gottfredson and Hirschi, 1990) این مفهوم را با ۱۰ گویه اندازه گیری کرده ایم.

ادراک فرد از احتمال کشف جرم و شدت مجازات تعیین شده برای آن:

مجرمین معمولاً مزایا و منافع مترتب بر رفتار مجرمانه و احتمال دستیابی به آن‌ها را بیش از حد واقعی برآورد می کنند و هزینه های ناشی از ارتکاب جرم و احتمال تحمل ضرر و زیان را کم برآورد می کنند. این متغیر را با ۳ معرف یا گویه اندازه گیری کرده ایم.

جمعیت آماری:

جمعیت آماری تحقیق حاضر مطابق با آنچه که در مورد تحقیقات پس رویدادی از نوع علی - مقایسه ای گفتیم عبارت است از: مفسدان و مجرمان اقتصادی محبوس در زندان اوین به عنوان گروه ملاک و فعالان اقتصادی و کارکنان همتای آنان در بخش دولتی و خصوصی در شهر تهران. در تحقیق حاضر زندانیان جرایم اقتصادی در زندان های استان تهران جمعیت آماری را تشکیل می دهند. با توجه به اینکه چنین مجرمانی عمدتاً در زندان اوین محبوس هستند لذا جامعه آماری تحقیق تدقیق شد و به زندانیان جرایم اقتصادی محبوس در زندان اوین تغییر یافت. از مسوولان زندان اوین تقاضا شد آمار زندانیان جرایم اقتصادی را برای تسهیل فرآیند نمونه گیری در اختیار محقق قرار دهند. در نهایت یک فهرست هزار نفره از زندانیان جرایم اقتصادی و مالی محبوس در زندان اوین به تفکیک نام، نوع جرم و محل نگهداری در اندر زگاه های زندان اوین در اختیار محقق قرار گرفت. بر طبق این فهرست محکومان جرایم اقتصادی و مالی در اندر زگاه های شماره چهار، شش، هفت، هشت و سالن شماره یک بند ۲۴۱، محبوس

10-Narcissism

11-Self-control

هستند. در بند ۲۴۱، سی و شش نفر از متهمان و یا محکومان جرایم اقتصادی کلان محبوس بودند. به دلایل کاملاً موجه به توصیه مسوولان زندان از اجرای مصاحبه و پرسشنامه در این بند صرف نظر شد. لذا همه مصاحبه‌ها و اجرای آزمایشی پرسشنامه‌ها در دفتر رییس اندرزگاه شماره ۷ (بدون حضور ایشان) و تمام پرسشنامه‌های نهایی در سالن آمفی تئاتر اندرزگاه شماره ۷ و نمازخانه اندرزگاه شماره ۴ اجرا شده است. از آنجایی که در فهرست مذکور و البته در اندرزگاه‌ها، زندانیان جرایم اقتصادی و مالی از همدیگر تفکیک نشده بودند محقق جرایم اقتصادی را از مالی تفکیک کرد و سپس با توجه به فراوانی جرایم در فهرست فوق الذکر پنج نوع جرم اقتصادی را انتخاب کرد (اختلاس، کسب مال نامشروع، کلاهبرداری، رشوه و ارتشاء، جعل اسناد) و از مسوول اندرزگاه خواست محکومان یا متهمان جرایم فوق را در سالن آمفی تئاتر و یا در نمازخانه اندرزگاه گردآورد. ۱۲۷ نفر از زندانیان در محل اجرای پرسشنامه حاضر شدند و به سوال‌های پرسشنامه پاسخ دادند. جدول زیر نوع جرایم اقتصادی مورد مطالعه و فراوانی آن‌ها را نمایش می‌دهد. البته ۷ پرسشنامه به دلیل نرخ پایین پاسخگویی (بالا بودن تعداد سوال‌های بی پاسخ) از تجزیه و تحلیل کنار گذاشته شد و همه تحلیل‌ها بر اساس ۱۲۰ پرسشنامه مجرمان و ۱۲۰ پرسشنامه غیرمجرمان صورت گرفته است.

جدول ۱: نوع جرم نمونه‌های مورد مطالعه در زندان اوین

ردیف	نوع جرم اقتصادی	فراوانی	درصد خالص
۱	اختلاس	۵۲	۴۰/۹
۲	کسب مال نامشروع	۲۷	۲۱/۳
۳	کلاهبرداری	۱۹	۱۵
۴	ارتشاء و رشوه	۱۷	۱۳/۴
۵	جعل اسناد	۱۲	۹/۴
	جمع	۱۲۷	۱۰۰

شیوه و ابزار جمع‌آوری اطلاعات و اعتبار و پایایی سنجه‌های پرسشنامه:

جمع‌آوری اطلاعات در زندان اوین در سه مرحله انجام شد. در مرحله اول هم چارچوب نمونه‌گیری (فهرست ۱۰۰۰ زندانی جرایم اقتصادی و مالی) تهیه شد و هم با مسوول اندرزگاه شماره ۷ ملاقات صورت گرفت و ضمن استفاده از اطلاعات خود ایشان در مورد مجرمان اقتصادی با ۱۰ نفر از مجرمان

اقتصادی در دو روز پیاپی در دفتر ایشان مصاحبه به عمل آمد. در مرحله دوم با استفاده از اطلاعات به دست آمده از مصاحبه ها، پیش نویس پرسشنامه اصلاح شد و در همان اندرزگاه بر روی ۳۷ زندانی جرایم اقتصادی به صورت آزمایشی اجرا شد. در مرحله سوم پس از رفع اشکالات و ابهام‌های پرسشنامه و اجرای دقیق فرآیند نمونه گیری، پرسشنامه‌های تحقیق به تعداد ۱۲۷ نسخه در اندرزگاه‌های شماره ۷ و ۴ اجرا شد. برای بالا بردن ضریب پاسخگویی صادقانه به سوال‌های پرسشنامه از تمهیدات خاصی استفاده شد تا زندانیان به هیچ وجه نگران پاسخ‌های داده شده به سوالات پرسشنامه نباشند. مثلاً به آن‌ها اطمینان داده شد که اولاً اصل گمنامی و محرمانه باقی ماندن اطلاعات ارایه شده در پرسشنامه رعایت خواهد شد، ضمن اینکه به زندانیان اعلام شد که همکاری آن‌ها در تکمیل پرسشنامه کاملاً داوطلبانه است و به هیچ وجه اجباری در این کار نیست. از این گذشته در سالن آمفی تئاتر زندان محلی برای قرار دادن پرسشنامه‌های تکمیل شده در نظر گرفته شد و از پاسخگویان تقاضا شد که پرسشنامه‌های بی نام و نشان خود را پس از تکمیل در آن محل قرار دهند تا از این طریق زندانیان مطمئن شوند که هویت آن‌ها محفوظ باقی خواهد ماند. پرسشنامه مربوط به گروه همتا یا غیر مجرم نیز در محل کار و یا محل عبادت و یا محل فراغت آن‌ها اجرا شد. برای هر یک از مجرمان اقتصادی مورد مطالعه، یک همتای غیر مجرم بر اساس معیارهایی مثل سن، نوع شغل، پست سازمانی، سطح تحصیلات و میزان درآمد انتخاب شد. ضمناً یکی از شرایط قرار گرفتن همتایان در نمونه تحقیق نداشتن سابقه کیفری بود.

از پرسشنامه به عنوان ابزار سنجش در این تحقیق استفاده شده است. در ساخت پرسشنامه همان گونه که پیش تر ذکر شد از نتایج حاصل از مصاحبه با زندانیان نیز استفاده شده است. از این گذشته پرسشنامه به صورت آزمایشی نیز اجرا شده است و پس از حصول اطمینان از اعتبار و پایایی آن نسبت به تکثیر و اجرای پرسشنامه بر روی نمونه نهایی اقدام شد. پرسشنامه نهایی زندانیان در ۸ صفحه و پرسشنامه نهایی همتایان در ۷ صفحه تنظیم شده اند. ۸۵ گویه با سطح سنجش ترتیبی و ۱۱ سوال چند گزینه‌ای یا سوال باز در خصوص ویژگی‌های زمینه‌ای وجه مشترک هر دو پرسشنامه محسوب می‌شوند. وجه اختصاصی پرسشنامه زندانیان نیز به ۸ سوال در مورد وضعیت قضایی آنان مربوط می‌شود.

برای تعیین اعتبار معرف ها، گویه‌ها و سوال‌های پرسشنامه و سنجه‌های ترکیبی آن از اعتبار محتوایی (اعتبار صوری و اعتبار مبتنی بر نمونه گیری) و برای تعیین پایایی شاخص‌های ترکیبی و طیف لیکرت در پرسشنامه از روش انسجام درونی استفاده شده است. بدین منظور از آزمون آلفای کرونباخ بهره برده ایم. این آزمون ثبات درونی سنجه‌ها را اندازه گیری می‌کند. مقدار

آلفای کرونباخ بین صفر و یک نوسان دارد. چنانچه آلفا برابر با یک باشد نشانه دقت کامل ابزار اندازه گیری است و بر عکس چنانچه برابر با صفر باشد بیانگر عدم دقت و عدم تکرار پذیری ابزار اندازه گیری است. ضریب آلفای کرونباخ اگر مساوی یا بیش تر از $0/8$ باشد حاکی از پایایی درونی سنجه یا وسیله اندازه گیری است (Bryman and Cramer, 1990: 71). این آزمون را معمولاً برای آن دسته از معرف ها یا گویه ها و یا سوال های پرسشنامه بکار می برند که مجموعاً یک متغیر را می سنجند. لازم به ذکر است که برای بررسی اینکه آیا معرف های تشکیل دهنده یک سنجه واقعاً به یکدیگر مرتبط هستند یا نه و اینکه همه آن معرف ها یک بعد از یک مفهوم را می سنجند یا ابعاد متفاوت را، از تکنیک تحلیل عاملی استفاده می شود. در تحقیق حاضر نتایج تحلیل عاملی بر روی ده سنجه مورد استفاده حاکی از آن بود که هر یک از سنجه ها فقط از یک بعد تشکیل شده اند. ضرایب آلفای کرونباخ نیز این تک بعدی بودن سنجه ها یا درجه انسجام درونی آن ها را تأیید کرد. فقط در مورد سنجه انگیزه های ارتکاب جرم و سنجه دینداری بود که نتیجه تحلیل عاملی نشان داد که هر یک از این سنجه ها بیش از یک بعد دارند و به همین دلیل در مورد انگیزه ها، هر سه بعد را نگهداشته و آن ها را به عنوان سه متغیر در میان متغیرهای مستقل قرار دادیم اما در مورد سنجه دینداری فقط یکی از ابعاد را نگهداشته و دو بعد دیگر را که الگوی پاسخ دهی پاسخگویان در مورد گزینه های گویه های تشکیل دهنده آن ها فاقد تغییرپذیری^{۱۲} بودند حذف کردیم. خوشبختانه ضرایب آلفای کرونباخ محاسبه شده برای همه سنجه های ساخته شده در تحقیق حاضر بیش تر از $0/8$ است و فقط در مورد سنجه دینداری این ضریب $0/7$ محاسبه شده است.

روش های آماری تجزیه و تحلیل اطلاعات

پس از جمع آوری پرسشنامه های تکمیل شده توسط زندانیان و هم تایان آنان در خارج از زندان، ابتدا پردازش اطلاعات؛ شامل ویراستاری، کد گذاری و ورود داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS و سپس آنالیز توصیفی و تحلیلی از داده ها به عمل آمد. برای توصیف داده ها از آماره های توصیفی فراوانی، درصد معتبر، تجمعی، میانگین، مد، میانه، واریانس، انحراف معیار استفاده شده است. برای تحلیل داده ها نیز متناسب با سطح سنجش متغیرها از آزمون های آماری مناسب استفاده شده است. از آزمون مجذور خی و تی تست به ترتیب برای بررسی رابطه ارتکاب

یا عدم ارتکاب جرم با متغیرهای مستقل تحقیق و مقایسه میانگین دو گروه مجرم و غیر مجرم بر روی متغیرهای مستقل استفاده شده است. همچنین از تحلیل رگرسیون لجستیک نیز برای تعیین اثر خالص یا سهم جداگانه تک تک متغیرهای مستقل (با کنترل یا ثابت نگهداشتن سایر متغیرهای مستقل) بر متغیر وابسته استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق:

تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که میانگین سنی گروه مجرم ۴۵/۵۴ سال و میانگین سنی گروه غیر مجرم (گروه همتا) ۳۴/۴۷ سال است. از میان ۲۳۷ پاسخگویی که به سوالی در مورد وضع تأهل خود پاسخ گفته اند ۷۳/۴ درصد متأهل هستند و ۲۰/۷ درصد مجرد می‌باشند. درصد خیلی کمی از هر دو گروه مجرم و غیر مجرم نیز دوران نامزدی خود را تجربه می‌کنند و یا به خاطر طلاق یا فوت همسر تنها زندگی می‌کنند. مجرمان اقتصادی محبوس در زندان تا قبل از دستگیری در مشاغل مختلف بخش خصوصی و دولتی در سطح مدیران، رؤسای شعبات بانک‌های دولتی، کارمندان بانک‌های دولتی و کارمندان عادی دولت مشغول به کار بوده اند. ۳۴/۲ درصد از پاسخگویان مجرم دیپلم و ۳۳/۳ درصد لیسانس هستند. به علاوه ۵/۱ درصد از آنان دارای مدرک دکتری و ۷/۷ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد هستند. سطح تحصیلات اعضای گروه غیر مجرم نیز تاحدی به گروه مجرم نزدیک می‌باشد. در زمان جمع آوری اطلاعات ۸۱ درصد از زندانیان مورد بررسی محکوم و ۱۹ درصد دیگر منتظر صدور حکم بوده اند. ۴۰/۹ درصد از زندانیان مورد مطالعه به جرم اختلاس و ۲۱/۳ درصد نیز به جرم کسب مال نامشروع دستگیر و زندانی شده اند. کلاهبرداری، ارتشاء و جعل اسناد نیز به ترتیب ۱۵ درصد، ۱۳/۴ درصد و ۹/۴ درصد از اتهام‌ها یا جرایم زندانیان مورد مطالعه را تشکیل می‌دهند. با توجه به فضای محدود در مقاله حاضر از بیان روابط دو متغیره صرف نظر کرده و تنها به بیان روابط چندمتغیره با استفاده از رگرسیون لجستیک بسنده می‌کنیم.

نتایج تحلیل رگرسیون لجستیک بر روی متغیر وابسته ارتکاب یا عدم ارتکاب جرم

به منظور محاسبه رگرسیون لجستیک از برنامه آماده آماری برای علوم اجتماعی نسخه ۱۹^{۱۳} استفاده شد. در اینجا ارتکاب یا عدم ارتکاب جرم به عنوان ملاک^{۱۴} در نظر گرفته شد. پیش‌بین‌ها^{۱۵} نیز عبارت بودند از: درجه لذت جویی، درجه طمع ورزی و دلیل تراشی برای ارتکاب جرم،

13- spss.19.0

14- Criterion

15- Predictors

ادراک فرد در مورد میزان وجود فرصت ارتکاب جرم در محیط کار، میزان نگرانی از سرافکنندگی ناشی از بحران مالی نزد خانواده و آشنایان، میزان ناتوانی در کنترل رفتار خود، درجه خود شیفتگی، ادراک فرد از احتمال کشف جرم و قطعیت و شدت مجازات، سطح جامعه پذیری دینی در محیط خانواده خاستگاه، سطح جامعه پذیری دینی از طریق دوستان صمیمی، از طریق مدرسه، از طریق محله و اجتماع، از طریق برنامه‌های دینی صدا و سیما، از طریق مصرف محصولات فرهنگی مجوز گرفته از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و درجه دینداری. جمعیت نهایی مورد تحلیل شامل ۱۶۱ نفر می‌باشد و ۷۹ پرسشنامه از گردونه تحلیل خارج شده‌اند. دلیل آن این است که در تحلیل رگرسیونی وجود یک سوال بی پاسخ به حذف کلی یک پاسخگو (یک پرسشنامه) از تحلیل رگرسیونی منجر می‌شود به این معنی که اگر یک پاسخگو به یکی از متغیرهای موجود در مدل پاسخ نداده باشد پاسخ وی به سایر متغیرهای موجود در مدل نیز حذف می‌شود. همان گونه که در جدول می‌توان دید مدل تحلیلی مورد استفاده در تحقیق حاضر ۰/۷۵ از واریانس متغیر وابسته را تبیین کرده است. البته ذکر این نکته لازم است که معمولاً «مجدور ناجل کر که» را معادل «آر دو» در رگرسیون خطی می‌دانند اما اصولاً رگرسیون لجستیک چنین معادلی ندارد با این حال عده‌ای از محققان مایل اند این گونه معادل سازی کنند یعنی آن را نسبت واریانس تبیین شده توسط متغیرهای مستقل می‌دانند. اگر چنین چیزی را بپذیریم باید بگوییم مدل مورد استفاده در تحقیق حاضر ۰/۷۵ واریانس متغیر وابسته را تبیین کرده است. به علاوه همان گونه که ضرائب بتا نشان می‌دهند از میان ۱۴ متغیر مستقل یا پیش بین فقط ۶ متغیر به طور معنی داری به لحاظ آماری بر متغیر وابسته اثرگذار بوده‌اند. این شش متغیر عبارتند از: طمع ورزی یا دلیل تراشی برای ارتکاب جرم، ادراک فرد در خصوص وجود فرصت ارتکاب جرم در محل کار، ادراک فرد در خصوص احتمال کشف جرم و قطعیت و شدت جرم، عدم کنترل بر رفتار خود، درجه لذت طلبی و درجه دینداری. بر اساس نتایج تحلیل رگرسیونی، وجود فرصت ارتکاب جرم اقتصادی در محل کار و دست کم گرفتن احتمال کشف جرم و قطعیت و شدت مجازات مهم‌ترین عوامل موثر یا پیش بینی کننده ارتکاب جرایم اقتصادی محسوب می‌شوند. برخلاف انتظار، نمرات گروه غیر مجرم بر روی چهار متغیر درجه طمع ورزی و دلیل تراشی برای ارتکاب جرم، متغیر درجه کنترل بر رفتار خود، متغیر درجه لذت طلبی و متغیر درجه دینداری بیش از نمرات گروه مجرم بود. به عبارت دیگر گروه غیر مجرم جاه طلب تر، لذت طلب تر، توانا تر به کنترل رفتار خود و دیندار تر از گروه مجرم می‌باشد. در مورد سایر متغیرهای موجود در مدل تحلیلی هیچ تفاوت معنی داری بین گروه مجرم و غیر مجرم مشاهده نشده است. به

این ترتیب هیچ یک از عوامل جامعه پذیری دینی مثل خانواده، دوستان، مدرسه، محله و اجتماع، برنامه‌های دینی صدا و سیما و محصولات فرهنگی مجوز گرفته از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی قدرت بازدارندگی یا پیشگیری از جرایم اقتصادی را ندارند.

جدول ۲. نتایج تحلیل رگرسیون لجستیک روی برآیند دوگانه ارتکاب جرم (۱) و عدم ارتکاب جرم (۰)

دینفر	متغیرها	سطح معنی داری	خی دووالد	ضریب بتا
۱	درجه لذت طلبی	۰/۰۱	۵/۸۱	-۰/۴۲
۲	درجه طمع ورزی و دلیل تراشی برای ارتکاب جرم	۰/۰۰۰	۱۵/۹۷	-۰/۲۳
۳	ادراک از وجود فرصت ارتکاب جرم در محیط کار	۰/۰۰۵	۷/۸۷	۰/۱۸
۴	نگرانی از سرافکندگی ناشی از بحران مالی نزد خانواده و دیگران	۰/۱۰	۲/۵۸	۰/۵۳
۵	عدم کنترل بر رفتار خود	۰/۰۴	۴/۰۱	-۰/۰۷
۶	خودشیفتگی	۰/۱۷	۱/۸۴	-۰/۰۵
۷	ادراک از احتمال کشف جرم و شدت مجازات	۰/۰۱	۵/۸۷	-۰/۱۹
۸	سطح جامعه پذیری دینی در محیط خانواده	۰/۶۲	۰/۲۴	۰/۰۴
۹	سطح جامعه پذیری دینی از طریق دوستان صمیمی	۰/۳۳	۰/۹۲	-۰/۰۹
۱۰	سطح جامعه پذیری دینی از طریق مدرسه	۰/۴۷	۰/۵۱	۰/۰۷
۱۱	سطح جامعه پذیری دینی از طریق محله و اجتماع	۰/۴۲	۰/۶۳	۰/۰۹
۱۲	سطح جامعه پذیری دینی از طریق برنامه‌های صدا و سیما	۰/۱۰	۲/۵۷	۰/۱۴
۱۳	سطح جامعه پذیری دینی از طریق محصولات فرهنگی مجوز گرفته از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	۰/۹۰	۰/۰۱	۰/۰۱
۱۴	درجه دینداری	۰/۰۲	۴/۹۹	-۰/۱۸
Nagelkerke R Square=75/0				

بحث و تفسیر نتایج تحقیق:

در این قسمت لازم است به یک سوال کلی و پیامدهای نظری آن‌ها توجه کنیم. اینکه از میان همه عوامل پیش بینی کننده ی ارتکاب جرایم اقتصادی در مدل رگرسیونی تنها دو متغیر ادراک فرد از میزان وجود فرصت ارتکاب جرم در محل کار و ادراک فرد از احتمال کشف جرم، قطعیت و شدت مجازات اثر گذار و تعیین کننده بوده اند چگونه قابل تفسیر است؟ به عبارت دیگر اینکه زندانیان جرایم اقتصادی قبل از دستگیری و محکومیت، افرادی متدین بوده اند ولی دینداری آنان

مانع از ارتکاب جرم اقتصادی توسط آنان نشده است با چه مفهوم یا نظریه ای قابل توضیح است؟ نتایج تحقیق حاضر برای مباحث مربوط به پیشگیری و بازدارندگی از جرایم اقتصادی نیز پیامدهایی به دنبال دارد. این پیامدها را در دو سطح خرد و کلان مطرح می‌کنیم. در سطح خرد نتایج تحقیق حاضر مؤید دو نظریه رقیب یعنی نظریه جامعه شناختی و نظریه اقتصادی جرم است. چرا که پس از آزمون فرضیه بازدارندگی کیفیت جامعه پذیری دینی (میزان قرار گرفتن در معرض پیام‌های دینی عوامل مختلف جامعه پذیری دینی) و میزان دینداری فردی و تعیین سهم و ارزش بازدارندگی آن دو متغیر در مقایسه با سایر عوامل بازدارنده، معلوم شد مدل‌های پیشگیری بیرونی بیش از مدل‌های پیشگیری درونی در تبیین متغیر وابسته یعنی ارتکاب یا عدم ارتکاب جرایم اقتصادی موثر واقع شده‌اند. در این تحقیق معلوم شد که قرار گرفتن در معرض پیام‌های دینی عوامل مختلف جامعه پذیری دینی و همچنین درجه دینداری قدرت بازدارندگی از ارتکاب جرایم اقتصادی را ندارند. به عبارت دیگر در این تحقیق مشخص شد که رابطه بین دو متغیر مستقل (عوامل مختلف جامعه پذیری دینی و درجه دینداری) و متغیر وابسته (ارتکاب یا عدم ارتکاب جرم) پس از افزودن کنترل‌های سکولار (مثلاً ادراک فرد از احتمال کشف جرم و شدت مجازات، درجه لذت جویی، درجه خودشیفتگی، درجه کنترل نفس، ادراک فرد از وجود فرصت ارتکاب جرم در محیط کار، میزان ترس از سرافکندگی نزد خانواده و دیگران به دلیل مشکلات مالی، میزان طمع ورزی و دلیل تراشی برای ارتکاب جرم) به مدل تحلیلی تحقیق پایدار باقی نمی‌ماند. حال سؤال این است که چرا چنین است؟ چرا با وجود مذموم بودن فساد در نظام اعتقادی و اخلاقی جامعه کنونی ایرانی و به رغم دینداری کنشگران سیاسی و اقتصادی در کشور نرخ شیوع انواع جرایم اقتصادی در میان آنان بالا است؟ به نظر می‌رسد دو پاسخ متفاوت ولی مرتبط به هم به این سؤال می‌توان داد. یکی به اقتصاد سیاسی فساد در کشور مربوط می‌شود و دیگری به روند عرفی شدن در سطح فردی. شواهد حاکی از آن است که نوعی عرفی شدن حیات اقتصادی یا به تعبیری دیگر جدایی بین حوزه دینداری از حوزه فعالیت‌های اقتصادی در جامعه ایران در حال وقوع است. کاظمی و فرجی به خوبی این جدایی را توضیح داده‌اند:

«به لحاظ نهادی، افراد تا اندازه‌ای از نهادهای دینی اظهار استقلال می‌کنند. بالاخص سلاقی سیاسی و اجتماعی خود را موکول به صدور احکام نهادهای دینی نمی‌کنند. در این حوزه‌ها که قلمرو کنش‌های عقلانی است افراد بر اساس محاسبات عقلانی خود عمل می‌کنند. به این معنا ما در سطح فردی عرفی شده ایم اما در همین سطح هم عرفی شدن مسیر کندی را طی می‌کند. در سطح

نمادهای دینی می‌توانیم بگوییم که جامعه ما عرفی نشده است و به اندازه زیادی دینی است. ... افراد در عرصه اقتصاد و سیاست بر اساس محاسبات عقلانی و سود شخصی کنش می‌کنند. کنش استراتژیک در پی به حداکثر رساندن سود در عرصه اقتصاد و به حداکثر رساندن سلطه و قدرت در عرصه سیاست است. اما کنش دینی نوعی کنش ارتباطی است که از سر مفاهمه، عشق، عاطفه، حس حقیقت جویی و درک معناداری صورت می‌گیرد. ... ما عموماً از دینداری که عمل دینی انجام می‌دهند (صدقه دادن، نماز جماعت گزاردن، ظاهر دینی داشتن) انتظار داریم که کنش‌های زبانی و عملی آن‌ها بر اساس نیت منفعت طلبانه یا سود شخصی یا قدرت طلبی نباشد. چرا که دینداران با خدا معامله می‌کنند نه با حاکمان این دنیایی. به این معنا افراد قاعداً باید میان کنش‌های عقلانی-ابزاری با کنش‌های عقلانی-ارزشی خود تفکیک قایل شوند. کنش‌های افراد اگر چه در سطح استراتژیک کاملاً عرفی می‌شوند اما این به معنای غیر دیندار شدن افراد نیست. فرد سرمایه داری که در تعاملات اقتصادی خود عقلانی و حسابگرانه عمل می‌کند اما در عین حال صدقه می‌دهد یا سالانه برای برنامه‌های مذهبی هزینه می‌کند، نمونه‌ای از این موارد است (کاظمی و فرجی، ۱۳۸۲: ۲۶۳ و ۲۶۵).

در همین سطح تحلیل خرد، نتایج تحقیق حاضر موید دو نظریه جامعه شناختی و نظریه اقتصادی جرم می‌باشد. فرصت ارتکاب جرم که در نظریه جامعه شناختی ساترلند مورد تأکید واقع شده است یکی از مولفه‌های اصلی نظریه جامعه شناختی جرم است. به زعم ساترلند رفتار مجرمانه رفتاری فراگرفتنی است. چنین رفتاری در محیط‌هایی رخ می‌دهد که انجام رفتار مجرمانه بیش از احترام و عمل به قانون، مفید پنداشته می‌شود (Sutherland, 1949). برای آنکه جرمی به وقوع بپیوندد یک وضعیت یا فرصت لازم است. وضعیت‌ها و فرصت‌هایی از این نوع به نحوه سازمان دهی زندگی کاری و تجاری مربوط می‌شود. عملکرد نظام‌های نظارتی هم نقش مهمی در پدید آمدن یا نیامدن این فرصت‌ها ایفا می‌کنند مثلاً پدیده فرار از مالیات را می‌توان با سطح فرصت‌های موجود برای طفره رفتن از پرداخت مالیات تبیین کرد. وقتی چنین فرصت‌هایی به خاطر اعمال تدابیر لازم کاهش یابد میزان فرار از مالیات هم کاهش می‌یابد. کلمن با توجه به وجود فرهنگ رقابتی در جامعه مدرن استدلال می‌کند که روند جرم در حوزه تخلفات و جرایم اقتصادی عمدتاً نتیجه پیدایش فرصت‌های جذاب برای ارتکاب جرم است تا تفاوت بین افراد در سطح انگیزش (Coleman, 2001).

به علاوه نتایج تحقیق حاضر مؤید اهمیت یکی دیگر از بازدارنده‌های بیرونی است. بازدارنده‌های بیرونی بر یک نظریه کلاسیک جرم شناسانه بنا شده اند که بر مبنای آن مجازات‌های شدید یا

ناخوشایند افراد را از ارتکاب جرم باز می‌دارند. مدل پیشگیری وضعی از جرم چنین استدلال می‌کند که نرخ بروز جرم تابع هزینه و فایده ادراک شده از سوی مجرم و درجه عقلانی جلوه دادن آن است. به منظور افزایش هزینه ادراک شده، باید تلاش ادراک شده برای ارتکاب جرم را افزایش داد، ریسک یا مخاطرات ادراک شده و یا احتمال دستگیر شدن را بالا برد. به منظور تقلیل مزایای ادراک شده، باید پاداش‌های مورد انتظار مترتب بر ارتکاب جرم را کاهش داد. در مجموع هزینه‌ها و فایده‌های ادراک شده به فایده خالص ادراک شده از سوی مجرم منجر می‌شود که این خود بر احتمال وقوع عمل مجرمانه اثر می‌گذارد. رابطه بین فواید خالص و احتمال کنش مجرمانه تحت تأثیر توانایی مجرم در عقلانی پنداشتن رفتار مجرمانه است. نکته مهم در نظریه پیشگیری محیطی از جرم این است که تصمیم شبه عقلانی مجرم تابع مزایا یا منافع خالص ادراک شده است. اگر تدابیر و اقدام‌ها پیشگیری از جرم هزینه‌های ادراک شده را افزایش ندهد و مزایای ادراک شده را کاهش ندهد بر طبق نظریه انتخاب عقلانی، جرم رخ خواهد داد. اما اگر این اقدام‌ها و تدابیر پیشگیرانه بتواند هزینه ادراک شده را بالا ببرد و مزایا و منافع ادراک شده را تقلیل دهد در این صورت منافع خالص ادراک شده از سوی مجرم کاهش می‌یابد و در نتیجه فرد از ارتکاب جرم خودداری می‌کند (Beebe & Rao, 2005: 13).

با این حال، ادراک افراد از احتمال دستگیری و همچنین ادراک آنان از فرصت‌های ارتکاب جرم در خلا شکل نمی‌گیرد و قطعاً دارای زمینه‌های نهادی در جامعه است. به عبارت دیگر دو عامل فوق‌الذکر خود تحت تأثیر زمینه‌های سیستمی فساد هستند جایی که عوامل کلان یا ساختاری، شرایط و زمینه‌های ارتکاب فساد را فراهم می‌کنند. آنچه که در سطح تحلیل خرد بدان‌ها پرداخته‌ایم صرفاً بر آیند یا بازتابی از وضعیت فعلی نهادهای حقوقی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی کشور و عملکرد آن‌ها محسوب می‌شود. یافته‌های تحقیق در سطح خرد ما را به نظریه دیگری در سطح کلان رهنمون می‌سازند و آن نظریه انتخاب عمومی است. این نظریه از سوی جیمز بوچانان و گوردون تولاک (۱۹۶۲) و آتونی داونز (۱۹۵۷) و ویلیام نیسکانن (۱۹۷۱) ترویج یافته است.

این نظریه هم توانایی تبیین تئوریک فساد را دارد و هم از دل آن می‌توان تجویزها و توصیه‌هایی راهگشا استخراج کرد. راهکارهای پیشنهادی بر اساس نظریه انتخاب عمومی برای مبارزه با فساد جنبه پیشگیرانه دارد و اگر برنامه ملی مبارزه با فساد بر اساس این نظریه تدوین شود از شکل‌گیری انگیزه رانت جویی و رفتارهای فرصت طلبانه پیشگیری خواهد شد. بنابراین صرف بر خورد قاطع و قهر آمیز با مفسدان اقتصادی مانع گسترش رانت جویی و فساد نشده و نخواهد شد. از بین بردن

فرصت‌های پیدایش فساد باید در دستور کار نهادهای ذی ربط قرار گیرد. به عبارت دیگر فساد، سیستمی عمل می‌کند و ناشی از مشکلات ساختاری است و به جای تعقیب افراد که به جای خود مهم است تغییر نظام‌های اداری باید در اولویت دستگاه‌های مبارزه با فساد قرار گیرد. فساد مساله‌ای مرتبط با قواعد است. برنان و بوچانان استدلال کرده‌اند که قواعد، ماهیت تعامل افراد در جامعه را تعیین می‌کنند، ابزار لازم برای حل اختلافات از طرق مسالمت آمیز را فراهم می‌کنند، اطلاعات لازم را به مشارکت کنندگان در بازار ارایه می‌کنند و امکان پیش بینی رفتار دیگران را به ما می‌دهند و امکان کنترل رفتار افراد و گروه‌های مختلف را فراهم می‌کنند. از آنجایی که قواعد، ساختار محرک‌ها و انگیزه‌های اهالی بازار را تعیین می‌کنند لذا هر تلاشی برای مبارزه با فساد و سایر اشکال فرصت طلبی (مثل رانت جویی) باید از اصلاح قواعد شروع شود به نحوی که اقتصاد با قواعد جدیدی اداره شود و جلوی رفتارهای فرصت طلبانه را بگیرد (Brennan and Buchanan, 1985).

از این گذشته لازم است در کنار تلاش‌هایی که برای کشف جرم صورت می‌گیرد به این موضوع هم توجه شود که ممانعت از وقوع جرم مقدم بر کشف جرم و مجازات مجرم است. به عبارت دیگر برای پیشگیری از جرم باید از طریق تدابیر محیطی و حمایتی (یعنی عوامل وضعیتی) بر فرآیند تصمیم‌گیری مجرم اثر گذاشت به نحوی که هم بتوان بر امکان عملی بروز رفتار مجرمانه و هم بر انگیزه رفتار مجرمانه اثر گذاشت. در غیر این صورت فساد در زمینه مستعد آن مستمراً بازتولید خواهد شد.

منابع:

- پویافر، محمد و سید حسین سراج زاده (۱۳۸۸). سنجش دینداری با استفاده از رهیافت بومی. فصلنامه تحقیقات علوم اجتماعی. سال اول شماره ۲. بهار.
- دادخدایی، لیلا (۱۳۸۹). مفهوم جرم اقتصادی و تحولات آن، تعالی حقوق، سال دوم، شماره ۶، مرداد و شهریور. صص. ۴۵-۶۹.
- شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۴). مدلی برای سنجش دینداری در ایران، مجله جامعه شناسی ایران، دوره ششم شماره ۱، صص: ۳۴-۶۶.
- وریج کاظمی، عباس و فرجی، مهدی (۱۳۸۲). عرفی شدن و زندگی روزمره. نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۱، مهر، صص: ۲۴۳-۲۶۹.

معاونت آموزش قوه قضائیه (۱۳۸۷). سیاست جنایی - تقنینی ایران در جرایم اقتصادی، تهران: انتشارات جاودانه.

مومنی، فرشاد (۱۳۹۲). قفل فساد را کلید شفافیت باز می کند. ماهنامه سیاسی-فرهنگی نسیم بیداری، سال چهارم، شماره ۳۵، صص: ۷۹-۸۳.

Becker, Gary S. (1968) Crime and Punishment: An economic Approach. Journal of political economy, Vol.76, No. 2, pp.169-217.

Beebe, Nicole Lang, & Rao, V.srinivasan (2005) using situational; crime prevention theory to explain the effectiveness of information systems security, proceedings of the 2005 soft wars conference, Lasvegas, NV, Dec. 2005.

Blickle, Gerhard; Schlegel, Alexander; Fassbender, Pantaleon; and Klein, Uwe (2006) some personality correlates of business white-collar crime, applied psychology: An international review, Vol. 55 (2), pp: 220-233.

Brennan, Geoffrey, and Buchanan, James M. (1985) the reason of rules: constitutional political economy. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Bryman, A. and Cramer, D. (1990) Quantitative data analysis for social scientists. UK: Routledge.

Buchanan, James M. and Tulloch, Gordon (1965) the calculus of consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy, The university of Michigan Press.

Chavez, Mark (2010) Rain dances in the dry season: Overcoming the religious congruence fallacy, Journal for the scientific study of religion, Vol. 49, No. 1, pp. 1-14.

Clark, Ronald. V. (1980) Situational crime prevention: Theory, and practice, British Journal of Criminology, 20, pp.136-147.

Coleman, James William (2001) The causes of white-collar crime and the validity of explanation in the social sciences, In Lindgren, Sven-Ake (ed) White-collar crime research, old views and future potentials: lectures and papers from a Scandinavian seminar. National Council for crime prevention, Sweden. Pp. 55-68.

Collins, J.M, and Schmidt, F.L. (1993) Personality, integrity, and white-collar crime: A construct validity study. Personnel Psychology, 46, pp. 295-311.

Cornish, D., & Clarke, R. (1987). Understanding crime displacement: An application of rational choice theory. *Criminology*, 25(4), 933-947.

Dane, Francis c. (2011) *Evaluating research: Methodology for people who need to read research*, UK: sage Publications.

-Downers, Anthony (1957) *An economic theory of democracy*, New York: Harper and Brothers

Gottfredson, Michael R. and Hirschi, Travis (1990) *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press.

Harris, Mark A. (2003). Religiosity and perceived future ascetic deviance and delinquency among Mormon adolescents: Testing the 'this-worldly' supernatural sanction thesis. *Sociological Inquiry* 73(1), 28-51.

Hirschi, Travis, and Stark, Rodney (1969) Hellfire and delinquency. *Social Problems*, No. 17, pp. 202-213.

H'madoun, Maryam (2011) *Afraid of God or afraid of man: how religion shapes attitudes toward free riding and fraud*, Department of Economics, University of Antwerp. Antwerp, Belgium.

Montinola, Gabriella R. and Jackman, Robert W. (2002) Sources of Corruption: A Cross-Country Study, *British Journal of Political Science*, Vol. 32, No. 1 (Jan., 2002), pp. 147-170.

Nelken, D. (1997) "White-Collar Crime", in M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Clarendon Press, Oxford, pp. 898-890.

-Niskanen, William A. (1971) *Bureaucracy and representative government*: Chicago & New York: Aldine-Atherton, Inc.

Savona, E.U. (1998) "Economic Crime in Europe. Analysis of the Interdependencies among Fraud, Money Laundering and Corruption", paper presented at the International Conference on Economic Crime in Europe. Interdependencies among Fraud, Money Laundering and Corruption. Analysis and Responses, Trento (Italy), 22-23 October.

Sherkat, Darren and Ellison, Christopher G. (1999) Recent developments and current controversies in the sociology of religion, *Annual Review of Sociology*, Vol. 25, pp. 363-394.

Sutherland, Edwin H. (1949) *White Collar Crime*, New York: Holt, Rinehart & Winston.

بررسی رابطه سرمایه فکری و عملکرد سازمانی در اداره‌ها و سازمان‌های دولتی مناطق جنوبی کشور

علی اکبر ایزدی سعدی^۱

چکیده:

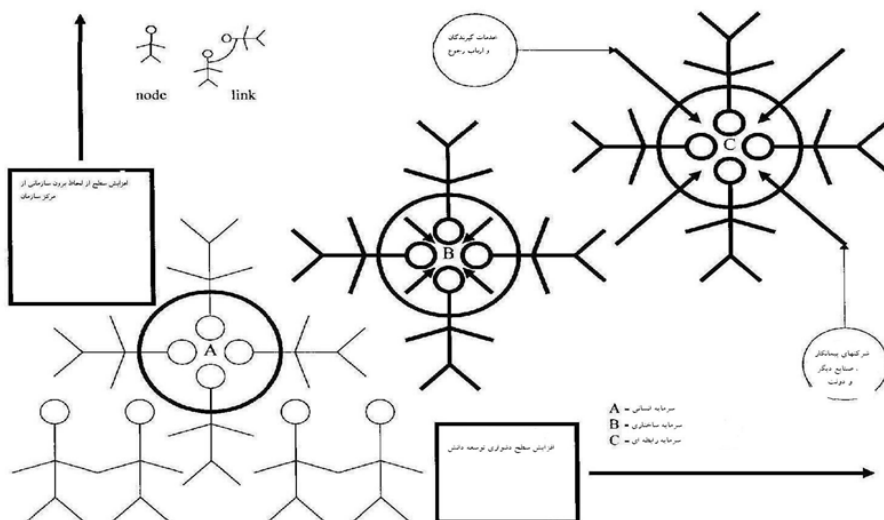
جهان به سرعت در حال تغییر از اقتصاد صنعتی به اقتصاد دانشی است. یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین عناصر این اقتصاد، سرمایه فکری است که می‌تواند برای سازمان‌ها ایجاد مزیت رقابتی پایدار کند. هدف از این تحقیق بررسی رابطه میان اجزاء سرمایه فکری (سرمایه‌های انسانی، ساختاری و رابطه‌ای) با عملکرد سازمانی اداره‌ها و سازمان‌های دولتی مناطق جنوبی کشور می‌باشد. تحقیق حاضر از نوع همبستگی-توصیفی و هدف آن کاربردی است. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه سرمایه فکری (بنتیس، ۲۰۰۹) و عملکرد سازمانی است؛ آلفا کرونباخ برای پرسشنامه‌های به ترتیب ۰/۹۲ و ۰/۸۰ محاسبه شده است. آزمون فرضیه‌ها (آزمون پیرسون، ANOVA و t-test) از طریق SPSS18 و آرایه مدل تحقیق با استفاده از نرم افزار Amos18 بر ۱۰۰ مدیر اجرایی که به عنوان نمونه به صورت تصادفی انتخاب شدند؛ انجام شده است. یافته‌های آماری فرضیه‌ها را تأیید کرده و نتایج نشان داد، همبستگی مثبت و معناداری بین سرمایه فکری و عملکرد سازمانی وجود دارد؛ همچنین سرمایه‌های انسانی، ساختاری و رابطه‌ای بر عملکرد سازمانی به ترتیب ۴۰٪، ۵۸٪، ۳۱٪ تأثیر دارند. نتایج با مطالعات قبلی همسو است و تفاوت در بافت جغرافیایی و موارد ارزیابی روانسنجی متناسب با بافت بخشی است. در پایان پیشنهاداتی برای محققین آتی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: سرمایه فکری، سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری، سرمایه رابطه‌ای، عملکرد سازمانی

مقدمه :

ما در عصری زندگی می‌کنیم که تمدن نوینی در حال تکوین است و این عصر ماحصل دگرذیسی موج سوم اقتصاد می‌باشد؛ به عبارت دیگر جهان در حال حرکت در مسیر اقتصاد خدماتی بر پایه دانش و اطلاعات است. در اقتصاد نوین تولید ثروت و ارزش آفرینی سازمان‌ها منوط به منابعی فراتر از عوامل فیزیکی و مالی سنتی تولید می‌باشد. مستهلک شدن این منابع مزید بر علت شده و سازمان‌ها را به سمت منابعی پایدارتر و قابل انحصارتر سوق می‌دهد. این بدان معنی است که نقش و اهمیت سرمایه‌های مالی در تعیین قابلیت سودآوری پایدار، کاهش چشمگیری یافته است و میزان بر خورداری سازمان‌ها از دارایی‌های نامشهود و دانش محور به عنوان مهم‌ترین بخش از سرمایه‌های کل اداره‌ها و سازمان‌های دولتی در سودآوری پایدار، مستمر و بلند مدت متضمن بقای آن‌ها در اقتصاد پر آشوب فعلی خواهد بود.

سرمایه فکری مفهومی چند بعدی است که در برگیرنده دانش، اطلاعات، تجربه و تخصص، به علاوه تمامی مخازن دانش غیر انسانی درون سازمانی (فرایندها، پایگاه داده‌ها، مالکیت معنوی و...) و همچنین دانش بر گرفته از روابط درون سازمانی و برون سازمانی است؛ به عبارت دیگر سرمایه فکری، مواد خام با ماهیت ذهنی می‌باشند که با ساختاردهی و فرموله کردن، قابل تسخیر می‌شوند و ثروت سازمانی را ارتقاء می‌دهند و برای هر سازمانی منحصر به فرد می‌باشند. مفهوم سرمایه فکری همیشه مبهم است و تعاریف مختلفی برای تفسیر این مفهوم مورد استفاده قرار گرفته است. بسیاری تمایل دارند اصطلاحاتی مانند دارایی‌ها، منابع یا محرک‌های عملکرد را به جای کلمه *capital* و نامشهود، بر مبنای دانش یا غیرمالی را به جای واژه *Intellectual* جایگزین کنند. به رغم تعدد تعاریف، تعریف قابل قبولی از سرمایه فکری ارایه نشده است برخی محققین سرمایه فکری را دانشی دانسته اند که می‌تواند به بهبود سود تجاری منجر شده و ارزش شرکت را افزایش دهد؛ بنتیس سرمایه فکری را با سه مؤلفه سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری و سرمایه رابطه‌ای معرفی نموده است (بنتیس، ۲۰۰۹)؛ سرمایه انسانی مجموع ارزش‌های حاصل از سرمایه گذاری بر آموزش، یادگیری و توانایی‌های کارکنان و همچنین شامل شایستگی، مهارت و چالاکی ذهنی و فردی کارکنان است و با توجه به دیدگاه زامبون^۱، سرمایه انسانی مجموعه دانش، خلاقیت و نوآوری افراد سازمانی است. بنابراین سرمایه انسانی شامل یادگیری و آموزش، تجربه و تخصص، نوآوری و خلاقیت است؛ بر خلاف سازمان‌های

نمودار ۱- ارتباط میان سرمایه های انسانی و سرمایه های ساختاری و سرمایه رابطه ای (بنتیس، ۱۹۹۷)

سنتی، سازمان های امروز به کارکنانی نیاز دارند که بتوانند تصمیم بگیرند و راه حل های تازه ای برای مسائل پیدا کنند.

سرمایه ساختاری: شامل کلیه منابع غیرانسانی دانش در سازمان است که شامل پایگاه داده ها، چارت های سازمانی، فرایندها و راهکارها است و به سازمان ارزشی فراتر از دارایی های فیزیکی می بخشد؛ سرمایه های ساختاری دارایی های نامشهودی هستند که می توانند معاوضه شده و مجدداً ایجاد شوند و در درون شرکت به اشتراک نهاده شوند. همچنین دارایی های زیر ساختاری مثل چشم انداز، مأموریت، فناوری، فرایندها و روش های کاری و نیز شامل دارایی های فکری، مثل دانش فنی، مارک های تجاری و حق ثبت و بهره برداری (مالکیت معنوی) می شود.

سرمایه رابطه ای همه دانشی است که روابط با ذی نفعان خارجی و داخلی از جمله ارباب رجوع، خدمات گیرندگان و خدمات دهندگان و پیمانکاران را شامل می شود. زامبون نیز بر این باور است که قراردادها، مجوزها، موافقتنامه ها رسمی گواه بر وجود روابط برون سازمانی است که از جمله عناصر مرتبط با سرمایه رابطه ای می باشد. سرمایه رابطه ای مشتمل بر دانش موجود در همه روابطی است که سازمان با مشتریان به عبارت دیگر خدمات دهندگان و خدمات گیرندگان، شرکت ها و سازمان های دیگر، انجمن های تجاری، دولت و ... بر قرار می کند.

عملکرد سازمان، اصطلاحی است که تمامی جنبه‌های اقتصادی و اجرایی، را در بر می‌گیرد. عملکرد، تقریباً شامل تمامی اهداف رقابت پذیری و تعالی تولید است و به هزینه، انعطاف پذیری، سرعت، قابلیت اعتماد یا کیفیت مربوط می‌شود. به علاوه عملکرد چتری است برای تعالی، سوددهی و بهره‌وری و همچنین عوامل دیگری همچون کیفیت، سرعت و انجام به موقع خدمات و انعطاف پذیری را در بر می‌گیرد.

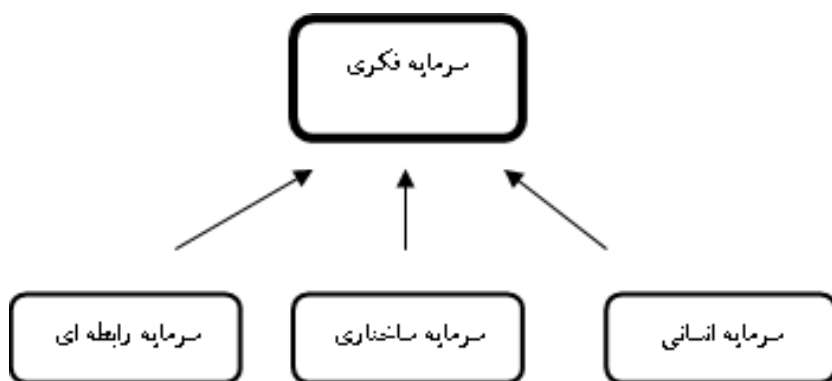
نقطه A در نمودار ۱ مرکزیت سرمایه انسانی را نشان می‌دهد. در این شکل چندین نُد (واحد سرمایه انسانی) در قالب الگوهای شناختی نمایه سرمایه انسانی را به تصویر کشیده‌اند. سرمایه انسانی از لحاظ سطح دشواری توسعه و پیشرفت به دلیل نزدیکی به مرکز سازمان در پایین‌ترین سطح قرار دارد. سرمایه انسانی همچنین در سطح فردی ترکیبی از عناصر ذیل می‌باشند: ژن‌های وراثتی، تحصیلات، تجربه باورهای افراد در خصوص کار و زندگی؛ نقطه B، ارتباط ساختاری نُدها را نشان می‌دهد که لازمه آن تبدیل سرمایه انسانی به سرمایه ساختاری است. فلش‌های درون نمایه سرمایه ساختاری، کانون توسعه سرمایه فکری را از ذهن افراد به سمت مرکز سازمان نشان می‌دهد. ماهیت سرمایه ساختاری، جاسازی دانش در ریشه سازمان است. حوزه سرمایه ساختاری از لحاظ درون سازمانی به خود سازمان و از لحاظ برون سازمانی به هر واحد از سرمایه‌های انسانی مربوط می‌شود. نقطه C در این نمودار نشان می‌دهد که بهبود و پیشبرد سرمایه رابطه‌ای دشوارترین بعد سرمایه فکری است زیرا بخشی از آن خارج از محدوده سازمان است. فلش‌های موجود در شکل، جریان دانش از مبدا برون سازمان به مقصد درون سازمان را که ناشی از ارتباط میان نُدها است نشان می‌دهد. ماهیت سرمایه رابطه‌ای در روابط خارج از سازمان و حوزه آن خارج سازمان و خارج از هر واحد سرمایه انسانی قرار دارد.

(Casy؛ 2010) معتقد است که سرمایه فکری مجموعه‌ای از دانش فردی و جمعی در سازمان یا جامعه است که برای تولید ثروت، افزایش بازده دارایی‌های فیزیکی، کسب مزیت رقابتی و افزایش درصد سایر سرمایه‌های سازمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. (شربتی و ناجی جواد با همکاری Bontis؛ 2010) در تحقیقی با عنوان بررسی رابطه سرمایه فکری (سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری، سرمایه رابطه‌ای) و عملکرد تجاری در صنعت داروسازی جردن به این نتیجه رسیدند که رابطه معنی داری میان سرمایه فکری و عملکرد تجاری در صنعت داروسازی وجود دارد.

در تحقیقی تحت عنوان رابطه سرمایه فکری و عملکرد سازمانی در صنعت بانکداری بیان

می دارد که سرمایه فکری منجر به افزایش ارزش افزوده و بهره وری بانک ها شده و عملکرد مالی بانک ها را بهبود می بخشد و در نهایت رابطه مثبت این دو متغیر را تایید می کند (Lee؛ 2010). تحقیقی را تحت عنوان کاربرد مدل فازی جهت ارزیابی سرمایه فکری و اندازه گیری عملکرد سازمانی دانشگاه ها در تایوان انجام داد و بیان داشت که رابطه معناداری میان سرمایه فکری و عملکرد سازمانی دانشگاه ها وجود دارد و برای درک اهمیت نسبی سهم شاخص های سرمایه فکری در عملکرد دانشگاه از روش مقایسه زوجی AHP با رویکرد فازی استفاده کرد. Hsu و Fang (۲۰۰۹) در تحقیقی با عنوان تاثیر سرمایه فکری بر عملکرد توسعه محصول (با متغیر تعدیل کننده یادگیری سازمان) بیان می دارند: سرمایه انسانی و سرمایه رابطه ای تاثیر مثبتی بر عملکرد توسعه محصول داشته و منجر به بهبود آن می شود. ولی سرمایه ساختاری تاثیر منفی بر عملکرد توسعه محصول دارد (Bramhandkar و همکارانش؛ ۲۰۰۷) رابطه معناداری میان سرمایه فکری و عملکرد سازمانی را تأیید کردند. Bontis (۱۹۹۸) تحقیقی را با عنوان سرمایه فکری با مطالعه اکتشافی و بررسی مدل ها و شاخص های سرمایه فکری در کشور کانادا انجام داد. این تحقیق نشان داد که میان اجزای سرمایه فکری روابط متقابلی وجود داشته و این سرمایه بر عملکرد تجاری تاثیر دارد. Marr (۲۰۰۴) و همکارانش در تحقیق تحت عنوان زنجیره ارزش آفرینی دانش و چگونگی تاثیر سرمایه های فکری بر عملکرد تجاری، بیان داشتند که اجزاء سرمایه فکری بر یکدیگر اثر می گذارند و برای سازمان خلق ارزش می کنند و حاصل این تعامل و ارزش آفرینی به ارتقا عملکرد تجاری می انجامد. بیگی و فطرس (۱۳۸۷) تحقیقی در صنعت بانکداری تحت عنوان تاثیر تطبیقی اثرات سرمایه فکری بر عملکرد سازمانی صنعت بانکداری ایران در دو بخش خصوصی و دولتی انجام دادند. نتایج بر این دلالت دارد که در هر دو بخش سرمایه های انسانی، ساختاری و رابطه ای بر هم اثر داشته و در بخش دولتی بیش ترین اثر را سرمایه ای ساختاری دارد و در بخش خصوصی سرمایه رابطه ای اثر گذارتر است. حاجی کریمی و بطحایی (۱۳۸۶) در مطالعه ای با عنوان بررسی اثرات سرمایه های فکری بر عملکرد سازمانی شرکت تحت پوشش IDRO ایران بیان کردند که بین ابعاد سرمایه فکری رابطه وجود دارد و بر عملکرد سازمان تأثیر دارد.

به دلیل گستردگی مفهوم سرمایه فکری، محققانی که در این حیطه کار کرده اند هر کدام دسته بندی های خاص خود را ارائه داده اند که مبنای این تحقیق طبقه بندی Bontis (۲۰۱۰ و ۲۰۰۸) است.

نمودار ۲- طبقه بندی سرمایه فکری توسط بونتیس و همکاران (Bontis , 2008)

Bontis در مطالعاتی که در سال ۲۰۰۸ و ۲۰۱۰ انجام داد چارچوبی از اجزای سرمایه فکری و اثرات آن‌ها را بر عملکرد سازمانی پیشنهاد کرد (لازم بذکر است که اساس این چارچوب از سال ۱۹۹۸ شکل گرفت و با داده‌های جدید بکار برده شد و تکامل یافت). تحقیق حاضر بر اساس این مدل‌ها، سرمایه فکری را بر سه قسم سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری و سرمایه رابطه‌ای را در قالب متغیرهای تحقیق مطرح و مورد آزمون و بررسی قرار می‌دهد.

با توجه به اهمیت نقش اداره‌ها و سازمان‌های دولتی در اقتصاد کشور و از سوی دیگر سیر تکامل ساختاری سازمان‌ها و اقتصاد ملی نشانگر کاهش اهمیت نسبی دارایی‌های مشهود نسبت به سایر دارایی‌ها و اهرم‌های دانش محور در بستر زمان و در کسب و کارهای امروزی است. در قرن ۲۱، دانش به عنوان عامل تولید ثروت در مقایسه با سایر دارایی‌های مشهود و فیزیکی، از ارزش بیش‌تری برخوردار شده است و موفقیت بالقوه سازمان‌ها، ریشه در قابلیت‌های فکری آن‌ها دارد. جوامع آینده، جوامعی مبتنی بر دانش هستند که ذخایر دانش و کاربرد آن زیر بنای رشد اقتصادی و انباشت سرمایه می‌باشد. نحوه استفاده از سرمایه فکری تأثیر بسیار مهمی در بقای سازمان‌ها دارد و از آنجایی که هرگونه بهره‌وری، تحول، بهبود در نظام‌ها و فرایندهای سازمانی توسط انسان صورت می‌گیرد تعامل و هماهنگی این دو بخش (سازمان و انسان) در راستای اهداف سازمان می‌تواند منجر به ارتقاء بهره‌وری و کیفیت عملکرد سازمان‌ها شود. این موضوع برای همه اداره‌ها و سازمان‌های دولتی که قلب اقتصاد و درآمدزایی یک کشور هستند و بخش خصوصی نیز زیر چتر آن‌ها فعالیت می‌نماید، ضرورتی انکارناپذیر است. از آنجایی که دارایی‌های نامشهود همیشه در عملکرد سازمانی پدیدار می‌شوند، پژوهشگر را

به این صرافت واداشت که بررسی نماید آیا میان سرمایه فکری اداره ها و سازمان های دولتی و عملکرد سازمانی آنها رابطه ای وجود دارد؟

برای کشور ایران که در سند چشم انداز ۲۰ ساله ی خود قصد دارد بر همسایگان خود فائق آید و در رقابت سبقت گیرد، دانش محوری را باید به عنوان استراتژی راهبردی تلقی کرد. یکی از فعالیت هایی که در جهت تحقق اقتصاد دانش محور و نیل به اهداف برنامه ی توسعه کشور باید صورت گیرد، دوری از اقتصاد تک محصولی و رشد و شکوفایی اقتصادی است. با قبول این واقعیت که سرمایه فکری مسیر را برای فعلیت عملکردها در راستای چشم انداز سازمان هموار می سازد، این پژوهش به بررسی علمی رابطه سرمایه فکری و عملکرد سازمانی می پردازد.

روش تحقیق:

از آنجایی که هدف تحقیق حاضر بررسی رابطه بین سرمایه فکری و عملکرد سازمانی است، تحقیق از نوع همبستگی و ماهیت آن کاربردی است و به دلیل اینکه به بررسی وضع موجود بدون دستکاری متغیرها می پردازد، روش اجرای آن در قلمرو تحقیقات توصیفی قرار دارد. هدف تحقیق همبستگی عبارت است از درک الگوهای پیچیده رفتاری از طریق مطالعه ی همبستگی بین این الگوها و متغیرهایی که فرض می شود بین آنها رابطه وجود دارد.

گردآوری داده ها و حجم نمونه:

جهت گردآوری و تدوین مبانی نظری پژوهش از دو روش ذیل استفاده شده است:

- مطالعه کتابخانه ای: اطلاعات در زمینه موضوع از منابع کتابخانه ای، مقاله ها، کتاب های مورد نیاز و نیز از شبکه جهانی اطلاعات (اینترنت) گردآوری شده است.
- تحقیقات میدانی: به منظور تجزیه و تحلیل روابط فرضیه ها، داده ها و اطلاعات مورد نیاز از طریق پرسشنامه جمع آوری شده است.

سوال های این پرسشنامه بر ۲ قسم می باشد: الف) سوال های ارزیابی سرمایه فکری: این بخش شامل ۴۱ سوال می باشد که بر اساس معیارهای بنییس طراحی و سعی شده است که سوال ها تا حد ممکن با اداره ها و سازمان های دولتی همخوان شده باشد. برای طراحی این بخش، طیف

۵ امتیازی لیکرت که یکی از رایج ترین مقیاس های اندازه گیری به شمار می رود، بکار گرفته شده است. شکل کلی امتیاز دهی این طیف برای سوال ها (همه به صورت مثبت هستند) به شرح ذیل است:

شکل کلی: خیلی کم - خیلی زیاد

امتیازبندی: ۱ ۵

ب) سوال های ارزیابی عملکرد: این بخش شامل ۸ سوال است که بر اساس شاخص های عملکرد سازمانی اداره ها و سازمان های دولتی تهیه شده است. در این پرسشنامه نیز از طیف ۵ امتیازی لیکرت استفاده شده و پس از مشورت با کارشناسان اداره ها و سازمان های دولتی و اساتید محترم راهنما و مشاور تنظیم شده است.

به دلیل اینکه موضوع تحقیق در سطح مدیریتی است؛ اعضاء نمونه آماری را ۱۴۰ نفر از مدیران اداره ها و سازمان های دولتی منتخب در سطح کشور در نظر گرفته شد؛ حجم نمونه با توجه به جامعه آماری (۱۴۰ نفر) از طریق جدول مورگان و کرجسی با دقت برآورد ۵ درصد، به روش نمونه گیری تصادفی ساده ۱۰۳ نفر محاسبه شد، پرسشنامه از طریق پست الکترونیکی برای آن ها ارسال شد که ۱۰۰ نفر از پاسخگویان در این تحقیق مؤثر واقع شدند.

پایایی و روایی پرسشنامه:

روایی پرسشنامه از طریق روایی محتوایی تایید شد. به منظور اینکه پرسشنامه بتواند صلاحیت لازم از نظر روایی را پیدا کند، مطالعات دقیقی از منابع مختلف موجود و دردسترس و مرتبط با موضوع صورت گرفته و مؤلفه ها و گویه هایی که از جامعیت نسبی برخوردار بوده، انتخاب و تعیین شدند. سپس با توجه به معیارهای اعتبار محتوایی، این پرسشنامه توسط کارشناسان و چندی از اساتید محترم مدیریت و مدیران اداره های دولتی و متخصص در حوزه مدیریت مورد بررسی و تأیید قرار گرفت. علاوه بر این Bontis در تحقیقات و مطالعات قبلی گویه های این پرسشنامه را مورد تأیید قرار داده است که با توجه به نتایج پرسشنامه در مطالعات قبلی از اعتبار لازم برخوردار است. به دلیل اینکه شاخص های عملکرد سازمان مطابق با اداره ها و سازمان های دولتی انتخاب شده است و به نوعی محقق ساخته می باشد و از سوی دیگر تغییرات چندی بر پرسشنامه اصلی اعمال شد، توزیع مقدماتی پرسشنامه بین ۱۵ نفر از پاسخ دهندگان نمونه آماری توزیع شد و از آن ها خواسته شد نظرات خود را پیرامون سوالات از جنبه های مختلف بیان

کنند. پس از آن تحلیل عاملی نیز انجام شد که نتایج نشان داد گویه ها می توانند متغیر مکنون خود را حمایت کنند (نمودار ۱) و به درستی انتخاب شده اند.

پایایی این پرسشنامه نیز از طریق آلفا کرونباخ آزمون شد. ضرایب پایایی پرسشنامه بین ۰/۷۵ تا ۰/۹۳ نوسان دارد. مقادیر آلفا کرونباخ برای تمامی متغیرها بیش تر از ۰/۷ بوده و گویای مطلوب بودن ابزار جمع آوری داده ها است.

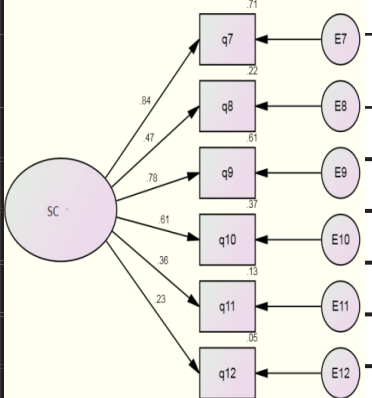
۱- نتایج مدل اندازه گیری

R ²	ضریب همبستگی متغیره ها				آلفا کرونباخ	میلگین	تعداد گویه ها
	HC	SC	RC	OP			
	۱				۰/۸۲	۳/۵۷	۶ سرمایه انسانی (HC)
۰/۴۸	۰/۶۹۳	۱			۰/۸۹	۳/۰۳	۶ سرمایه ساختاری (SC)
۰/۴۷	۰/۵۰۷	۰/۶۹۰	۱		۰/۸۰	۳/۴۳	۶ سرمایه رابطه ای (RC)
۰/۳۹	۰/۳۹۴	۰/۵۸۶	۰/۵۶۷	۱	۰/۸۵	۳/۲۲	۹ عملکرد سازمانی (OP)

۱- نمودار تحلیل عاملی سرمایه انسانی	۲- تحلیل عاملی سرمایه انسانی				
	مدل اصلی				
		Estimate	.C.R	P	Estimate
		غیر استاندارد	مقدار t	Sing.	استاندارد
	$q_1 < \text{--- HC}$	۱,۰۰۰			۰.۲۰۲
	$q_2 < \text{--- HC}$	۳,۱۱۲	۳,۲۶۶	.۰۰۱	۰.۷۲۸
	$q_3 < \text{--- HC}$	۳,۶۸۷	۳,۲۸۲	.۰۰۱	۰.۷۸۰
	$q_4 < \text{--- HC}$	۳,۶۴۹	۳,۲۹۸	***	۰.۸۴۸
	$q_5 < \text{--- HC}$	۳,۶۶۳	۳,۲۹۹	***	۰.۸۴۸
	$q_6 < \text{--- HC}$	۳,۳۹۵	۳,۲۸۶	.۰۰۱	۰.۷۹۵

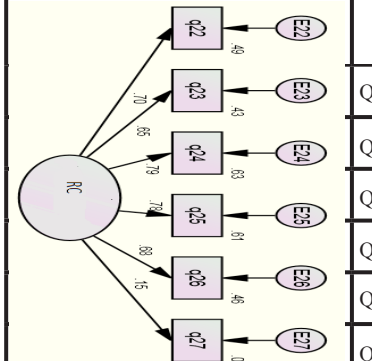
۳- جدول شاخص برازش تحلیل تاییدی پرسشنامه سرمایه انسانی

شاخص	NPAP	DF	Chi-S	P	CMIN/DF	TLI	CFI	PCFI	RMSEA
مدل اصلی	۱۲	۹	۵۱/۲۸	۰۰۰	۶۹/۵	۹۱۹/۰	۹۵۲/۰	۵۷۱/۰	۰/۱۲۸

۱-تحلیل عاملی سرمایه ساختاری		مدل اصلی			
نمودار تحلیل عاملی سرمایه ساختاری		Estimate	.C.R	P	Estimate
		غیر استاندارد	مقدار t	.Sing	استاندارد
	Q۷<---SC	۱,۰۰۰			۲۲۸.
	Q۸<---SC	۲,۰۲۴	۳,۰۸۴	۰۰۲.	۳۵۶.
	Q۹<---SC	۳,۴۳۹	۳,۴۵۸	***	۶۰۷.
	Q۱۰<---SC	۴,۰۸۷	۳,۵۴۷	***	۷۸۲.
	Q۱۱<---SC	۲,۲۲۱	۳,۳۰۷	***	۴۶۷.
	Q۱۲<---SC	۴,۷۵۴	۳,۵۵۵	***	۸۴۰.

۵-جدول شاخص برازش تحلیل تاییدی پرسشنامه سرمایه ساختاری

شاخص	NP	DF	Chi-S	P	CMIN/DF	TLI	CFI	PCFI	RMSEA
مدل اصلی	۱۲	۹	۵۱/۲۸	۰۰۰	۶۹/۵	۹۱۹/۰	۹۵۲/۰	۵۷۱/۰	۰/۱۲۸

۶-تحلیل عاملی سرمایه رابطه		مدل اصلی			
نمودار تحلیل عاملی سرمایه رابطه ایی		Estimate	.C.R	P	Estimate
		غیر استاندارد	مقدار t	.Sing	استاندارد
	Q۲۲<---RC	۱,۰۰۰			۷۰۲.
	Q۲۳<---RC	.۸۵۰	۹,۸۶۳	***	۶۵۳.
	Q۲۴<---RC	۱,۱۹۵	۱۱,۶۱۰	***	۷۹۱.
	Q۲۵<---RC	۱,۱۵۱	۱۱,۴۷۶	***	۷۷۸.
	Q۲۶<---RC	.۹۵۵	۱۰,۲۴۷	***	۶۸۱.
	Q۲۷<---RC	.۱۸۷	۲,۳۸۰	***	۱۵۲.

۷-جدول شاخص برازش تحلیل تاییدی پرسشنامه سرمایه ساختاری

شاخص	NP	DF	Chi-S	P	CMIN/DF	TLI	CFI	PCFI	RMSEA
	۱۲	۹	۴۱۳/۱۶	۰۵۹/۰	۹۹۹/۲	۹۷۷/۰	۹۸۶/۰	۰/۴۲۱	۰/۰۵۴

۷-نمودار تحلیل عاملی عملکرد سازمانی

The diagram illustrates a single-factor measurement model. A central latent variable, 'عملکرد سازمانی' (Organizational Performance), is represented by a purple oval. It is measured by eight observed variables, represented by pink rectangles: Q13, Q14, Q15, Q16, Q17, Q18, Q19, and Q20. Arrows point from the latent variable to each observed variable, with the following standardized factor loadings: Q13 (0.386), Q14 (0.668), Q15 (0.696), Q16 (0.645), Q17 (0.621), Q18 (0.730), Q19 (0.624), and Q20 (0.066). Each observed variable also has an associated error term, represented by a grey oval, with the following standardized error variances: Q13 (0.613), Q14 (0.331), Q15 (0.303), Q16 (0.354), Q17 (0.378), Q18 (0.269), Q19 (0.375), and Q20 (0.933).

۸-تحلیل عاملی عملکرد سازمانی

مدل اصلی				
	Estimate غیر استاندارد	C.R. مقدار t	P Sing.	Estimate استاندارد
Q13<--- OP	۱,۰۰۰			۰.۳۸۶
Q14<--- OP	۱,۹۰۳	۵,۸۲۷	***	۰.۶۶۸
Q15<--- OP	۲,۲۶۹	۵,۸۹۷	***	۰.۶۹۶
Q16<--- OP	۱,۷۵۵	۵,۷۶۴	***	۰.۶۴۵
Q17<--- OP	۱,۶۰۵	۵,۶۸۹	***	۰.۶۲۱
Q18<--- OP	۲,۲۲۶	۵,۹۷۶	***	۰.۷۳۰
Q19<--- OP	۱,۸۲۶	۵,۷۰۰	***	۰.۶۲۴
Q20<--- OP	۰.۲۰۲	۱,۰۱۹	۰.۳۰۸	۰.۰۶۶
Q21<--- OP	۱,۳۵۱	۴,۹۷۶	***	۰.۴۵۲

۹- جدول شاخص برازش تحلیل تاییدی پرسشنامه عملکرد سازمانی

شاخص	NP	DF	Chi-S	P	CMIN/DF	TLI	CFI	PCFI	RMSEA
	۱۸	۲۷	۸۳/۱۷۳	***	۳/۰۸۰	۸۸۴/۰	۹۱۳/۰	۰/۶۸۵	۰/۰۸۵

تحلیل داده‌ها:

داده‌های جمع آوری شده از طریق جداول فراوانی، میانگین، میانه و انحراف معیار توصیف شده‌اند. با توجه به اینکه هدف فرضیات اصلی و فرعی بررسی ارتباط میان متغیرهای تحقیق می‌باشد، از ضریب همبستگی پیرسون و نرم افزار SPSS18 استفاده شده است؛ همچنین برای انجام رگرسیون چند متغیره از مدل معادلات ساختاری (تحلیل مسیر) استفاده شده است.

شرح تحلیل داده‌ها:

این تحقیق از ۱ فرضیه اصلی و ۳ فرضیه فرعی تشکیل شده است. آزمون فرضیه‌ها بر اساس $H_1 = 0$ (ادعا) و $H_1 \neq 0$ (نقیض ادعا) p انجام شده است.

H_1 : سرمایه انسانی با عملکرد سازمانی در اداره‌ها و سازمان‌های دولتی مناطق جنوبی کشور رابطه معناداری وجود دارد.

H_1 : سرمایه ساختاری با عملکرد سازمانی در اداره‌ها و سازمان‌های دولتی مناطق جنوبی کشور رابطه معناداری وجود دارد.

H_1 : سرمایه رابطه ایی با عملکرد سازمانی در اداره‌ها و سازمان‌های دولتی مناطق جنوبی

کشور رابطه معناداری وجود دارد.

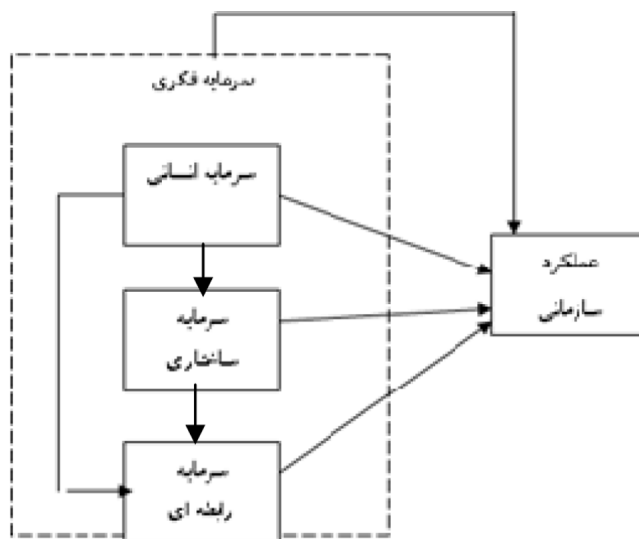
۱۰- خلاصه نتایج محاسبات رابطه بین اجزاء سرمایه فکری (سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری و سرمایه رابطه ای) با عملکرد سازمانی

تعداد	سطح خطا	سطح معنی داری (Sig)	ضریب همبستگی R		
۱۰۰	۰/۰۱	۰/۰۰۰	۰/۳۹۴ ^{***}	HC—OP	فرضیه H _۱
۱۰۰	۰/۰۱	۰/۰۰۰	۰/۵۸۴ ^{***}	SC—OP	فرضیه H _۲
۱۰۰	۰/۰۱	۰/۰۰۰	۰/۵۶۷ ^{***}	RC—OP	فرضیه H _۳

همبستگی کاملاً مثبت و معنی داری میان متغیرهای وجود دارد.

بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان می توان گفت میان اجزاء سرمایه فکری (سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری و سرمایه رابطه ای) با متغیر عملکرد سازمانی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. فرضیه چهارم: به عنوان فرضیه فرعی به بررسی تاثیر مولفه های سرمایه فکری (سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری و سرمایه رابطه ای) بر یکدیگر و بر عملکرد سازمانی می پردازد. تاثیر متقابل اجزای سرمایه فکری بر یکدیگر و بر عملکرد سازمانی از طریق مدل معادلات ساختاری با استفاده از نرم افزار Amos18 انجام شده است. مدل معادلات ساختاری یک تحلیل چند متغیری از خانواده ی رگرسیون چند متغیری می باشد. مدل تحلیل مسیر یکی از پرکارترین مدل های معادلات ساختاری است. مدل های مسیر دارای ویژگی هایی هستند که به لحاظ داشتن چنین خصایصی معمولاً به عنوان یکی از زیر بنایی ترین انواع مدل ها در بحث های مدل سازی ساختاری مورد توجه قرار می گیرد. در این مدل کلیه متغیرهای اصلی از نوع متغیرهای مشاهده شده هستند. با استفاده از دیاگرام مسیر ترسیم شده می توان علاوه بر اثرات مستقیم متغیرها بر یکدیگر، به بررسی اثرات غیر مستقیم متغیرها بر یکدیگر نیز پرداخت. در تحقیق حاضر از مدل مفهومی تحلیل که اقتباسی از مدل Bontis (۲۰۱۰، ۲۰۰۸) است استفاده کرده تا تأثیرات متغیرها را بر یکدیگر محاسبه نماییم (نمودار ۲).

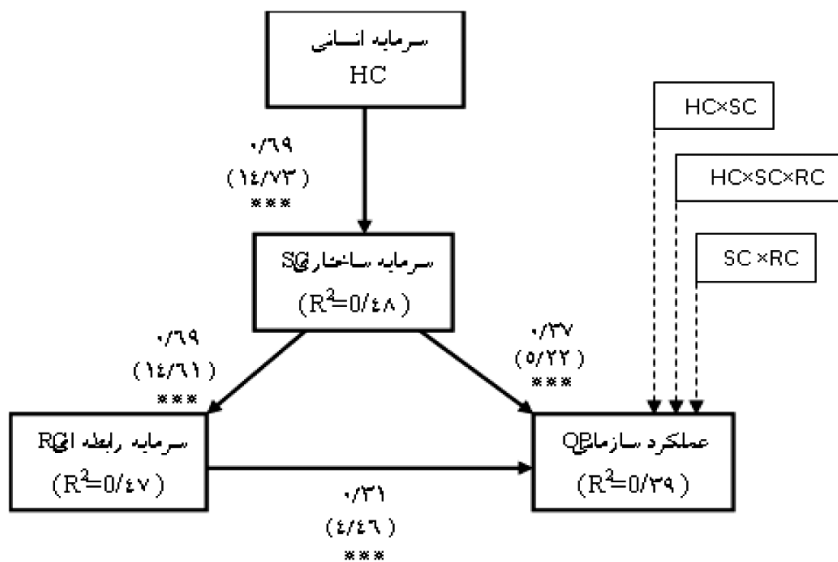
همان طور که در جدول ۲ مشاهده می شود میان مولفه های سرمایه فکری و این سرمایه ها با عملکرد سازمانی همبستگی معنا داری وجود دارد و بیش ترین همبستگی میان سرمایه انسانی و سرمایه ساختاری است.

۱۱- خلاصه نتایج محاسبات تاثیر سرمایه های انسانی، ساختاری و رابطه بر عملکرد سازمانی

Sig.	t مقدار	ضریب β		
۰/۰۰۰	۱۴/۷۳	۰/۶۹۳	سرمایه انسانی $\leftarrow$ سرمایه ساختاری	SC $\leftarrow$ HC
۰/۳۸۸	۰/۱۸۶۳	۰/۰۵۶	سرمایه انسانی $\leftarrow$ سرمایه رابطه ای	RC $\leftarrow$ HC
۰/۰۰۰	۹/۹۵	۰/۶۵۱	سرمایه ساختاری $\leftarrow$ سرمایه رابطه ای	RC $\leftarrow$ SC
۰/۰۰۰	۶/۴۹	۰/۳۱۶	سرمایه رابطه ای $\leftarrow$ عملکرد سازمانی	OP $\leftarrow$ RC
۰/۰۰۰	۴/۶۷	۰/۳۹۳	سرمایه ساختاری $\leftarrow$ عملکرد سازمانی	OP $\leftarrow$ SC
۰/۵۸۲	-۰/۵۵۱	-۰/۰۳۹	سرمایه انسانی $\leftarrow$ عملکرد سازمانی	OP $\leftarrow$ HC

جدول ۳ گزارش می دهد که مسیر تاثیر سرمایه انسانی بر سرمایه رابطه ای قابل قبول نیست به عبارت دیگر سرمایه انسانی مستقیماً بر سرمایه رابطه ای تاثیر نمی گذارد ($p = ۰/۳۸۸ > ۰/۰۵$). همچنین مسیر تاثیر سرمایه انسانی بر عملکرد سازمانی نیز رد می شود ($p = ۰/۵۸۲ > ۰/۰۵$) به این معنی که سرمایه انسانی بر عملکرد سازمانی مستقیماً تاثیر نمی گذارد. در نتیجه باید این دو مسیر را از مدل حذف نماییم. پس از حذف این دو مسیر مدل اصلاح شده و مدل نهایی تحقیق به شکل ذیل ارائه می شود:

۹- مدل مفهومی نهانی روابط میان ابعاد سرمایه فکری و عملکرد سازمانی

اعداد بالای پرانتر ضریب بتا، درون پرانتر ضریب t، پایین پرانتر سطح معناداری می باشد

مطابق با مدل نهایی، مسیر تأثیر هر یک از متغیرها محاسبه شده که در جدول ۱۲ ارایه شده است و تأثیر مستقیم و غیر مستقیم سرمایه‌های انسانی، ساختاری و رابطه‌ای بر یکدیگر و بر عملکرد سازمانی را نشان می‌دهد. همه مسیرها در سطح معناداری ۰/۰۵ معنادار می‌باشند. سرمایه انسانی از دو مسیر بر عملکرد سازمانی تأثیر می‌گذارد؛ سرمایه انسانی با اثر بر سرمایه ساختاری و سپس بر سرمایه رابطه‌ای و از مسیری دیگر پس از تأثیر بر سرمایه ساختاری، عملکرد سازمانی را متأثر می‌کند (فرمول شماره ۱). سرمایه ساختاری به طور مستقیم و به طور غیر مستقیم (فرمول شماره ۲) بر عملکرد سازمانی تأثیر دارد. سرمایه رابطه‌ای به طور غیر مستقیم و از مسیر سرمایه ساختاری تحت تأثیر سرمایه انسانی قرار می‌گیرد. (فرمول شماره ۳).

فرمول شماره ۱: عملکرد سازمانی $\rightarrow$ [(سرمایه رابطه‌ای $\times$ سرمایه ساختاری $\times$ سرمایه انسانی) + (سرمایه ساختاری $\times$ سرمایه انسانی)]

فرمول شماره ۲: عملکرد سازمانی $\rightarrow$ [(سرمایه ساختاری $\times$ سرمایه انسانی)]

فرمول شماره ۳: سرمایه رابطه‌ای $\rightarrow$ [(سرمایه ساختاری $\times$ سرمایه انسانی)]

۱۲- محاسبات مربوط به میزان تأثیر مستقیم و غیرمستقیم ابعاد سرمایه فکری بر عملکرد سازمانی

	ضریب β	مقدار t	Sig.	
SC←HC	سرمایه انسانی←سرمایه ساختاری	۰/۶۹۳	۱۴/۷۳	۰/۰۰۰
RC←HC	سرمایه انسانی←سرمایه رابطه ای	۰/۰۵۶	۰/۸۶۳	۰/۳۸۸
RC←SC	سرمایه ساختاری←سرمایه رابطه ای	۰/۶۵۱	۹/۹۵	۰/۰۰۰
OP←RC	سرمایه رابطه ای←عملکرد سازمانی	۰/۳۱۶	۶/۴۹	۰/۰۰۰
OP←SC	سرمایه ساختاری←عملکرد سازمانی	۰/۳۹۳	۴/۶۷	۰/۰۰۰
OP←HC	سرمایه انسانی←عملکرد سازمانی	-۰/۰۳۹	-۰/۵۵۱	۰/۵۸۲

مطابق با مدل نهایی، مسیر تأثیر هر یک از متغیرها محاسبه شده که در جدول ۴ ارایه شده است و تأثیر مستقیم و غیر مستقیم سرمایه های انسانی، ساختاری و رابطه ای بر یکدیگر و بر عملکرد سازمانی را نشان می دهد. همه مسیرها در سطح معناداری ۰/۰۵، معنادار می باشند. سرمایه انسانی از دو مسیر بر عملکرد سازمانی تأثیر می گذارد؛ سرمایه انسانی با اثر بر سرمایه ساختاری و سپس بر سرمایه رابطه ای و از مسیری دیگر پس از تأثیر بر سرمایه ساختاری، عملکرد سازمانی را متأثر می سازد (فرمول شماره ۱). سرمایه ساختاری به طور مستقیم و به طور غیر مستقیم (فرمول شماره ۲) بر عملکرد سازمانی تأثیر دارد. سرمایه رابطه ای به طور غیر مستقیم و از مسیر سرمایه ساختاری تحت تأثیر سرمایه انسانی قرار می گیرد (فرمول شماره ۳).

فرمول شماره ۱ عملکرد سازمانی $\rightarrow$ [(سرمایه رابطه ای $\times$ سرمایه ساختاری $\times$ سرمایه انسانی) + (سرمایه ساختاری $\times$ سرمایه انسانی)]

فرمول شماره ۲ عملکرد سازمانی $\rightarrow$ [(سرمایه ساختاری $\times$ سرمایه انسانی)]

فرمول شماره ۳ سرمایه رابطه ای $\rightarrow$ [(سرمایه ساختاری $\times$ سرمایه انسانی)]

همان طور که در جدول ۵ مشاهده می شود تمامی شاخص های برازش در سطح معناداری قرار دارند. به استثناء PCFI که آن هم به دلیل تغییر قابل توجه ای که نسبت به مدل ابتدایی داشته و با توجه به اینکه کای اسکور کوچکتر از مقدار ۳/۸۴ می باشد، نشان می دهد که دیگر نمی توان با افزودن پارامتری به بهبود مدل یاری رساند.

۱۳- خلاصه نتایج برازش مدل مفهومی نهایی تحقیق

شاخص	NPAP	DF	Chi	P	CMIN/DF	TLI	CFI	PCFI	RMSEA
	۸	۱	۱/۰۴۷	۰/۵۹	۰/۵۲۳	۱/۰۰	۱/۰۰۰	۰/۳۳۳	۰/۰۰۰

دامنه شاخص های خوبی برازش :

برازش خوب : $0/95 \leq TLI \leq 1/00$ $0/95 \leq CFI \leq 1/00$ $0/50 \leq PCFI \leq \dots$ $0 \leq RMSEA \leq 0/05$

$1/50 < CMIN/DF < 2$

برازش قابل قبول : $0 \leq TLI \leq 1/00$ $0 \leq CFI \leq 1/00$ $0/05 \leq RMSEA \leq 0/08$ $1 < CMIN/DF < 2$

نتیجه گیری :

با توجه به نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها می توان گفت که نتایج حاصل از این تحقیق با نتایج مطالعات اکثر محققین که در پیشینه ی بحث بیان شد، در مورد روابط متقابل میان ابعاد سرمایه فکری با عملکرد سازمانی و همچنین اثرات این سرمایه ها بر یکدیگر هماهنگی دارد.

۱۴- نتایج حاصل از تحقیق برخی محققین

	تحقیق جاری	*Bontis (۱۹۹۸)	*Bin Ismail (۲۰۰۵)	* Bontis (۲۰۰۸)	* Bontis (۲۰۱۰)
RC→OP	۰/۳۱۴	۰/۶۳۹	۰/۶۴۱	۰/۲۶۶	۰/۶۷۰
SC→RC	۰/۶۹۱	۰/۱۷۹	۰/۵۵۵	۰/۳۹۹	۰/۶۹۹
SC→OP	۰/۵۸۴	۰/۵۰۸	۰/۵۰۱	۰/۳۹۶	۰/۵۰۸
HC→RC	۰/۴۸۰	۰/۴۹۹	۰/۶۸۷	۰/۳۹۶	۰/۶۸۷
HC→SC	۰/۶۹۵	۰/۴۹۲	۰/۵۲۴	۰/۷۵۹	۰/۶۵۹
HC→OP*	۰/۴۰۶	۰/۵۰۹	۰/۶۴۷	۰/۰۹۴	۰/۶۴۷

* به دلیل اینکه تحقیق این محققین در سازمان های تجاری صورت گرفته است به جای عملکرد سازمانی از واژه عملکرد تجاری استفاده نموده اند.

بنابراین می توان روابط و تأثیرات سرمایه فکری و ابعاد آن با عملکرد سازمانی (مستقیم یا غیر مستقیم) را علتی برای بکارگیری این سرمایه ها در زمینه های راهبردی سازمان ها و اداره های دولتی دانست. محقق بنابر دامنه پاسخگویی نمونه مورد تحقیق و نتایج حاصله از آزمون تحقیق، پیشنهادات ذیل جهت تقویت این سرمایه ها را ارایه نموده است:

۱- برای تقویت هر یک از اجزای سرمایه انسانی پیشنهادهای ذیل ارایه می گردد:

سطح شایستگی کارکنان (شناسایی مشاغل راهبردی سازمان، تهیه نمای^۱ شایستگی مشاغل راهبردی، ایجاد ارتباط معنی دار بین سطوح پرداخت دستمزد و پاداش کارکنان و سطح شایستگی و عملکرد فرد در سازمان، اندازه گیری مستمر سطح شایستگی کارکنان)، رضایت کارکنان (طراحی و ایجاد سیستم اندازه گیری و پایش رضایت شغلی در سازمان، اتخاذ تصمیماتی بر اساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصله از سیستم اندازه گیری برای رفع موانع دستیابی به رضایت شغلی)، عملکرد کارکنان (استفاده از مدیریت بر مبنای هدف بین سرپرستان و کارکنان به منظور شناسایی استانداردهای عملکردی و به منظور تدوین برنامه ها و اهداف عملکردی متوازن، تقویت نگرش سیستمی به این معنی که دانش و مهارت به عنوان ورودی، رفتارها و فعالیت های شغلی به عنوان فرایند و فعالیت کارکنان به عنوان خروجی)

۲- برای تقویت هر یک از اجزاء سرمایه ساختاری پیشنهادهای زیر ارایه می شود: تقویت فرهنگ حمایتی در سازمان (تاکید بر مدیریت مبتنی بر همکاری و مشارکت اعضاء با هدف ایجاد فرهنگ همکاری و انتقال دانش، استقبال از ابداع ها و نوآوری های کارکنان و مدیران در تمام سطوح و تقویت روحیه ریسک پذیری)، سیستم و ساختارها (استفاده از ساختارهای پیشرفته و مدرن همچون ساختارهای تیمی و پروژه ای، استفاده از سیستم های اطلاعاتی که دستیابی به اطلاعات را ساده سازد، برون سپاری فعالیت های غیر راهبردی با هدف کوچک سازی سازمان دولتی)، اجرای سیستم پاداش کارا و اثربخش (اعطای پاداش مشروط به عملکرد موثر، سیستم پاداش مشتمل بر ویژگی های سیستم پاداش موثر، استفاده از سیستم پاداش سلف سرویس) برنامه استخدام جامع (استفاده از شیوه هایی که مراحل کارمندیابی، انتخاب، گزینش را با دقت و بر اساس استراتژی تخصص گزایی انجام دهد، برگزاری آزمون ها و مصاحبه های استخدامی که از حداکثر روایی و پایایی برخوردار باشد و تبعیض تست ها و مصاحبه ها در مورد طبقات خاص حذف گردد، اجرای اصل تناسب شغل با شاغل)، بهبود فرایندها (شناسایی آن دسته از فرایندهای کلیدی که دارای بیشترین ارزش برای خدمات گیرندگان و ارباب رجوع هستند، مهندسی مجدد فرایندهای مذکور با هدف بهبود آن ها، مستند سازی فرایندهای مذکور و بکارگیری بهترین تجربیات سازمان های دیگر یا رقبای خارجی)

۳- برای تقویت هر یک از اجزاء سرمایه رابطه ای پیشنهادهای زیر ارایه می شود: تکریم ارباب رجوع (وقت شناسی در حضور به موقع در محل کار و عدم تعجیل در خروج از محل،

خوش رفتاری و خوش رویی با همکاران و ارباب رجوع، همکاری و تسریع در انجام کار ارباب رجوع، ایجاد فضای مناسب باب طبع همکاران و ارباب رجوع و مطمئن نمودن ارباب رجوع در انجام کار، استفاده از نظرهای ارباب رجوع و خدمات گیرندگان و کارشناسان جهت اصلاح روش های انجام کار، کسب رضایت ارباب رجوع و خدمات گیرندگان، اداره امور ارباب رجوع و کارکنان (پیگیری مستمر و پاسخگویی به موقع به نیازها و انتظارات ارباب رجوع و خدمات گیرندگان، اتوماسیون و خود کار سازی برخی از امور خدمات گیرندگان، ایجاد یک سیستم اندازه گیری و پایش جهت رفع نیازهای خدمات گیرندگان و بروز سازی نیازهای آنها، استفاده از سیستم های پیشنهادها از داخل سازمان برای دریافت نظرات کارکنان و در خارج سازمان برای دریافت نظرات خدمات گیرندگان و ارباب رجوع، تاکید بر ایجاد جلسات و روابط مبتنی بر پاسخگویی به نیازهای ذینفعان (کارکنان، پیمانکاران، خدمات گیرندگان)، آموزش مهارت های ارتباطی درون سازمانی (کارکنان _ کارکنان، کارکنان - سرپرستان و (بالعکس) و) و برون سازمانی (با ارباب رجوع و خدمات گیرندگان).

با توجه به اینکه ساختار سازمانی اداره ها و سازمان های دولتی مورد تحقیق بوروکراسی است؛ میان کارکنان و مراجعه کنندگان حایلی وجود دارد تحت عنوان سیستم ها، فرایندها، قوانین ها و ... که در آن چار چوب، کارکنان باید با خدمات گیرندگان و ارباب رجوع ارتباط برقرار کنند و شاید این مهم ترین دلیل برای قطع رابطه مستقیم سرمایه های انسانی با عملکرد سازمانی و سرمایه های رابطه ای باشد که پیشنهاد می شود محققین آتی صحت این فرضیه را اثبات نمایند.

امید است، در آینده به استراتژی های بلند مدت با شناسایی، اندازه گیری و مدیریت سرمایه های غیرمستهلك (سرمایه های فکری و ابعاد آن) توجه بیش تری معطوف شود تا گام ها مطمئن تر و مستحکم تر در مسیر چشم انداز ۲۰ ساله کشور (ایران) برداشته شود .

منابع:

- نامغ، پ (۱۳۸۶). مبانی مدیریت دولتی، تهران: نشر هستان، چاپ دوم.
- فرزادی، ن (۱۳۸۴). سازماندهی سرمایه فکری، ماهنامه تدبیر، سال ۱۶، شماره ۱۵۸.
- بیگی، فطرس، م.ح (۱۳۸۷). بررسی تطبیقی اثرات سرمایه فکری بر عملکرد سازمانی صنعت بانکداری در دو بخش دولتی و خصوصی، پژوهشنامه مدیریت اجرایی، سال ۱۰، شماره ۱ (پیاپی ۳۸)، نیمه اول ۱۳۹۰-۱۳۹۱.

- کریمی، ع.ع و بطحایی، ع (۱۳۸۸). مدیریت سرمایه فکری (مزیت راهبردی و ارزش آفرینی سازمان)، تهران: نشر بازرگانی، چاپ اول
- سرمد، ز. بازرگان، ع و حجازی، ا (۱۳۸۲). روش های تحقیق در علوم رفتاری، تهران، انتشارات آگاه، چاپ هفتم.
- قاسمی (۱۳۸۹). مدل سازی معادله ساختاری در پژوهش های اجتماعی با کاربرد Amos Graphics، تهران: نشر آذرخش، چاپ اول.

Bontis, N. and Sharbati, A.A.A. and Jawad, N. (2010). Intellectual capital and business performance in the pharmaceutical sector of Jordan, Management Decision, vole (48), 105-121.

Marr, B. and Carlucci, D. and Schiuma, G. (2004). The Knowledge Value Chain : how intellectual capital impacts on business performance , Int. J. Technology Management, Vol. 27, 575 – 588.

Viedma Marti, J. M. (2007). In search of an Intellectual capital comprehensive theory, Electronic Journal of knowledge Management, Vole (5) Issue (2), 245-256. at available : www.ejkm.com

Yi-change, J. and Chuan-rui, F.U. (2010). Empirical study on the relationship between intellectual capital and corporate value, at available: <http://IEEE Xplore>

Casey, N.H. (2010). An investment in intellectual capital for livestock production, Livestock Science, 1-4.

Dubra, I. (2010). Intellectual capital and organizational performance in bank industry, ilona.dubra@inbox.lv

Fang, W. (2009) and Hsu, Y.H... Intellectual capital and new product development performance: the mediating role of organizational learning capability, Technological Forecasting and Social Change, Vole (76), 664-677.

Lee, S. (2010). Using fuzzy AHP to develop intellectual capital evaluation

model for assessing their performance contribution in a university, at available: www.elsevier.com

Bontis , N.(1998). Intellectual capital : an exploratory study that develops measures & models, management decision , Vol(36).N(2),63-76 .

Bramhandkar, A., Erickson, S. and Applebee I. (2009). Intellectual capital and organizational performance: an empirical study of the pharmaceutical industry, The Electronic Journal of Knowledge Management Vole (5) Issue (4), 357 – 362, at available, www.ejkm.com

Bontis , N.and Cabrita , M.R.(2008). Intellectual Capital &Business Performance In The Portuguese Banking Industry, Int. J. Technology Management, Vol. 43,212-228.

14) Edvinsson, L. & Malone, M.(1997). Intellectual Capital: realizing your company's true value by finding its hidden brain power, at available: <http://www.knowledgeinc.com>

15)Roos, G. Roos, J., Edvinsson, L. (1997). Intellectual capital , New Yourk university press, at available : <http://www.knowledgeinc.com>

16) Agndal, H. & Nilsson,U.(2006).Generation of human and structural capital : lessons from Knowledge management , The Electronic Journal of Knowledge Management Vole (17) Issue(2), 91 – 98 , at availabl

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن) در پیشگیری و مقابله با فساد اداری در دستگاه‌های اجرایی استان سیستان و بلوچستان

دکتر موسی عاکفی قاضیانی^۱

محمد رضا میرزاده^۲

چکیده:

این پژوهش با هدف بررسی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری و مقابله با فساد اداری در استان سیستان و بلوچستان است. از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و میدانی استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه اعضای سازمان‌های مردم‌نهاد و دستگاه‌های اجرایی استان است که با استفاده از روش نمونه‌گیری قضاوتی هدفمند، پرسشنامه در اختیار مدیران و معاونین دستگاه‌ها و سمن‌ها قرار گرفت. پس از توزیع پرسشنامه‌ها بین دستگاه‌ها تعداد ۸۴ پرسشنامه و سمن‌ها تعداد ۳۰ پرسشنامه مورد استفاده قرار گرفت. روایی در این تحقیق از نوع محتوایی و پایایی با استفاده از مقدار ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۸ برای پرسشنامه دستگاه-ها و ۰/۸۵ برای پرسشنامه سمن‌ها برآورد شد. برای تحلیل سؤالات تحقیق از آزمون خی دو و فریدمن استفاده شد. نتایج حاصل از بررسی داده‌های گردآوری شده از دستگاه‌ها نشان داد که این سمن‌ها در پیشگیری از فساد اداری در دستگاه‌های استان نقش زیادی دارند. رتبه بندی دستگاه‌ها در امر پیشگیری از فساد نشان داد که دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد در رتبه اول، دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی در رتبه دوم، رسانه‌های عمومی در رتبه سوم و سازمان‌های مردم‌نهاد در رتبه چهارم هستند. قابلیت‌های مدیریتی، نیروی انسانی، مالی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد در حد بالایی و قابلیت‌های پشتیبانی در حد متوسطی است. رتبه‌بندی دستگاه‌ها در امر مقابله با فساد نشان داد که دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی در رتبه اول، دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد در رتبه دوم، رسانه‌های عمومی در رتبه سوم و سازمان‌های مردم‌نهاد در رتبه چهارم می‌باشند. قابلیت‌های مدیریتی، نیروی انسانی، مالی و پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد در حد بالایی است. نتایج حاصل از بررسی داده‌های گردآوری شده از سمن‌های استان نشان داد که در ابعاد منابع مالی و پشتیبانی ظرفیت کم و پایینی و در بعد نیروی انسانی ظرفیت بالایی برای پیشگیری از فساد اداری در استان دارند. رتبه بندی قابلیت و ظرفیت سمن‌ها در امر پیشگیری از فساد نشان داد که ظرفیت و قابلیت نیروی انسانی در رتبه اول، ظرفیت و قابلیت پشتیبانی در رتبه دوم و ظرفیت و قابلیت مالی در رتبه سوم هستند. رتبه بندی فعالیت‌های اصلی سازمان‌های مردم‌نهاد در امر پیشگیری از فساد نشان داد که ارایه آموزش‌های عمومی در گزارش دهی موارد فساد در رتبه اول، کسب و ارایه اخبار و اطلاعات مربوط به فساد در دستگاه‌های دولتی و غیر دولتی در رتبه دوم و پیگیری پیشنهادهای حاصل از گزارش‌های اثربخش در رتبه سوم می‌باشند.

واژگان کلیدی: فساد اداری، سازمان مردم‌نهاد، دستگاه‌های اجرایی

۱- دانشیار (مدعو) رشته حقوق دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات زاهدان

۲- کارشناسی ارشد حقوق جزا - جرم‌شناسی - بازرس کل استان سیستان و بلوچستان

مقدمه:

اقدام به عملی که بر خلاف موازین، مقررات، قوانین و معیارهای ارزش فرهنگی هر جامعه باشد در آن جامعه بزه کاری یا جرم تلقی می شود و کسانی که مرتکب چنین اعمال خلافی می گردند مجرم یا بزه کار نامیده می شوند. در برخی موارد می توان آن ها را افراد قانون شکن گفت، تمام جوامع از گذشته تا به امروز با این پدیده اجتماعی - انسانی روبرو بوده اند و جوامع تا زمان پیدایش علم جرم شناسی برای مبارزه با آن از ابزارهای کیفری استفاده می کردند. اما به دلیل ناموفق بودن این ابزارها برای کاهش بزه کاری استفاده از ابزارهای (غیر کیفری) کنشی به منظور پیشگیری از وقوع بزه کاری از سوی جرم شناسان مورد توجه قرار گرفت. هدف از پیشگیری کاهش میزان جرایم می باشد، چرا که ریشه کن کردن آن محال است. دورکیم معتقد است که جرم در همه جوامع همواره وجود داشته است و تا زمانی که از حد متعارف فراتر نرود باید آن را یک پدیده بهنجار تلقی کرد. لذا، مهار بزه کاری بیش از محو آن موضوعیت پیدا می کند (جلالی فراهانی، امیر حسین، ۱۳۸۳) ^۱. جرایم خود به دو دسته سازمان یافته و غیر سازمان یافته تقسیم می شوند. جرایم سازمان یافته جرایمی هستند که در ارتکاب آن سازمان های مجرمانه دخیل اند که ساختار تشکیلاتی شان متناسب با آن جرایم خاص است و با اهداف اقتصادی و جلب منابع مادی مرتکب جرم می شوند و برای رسیدن به این اهداف از تمام امکانات قانونی، غیر قانونی از جمله تطمیع، تهدید، ترور و ابزارهای دیگر استفاده می کنند. فساد اداری یکی از مهم ترین جرایم سازمان یافته می باشد که در کنوانسیون سازمان ملل برای مبارزه با جرایم سازمان یافته فراملی به عنوان مصادیق مهم پیش بینی شده است و در سال ۲۰۰۰ که سازمان ملل کنوانسیون مبارزه با جرایم سازمان یافته فراملی را به تصویب رساند، ضمن جرم انگاری در عضویت و مشارکت در جرایم سازمان یافته در مواد کنوانسیون، فساد اداری را جرم انگاری کرده و توصیه هایی را در این زمینه به دولت های عضو داشته است. در عرف دستگاه های اداری از اصطلاح دیگری به عنوان «تخلف اداری» نیز استفاده می شود که آن عبارت از تجاوز مأمور دولت از مقررات اداری در حین انجام وظیفه است. عدم توجه دستگاه های اداری نسبت به تخلفات سازمانی و شیوع آن ها موجب بروز جرایم و مفاسد اداری خواهد شد.

اگر تنها با توسل به مجازات در صدد مقابله با عمل مجرمانه بر آییم، بیم آن می رود که علت بروز آن فراموش شود و مبارزه با معلول جایگزین مبارزه با علت شود. پدیده ی مجرمانه ی مفاسد اداری برای آنکه در کل درک شود، ایجاب می کند که در کنار فعل ضد اجتماعی جرم، انسان بزه کار یا

۱-جلالی فراهانی، امیر حسین (۱۳۸۳)، پیشگیری از جرایم رایانه ای، نشریه: حقوق "حقوقی دادگستری" تابستان - شماره ۴۷، از صفحه ۸۷ تا ۱۲۰

متخلف و حالت مجرمانه (واقعیت انسانی و اجتماعی او) مد نظر قرار گیرد.

یکی از رویکردهایی که امروزه برای حل مشکلات سلامت جامعه و بخصوص سلامت اداری اندیشیده شده تشکیل گروه‌های همفکر و همسو در قالب سازمان‌های مردم‌نهاد و استفاده از تشکل‌های مردم‌نهاد است که از فلسفه جامعه محور شدن فعالیت‌ها الهام گرفته شده است. در این رویکرد افراد گروه، خودشان با توجه به محور تعیین شده برای فعالیت‌هایشان و برای رسیدن به هدف تلاش می‌کنند و چون این محور دارای محوریت بقا برای گروه است بنابراین فعالیتی شکل می‌گیرد که وابسته به منابع دولتی نیست و یک حرکت خودجوش مردمی است که خاصیت اصلی آن پایدار بودن و عدم وابستگی به منابع ناکافی و گاه مقطعی دولتی است.

پس از ظهور مفهوم توسعه‌ی مشارکتی در ادبیات توسعه، این نوع توسعه نه فقط اجتماعی معرفی شد (Pieterse, J.N:2001) ^۱ بلکه به عنوان فرایندی مردم‌سالارانه و مردم محور قلمداد شد (Brown, D:1993) ^۲. سازمان‌های مردم‌نهاد نقش اساسی در مسایل جهانی چون محیط زیست، بهداشت عمومی، حقوق بشر، توسعه و ... بازی می‌کنند. تحقیقات زیادی نیز پیرامون نقش آن‌ها در مباحث فوق‌الذکر به انجام رسیده است. اما شاید موضوعی که کم‌تر مورد مطالعه قرار گرفته است، «نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از وقوع جرم» باشد، که گاهی اوقات با نام‌های «گزارش توسط شهروندان»، «بازرسی توسط مردم» و «نظارت توسط جامعه‌ی مدنی» شناخته می‌شود (Crowley, M. & Persbo, A:2006). ^۳(۱).

همچنین بر اساس لایحه پیشگیری از فساد و ارتقاء سلامت نظام اداری وزارت کشور موظف است بررسی‌ها، تسهیلات، اقدام‌ها و همکاری‌ها و هماهنگی‌های لازم را در خصوص شکل‌گیری و اقدام‌های سازمان‌های مردم‌نهاد (N.G.O) در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد را با رعایت مصالح نظام و در چارچوب قوانین و مقررات مربوط معمول دارد.

بنابراین در یک نگاه کلی این سازمان‌ها گروه‌های فعال اجتماعی هستند که می‌توانند نمونه بسیار خوبی از انعکاس نیازها و پتانسیل جامعه برای شناخت معضلات سلامت و بسیج جامعه برای حل آن باشند متأسفانه در برخی موارد برخی از این سازمان‌ها فعالیت‌های خود را با درآمد زایی مخلوط کرده که فلسفه وجودی و ارتباط‌گیری با آن‌ها را دچار چالش می‌کند اما بعضی دیگر هم

1- Pieterse, J.N. (2001). Development theory: Deconstructions / reconstructions . London: Sage Publications

2 - Brown, D. (1993) , "Information Systems for NGOs", Rural Extension Bulletin 1, April 21-26.

3- Crowley, M. & Persbo, A. (2006). The Role Of Non-Governmental Organizations in The Monitoring And Verification Of international Arms Control And Disarmament Agreements. IN: J. Borrie & V. Martin Randin (eds), Thinking Outside the Box in Multilateral Disarmament and Arms Control Negotiations, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR).

وجود دارند که به پروتکل اجرایی خود متعهد می‌باشند. بدیهی است که استفاده از پتانسیل مثبت چنین گروه‌هایی می‌تواند بازوی اجرایی مناسبی برای فعالیت‌های منجر به ارتقاء سلامتی باشد که هدف آن تغییر رفتارهای نابهنجار است. سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند با تقویت دانش و مهارت خود، مدیریت فعالیت‌های داوطلبانه نو و ارایه خلاقیت‌های فراوان به مسئله اصلی یعنی آسیب‌های اجتماعی بپردازد. در واقع ما در این تحقیق در پی بررسی این مسئله هستیم که ظرفیت‌های موجود در سازمان‌های مردم‌نهاد در امر پیشگیری و مقابله با فساد اداری در چه حدی است و آیا این سازمان‌ها با توجه به ظرفیت‌هایشان می‌توانند در تعامل با دستگاه‌های نظارتی برای پیشگیری و مقابله با فساد اداری مؤثر واقع شوند؟

اهداف تحقیق:

هدف از انجام این تحقیق بررسی میزان ظرفیت‌ها و قابلیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد استان در امر پیشگیری و مقابله با فساد اداری است.

اهداف فرعی

- بررسی اولویت‌بندی نقش هر یک از دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی، سازمان‌های مردم‌نهاد، دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد و رسانه‌های عمومی در امر پیشگیری و مقابله با فساد اداری در استان
- بررسی پیش شرط‌های لازم برای استفاده از سازمان‌های مردم‌نهاد در امر پیشگیری و مقابله با فساد اداری در استان
- بررسی راهکارهای استفاده از سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری و مقابله با فساد اداری در استان

سؤال‌های تحقیق:

۱. نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد اداری در دستگاه‌های اجرایی استان در چه حدی است؟
۲. رتبه‌بندی دستگاه‌های (نظارتی حاکمیتی، سازمان‌های مردم‌نهاد، دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد و رسانه‌های عمومی) در امر پیشگیری از فساد اداری چگونه است؟

۳. از منظر دستگاه‌ها قابلیت‌های (مدیریتی، نیروی انسانی، مالی و پشتیبانی) سازمان‌های مردم‌نهاد استان در پیشگیری از فساد اداری در چه حدی است؟
۴. رتبه‌بندی دستگاه‌های (نظارتی حاکمیتی، سازمان‌های مردم‌نهاد، دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد و رسانه‌های عمومی) در امر مقابله با فساد چگونه است؟
۵. از منظر دستگاه‌ها قابلیت‌های (مدیریتی، نیروی انسانی، مالی و پشتیبانی) سازمان‌های مردم‌نهاد استان در مقابله با فساد اداری در چه حدی است؟
۶. از منظر سمن‌ها ظرفیت سازمان مردم‌نهاد (در ابعاد منابع مالی، پشتیبانی و نیروی انسانی) در استان سیستان و بلوچستان برای پیشگیری از فساد اداری در چه حدی است؟
۷. رتبه‌بندی فعالیت‌های اصلی سازمان‌های مردم‌نهاد در امر پیشگیری از فساد چگونه است؟
۸. جنبه‌های ضد فساد تا چه حد برای سازمان‌های مردم‌نهاد اهمیت دارد؟

تعریف مفاهیم:

سازمان مردم‌نهاد: شامل افرادی هم هدف و داوطلب با گرایش‌های غیرسیاسی، غیرانتفاعی و غیراقتصادی است که برای تحقق یک هدف مشترک خیرخواهانه گرد هم جمع شده‌اند و طبق ضوابط و قوانین خاصی به انجام فعالیت‌های مشخص می‌پردازند (رفیعی، فرشاد؛ صباغ گل، منصور و ابراهیمی، رعنا، ۱۳۸۷).^۱

سازمان‌های مردم‌نهاد گروه‌های کوچکی هستند که متشکل از افراد علاقه‌مند به برطرف نمودن یک معضل (اعتیاد، تخریب محیط زیست، آسیب‌های اجتماعی، حقوق بشر، بهداشت و ...) بوده و برای تحقق هدف خود به صورت داوطلبانه در یک ساختار قانونی و منسجم به صورت غیردولتی، غیرسیاسی، غیرانتفاعی و تجاری به فعالیت‌های خیرخواهانه می‌پردازند. سازمان‌های مردم‌نهاد به عنوان جوامعی که از هم سویی اهداف و نگاه بخش از افراد جامعه و همچنین مشارکت مردم با یکدیگر در جهت تحقق یک هدف مشترک تشکیل می‌شوند، می‌توانند نقش مهمی را در پیشگیری از وقوع جرم ایفا نمایند.

در نهایت سازمان‌های مردم‌نهاد که تبلور مشارکت مردم برای تحقق یک هدف مشترک هستند، موجب برآورده شدن نیازهای انسان‌ها در زمینه‌های فردی، اجتماعی و فرهنگی می‌شوند.

۱- رفیعی، فرشاد؛ صباغ گل، منصور و ابراهیمی، رعنا (۱۳۸۷). "نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در گسترش امنیت انسانی"، اولین همایش بین‌المللی امنیت انسانی در غرب آسیا، بیرجند، صص ۳۴۵-۳۶۴.

تعریف نظری پیش‌گیری از جرم: هر عملی که باعث کاهش بزه کاری، خشونت، ناامنی، از طریق مشخص کردن و حل کردن عوامل ایجاد کننده این مشکلات به روش علمی شود پیش‌گیری از جرایم است (معاونت اجتماعی ناجا، ۱۳۸۵).^۱

تعریف نظری تعریف فساد اداری:

مفهوم کلی فساد در نظام اداری عبارت است از:

- الف- اقدام‌های مأموران دولتی به هر صورت که با هدف انتفاع و بهره‌برداری برای خود و یا اشخاص حقیقی و حقوقی دیگر صورت می‌گیرد.
- ب- اقدام‌های اشخاص حقیقی و حقوقی که در قبال پرداخت مال به مأموران دولت به منظور انتفاع و بهره‌برداری برای خود و یا اشخاص دیگر و یا برخورداری از مزایا و امتیازهایی از راه‌های غیر صحیح انجام می‌پذیرد.^۲

پیشینه تحقیق:

موفقیت سیاست‌های مربوط به توسعه و کاهش فقر و فساد در جوامع به پاسخگو بودن دولت، مشارکت آحاد جامعه و امکان وجود قضای اظهار نظر و مشارکت برای مردم، سازمان‌های مردم‌نهاد و وجود بنگاه‌های رقابتی بستگی دارد که البته همه این عوامل حکمرانی خوب را تداعی می‌کنند. بنگاه‌ها به فعالیت در یک چارچوب قانونی و قراردادی نیاز دارند که از حقوق مالکیت آن‌ها محافظت و مبادلات را تسهیل کند و از چنگ زدن و به قبضه درآوردن دولت توسط بنگاه‌های خاص ممانعت به عمل آورد. عدم وجود هر یک از شرایط فوق به عدم حصول اهداف کلان توسعه تحقق حکمرانی خوب منجر می‌شود. مشارکت فعال مردم و رسانه‌ها نیازمند آگاهی در سازمان‌دهی و تشکیلات است که با آزادی عقیده و بیان و یک جامعه مدنی منسجم همراه است. در راجستان هند، یک سازمان مردمی به نام مازدور کیسان شکتی سانگهاتان یک جلسه استماع عمومی برگزار کرد و در آن قصور دولت محلی را در تخصیص نادرست اعتبارات توسعه‌ای در نظر گرفته شده برای کارگران محلی افشا کرد. این موضوع سبب شد تا روستاییان خواستار بررسی بیش‌تر در امور دولت شوند. دولت‌های محلی، زیر فشار نظارت مردم و مطبوعات، به ناگزیر به این

۱- معاونت اجتماعی ناجا (۱۳۸۵)، پلیس و پیش‌گیری اجتماعی از جرم (گاهنامه بررسی‌های اجتماعی) تهران: معاونت اجتماعی ناجا. ۷۹-۹۳

۲- لایحه پیشگیری از فساد و ارتقاء سلامت نظام اداری

خواسته گردن نهادند و فساد کاهش یافت. دولت راجستان، حق مردم را در خصوص اسناد رسمی پذیرفت و قوانین مهمی را تصویب کرد. در نتیجه، رشد سریع سازمان‌های مردم‌نهاد نمایانگر روند بسیار روشن و زاینده ابراز عقاید و مشارکت جمعی از اواخر دهه ۱۹۸۰ به این طرف است همان‌طور که در بالا نیز اشاره شد به‌طور نمونه تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در بخش‌های مختلف آسیا و آفریقا دو برابر شده است (عیسی زاده، سعید، ۱۳۸۱).^۱

نقش‌های ارزشمندی که سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند در چارچوب برنامه‌های دولت ایفا کنند عبارت‌اند از: بیان نیازهای افراد ذی‌حق برای لحاظ کردن در برنامه دولت‌ها، تهیه اطلاعات لازم برای برنامه‌ریزی دولت، سازمان‌دهی اجتماعات برای بهره‌مندی از منافع برنامه‌ها، خدمات رسانی به جمعیت‌های مناطق دور افتاده یا به عنوان مجرای ارتباطی با دیگر سازمان‌های مردم‌نهاد.

اثربخشی چنین همکاری‌هایی به میزان تمایل دولتمردان محلی و مرکزی و نیز تمایل سازمان‌های مردم‌نهاد نیز بستگی دارد. کارکردهای یک سازمان غیردولتی در هشت قالب کلی به شرح زیر تقسیم‌بندی می‌شود:

۱. جمع‌آوری، ارزیابی و انتقال اطلاعات
 ۲. اقدامات حمایتی و وکالتی
 ۳. سیاست‌گذاری از طریق ارائه پیشنهاد به دولت یا سازمان بین‌المللی
 ۴. آموزش، پژوهش و انجام مطالعات
 ۵. جمع‌آوری و ارائه کمک‌های حقوقی و بشر دوستانه
 ۶. تشریک مساعی
 ۷. کارکرد تبلیغاتی از طریق ستایش یا محکومیت
 ۸. ایفای نقش ناظر در تعهدات داخلی و بین‌المللی دولت (چاره، امین، ۱۳۸۱).^۲
- در بلغارستان به‌طور مشخص دو سازمان غیردولتی در مبارزه با فساد پیش‌تاز هستند:
- شعبه سازمان شفافیت بین‌المللی در بلغارستان
 - سازمان دانشجویی ضد فساد

۱- عیسی زاده، سعید (۱۳۸۱). «نقش نظارت‌های مردمی در بهبود حکمرانی تهران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور».
 ۲ - چاره، امین (۱۳۸۱): نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در ایجاد و حفظ سلامت نظام اداری کشور، مجموعه مقالات همایش سلامت نظام اداری، تهران

از جمله اقدام‌های سازمان شفافیت بین‌المللی بلغارستان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- تجزیه و تحلیل تأثیر قوانین توسط کمیسیون‌های پارلمانی از نظر جرم‌شناسی

* نظارت بر نحوه خصوصی سازی در شرکت مخابرات بلغارستان

* تهیه منشور ملی مقابله با فساد

* کمک به شرکت‌های تجاری در مبارزه با فساد

* نظارت و ارزیابی مزایده‌های دولتی

* ایجاد شفافیت در مدیریت منابع شهری

* برگزاری سمینارها و کارگاه‌های آموزشی در منطقه جنوب شرقی اروپا

از جمله اقدام‌های سازمان دانشجویی ضد فساد نیز می‌توان به اجرای پروژه (سرزمین عاری از فساد)^۱ اشاره کرد.

هفته مبارزه با فساد هر ساله در ماه اکتبر در کشور اوگاندا^۲ برگزار می‌شود. این امر توسط ائتلاف ضد فساد اوگاندا، که خود یک سازمان مردم نهاد است، برگزار می‌شود. هدف از این امر بسیج جامعه مدنی برای مبارزه علیه فساد به وسیله تشویق مردم به شرکت در فعالیت‌های مختلف در این زمینه است که نتایج حاصل به این شرح‌اند:

* تغییر عقاید جامعه در خصوص نحوه استفاده از خدمات عمومی و متقاعد شدن جامعه به امتناع از پرداخت رشوه برای برخورداری از خدمات مذکور

* اجبار کارکنان اداره‌های بهداشت و درمان به نصب پلاک حاوی نام برای شناسایی بیش‌تر

* ایجاد کمیسیون‌های تحقیق در پلیس اوگاندا و اخیراً در اداره درآمدهای دولتی

* ایجاد یک الگو برای جامعه مدنی در راستای تقاضا از سیاست‌مداران برای تعهد بیش‌تر به مبارزه با فساد

* کمک به ایجاد «اداره اخلاقیات و درستکاری» در راستای جلب حمایت بیش‌تر دولتمردان

* جلب حمایت کمک‌کنندگان و توجه آن‌ها به معضل فساد در اوگاندا

* ترغیب جامعه نسبت به ایجاد سازمان‌های مدنی ضد فساد در سراسر کشور

* تأکید نسبت به لزوم تغییر قوانین موجود در راستای مبارزه هر چه بهتر با مفاسد اقتصادی

1-Territory Without Corruption

2- The Anti – corruption Coalition of Uganda

* تبدیل هفته ملی مبارزه با فساد به همایشی برای گفت و گو بین دولتمردان و سازمان‌های مدنی (دیهیم، علیرضا، ۱۳۸۸) (۳)^۱.

کراولی و پرسبو^۲ (۲۰۰۶) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که سازمان‌های مردم‌نهاد نقش اساسی در مسایل جهانی چون محیط زیست، بهداشت عمومی، حقوق بشر، توسعه و ... بازی می‌کنند، که گاهی اوقات با نام‌های «گزارش توسط شهروندان»^۳، «بازرسی توسط مردم»^۴ و «نظارت توسط جامعه‌ی مدنی»^۵ شناخته می‌شود.

فئورشتین^۶ (۱۹۸۶) در پژوهشی به بررسی نقش مشارکتی زنان روستایی در مراقبت‌های بهداشتی و پزشکی (که به نوعی پیشگیری و مبارزه با فساد است) در دهه ۱۹۷۰ پرداخت. این پروژه‌ها با نام پویانمایی روستایی (معادل عبارت فرانسوی animation rural) شناخته شده هستند.

آرمونیا و کامیلان (۱۹۹۷) به بررسی تجارب کشورهای آسیایی در ارتباط با نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری و مبارزه با فساد پرداختند و دریافتند که گستردگی زیادی در مفاهیم، روش‌ها و ابزارهای مربوط به نظارت و ارزیابی مشارکتی وجود دارد. آن‌ها اشاره کرده‌اند که سیستم‌های نظارت و ارزیابی مشارکتی در بخش‌های مختلفی چون کشاورزی، خدمات عمومی / دولتی، پزشکی، حفاظت محیط زیست و منابع طبیعی و توسعه اجتماعی یکپارچه با اهداف مختلفی وجود داشته است. با این وجود به نظر آن‌ها تجارب بکارگیری این گونه سیستم‌ها در بخش کشاورزی بیش از سایر بخش‌ها بوده است و اکثر آن‌ها توسط بخش‌های خصوصی و غیرانتفاعی (و نه دولتی) به انجام رسیده‌اند.

انجمن تقسیمات جنوب- جنوب^۷ (۱۹۹۷) در تحقیقاتی در زمینه‌ی موارد کاربرد نظارت و ارزیابی مشارکتی پرداخته است. آن‌ها در تحقیقات خود کاربردهای زیر را برای نظارت و ارزیابی مشارکتی متصور شده‌اند: مدیریت پروژه‌ها، ارزیابی شخصی، بازبینی پروژه‌ها، ارزیابی سازمانی و ایجاد ظرفیت. آن‌ها متوجه شدند نظارت و ارزیابی مشارکتی را می‌توان با مشارکت ذینفعانی چون سازمان‌های اجتماعی غیرانتفاعی، سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOs)، دولت‌ها و سازمان‌های خیریه، مشاوره‌ای و تحقیقاتی صورت داد.

آلکوزر^۱ و همکارانش (۱۹۹۷) در پژوهش در بولیوی این قضیه بررسی شد که مشارکت چه

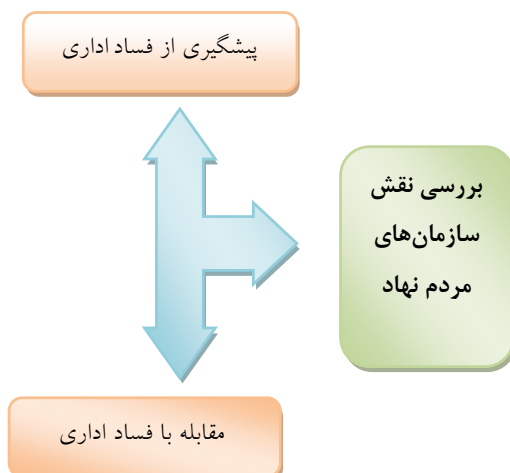
۱- دیهیم، علیرضا (۱۳۸۸): نقش و جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد در مبارزه با فساد، تهران، سازمان بازرسی کل کشور. ۲۹-۲۲

2- Crowley and Persbo / 3- Citizens' reporting / 4- Inspection by the people / 5-Civil society monitoring / 6-Feuerstein/ 7-The South- South Sharing Forum

افراد، گروه‌ها و سازمان‌هایی در نظارت ارزیابی مشارکتی امکان پذیر است. ایشان دریافتند که سازمان‌های اجتماعی (یا مردمی)، رهبران با نفوذ و اداره‌های دولتی محلی و مرکزی توانایی شرکت در نظارت و بازرسی را دارا هستند.

آبوت و گوجیت^۲ (۱۹۹۷)، در تحقیقی به بررسی محیط‌هایی که در آن‌ها امکان انجام نظارت و ارزیابی مشارکتی وجود دارد، پرداختند. نتایج تحقیقات آن‌ها نشان دهنده آن بود که بسیاری از نظارت و ارزیابی‌ها خصوصاً پروژه‌ها به سازمان‌های خصوصی برون سپاری شده است. در حالی که در بسیاری از موارد چون نظارت و ارزیابی منابع طبیعی و محیط زیست می‌توان از مشارکت سازمان‌های مردمی کمک گرفت.

چارچوب مفهومی:

امروزه سازمان‌های مردم نهاد و غیردولتی با فعالیت غیرانتفاعی و داوطلبانه در جهت رفاه و خدمات عمومی به فعالیت می‌پردازند. این سازمان‌های شامل جمعیت‌ها، گروه‌ها و نهادهای انسانی خودجوش و برآمده از مردم هستند که مهم‌ترین ویژگی آن‌ها، استقلالشان از دولت است. هدف اصلی از تشکیل این سازمان‌ها رشد و توسعه مشارکت‌های مردمی و غیردولتی برای بهبود منافع جمعی و تحقق اهداف توسعه است. نقش نهادهای مدنی و مشارکت آنان در شکل‌دهی ساز و کارهای کنترل اجتماعی که با هدف پیشگیری از فساد و مقابله با آن صورت می‌پذیرد. نقشی

1-Alcocer et al.

2-Abbot and Gujit

بی‌بدیل و ارزشمند است، از این رو تلاش برای بسیج این گونه نهادها، امری لازم و ضروری است. در ایران سازمان‌های مردم‌نهاد نوین که در زمینه پیشگیری از وقوع جرم فعال باشند، در ابتدای راه هستند، از زمان تدوین قانون برنامه سوم توسعه از سازمان‌های مردم‌نهاد نام برده شده و تمام نقش‌های جامعه مدنی برای پیشگیری و جلوه مشارکت مدنی در پیشگیری از وقوع جرم‌رانی توان برای سازمان‌های غیردولتی قایل شد. در این تحقیق ما در پی این هستیم که نقش این نهادها را در پیشگیری و مقابله با فساد اداری بررسی نماییم.

روش تحقیق:

در این پژوهش، با توجه به عنوان تحقیق که در مورد بررسی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری و مقابله با فساد اداری در استان سیستان و بلوچستان است از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و میدانی استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه مسوولان دستگاه‌های اجرایی، اعضای سازمان‌های مردم‌نهاد، جمع خاصی از اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و اتحادیه اصناف استان سیستان و بلوچستان است.

در این پژوهش از روش نمونه‌گیری قضاوتی هدفمند استفاده شده است که پرسشنامه در اختیار مدیران و معاونین دستگاه‌های اجرایی، سازمان‌های مردم‌نهاد، جمع خاصی از اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و اتحادیه اصناف قرار گرفت. پس از توزیع پرسشنامه‌ها بین دستگاه‌های اجرایی تعداد ۸۴ پرسشنامه در این دستگاه‌ها و در ارتباط با سازمان‌های مردم‌نهاد تعداد ۳۰ پرسشنامه واصله مورد استفاده قرار گرفت. همچنین ۲۰ نسخه پرسشنامه اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و اتحادیه اصناف نیز مورد استفاده قرار گرفت. در این تحقیق برای طراحی پرسشنامه ابتدا متغیرهای فرضیه‌ها بر اساس مطالعات نظری و کتابخانه‌ای شناسایی سپس اقدام به طراحی سؤال‌ها شد. در نهایت جهت جمع‌آوری اطلاعات مربوط به متغیرهای تحقیق در دستگاه‌ها از پرسشنامه محقق ساخته ۱۴ سؤالی ۵ گزینه‌ای طیف لیکرت و جهت جمع‌آوری اطلاعات مربوط به سازمان‌های مردم‌نهاد از پرسشنامه محقق ساخته ۳۶ سؤالی ۵ گزینه‌ای طیف لیکرت استفاده شد. همچنین جهت جمع‌آوری اطلاعات مربوط به اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و اتحادیه اصناف از پرسشنامه محقق ساخته ۶ سؤالی (به صورت تشریحی) استفاده شد.

روایی:

مقصود از روایی (اعتبار) آن است که وسیله اندازه گیری بتواند خصیصه مورد نظر را سنجد. برای این که پرسشنامه ها مربوط از روایی لازم برخوردار باشد، محقق ابتدا باید با انجام مطالعات اکتشافی (خواندن متون نظری مرتبط با موضوع و هم چنین مصاحبه)، شاخص هایی را از میان معیارهای موجود در متون نظری تحقیق انتخاب می کرد که با توجه به اظهار نظر مصاحبه شوندگان بیش ترین تناسب را با موضوع داشته و در ادامه برای کسب اطمینان از روایی محتوایی سوال های موجود پرسشنامه، اقدام به کسب نظر متخصصین آکادمیک شد. که به همین منظور محقق آن ها را به رویت چند تن از اساتید رساند. در نهایت با توجه به نظرهای (متخصصین آکادمیک و حرفه ای) نکات مبهم و نارسای پرسشنامه ها بر طرف و برخی از گزینه ها که بی ربط بودند از شاخص ها حذف و شاخص های دیگری که ارتباط نزدیکی داشتند، اضافه شدند و بعد از اعمال نظرهای اصلاحی، پرسشنامه ها تدوین و اعتبار آن توسط افراد مذکور مورد تایید قرار گرفت.

پایایی:

مورد دیگری که در یک کار پژوهشی باید به آن توجه شود پایایی یا قابلیت اعتماد ابزار اندازه گیری است. منظور از پایایی یک وسیله سنجش آن است که اگر این پرسشنامه در مکانی دیگر و در شرایط مشابه ای اندازه گیری شود نتایج حاصله از آن مشابه، دقیق و قابل اعتماد باشد. یکی از روش های محاسبه ضریب پایایی، استفاده از آلفای کرونباخ است که بسیار مورد استفاده قرار می گیرد و با استفاده از نرم افزار (اس پی اس اس) قابل محاسبه است. در این تحقیق برای محاسبه پایایی پرسشنامه ها، ابتدا پرسشنامه هایین ۳۰ نفر از آزمودنی ها، توزیع و سپس جمع آوری شد. برای محاسبه میزان پایایی از آزمون آلفای کرونباخ^۱ استفاده گردید که مقدار ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۸ برای پرسشنامه دستگاه ها و ۰/۸۵ برای پرسشنامه سازمان های مردم نهاد بر آورد شد. همچنین در این تحقیق از مطالعه کتابخانه ای مرتبط با موضوع و از اسناد و پرونده های مرتبط با فساد اداری نیز استفاده شد.

روش های آماری و تحلیل داده ها:

در این پژوهش برای پاسخ به سؤال های تحقیق از آزمون خی دو و فریدمن استفاده شد. لازم به ذکر است که تمامی محاسبات آماری با نرم افزار SPSS، نسخه ۱۹ انجام پذیرفت.

بررسی سوال‌های پژوهش:

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد اداری در دستگاه‌های اجرایی استان در چه حدی است؟

جدول ۱- نتایج آمار توصیفی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد

تعداد مورد انتظار	تعداد مشاهدات	
۲۱	۲	کم
۲۱	۱۳	تا حدی
۲۱	۵۰	زیاد
۲۱	۱۹	خیلی زیاد
کل	۸۴	کل

یافته‌های جدول بالا نشان می‌دهد که ۲ نفر گزینه کم، ۱۳ نفر تا حدی، ۵۰ نفر زیاد و ۱۹ نفر گزینه خیلی زیاد را در زمینه نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد اداری در دستگاه‌های اجرایی استان پاسخ داده‌اند.

جدول ۲- نتایج آزمون خی دو نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد اداری

۶۰/۴۷	خی دو
۳	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معناداری

از نتایج جداول بالا مشخص می‌شود چون خی دو محاسبه شده (۶۰/۴۷) با درجه آزادی ۳ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار است بنابراین می‌توان نتیجه گرفت سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد اداری در دستگاه‌های اجرایی استان نقش زیادی دارند.

رتبه‌بندی دستگاه‌های (نظارتی حاکمیتی، سازمان‌های مردم‌نهاد، دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد و رسانه‌های عمومی) در امر پیشگیری از فساد چطور است؟

جدول ۳- نتایج آمار توصیفی رتبه بندی دستگاه‌های در امر پیشگیری از فساد

رتبه	میانگین رتبه ای	انحراف میانگین	میلگین	تعداد	
۲	۲/۷۳	۱/۰۶	۳/۹۲	۸۴	دستگاه های نظارتی حاکمیتی
۴	۱/۹۳	۰/۹۷	۳/۲۷	۸۴	سازمان های مردم نهاد
۱	۲/۷۸	۰/۹۲	۳/۹۳	۸۴	دستگاه های نظارتی حاکمیتی با همکاران سازمان های مردم نهاد
۵	۲/۵۵	۱/۰۳	۳/۷۶	۸۴	رسانه های عمومی

جدول ۴- نتایج آزمون فریدمن

تعداد	۸۴
خی دو	۳۱/۷۲
درجه آزادی	۳
سطح معناداری	۰/۰۰۰

نتایج آزمون بالا مشخص می شود که چون سطح معنی داری آزمون یعنی مقدار $(p=000/0)$ از مقدار آلفای آزمون یعنی ۰/۰۵ کوچک تر می باشد در نتیجه می توان نتیجه گرفت که تفاوت معنی داری بین میانگین این ۴ دستگاه ها وجود دارد. بنابراین می توان نتیجه گرفت دستگاه های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان های مردم نهاد در رتبه اول، دستگاه های نظارتی حاکمیتی در رتبه دوم، رسانه های عمومی در رتبه سوم و سازمان های مردم نهاد در رتبه چهارم هستند.

قابلیت های مدیریتی سازمان های مردم نهاد جهت پیشگیری از فساد در چه حدی است؟

جدول ۵- نتایج آمار توصیفی قابلیت های مدیریتی سازمان های مردم نهاد در پیشگیری از فساد

تعداد مورد انتظار	تعداد مشاهدات	
۲۱	۹	کم
۲۱	۲۱	تا حدی
۲۱	۳۶	زیاد
۲۱	۱۸	خیلی زیاد
	۸۴	کل

یافته های جدول بالا نشان می دهد که ۹ نفر گزینه کم، ۲۱ نفر تا حدی، ۳۶ نفر زیاد و ۱۸ نفر

گزینه خیلی زیاد را در زمینه قابلیت‌های مدیریتی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد پاسخ داده‌اند.

جدول ۶- نتایج آزمون خی دو قابلیت‌های مدیریتی سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد اداری

خی دو	۱۸
درجه آزادی	۳
سطح معناداری	۰/۰۰۰

از نتایج جداول بالا مشخص می‌گردد چون خی دو محاسبه شده (۱۸/۰۰) با درجه آزادی ۳ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار است بنابراین می‌توان نتیجه گرفت قابلیت‌های مدیریتی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد در حد بالایی می‌باشد.

قابلیت‌های نیروی انسانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد در چه حدی است؟

جدول ۷- نتایج آمار توصیفی قابلیت‌های نیروی انسانی سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد

تعداد مورد انتظار	تعداد مشاهدات	
۱۶/۸	۱	خیلی کم
۱۶/۸	۸	کم
۱۶/۸	۱۹	تا حدی
۱۶/۸	۳۷	زیاد
۱۶/۸	۱۹	خیلی زیاد
کل	۸۴	کل

یافته‌های جدول بالا نشان می‌دهد که ۱ نفر گزینه خیلی کم، ۸ نفر گزینه کم، ۱۹ نفر تا حدی، ۳۷ نفر زیاد و ۱۹ نفر گزینه خیلی زیاد را در زمینه قابلیت‌های نیروی انسانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد پاسخ داده‌اند.

جدول ۸- نتایج آزمون خی دو قابلیت های نیروی انسانی سازمان های مردم نهاد در پیشگیری از فساد اداری

خی دو	۴۴/۳۳
درجه آزادی	۴
سطح معناداری	۰/۰۰۰

از نتایج جداول بالا مشخص می گردد چون خی دو محاسبه شده (۴۴/۳۳) با درجه آزادی ۴ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار می باشد. بنابراین می توان نتیجه گرفت قابلیت های نیروی انسانی سازمان های مردم نهاد جهت پیشگیری از فساد در حد بالایی است.

قابلیت های مالی سازمان های مردم نهاد جهت پیشگیری از فساد در چه حدی است؟

جدول ۹- نتایج آمار توصیفی قابلیت های مالی سازمان های مردم نهاد در پیشگیری از فساد

تعداد مورد انتظار	تعداد مشاهدات	
۱۶/۸	۲	خیلی کم
۱۶/۸	۱۰	کم
۱۶/۸	۲۹	تا حدی
۱۶/۸	۳۰	زیاد
۱۶/۸	۱۳	خیلی زیاد
	۸۴	کل

یافته های جدول بالا نشان می دهد که ۱ نفر گزینه خیلی کم، ۸ نفر گزینه کم، ۱۹ نفر تا حدی، ۳۷ نفر زیاد و ۱۹ نفر گزینه خیلی زیاد را در زمینه قابلیت های نیروی انسانی سازمان های مردم نهاد جهت پیشگیری از فساد پاسخ داده اند.

جدول ۱۰- نتایج آزمون خی دو قابلیت های مالی سازمان های مردم نهاد در پیشگیری از فساد اداری

خی دو	۳۵/۸۸
درجه آزادی	۴
سطح معناداری	۰/۰۰۰

از نتایج جداول بالا مشخص می‌گردد چون خی دو محاسبه شده (۳۵/۸۸) با درجه آزادی ۴ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار است، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت قابلیت‌های مالی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد در حد بالایی می‌باشد.

قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد در چه حدی است؟

جدول ۱۱- نتایج آمار توصیفی قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد

تعداد مورد انتظار	تعداد مشاهدات	
۱۶/۸	۱	خیلی کم
۱۶/۸	۹	کم
۱۶/۸	۳۹	تا حدی
۱۶/۸	۲۳	زیاد
۱۶/۸	۱۲	خیلی زیاد
	۸۴	کل

یافته‌های جدول بالا نشان می‌دهد که ۱ نفر گزینه خیلی کم، ۹ نفر گزینه کم، ۳۹ نفر تا حدی، ۲۳ نفر زیاد و ۱۲ نفر گزینه خیلی زیاد را در زمینه قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد پاسخ داده‌اند.

جدول ۱۲- نتایج آزمون خی دو قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد

۵۱/۴۷	خی دو
۴	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معناداری

از نتایج جداول بالا مشخص می‌گردد چون خی دو محاسبه شده (۵۱/۴۷) با درجه آزادی ۴ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار می‌باشد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد در حد متوسطی می‌باشد. رتبه بندی دستگاه‌های (نظارتی حاکمیتی، سازمان‌های مردم‌نهاد، دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد و رسانه‌های عمومی) در امر مقابله با فساد چطور است؟

جدول ۱۳- نتایج آمار توصیفی رتبه بندی دستگاه‌های در امر مقابله با فساد

رتبه	میانگین رتبه ای	انحراف میانگین	میانگین	تعداد	
۱	۲/۸۲	۱/۱۴	۳/۹۰	۸۴	دستگاه های نظارتی حاکمیتی
۴	۲/۱۱	۰/۹۸	۳/۳۹	۸۴	سازمان های مردم نهاد
۲	۲/۵۹	۱/۱۳	۳/۶۸	۸۴	دستگاه های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان های مردم نهاد
۳	۲/۴۸	۱/۱۴	۳/۶۱	۸۴	رسانه های عمومی

جدول ۱۴- نتایج آزمون فریدمن

تعداد	۸۴
خی دو	۳۱/۷۲
درجه آزادی	۳
سطح معناداری	۰/۰۰۰

از نتایج آزمون بالا مشخص می شود که چون سطح معنی داری آزمون یعنی مقدار ($p=0/000$) از مقدار آلفای آزمون یعنی $0/05$ کوچک تر می باشد در نتیجه می توان نتیجه گرفت که تفاوت معنی داری بین میانگین این ۴ دستگاه ها وجود دارد. بنابراین می توان نتیجه گرفت دستگاه های نظارتی حاکمیتی در رتبه اول، دستگاه های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان های مردم نهاد در رتبه دوم، رسانه های عمومی در رتبه سوم و سازمان های مردم نهاد در رتبه چهارم هستند. قابلیت های مدیریتی سازمان های مردم نهاد جهت مقابله با فساد در چه حدی است؟

جدول ۱۵- نتایج آمار توصیفی قابلیت های مدیریتی سازمان های مردم نهاد جهت مقابله با فساد

فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	
۱۶/۸	۶	خیلی کم
۱۶/۸	۸	کم
۱۶/۸	۱۳	تا حدی
۱۶/۸	۳۹	زیاد
۱۶/۸	۱۸	خیلی زیاد
	۸۴	کل

یافته‌های جدول بالا نشان می‌دهد که ۶ نفر گزینه خیلی کم، ۸ نفر گزینه کم، ۱۳ نفر تا حدی، ۳۹ نفر زیاد و ۱۸ نفر گزینه خیلی زیاد را در زمینه قابلیت‌های مدیریتی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد پاسخ داده‌اند.

جدول ۱۶- نتایج آزمون خی دو قابلیت‌های مدیریتی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد

خی دو	۴۱/۸۳
درجه آزادی	۴
سطح معناداری	۰/۰۰۰

از نتایج جداول بالا مشخص می‌شود چون خی دو محاسبه شده (۴۱/۸۳) با درجه آزادی ۴ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار می‌باشد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت قابلیت‌های مدیریتی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد در حد بالایی می‌باشد.

قابلیت‌های نیروی انسانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد در چه حدی است؟

جدول ۱۷- نتایج آمار توصیفی قابلیت‌های نیروی انسانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد

فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	
۱۶/۸	۳	خیلی کم
۱۶/۸	۱۰	کم
۱۶/۸	۲۳	تا حدی
۱۶/۸	۳۵	زیاد
۱۶/۸	۱۳	خیلی زیاد
	۸۴	کل

یافته‌های جدول بالا نشان می‌دهد که ۳ نفر گزینه خیلی کم، ۱۰ نفر گزینه کم، ۲۳ نفر تا حدی، ۳۵ نفر زیاد و ۱۳ نفر گزینه خیلی زیاد را در زمینه قابلیت‌های نیروی انسانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد پاسخ داده‌اند.

جدول ۱۸- نتایج آزمون خی دو قابلیت های نیروی انسانی سازمان های مردم نهاد جهت مقابله با فساد

خی دو	۳۶/۹۵
درجه آزادی	۴
سطح معناداری	۰/۰۰۰

از نتایج جداول بالا مشخص می شود چون خی دو محاسبه شده (۳۶/۹۵) با درجه آزادی ۴ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار می باشد، بنابراین می توان نتیجه گرفت قابلیت های نیروی انسانی سازمان های مردم نهاد جهت مقابله با فساد در حد بالایی است.

قابلیت های مالی سازمان های مردم نهاد جهت مقابله با فساد در چه حدی است؟

جدول ۱۹- نتایج آمار توصیفی قابلیت های مالی سازمان های مردم نهاد جهت مقابله با فساد

فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	
۱۶/۸	۶	خیلی کم
۱۶/۸	۴	کم
۱۶/۸	۲۸	تا حدی
۱۶/۸	۳۴	زیاد
۱۶/۸	۱۲	خیلی زیاد
	۸۴	کل

یافته های جدول بالا نشان می دهد که ۶ نفر گزینه خیلی کم، ۴ نفر گزینه کم، ۲۸ نفر تا حدی، ۳۴ زیاد و ۱۲ نفر گزینه خیلی زیاد را در زمینه قابلیت های مالی سازمان های مردم نهاد جهت مقابله با فساد پاسخ داده اند.

جدول ۲۰- نتایج آزمون خی دو قابلیت های مالی سازمان های مردم نهاد جهت مقابله با فساد

خی دو	۴۳/۱۴
درجه آزادی	۴
سطح معناداری	۰/۰۰۰

از نتایج جداول بالا مشخص می شود چون خی دو محاسبه شده (۴۳/۱۴) با درجه آزادی ۴ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار می باشد، بنابراین می توان نتیجه گرفت قابلیت های مالی سازمان های مردم نهاد جهت مقابله با فساد در حد بالایی می باشد.

قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد در چه حدی است؟

جدول ۲۱- نتایج آمار توصیفی قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد

فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	
۱۶/۸	۴	خیلی کم
۱۶/۸	۸	کم
۱۶/۸	۲۸	تا حدی
۱۶/۸	۳۴	زیاد
۱۶/۸	۱۰	خیلی زیاد
	۸۴	کل

یافته‌های جدول بالا نشان می‌دهد که ۴ نفر گزینه خیلی کم، ۸ نفر گزینه کم، ۲۸ نفر تا حدی، ۳۴ نفر زیاد و ۱۰ نفر گزینه خیلی زیاد را در زمینه قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد پاسخ داده‌اند.

جدول ۲۲- نتایج آزمون خی دو قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد

۴۳/۱۴	خی دو
۴	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معناداری

از نتایج جداول بالا مشخص می‌شود چون خی دو محاسبه شده (۴۲/۱۹) با درجه آزادی ۴ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد در حد زیادی است. از نقطه نظر سمن‌ها ظرفیت سازمان مردم‌نهاد از بعد منابع مالی در استان سیستان و بلوچستان برای پیشگیری از فساد اداری در چه حدی است؟

جدول ۲۳- نتایج آمار توصیفی قابلیت‌های مالی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد

فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	
۱۰	۲	خیلی کم
۱۰	۱۹	کم
۱۰	۹	تا حدی
	۳۰	کل

یافته‌های جدول بالا نشان می‌دهد که ۲ نفر گزینه خیلی کم، ۱۹ نفر گزینه کم و ۹ نفر تا حدی را در زمینه ظرفیت سازمان مردم نهاد از بعد منابع مالی برای پیشگیری از فساد اداری پاسخ داده‌اند.

جدول ۲۴- نتایج آزمون خی دو قابلیت‌های مالی سازمان‌های مردم نهاد جهت پیشگیری از فساد

خی دو	۱۴/۶۰
درجه آزادی	۲
سطح معناداری	۰/۰۰۲

از نتایج جداول بالا مشخص می‌شود چون خی دو محاسبه شده (۱۴/۶۰) با درجه آزادی ۲ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت سازمان مردم نهاد از بعد منابع مالی ظرفیت کم و پایینی برای پیشگیری از فساد اداری در استان سیستان و بلوچستان دارند. از نقطه نظر سمن‌ها ظرفیت سازمان مردم نهاد از بعد پشتیبانی در استان سیستان و بلوچستان برای پیشگیری از فساد اداری در چه حدی است؟

جدول ۲۵- نتایج آمار توصیفی قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم نهاد جهت پیشگیری از فساد

فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	
۱۰	۲۰	کم
۱۰	۹	تا حدی
۱۰	۱	زیاد
	۳۰	کل

یافته‌های جدول بالا نشان می‌دهد که ۲۰ نفر گزینه کم، ۹ نفر گزینه تا حدی و ۱ نفر زیاد را در زمینه ظرفیت سازمان مردم نهاد از بعد پشتیبانی برای پیشگیری از فساد اداری پاسخ داده‌اند.

جدول ۲۶- نتایج آزمون خی دو قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم نهاد جهت پیشگیری از فساد

خی دو	۱۸/۲۰
درجه آزادی	۲
سطح معناداری	۰/۰۰۰

از نتایج جداول بالا مشخص می‌شود چون خی دو محاسبه شده (۱۸/۲۰) با درجه آزادی ۲ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت سازمان مردم‌نهاد از بعد پشتیبانی ظرفیت کم و پایینی برای پیشگیری از فساد اداری در استان سیستان و بلوچستان دارند.

از نقطه نظر سمن‌ها ظرفیت سازمان مردم‌نهاد از بعد نیروی انسانی در استان سیستان و بلوچستان برای پیشگیری از فساد اداری در چه حدی است؟

جدول ۲۷- نتایج آمار توصیفی قابلیت‌های نیروی انسانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد

فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	
۱۵	۲۳	زیاد
۱۵	۷	خیلی زیاد
	۳۰	کل

یافته‌های جدول بالا نشان می‌دهد که ۲۳ نفر گزینه زیاد و ۷ نفر گزینه خیلی زیاد را در زمینه ظرفیت سازمان مردم‌نهاد از بعد نیروی انسانی برای پیشگیری از فساد اداری پاسخ داده‌اند.

جدول ۲۸- نتایج آزمون خی دو قابلیت‌های نیروی انسانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد

۸/۵۳	خی دو
۱	درجه آزادی
۰/۰۰۳	سطح معناداری

از نتایج جداول بالا مشخص می‌گردد چون خی دو محاسبه شده (۸/۵۳) با درجه آزادی ۱ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت سازمان مردم‌نهاد از بعد نیروی انسانی ظرفیت بالایی برای پیشگیری از فساد اداری در استان سیستان و بلوچستان دارند.

رتبه بندی قابلیت و ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد در امر پیشگیری از فساد

جدول ۲۹- نتایج آمار توصیفی رتبه بندی قابلیت و ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد در امر پیشگیری از فساد

رتبه	میانگین رتبه‌ای	
۱	۱/۴۵	مالی
۲	۱/۵۵	پشتیبانی
۳	۳	نیروی انسانی

جدول ۳۰- نتایج آزمون فریدمن

تعداد	۳۰
خی دو	۵۲/۶۰
درجه آزادی	۲
سطح معناداری	۰/۰۰۰

از نتایج آزمون بالا مشخص می شود که چون سطح معنی داری آزمون یعنی مقدار ($p=0/000$) از مقدار آلفای آزمون یعنی $0/05$ کوچک تر است در نتیجه می توان نتیجه گرفت که تفاوت معنی داری بین میانگین این ۳ بعد وجود دارد. بنابراین می توان نتیجه گرفت ظرفیت و قابلیت نیروی انسانی در رتبه اول، ظرفیت و قابلیت پشتیبانی در رتبه دوم و ظرفیت و قابلیت مالی در رتبه سوم می باشند.

رتبه بندی فعالیت های اصلی سازمان های مردم نهاد در امر پیشگیری از فساد چگونه است؟

جدول ۳۱- نتایج آمار توصیفی رتبه بندی فعالیت های اصلی سازمان های مردم نهاد در امر پیشگیری از فساد

رتبه	میانگین رتبه ای	
۱	۴/۸۲	ارایه آموزش های عمومی در گزارش دهی موارد فساد
۲	۴/۳۳	کسب و ارایه اخبار و اطلاعات مربوط به فساد در دستگاه های دولتی و غیر دولتی
۵	۳/۶۳	انجام برنامه های نظارت و بازرسی در امر مبارزه با فساد
۷	۳/۴۷	ارایه گزارش های اثر بخش در امر فساد اداری
۴	۴/۱۰	طرح شکایت در مراجع برای مبارزه با فساد
۳	۴/۱۳	پیگیری پیشنهاد های حاصل از گزارش های اثربخش
۶	۳/۵۲	تحقیقات و پژوهش در حوزه فساد

جدول ۳۲- نتایج آزمون فریدمن

تعداد	۳۰
خی دو	۱۴/۶۲
درجه آزادی	۶
سطح معناداری	۰/۰۲۳

نتایج آزمون بالا مشخص می‌شود که چون سطح معنی داری آزمون یعنی مقدار ($p=0/000$) از مقدار آلفای آزمون یعنی $0/05$ کوچک‌تر است در نتیجه می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت معنی داری بین میانگین این ۷ فعالیت وجود دارد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت آرایه آموزش‌های عمومی در گزارش دهی موارد فساد در رتبه اول، کسب و آرایه اخبار و اطلاعات مربوط به فساد در دستگاه‌های دولتی و غیر دولتی در رتبه دوم و پیگیری پیشنهادهای حاصل از گزارش‌های اثربخش در رتبه سوم می‌باشند.

جنبه‌های ضد فساد تا چه حد برای سازمان‌های مردم‌نهاد اهمیت دارد؟

جدول ۳۳- نتایج آمار توصیفی اهمیت جنبه‌های ضد فساد

فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	
۱۰	۱	کم
۱۰	۱۳	تاحدی
۱۰	۱۶	زیاد
	۳۰	کل

یافته‌های جدول بالا نشان می‌دهد که ۱ نفر گزینه خیلی کم، ۱۳ نفر گزینه تا حدی و ۱۶ نفر گزینه زیاد را در زمینه اهمیت جنبه‌های ضد فساد برای سازمان‌های مردم‌نهاد پاسخ داده‌اند.

جدول ۳۴- نتایج آزمون فریدمن

۱۲/۶۰	خی دو
۲	درجه آزادی
۰/۰۰۲	سطح معناداری

از نتایج جداول بالا مشخص می‌شود چون خی دو محاسبه شده ($12/60$) با درجه آزادی ۱ در سطح ۹۹ درصد سطح معنادار می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت جنبه‌های ضد فساد برای سازمان‌های مردم‌نهاد تا حد خیلی زیادی اهمیت دارد.

نتیجه‌گیری:

نتایج حاصل از بررسی داده‌های گردآوری شده با استفاده از توزیع پرسشنامه بین دستگاه‌های اجرایی استان نشان داد که:

- سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد اداری در دستگاه‌های اجرایی نقش زیادی دارند.
 - رتبه بندی دستگاه‌ها در امر پیشگیری از فساد نشان داد که دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد در رتبه اول، دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی در رتبه دوم، رسانه‌های عمومی در رتبه سوم و سازمان‌های مردم‌نهاد در رتبه چهارم می‌باشند.

- قابلیت‌های مدیریتی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد در حد بالایی است.
 - قابلیت‌های نیروی انسانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد در حد بالایی است.
 - قابلیت‌های مالی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد در حد بالایی است.
 - قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت پیشگیری از فساد در حد متوسطی است.
 - رتبه بندی دستگاه‌ها در امر مقابله با فساد نشان داد که دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی در رتبه اول، دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی با همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد در رتبه دوم، رسانه‌های عمومی در رتبه سوم و سازمان‌های مردم‌نهاد در رتبه چهارم هستند.

- قابلیت‌های مدیریتی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد در حد بالایی است.
 - قابلیت‌های نیروی انسانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد در حد بالایی است.
 - قابلیت‌های مالی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد در حد بالایی است.
 - قابلیت‌های پشتیبانی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت مقابله با فساد در حد زیادی است.
 نتایج حاصل از بررسی داده‌های گردآوری شده با استفاده از توزیع پرسشنامه بین سازمان‌های مردم‌نهاد استان سیستان و بلوچستان نشان داد:

- سازمان مردم‌نهاد از بعد منابع مالی ظرفیت کم و پایینی برای پیشگیری از فساد اداری دارند.
 - سازمان مردم‌نهاد از بعد پشتیبانی ظرفیت کم و پایینی برای پیشگیری از فساد اداری دارند.
 - سازمان مردم‌نهاد از بعد نیروی انسانی ظرفیت بالایی برای پیشگیری از فساد اداری دارند.
 در خصوص رتبه بندی می‌توان نتیجه گرفت ظرفیت و قابلیت نیروی انسانی در رتبه اول، ظرفیت و قابلیت پشتیبانی در رتبه دوم و ظرفیت و قابلیت مالی در رتبه سوم می‌باشند.

رتبه بندی فعالیت‌های اصلی سازمان‌های مردم‌نهاد در امر پیشگیری از فساد نشان داد که آرایه آموزش‌های عمومی در گزارش دهی موارد فساد در رتبه اول، کسب و آرایه اخبار و اطلاعات مربوط به فساد در دستگاه‌های دولتی و غیر دولتی در رتبه دوم و پیگیری پیشنهادهای حاصل از

گزارش‌های اثربخش در رتبه سوم هستند و جنبه‌های ضد فساد برای سازمان‌های مردم‌نهاد تا حد خیلی زیادی اهمیت دارد.

از بررسی اطلاعات به دست آمده با استفاده از مصاحبه و توزیع پرسشنامه باز پاسخ در بین اتحادیه‌ها و اعضای هیأت علمی و متخصصین در این حوزه نتایج زیر به دست آمد:

الف: نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد اداری در دستگاه‌های اجرایی استان در چه حدی است؟

آنچه که امروزه باعث پیشرفت فساد اداری و عدم رضایت ارباب رجوع می‌شود آن است که دستگاه‌های اجرایی استان سلیقه‌ای عمل می‌کنند و اطمینان از عدم نظارت مردم بر نهادهای استان دارند. اگر مردم به عنوان ناظر بر تمام سازمان‌های استان نظارت داشته و امکان اطلاعاتی مردم افزایش یافته و توسط دستگاه‌های نظارتی این اخبار و اطلاعات پیگیری شود و قابل اجرا برای نهادهای مردم‌گرا باشد، می‌توانیم اجرای صحیح عملیات دستگاه‌ها را شاهد باشیم. هر جا که رابطه دو طرفه بین مردم و حکومت وجود داشته باشد و مردم بتوانند از طریق نهادهای مردمی نظارت بر دستگاه‌های اجرایی داشته باشند و دستگاه‌های اجرایی هم موظف به پاسخ‌گویی باشند، قطعاً باعث کاهش فساد اداری خواهد شد. نظارت و کنترل می‌تواند یکی از وظایف اصلی این سازمان‌ها باشد که در جلوگیری و کاهش فساد نقش بسزایی دارد ولی باید در نظر داشت که:

الف: نظارت توسط این نهادها به وسیله کارشناسان متخصص و با تجربه و دارای صلاحیت که براساس ضوابط و معیارهای معین و تعریف شده و بنیت خیر تشکیل شود، صورت گیرد.

ب: در صورتی که اعضای مشارکت‌کننده افرادی متدین، با تقوی، با نیت خیرخواهانه و با انگیزه و عدم سودجویی نهاد مذکور را پایه‌گذاری نموده باشند بسیار کمک‌کننده و اثربخش خواهد بود.

ب: قابلیت‌های و ظرفیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد استان در پیشگیری از فساد اداری چیست؟

۱- توانایی ارائه خدمات با کیفیت بیش‌تر از طریق اصلاح فرآیندهای کاری

۲- کنترل صورت حساب‌های مالی از طریق ذی‌حسابان

۳- اجرای قوانین و دستورالعمل‌ها به صورت جدی و واقعی

۴- ارائه اطلاعات مناسب به مردم

۵- وجود افراد کارشناس و مجرب و با تقوی که معمولاً پست‌ها و کارهای اجرایی ندارند و یا

هضم و جذب در آن‌ها صورت نگرفته باشد و یا بازنشستگان همان دستگاه می‌توانند از ظرفیت‌های قابل استفاده باشند

ج: موانع و محدودیت‌های استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های مردم نهاد استان در پیشگیری از فساد اداری در استان چه است؟

موانع و محدودیت‌ها شامل عدم وجود مدیران توانا و شایسته که به این امر واقف باشند که نظارت مستمر و دایم بر عملکرد آنان، منجر به تقویت خودشان و بهبود سیستم مربوطه می‌شود، عدم اراده قوی در دستگاه‌های دولتی مبنی بر کنترل پذیری و نظارت، پیچیدگی بوروکراسی اداری، عدم استفاده از گزارش‌های مردمی و اجرا نشدن این گزارش‌ها، آشنا نبودن عموم مردم به حقوق شهروندی، عدم توانایی‌های لازم اعتقادی، اخلاقی، علمی و کارشناسی سازمان‌های مردم نهاد، تخریب‌ها و فضا سازی‌های منفی، وابستگی‌های قومی، حزبی، رفاقتی و ... می‌باشد.

د: مزیت‌های استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های مردم نهاد استان در پیشگیری از فساد اداری در استان چه می‌باشد؟

مزیت‌ها شامل بدون هزینه یا کم هزینه بودن، افتخاری و اعتقادی بودن، استقلال داشتن خارج از محدودیت‌ها و قید و بندهای اداری و سلسله مراتب مدیریتی، کارایی داشتن نظارت مردمی، با توجه به تعداد محدود نیرو متخصص در حوزه نظارتی دستگاه ظرفیت مهمی برای سازمان‌های نظارتی است.

ه: پیش شرط‌های لازم برای استفاده از NGO در برنامه‌های پیشگیری از فساد چه می‌باشد؟

- شناسایی NGO ها متناسب با مبحث فساد اداری
- شناسایی اهداف NGO و همسو نمودن با مباحث پیشگیری و مقابله با فساد
- تدوین قوانین مربوطه به طوری که سازمان‌های دولتی موظف به استفاده از ظرفیت‌های سازمان مردم نهاد نماید

- آیین نامه و ضوابط لازم و صلاحیت‌های مختلف و ضروری برای فرد و گروه

- اعتقاد به نظام - کشور - دین - احترام به مردم و نهادهای مردمی

- تقوی - خداترسی - انگیزه سالم و صحیح

- اعتقاد مدیران به استفاده از این گونه نهادها و تقویت آن‌ها

- عدم تخریب و سوء استفاده افراد گزارش دهنده از نهاد

- ذی نفع نبودن و انتقام‌گیری از سازمان‌ها در NGO نباشد

- سواد مدیریت در بحران

و: راهکارهای استفاده از سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از فساد اداری چه می‌باشد؟

- تعیین اهداف و راهبردها و برنامه‌ها و روش‌ها و شیوه‌ها

- تعریف تشکیلات لازم و شرح وظایف

- ساختار آشنایی نهادهای مذکور یعنی وجود یک رابط سالم از سازمان بازرسی با یک رابط با تقوی در یک سازمان و مجموعه اجرایی و به همین ترتیب ارتباط آن فرد در مجموعه با تعدادی از افراد آن سازمان

- وجود سیستم‌های حمایت‌گرو نظارتی

- تسهیل در صدور مجوز تاسیس سازمان‌های مردم‌نهاد

- تعریف تخلفات و جرایم و مجازات‌های مربوطه

در مجموع می‌توان با توجه به آسیب‌های دستگاه‌ها و فراهم آمدن زمینه ایجاد فساد در دستگاه‌ها و بررسی اطلاعات به دست آمده با استفاده از مصاحبه و توزیع پرسشنامه در بین اتحادیه‌ها و اعضای هیأت علمی و متخصصین و از طرفی با توجه به نتایج به دست آمده از دستگاه‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد، می‌توان چنین نتیجه گرفت که سازمان‌های مردم‌نهاد با همکاری دستگاه‌های نظارتی حاکمیتی در پیشگیری و مقابله با فساد در استان نقش بسیار موثرتری ایفا خواهند نمود که شاید بتوان از مهم‌ترین اقدام‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در امر پیشگیری و مقابله با فساد موارد زیر را نام برد:

۱. کمک به آموزش عمومی

کمک به روند آموزش اعضای جامعه مدنی و بالا بردن سطح آگاهی آنان در زمینه شناخت فساد و نحوه پیشگیری از آن و در صورت وقوع فساد، چگونگی گزارش آن به مراجع ذی‌ربط در این امر تحقیق به عنوان اولین اقدام مهم و مؤثر نهادهای مدنی در امر پیشگیری از فساد است.

عدم آگاهی مردم نسبت به پیامدهای منفی فساد و نحوه وقوع و مبارزه با آن، مهم‌ترین علت اجتماعی گسترش فساد است که توجه به امر آموزش و اطلاع‌رسانی می‌تواند در رفع این مشکل راهگشا باشد. نهادهای مدنی به واسطه اینکه خارج از حوزه آموزش رسمی دولتی فعالیت می‌کنند و به شکل گسترده‌ای مورد اعتماد جامعه هستند می‌توانند با استفاده از ابتکارات و امکانات مردمی

خود در زمینه اطلاع رسانی و آگاه سازی جامعه در خصوص فساد و نحوه پیشگیری و مقابله با آن موفق باشند. نهادهای مدنی در این راه می توانند از طریق رسانه های جمعی و خصوصاً مطبوعات و برگزاری دوره های آموزشی مختلف و مقطعی برای قشرهای مختلف اجتماعی از قبیل بخش خصوصی، کارگزاران بخش عمومی، دانش آموزان، دانشجویان و اساتید دانشگاهی پیام های خود را ارسال کنند.

البته پیام های ارسالی باید آگاهانه انتخاب شود و یا رعایت حریم اشخاص بدون مصلحت اندیشی سیاسی و جانب دارانه در اختیار مردم قرار گیرند. آنچه که در این میان مهم است جذب و هدایت سرمایه های کوچک مردمی برای ایجاد سرمایه ای ملی و کلان در برخورد با معضل فساد است.

۲. برقراری فرهنگ قانون مداری و پرهیز از فساد

دومین اقدام نهادهای مدنی در این رابطه، جلب مشارکت های مردمی و سازمان دهی صحیح و منطقی آن برای برقراری فرهنگ قانون مداری، صداقت و درستکاری و پرهیز از فساد است. ارتکاب فساد در بعضی از مجموعه های فرهنگی فاقد قبح اجتماعی و نشانگر زیرکی و کیاست افراد است. در واقع تفکرات ریشه دار غلط و غیرمنطقی درباره فساد در بعضی از جوامع مهم ترین چالش فراروی برنامه های ضد فساد است. نهادهای مدنی می توانند به واسطه حضور در بطن جامعه و اطلاع از طرز فکر اعضای آن و همچنین برخورداری از سرمایه اعتماد عمومی به خوبی در راستای حاکم کردن فرهنگ قانون مداری و پرهیز از فساد حرکت کنند و زمینه اصلاح باورهای نادرست جامعه در خصوص فساد را فراهم آورد.

۳. کمک به ساز و کار گزارش دهی

کمک به ساز و کار گزارش دهی از طریق اعلام موارد وقوع فساد به مراجع تحقیق و پیگیری آن و تشویق مردم به همکاری با این ساز و کار، اقدام مؤثر دیگری است که می تواند منتج از فعالیت نهادهای مدنی باشد. می توان ادعا کرد که همکاری اعضای جامعه مدنی بزرگ ترین عامل تعیین کننده در موفقیت یا عدم موفقیت ساز و کار گزارش دهی فساد به مراجع تحقیق است. نهادهای مدنی و اعضای فعال در آن می توانند به خوبی با اعلام موارد وقوع فساد به این ساز و کار کمک کنند و با پیگیری شکایت های رسیده باعث ایجاد تلاش و انگیزه بیش تر در مراجع تحقیق شوند

و مانع بی‌تفاوتی و اهمال کاری و یا عدم رسیدگی شوند. همچنین نهادهای مدنی می‌توانند با تشویق همه جانبه مردم به همکاری با مراجع تحقیق و متقاعد کردن آنان مبنی بر اینکه از رهگذر این همکاری هیچ خطری آن‌ها را تهدید نخواهد کرد سطح همکاری‌های مردمی را ارتقا دهند.

۴. پژوهش و بیان دیدگاه‌های اصلاحی

بررسی روند انجام کار در قسمت‌های مختلف بخش عمومی با هدف تشخیص نارسایی‌ها و عواملی که موجب بروز فساد هستند و پیرو آن انجام پژوهش به منظور توصیه اقدام‌های اصلاحی به متولیان بخش عمومی و بخش خصوصی چهارمین اقدام اثربخش نهادهای مدنی در این حوزه است. نهادهای مدنی می‌توانند با بررسی اولویت‌ها و انجام پژوهش‌های بنیادین در خصوص معضلات و مشکلاتی که جامعه با آن‌ها رو به رو است و عرضه نتایج تحقیقات خود به حاکمیت، بخش عمومی و خصوصی را در راستای اتخاذ برنامه‌های کلان مناسب یاری رسانند. در این حوزه نیز نتایج تحقیق و پژوهش نهادهای مدنی می‌تواند به ارتقای شفافیت در عملکرد دولت‌ها و بالا بردن توان پاسخ‌گویی آنان کمک کند، اهدافی که در صورت تحقق به کاهش وقوع فساد منجر می‌شود (دی‌هیم، ۱۳۸۸).

پیشنهادهای

- ۱- تهیه و تدوین شیوه نامه مناسب برای چگونگی فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد
- ۲- پیش‌بینی یک مرجع نظارتی برای کنترل عملیات این سازمان‌ها
- ۳- ایجاد سامانه الکترونیکی جهت شناسایی سازمان‌های مردم‌نهاد و تسهیل در برقراری ارتباط دقیق و سریع
- ۴- اطلاع‌رسانی برگزاری دوره‌های آموزشی عمومی توسط رسانه و مطبوعات به جهت فرهنگ‌سازی به مردم و مسوولین
- ۵- بهره‌گیری از تجارب کشورهای دیگر در زمینه جلب مشارکت عمومی برای مبارزه با فساد
- ۶- تقویت و افزایش کارایی بیش‌تر سازمان‌های مردم‌نهاد
- ۷- آسیب‌شناسی فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد از ابعاد مختلف (قانونی، اداری، مدیریتی، مالی و ...)

۸- ایجاد بسترها و امکانات لازم برای توسعه و تسهیل فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد

منابع:

- جلالی فراهانی، امیر حسین (۱۳۸۳). پیشگیری از جرایم رایانه‌ای، نشریه: حقوق « حقوقی دادگستری » تابستان - شماره ۴۷
- چاره، امین (۱۳۸۱). نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در ایجاد و حفظ سلامت نظام اداری کشور، مجموعه مقاله‌های همایش سلامت نظام اداری، تهران.
- دیپهم، علیرضا (۱۳۸۸). نقش و جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد در مبارزه با فساد، تهران، سازمان بازرسی کل کشور.
- رفیعی، فرشاد؛ صباغ گل، منصور و ابراهیمی، رعنا (۱۳۸۷). «نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در گسترش امنیت انسانی»، اولین همایش بین‌المللی امنیت انسانی در غرب آسیا، بیرجند، صص ۳۶۴-۳۴۵.
- عیسی زاده، سعید (۱۳۸۱). نقش نظارت‌های مردمی در بهبود حکمرانی تهران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
- معاونت اجتماعی ناجا (۱۳۸۵). پلیس و پیشگیری اجتماعی از جرم (گاهنامه بررسی‌های اجتماعی) تهران: معاونت اجتماعی ناجا.

Icocer, J., et al. (1997) A survey of the Practice of Participatory Monitoring and Evaluation Methods in Bolivia. International Workshop on Participatory Monitoring and Evaluation. Cavite, Philippines, November 24-29.

Brown, D. (1993), «Information Systems for NGOs», Rural Extension Bulletin 1, April 21-26.

Crowley, M. & Persbo, A. (2006). The Role of Non-Governmental Organizations in The Monitoring and Verification Of international Arms Control and disarmament Agreements. IN: J. Borrie & V. Martin Randin (eds), Thinking Outside the Box in Multilateral Disarmament and Arms Control Negotiations, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR).

Feuerstein, M (1986). Partners in Evaluation: Evaluating Development and Community Programmers with Participants, London: Macmillan

Education Ltd

Guijt, I. (1999) Participatory monitoring and evaluation for natural resource management and research. Socio-economic Methodologies for Natural Resources Research. Chatham, UK: Natural Resources Institute

Pieterse, J.N. (2001). Development theory: Deconstructions / reconstructions. London: Sage Publications.

ارزیابی کیفیت خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه

فرامرز امامقلی زاده باری^۱
دکتر یعقوب علوی متین^۲
دکتر جعفر بیگ زاده^۳

چکیده:

هدف کلی تحقیق حاضر ارزیابی کیفیت خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی در شهرستان ارومیه است. در تحقیق حاضر از نظریه پاراسورامن (مدل سرو کوال) به عنوان مبنای مطالعاتی ارزیابی کیفیت خدمات استفاده شده است. فرضیه های تحقیق شامل پنج سوال پژوهشی است. روش تحقیق در این پژوهش از نظر ماهیت و روش از نوع توصیفی - پیمایشی است. جامعه مورد پژوهش شامل کلیه دریافت کنندگان خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه که بر اساس آمار اخذ شده از سازمان مربوطه تعداد آن بالغ بر ۱۱۸۳۷۵ نفر می باشد که از بین آن ها با استفاده از جدول کوکران ۳۸۴ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شده است. ابزار اندازه گیری مورد استفاده در تحقیق حاضر پرسشنامه استاندارد سرو کوال می باشد که قبلاً روایی و پایایی آن مورد تأیید قرار گرفته است. برای تجزیه و تحلیل داده های توصیفی بر اساس نرم افزار کامپیوتری SPSS از آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی، میانگین، جداول، نمودار و ...) و جهت تحلیل داده های جمع آوری شده به منظور آزمون سوال های پژوهش از آمار استنباطی (میانگین تک نمونه ای) استفاده شده است. با توجه به نتایج آزمون میانگین t تک نمونه ای، نظر ها مشتریان نشان دهنده عدم رضایت آن ها در مورد امکانات فیزیکی، همدلی و قابلیت اطمینان کارکنان و رضایت آن ها در مورد ابعاد پایایی و پاسخگویی کارکنان در ارائه خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی ارومیه می باشد.

واژگان کلیدی: خدمات، کیفیت، مدیریت کیفیت، مدل سرو کوال، رضایت مشتری، سازمان تامین اجتماعی ارومیه

۱- کارشناس ارشد مدیریت دولتی

۲- استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز

۳- استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب

مقدمه:

برای موفقیت در ارائه خدمات درمانی و بیمه ای به جامعه تحت پوشش و اخذ بهترین نتیجه از حداقل امکانات موجود، باید به کیفیت ارائه خدمات توجه کافی مبذول شود. در مدیریت کیفیت، یکی از مهم ترین ارکان آن، اندازه گیری میزان رضایت مندی مشتریان از سیستم خدمات رسانی است. مساله مدیریت کیفیت در کشورهای توسعه یافته و پیشرفته جایگاه خود را در سیستم خدمات رسانی یافته است و با توجه به تعداد مراکز ارائه دهنده خدمت در این کشورها در قالب این مراکز در جذب هر چه بیش تر مراجعین، سیستم های پیشرفته اندازه گیری رضایتمندی مراجعین خدمت گیرنده، رشد و گسترش روزافزون می یابد.

رضایتمندی مشتری درجه ای از عملکرد واقعی یک شرکت است که انتظارات مشتری را برآورده می کند هرچه کیفیت درک شده توسط مشتری بتواند انتظارات مشتری را تأمین کند مشتری احساس رضایت بیش تری خواهد داشت و احتمالاً خرید (خدمت) خود را تکرار خواهد کرد (دیواندری و دلخواه ۱۳۸۴، ۱۸۸). مشتریان همچنین تجارب خود را به دیگران انتقال می دهند، تحقیقات نشان می دهد که ۹۶ درصد مشتریان هیچ گاه در رابطه با رفتار بد و کیفیت نامطلوب کالاها و خدمات شکایت نمی کنند و ۹۰ درصد این مشتریان ناراضی، دوباره به شرکت مراجعه نمی کنند. هر کدام از این مشتریان ناراضی، ناراحتی خود را حداقل به ۹ نفر می گویند (کرد نایج، ۱۳۸۳: ۱۵۷).

استفاده از فناوری های نوین برای ارائه خدمات بیمه ای و درمانی علاوه بر منافع که متوجه بیمه ها می نماید می تواند با بالا بردن رضایتمندی مشتریان یک تیر بادو نشان باشد. یکی از نشانه های موفقیت ارائه هر خدمتی میزان رضایتمندی مشتریان و شناسایی عوامل مؤثر بر آن برای بهبود در ارائه خدمات و افزایش رضایتمندی می باشد بی توجهی به رضایتمندی کارکنانی که از این فناوری و خدمت استفاده می کنند و عوامل مؤثر بر آن ممکن است باعث عدم تحقق اهداف ارائه این خدمت باشد. برای اندازه گیری میزان رضایتمندی این کارکنان با استفاده از مطالعات قبلی که در زمینه رضایت مشتری صورت پذیرفته است می توان به پنج عامل شواهد ابعاد فیزیکی، قابلیت اطمینان، پاسخگویی، پایایی و همدلی رسید. این نظریه از نظریه هایی است که در مورد اندازه گیری کیفیت خدمات بسیار مورد استفاده قرار گرفته و ابزار مورد استفاده در آن برای سنجش کیفیت خدمات و پی بردن به رضایتمندی مشتریان تحت عنوان سرکوال مشهور است (فیتز سیمونز ۶۶، ۱۳۸۲). بر این اساس در تحقیق حاضر سعی شده است کیفیت خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه مورد ارزیابی قرار گیرد.

به طور کلی تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به این سوال است: "کیفیت خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه در چه حدی است؟"

ادبیات و پیشینه پژوهش:

۱- کیفیت

علی رغم کاربرد ۵۰ ساله، اصطلاح کیفیت، هنوز مسایلی را از لحاظ تعریف برای نویسندگان مطرح می سازد و در نتیجه کیفیت، اغلب یک اصطلاح نسبتاً انتزاعی باقی مانده است. کیفیت را می توان مجموع ویژگی ها و خصوصیات یک محصول یا خدمت دانست که نمایانگر توانایی آن در بر آوردن نیازهای صریح یا ضمنی است. کرازبی کیفیت را به عنوان انطباق با نیازمندی ها تعریف می کند. از نظر جوران کیفیت عبارت است از تناسب برای استفاده و از دیدگاه فینگنهام کیفیت عبارت است از: "مفهومی وسیع که بخش های گوناگون سازمان نسبت به آن متعهد بوده و هدف آن افزایش کارایی کل مجموعه است، به گونه ای که مانع از پدید آمدن عوامل مخل کیفیت شده و در نهایت با حداقل هزینه و با هدف افزایش قابلیت رقابت، کل این مجموعه را با مشخصات مورد نظر مشتری مطابقت دهد". شرکت های ژاپنی دریافتند که تعریف سابق از کیفیت؛ تحت عنوان درجه انطباق با یک استاندارد محدود است و در نتیجه کیفیت را به عنوان "رضایت استفاده کننده" تعریف نمودند و به کار بردند. در ادامه تعاریف کیفیت از دیدگاه صاحب نظران گوناگون کیفیت، ارایه شده است که یک طرح ادراکی برای مباحث مدیریت کیفیت فراهم می آورد. این تعاریف می توانند در سه بخش دسته بندی شوند (ساموئل^۱ و همکاران، ۱۹۹۹؛ غفاریان و جهانگیری، ۱۳۸۷): تعریف مشتری محور، تعریف تولید و خدمت محور و تعریف ارزش محور.

تعاریف مشتری محور:

- کیفیت عبارت است از توانایی ارضای خواسته ها.
- کیفیت مرتبه ای است که در آن یک محصول ویژه، خواسته های یک مشتری ویژه را برآورده می سازد.
- در تجزیه و تحلیل نهایی بازار، کیفیت یک محصول وابسته است به اینکه چطور آن محصول با الگوهای سلیقه ای مشتری تناسب دارد.

• کیفیت عبارت است از تناسب برای استفاده.

• هسته اصلی رویکرد کیفیت جامع، تشخیص و برآوردن نیازمندی های مشتریان داخلی و خارجی است.

تعاریف تولید و خدمت محور

• کیفیت عبارت است از انطباق با نیازمندی ها

• انجام درست کار از همان ابتدا

تعاریف ارزش محور:

• کیفیت عبارت است از درجه برتری با یک قیمت مناسب و کنترل تغییرپذیری با یک هزینه مناسب.

• کیفیت مرتبه ای است که در آن یک محصول ویژه با طراحی یا مشخصات منطبق می شود.

• کیفیت باید در پنج حیطه اصلی تحقق یابد: کارکنان (افراد)، تجهیزات، روش ها، مواد و محیط که از این طریق نیاز مشتری برآورده می شود.

• کیفیت عبارت است از ارضای نیازمندی های مشتری به طور مداوم؛ مدیریت کیفیت فراگیر عبارت است از دستیابی به کیفیت جامع، که عبارت است از دستیابی به کیفیت با هزینه کم تر، از طریق درگیری و مشارکت روزانه تمامی کارکنان.

توسعه سیستم های کیفیت، مراحل گوناگونی را در بر می گیرد. اولین مرحله بیش تر حالت انعکاسی داشت و شامل آزمون و بازرسی می شد و بعدها تضمین کیفیت به عنوان یک وظیفه فنی آغاز شد. شوارت^۱ روش های آماری را طراحی کرد که مورد استفاده عملی قرار گرفت و تضمین کیفیت آماری را پدیدار ساخت. او سه گام برای تضمین کیفیت شناسایی کرد. تشخیص، تولید و بازرسی که به عنوان یک حلقه دیده شده بود. دو مساله برای تضمین کیفیت بسیار مهم بودند:

• تغییر نگرش به دنیا از یک دیدگاه قطعی به یک دیدگاه احتمالی

• افزایش سریع استاندارد سازی

تضمین کیفیت آماری بعدها توسط متخصصینی از قبیل دمنینگ^۲، جوران^۳، فیگنباوم^۴، کرازبی^۵ و ایشی کاوا^۶ ارتقا یافت. به عنوان نمونه زنجیره تعامل دمنینگ به مثابه لنگری در ذهن مدیریت و

کارکنان است.

بهبود کیفیت به خاطر کار مجدد کم تر، اشتباهات پایین تر، موانع و تاخیرات کم تر و استفاده بهتر از زمان عملیاتی و منابع به کاهش هزینه ها می شود که بهبود بهره وری را به همراه خواهد داشت. بهبود بهره وری نیز باعث تسخیر بازار با کیفیت بهتر و قیمت پایین تر شده، موجب بقا در بازار و ارایه محصولات و خدمات بیش تر می شود (دمینگ، ۱۹۸۲). جوران چرخه بهبود را طراحی کرد که نشان می دهد بهبود کیفیت یک فرایند دایمی است و برنامه ای با آغاز و پایان مشخص نیست. فیگنباوم کنترل کیفیت جامع را تعریف کرد. جامع به معنای کامل و تعهد به استفاده از تضمین کیفیت است. به اعتقاد وی، رضایت مشتری هدف نهایی کنترل کیفیت جامع است، چرا که کیفیت توسط مشتری تعریف می شود (فیگنباوم، ۱۹۹۱). کرازبی برخی از اقلام کلیدی را روشن کرد: "اعتبار، سیستم ها، ارتباطات، فعالیت های عملیاتی و رهنمودهایی در زمینه کیفیت است. او معتقد است که پرداختن به کیفیت آزاد است". ایشی کاوا اعتقاد دارد که ترکیب ابزار کیفیت بیش ترین مزیت را ایجاد می کند. در حالی که استفاده مجزا از تک تک ابزارها مزیت چندانی به وجود نمی آورد. وی معتقد است که تمام بخش ها و همه کارکنان سازمان باید از طریق یادگیری ابزارهای آماری در امر بهبود کنترل کیفیت مشارکت فعال داشته باشند.

۲- خدمات

به رغم آنکه بسیاری از محققان در خصوص تعریف خدمات کار کرده اند، ارایه تعریفی دقیق از آن به سادگی امکان پذیر نیست. خدمات، واژه ای پیچیده و دارای معانی مختلفی است و طیفی از خدمات شخصی تا خدمت به عنوان یک محصول را در بر می گیرد. این واژه حتی حوزه وسیع تری را نیز شامل می شود. اگر فروشنده یک ماشین در راستای تحقق نیازهای مشتری متوسل به یک سری فعالیت شود، این فعالیت خدمت به مشتری تلقی می شود. ماشین کالایی فیزیکی است، اما نوع رفتار با مشتری خدمت محسوب می شود (گرونروس^۱، ۲۰۰۰). به دلیل همین گستردگی و پیچیدگی در طول دهه شصت تا هشتاد، طیف وسیعی از تعاریف در ارتباط با خدمت ارایه شد. اگر چه در سالیان بعد مباحث کم تری در این زمینه مطرح شد، تعریف جامعی به دست نیامد. با این توصیف در ادامه به چند تعریف از خدمت اشاره می شود.

خدمت، کاری است که فرد برای فرد دیگری انجام می دهد. خدمت، فعالیت یا منفعتی است که یک طرف به طرف دیگر عرضه می کند که اساساً ناملموس بوده و مالکیت چیزی را در

بر ندارد، نتیجه ممکن است محصولی فیزیکی باشد یا نباشد (آرمسترانگ و کاتلر^۱، ۲۰۰۷). دمینگ کیفیت را میزان یکنواختی و یکسانی کالا یا خدمات مربوط تعریف می‌کند. جوزف جوران معتقد است کیفیت عبارت است از مطابقت کالا یا خدمت با کاربرد آن، معنای دیگر این عبارت این است که "استفاده کننده از کالا یا خدمت باید بتواند نیاز یا خواست خود را از کالا یا خدمت بتواند نیاز یا خواست خود را از کالا برآورده سازد". فیلیپ کرازبی کیفیت را مطابقت یک محصول یا خدمت با الزامات از پیش تعیین شده می‌داند (ریاحی، ۱۳۸۱). کیفیت محصول یا خدمت درجه تطبیق آن با استانداردهای تعریف شده برای آن محصول یا خدمت است، به تعریف دیگر، کیفیت به معنای ارضای نیاز مصرف کننده است. از دیدگاه ابراهیمی و دیگران (۱۳۷۵) خدمات به مشتریان شامل کلیه مواردی است که شرکت به منظور رضایت مشتریان و کمک به آن‌ها برای دریافت بیشترین ارزش از محصولات یا خدماتی که خریداری کرده‌اند، انجام می‌دهد. لذا مقصود از سیستم خدماتی اجرای نوعی فعالیت اقتصادی است که باعث تولید محصولی ناملموس شود که دارای ارزش افزوده و یا مطلوبیت باشد (اشنایدر^۲، ۱۹۹۳).

۳- پیشینه تحقیق

در این بخش به برخی از پژوهش‌های صورت گرفته درباره ارزیابی کیفیت خدمات درمانی و بیمه‌ای اشاره می‌شود.

اکبر اعتباریان و مسعود طالع (۱۳۸۹) پژوهشی به منظور بررسی کیفیت خدمات و تعیین میزان شکاف بین انتظارات و ادراکات بیمه شدگان بر اساس شاخص‌های مدل سروکوال در سازمان تأمین اجتماعی استان اصفهان انجام دادند. فرضیه‌های پژوهش براساس پنج شاخص مدل سروکوال شامل ملموسات، مسوولیت پذیری، اعتماد، همدلی و تعهد و اطمینان تنظیم گردید. روش تحقیق توصیفی و به شیوه میدانی اجرا شد. ابزار گردآوری داده‌ها پرسش نامه محقق ساخته است که بر اساس ۵ شاخص مدل سروکوال طراحی شد. نتایج حاصل از آزمون داده‌های گردآوری شده، نشان داد که بین ادراکات و انتظارات بیمه شدگان در هر پنج بعد، شکاف وجود دارد و در هیچ کدام از ابعاد رضایت مشتریان تامین نشده است. نتایج نشان داد که در بعد ملموسات رضایت خانم‌ها از آقایان بیش تر، در همین بعد سطح رضایت بیمه شدگان

1-Armstrang and Kotler

2-Schnieder

اجباری از دو گروه دیگر یعنی بیمه شدگان اختیاری و رانندگان کم تر، در بعد مسوولیت پذیری سطح رضایت بیمه شدگان با مدرک دیپلم و کاردانی از دارندگان مدارک بالاتر بیش تر و در بعد اعتماد و همدلی (تعهد) سطح انتظار بیمه شدگان با سابقه تر از بیمه شدگان کم سابقه تر بیش تر است. مقایسه شکاف بین انتظارات و ادراکات در هر پنج بعد نشان داد که بیش ترین شکاف در ابعاد مسوولیت پذیری، اعتماد و همدلی، سپس بعد اطمینان و کم ترین شکاف در بعد ملموسات است.

محمد نیا و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی میزان قابلیت اطمینان، پاسخگویی، تضمین و همدلی در کیفیت خدمات پرستاری در سه بیمارستان تامین اجتماعی تهران پرداختند. این مطالعه از نوع مطالعات کاربردی بود که به صورت توصیفی و مقطعی در سال ۱۳۸۸ بر روی ۲۰۰ بیمار بستری در بیمارستان های منتخب با استفاده از پرسشنامه استاندارد و تعدیل شده سروکوال انجام گرفت. داده های مطالعه با استفاده از نرم افزار SPSS به صورت آمار توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. بر اساس نتایج به دست آمده، میزان کیفیت خدمات از دیدگاه بیماران به ترتیب قابلیت اطمینان (۷۴٪)، پاسخگویی (۵۸٪)، تضمین (۶۹٪)، و همدلی (۶۴٪) به دست آمد. کیفیت کلی خدمات پرستاری در بیمارستان های مورد مطالعه بالاتر از متوسط و در حد خوب (۶۶٪) بود. به طوری که مولفه های قابلیت اطمینان، تضمین و همدلی بیش ترین میزان و پاسخگویی کم ترین میزان را به خود اختصاص داد. نتایج این بررسی نشان داد که میزان کیفیت خدمات پرستاری در بیمارستان های مورد مطالعه در حد مطلوبی است.

صباحی بیدگلی و همکاران (۱۳۹۰) مطالعه ای با هدف ارزیابی و مقایسه خدمات بیمارستانی از دیدگاه بیماران بستری در بیمارستان های دانشگاهی شهرستان کاشان انجام داده اند. در این مطالعه مقطعی طی سال ۱۳۸۷، دیدگاه ۳۹۰ بیمار بستری در بیمارستان های دانشگاهی کاشان که به روش طبقه ای انتخاب شده بودند، از طریق پرسشنامه سروکوال مورد مطالعه قرار گرفت. روایی پرسشنامه به روش روایی محتوی و پایانی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ تأیید شد. داده ها با استفاده از آزمون های کروسکال و الیس و من ویتنی تجزیه و تحلیل شدند. بر اساس نتایج به دست آمده تفاوت معنی داری در میانگین نمره کیفیت در ابعاد هفت گانه و بعد کیفیت کلی مشاهده شد. همچنین، اختلاف میانگین نمره کیفیت در تمامی ابعاد در بیمارستان ها معنی دار بود. بیش ترین میانگین نمره کیفیت به بعد همدلی پزشک ($3/97=0/75$) و کم ترین میانگین نمره کیفیت به ملموس بودن خدمات ($3/76=0/58$) تعلق گرفت.

در مطالعه سلکن^۱ و همکاران (۲۰۰۹)، تاثیر کیفیت خدمات بیمارستانی دانشگاه مرمره بر رضایت مشتری و در نهایت وفاداری مشتری مورد تأیید قرار گرفت (پاراسورامان و همکاران، ۱۹۸۸).

نتایج مطالعه مصطفی^۲ که در بیمارستان‌های مصر انجام گرفت نشان داد انتظار بیماران از کیفیت خدمات بیمارستانی بر رضایت آنان از خدمات و انتخاب نوع بیمارستان (دولتی یا خصوصی) تأثیر دارد (محمدی و شعلی، ۱۳۸۷).

اندرسون و زولینگ^۳ در مطالعه خود دریافتند که مدیران مراکز خدماتی برای ارتقاء کیفیت باید بیشترین تلاش خود را بر آن دسته از ابعاد کیفیت که از دیدگاه بیماران دارای بیشترین اولویت هستند، متمرکز کرده و آن خدمات را با توجه به انتظارات بیماران طراحی نموده و ارتقاء دهند (عمرانی، ۱۳۸۶).

۴- مدل کیفیت خدمت - سروکوال

یکی از مدل‌های توسعه یافته در اندازه‌گیری کمی کیفیت خدمات در بخش دولتی، متعلق به مدل پاراسورامان و همکاران (۱۹۸۸) معروف به مدل سروکوال معروف است. این مدل در اندازه‌گیری کیفیت خدمات در جایی که کیفیت خدمات به عنوان ضرورت جهت درک مشتری، انتظارات او و کیفیتی که از خدمات ارایه کننده انتظار دارد، به کار می‌رود. این مدل کمک می‌کند مشتریان بتوانند خدماتی را که سازمان‌های متفاوت به آن‌ها ارایه می‌کند، با یکدیگر مقایسه کنند. مطالعه پاراسورامان و همکاران (۱۹۸۸) به تدوین روشی برای تعیین درک مشتریان از کیفیت خدمات اختصاص داشت (توسعه و تدوین کمی کردن درک مشتری از کیفیت خدمات).

این مدل در شکل اولیه خود دارای ۱۰ بعد و ۹۷ گزاره (پرسش) بود و در بخش صنایع به ارزیابی کیفیت خدمات می‌پرداخت. در مراحل بعدی تعدادی از این ابعاد با استفاده از فرایند تحلیل عامل در یکدیگر ادغام شدند و به ۷ بعد با ۳۴ گزاره تبدیل شد. پس از بررسی‌های بیش‌تر ابعاد مدل سروکوال به ۵ بعد و ۲۶ گزاره کاهش یافت. با اجرای بیش‌تر، سرانجام این مدل به مدلی ۵ بعدی با ۲۲ گزاره تبدیل شد. روند تغییرات ابعاد مدل سروکوال در نمودار ۱ آمده است (ناگاتا^۱ و همکاران، ۲۰۰۴؛ کوک^۲ و همکاران، ۲۰۰۳):

1. Selcen

2. Mostafa

3. Anderson and Zwelling

نمودار ۱: روند تغییرات ابعاد در مدل سرکوال (ناگاتا و همکاران، ۲۰۰۴)

در مدل مقیاس کیفیت خدمت پاسخ دهندگان ادراکات خود را از عملکرد واقعی سازمان به لحاظ همان ویژگی ها، رتبه بندی می کنند و شکاف بین انتظارات و ادراکات از عملکرد، از تفاوت بین این دو به دست می آید. حال اگر عملکرد ادراک شده پایین تر از انتظارات باشد، بیانگر بالا بودن کیفیت خدمات است (راینسون^۳، ۱۹۹۲). در حقیقت در این مدل، کیفیت تابعی از شکاف بین انتظارات و عملکردها است. بنابراین در این مدل به دنبال یافتن و برطرف کردن شکاف هایی

هستیم که منجر به نارضایتی مشتریان می شود (رویتر^۱ و همکاران، ۱۹۹۷).

سروکوال امروزه به عنوان بازار تشخیصی برای شناسایی زمینه های ناشناخته نقاط ضعف و قوت کیفیت خدمات به طور گسترده مورد استفاده قرار می گیرد. ارزش علمی سروکوال دو جنبه است. از یک طرف سروکوال می تواند به عنوان ابزار سنجش مورد استفاده قرار گیرد. معیارها برای "عملی کردن هر چه بهتر خدمات" می تواند به وسیله مقایسه امتیازها خلاصه سروکوال "نقش آفرینان" مهم در درون یک صنعت مشابه به دست آیند. از طرف دیگر سروکوال می تواند به عنوان یک ابزار تشخیصی و یا تشریحی مورد استفاده قرار گیرد. در این حالت با کمک معیارهای ابعادی، می توانند مشکلات درون فرایندهای خدماتی خاص را شناسایی کنند (پاراسورمان و همکاران، ۱۹۸۸). محققان بسیاری تلاش کرده اند تا از این ابزار در حوزه های خدماتی مختلفی استفاده کنند که در جدول ۱ برای نمونه به برخی از این تحقیقات اشاره شده است:

جدول ۱- مثال هایی از کاربرد سروکوال در حوزه های خدماتی مختلف (استوارت^۲، ۱۹۹۹)

تحقیقات انجام شده	زمینه
Bojanic (1991), Carman (2000)	خدمات حرفه ای
Swartz and Brown (1989), Lam (1997)	خدمات بهداشتی
Tribe and Snaith (1998), Atilgan and et al (2003)	گردشگری
Nitecki (1996), Coleman et al (1997)	کتابخانه ها
Kettinger and Lee (1994)	نظام های اطلاعاتی
Madhukar and et al (1993)	بانک ها
Min and et al (2002)	رستوران ها و هتل ها
Donnelly and et al (1995)	خدمات دولتی

جانستون^۳ (۱۹۹۷) آزمایش های تجربی جامعی از ابعاد کیفیت خدمات را که پاراسورمان و همکارانش ارائه داده بودند، در ده سازمان خدماتی در انگلیس انجام دادند. آن ها در ابتدا فهرستی از ۱۲ عامل و سپس با تحقیقات بیش تری که انجام دادند، ۱۸ عامل را ارائه کردند. به علاوه، بسیاری از محققان با الهام از مدل سروکوال مدل های متفاوتی برای سنجش کیفیت خدمات بانکی ارائه کرده اند. آوکیان مدل مشتعل بر چهار بعد (تماس کارکنان، قابلیت اعتبار، ارتباطات و دسترسی

1. Ruyter
2. Stewart
3. Johnston

به خدمات) و ۱۷ مؤلفه معرفی کرده است (آوکیران^۲، ۱۹۹۴). با توجه به تفاوت ماهیت بانکداری اسلامی با بانکداری ربوی، عثمان و لین^۳ (۲۰۰۰) مدلی با عنوان کارت ترنشمشتمل بر شکایت، اطمینان خاطر، قابلیت اعتبار، عوامل محسوس، همدلی و پاسخگویی ارائه کرده اند که دارای ۳۴ مؤلفه است.

مدل عملیاتی و فرآیند شاخص سازی متغیرهای تحقیق

برای اندازه گیری ابعاد و ویژگی های کیفیت خدمات، از چارچوب نظری پارسورامن به صورت نمودار زیر استفاده شده است:

به طور کلی هدف از انجام تحقیق حاضر، بررسی کیفیت خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی در شهرستان ارومیه است. به عبارتی دیگر، هدف کلی پژوهش حاضر افزایش کیفیت خدمات درمانی و بیمه ای، از طریق شناسایی نقاط ضعف موجود در کیفیت خدمات ارائه شده در حوزه هایی از خدمات بیمه ای و درمانی ارائه شده در سازمان تامین اجتماعی ارومیه است.

2. Avkiran
3. Othman and Lynn
4. CARTER

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف از نوع کاربردی و از نظر ماهیت و روش از نوع توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق حاضر عبارتست از دریافت کنندگان خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه که بر اساس آمار اخذ شده از سازمان مربوطه در سال ۱۳۹۱ تعداد آن بالغ بر ۱۱۸۳۷۵ نفر است.

به منظور تعیین حجم نمونه مورد بررسی از جدول «مورگان» استفاده شده است. حجم نمونه از طریق جدول مورگان ۳۸۴ نفر برآورد شد. برای انتخاب واحدها و نمونه‌های مورد مطالعه از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده شده است؛ چون شعبه‌های یک و دو سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه از نظر تعداد دریافت کنندگان خدمات درمانی و بیمه ای تفاوت‌های چشمگیری نسبت به هم داشتند لذا این نمونه‌گیری بر اساس درصد تعداد دریافت کنندگان خدمات مربوط به هر شعبه از کل جامعه آماری انجام گرفته است.

ابزار سنجش و گردآوری اطلاعات:

در پژوهش حاضر از پرسشنامه استاندارد سرکوال که قبلاً روایی و پایایی آن مورد تأیید قرار گرفته است، برای سنجش متغیرهای ارزیابی میزان رضایت استفاده کنندگان از کیفیت خدمات تحقیق استفاده شده است.

جهت جمع‌آوری ۳۸۴ پرسشنامه کامل، بیش از ۴۰۰ پرسشنامه بین آزمودنی‌ها توزیع شد و نهایتاً ۳۸۴ پرسشنامه به طور کامل جمع‌آوری گردیده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جدول ۲- ترکیب سوال‌های پرسشنامه

متغیرهای مورد بررسی	مجموع سوال‌ها
ابعاد فیزیکی	۴
قابلیت اطمینان	۵
پاسخگویی	۴
پایایی	۴
همدلی	۵

توصیف متغیرهای جمعیت شناختی پژوهش:

مشخصات دموگرافیک نمونه‌های پژوهش: بر اساس اطلاعات به دست آمده از نمونه‌های مورد مطالعه، توزیع نمونه‌ها در شعبه‌های مختلف و همچنین توزیع آن بر اساس جنسیت، سن، سابقه بیمه و وضعیت تحصیلی به شرح ذیل است:

جدول ۳- جامعه آماری به تفکیک شعبه ها

ردیف	نام شعبه	تعداد بیمه شدگان
۱	شعبه ۱	۶۸۹۳۶
۲	شعبه ۲	۴۹۴۳۹
	جمع کل	۱۱۸۳۷۵

با توجه به اطلاعات جدول شماره ۳، از کل افراد نمونه، ۶۸۹۳۶ نفر (۵۸/۲۳٪) در شعبه ۱، ۴۹۴۳۹ نفر (۴۱/۷۶٪) در شعبه ۲، تحت پوشش بیمه هستند و می‌توان گفت که بیش تر اعضای نمونه را شعبه ۱ با ۵۸/۲۳٪ تشکیل می‌دهند.

جدول ۴- فراوانی مطلق و نسبی مربوط به جنسیت اعضای نمونه

جنسیت	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی (درصد)
زن	۱۰۰	۲۶،۰۰
مرد	۲۷۸	۷۲،۴
نامعلوم	۶	۱،۶
کل	۳۸۴	۱۰۰

با توجه به اطلاعات جدول شماره ۴، از کل افراد نمونه، ۱۰۰ نفر (۲۶٪) زن و ۲۷۸ نفر (۷۲/۴٪) مرد هستند و می‌توان گفت که بیش تر اعضای نمونه را مردان با ۷۲/۴٪ تشکیل می‌دهند.

جدول ۵- فراوانی مطلق و نسبی مربوط به سن اعضای نمونه

سن	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی (درصد)
زیر ۳۰ سال	۱۵۰	۳۹،۱
۳۱-۴۰	۱۶۴	۴۲،۷
۴۱-۵۰	۵۲	۱۳،۵
۵۱ سال و بالاتر	۱۶	۴،۲
نامعلوم	۲	۰،۵
کل	۳۸۴	۱۰۰

با توجه به اطلاعات جدول شماره ۵، از کل افراد نمونه، ۱۵۰ نفر (۳۹/۱٪) کم‌تر از ۳۰ سال، ۱۶۴ نفر (۴۲/۷٪) بین ۳۱ تا ۴۰ سال، ۵۲ نفر (۱۳/۵٪) ۴۱ تا ۵۰ سال، ۱۶ نفر (۴/۲٪) بیش‌تر از ۵۱ سال دارند و می‌توان گفت که بیش‌تر اعضای نمونه در رده سنی ۳۱-۴۰ (۴۲،۷٪) سال قرار دارند.

جدول ۶- فراوانی مطلق و نسبی مربوط به سابقه بیمه اعضای نمونه

سابقه کاری	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی (درصد)
زیر ۵ سال	۱۶۱	۴۱،۹
۶-۱۰	۹۴	۲۴،۵
۱۱-۱۵	۵۲	۱۳،۵
۱۶-۲۰	۳۳	۸،۶
۲۱-۲۵	۱۴	۳،۶
بالای ۲۵ سال	۲۰	۵،۲
نامعلوم	۱۰	۲،۶
کل	۳۸۴	۱۰۰

با توجه به اطلاعات جدول شماره ۶، از کل افراد نمونه، ۱۶۱ نفر (۴۱/۹٪) کم‌تر از ۵ سال، ۹۴ نفر (۲۴/۵٪) بین ۶ تا ۱۰ سال، ۵۲ نفر (۱۳/۵٪) بین ۱۱ تا ۱۵ سال، ۳۳ نفر (۸/۶٪) بین ۱۶ تا ۲۰ سال، ۱۴ نفر (۳/۶٪) بین ۲۱ تا ۲۵ سال، ۲۰ نفر (۵/۲٪) بیش‌تر از ۲۵ سال سابقه کاری دارند و می‌توان گفت که

بیشترین فراوانی سابقه بیمه در طبقه زیر پنج سال با ۴۱/۹٪ وجود دارد.

جدول ۷. فراوانی مطلق و نسبی مربوط به سطح تحصیلات اعضای نمونه

سطح تحصیلات	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی (درصد)
دیپلم و پایین تر	۱۶۳	۴۲،۴
کاردانی	۷۰	۱۸،۲
کارشناسی	۱۰۸	۲۸،۱
کارشناسی ارشد و بالاتر	۳۸	۹،۹
نامعلوم	۵	۱،۳
کل	۳۸۴	۱۰۰
نامعلوم	۱۰	۲،۶
کل	۳۸۴	۱۰۰

با توجه به اطلاعات جدول شماره ۷، از کل افراد نمونه، ۱۶۳ نفر (۴۲/۴٪) دیپلم و پایین تر، ۷۰ نفر (۱۸/۲٪) فوق دیپلم، ۱۰۸ نفر (۲۸/۱٪) لیسانس، ۳۸ نفر (۹/۹٪) فوق لیسانس و بالاتر هستند و می توان گفت که بیشترین فراوانی سطح تحصیلات در گروه دیپلم و پایین تر با ۴۲،۴٪ مشاهده می شود.

تجزیه و تحلیل سوال های پژوهش:

در جدول ۸ سوال های پرسشنامه و میانگین و انحراف معیار هر کدام از سوال ها به صورت جداگانه ذکر شده اند:

جدول ۸- میانگین و انحراف معیار پرسش های اصلی پرسشنامه

شماره سؤال	سؤال	میانگین	انحراف معیار
۱	سازمان تأمین اجتماعی به منظور ارایه خدمات از تجهیزات جدید و پیشرفته استفاده می نماید.	۳،۰۰	۰،۹۱۸
۲	تجهیزات فیزیکی مورد استفاده در سازمان تأمین اجتماعی از ظاهر جذابی برخوردار می باشند.	۲،۸۲	۱،۰۶۴
۳	زمانی که شما مشکلی خاص داشته باشید، سازمان تأمین اجتماعی برای حل آن مشکل توجیهی واقعی از خود نشان می دهد.	۲،۸۴	۱،۱۷۶
۴	سازمان تأمین اجتماعی درست در اولین فرصت به حل مشکلات شما می پردازد.	۲،۷۸	۱،۰۰۸
۵	کارکنان سازمان تأمین اجتماعی در زمان مقرر خدمات را به شما ارایه می نمایند.	۳،۲۸	۱،۰۷۹
۶	کارکنان سازمان تأمین اجتماعی همواره مشتاق می باشند تا به شما کمک نمایند.	۳،۰۸	۱،۱۲۹
۷	شما در تعامل با سازمان تأمین اجتماعی احساس امنیت می کنید.	۳،۴۹	۱،۱۶۳
۸	کارکنان سازمان تأمین اجتماعی همواره در رفتار با شما مودب می باشند.	۳،۶۸	۱،۱۳۷
۹	کارکنان سازمان تأمین اجتماعی ظاهری آراسته دارند.	۳،۵۳	۱،۰۹۵
۱۰	لوازم مورد استفاده در سازمان تأمین اجتماعی برای ارایه خدمات (مانند کتاب، اعلامیه و غیره) از ظاهر جذابی برخوردار می باشند.	۲،۳۶	۱،۰۰۶
۱۱	سازمان تأمین اجتماعی خدمات خود را در زمانی که قول داده است، ارایه می نماید.	۳،۱۱	۱،۰۵۵
۱۲	تأکید سازمان تأمین اجتماعی بر ثبت و ارایه سوابق خدماتی و بیمه ای مشتریان بدون وجود اشتباه می باشد.	۳،۰۱	۱،۰۷۷
۱۳	کارکنان سازمان تأمین اجتماعی از دانش لازم برای پاسخگویی به سوال های شما برخوردار می باشند.	۳،۵۴	۰،۹۷۴
۱۴	کارکنان سازمان تأمین اجتماعی همواره برای پاسخگویی به درخواست های شما وقت دارند.	۳،۱۴	۱،۱۲۵
۱۶	ساعات کاری سازمان تأمین اجتماعی برای تمامی مراجعه کنندگان مناسب می باشد.	۳،۵۲	۱،۱۶۶
۱۷	سازمان تأمین اجتماعی کارکنانی دارد که به صورت اختصاصی به مشکلات شما می پردازند.	۲،۴۶	۱،۱۷۴
۱۸	سازمان تأمین اجتماعی نسبت به تعهد خود برای انجام کاری خاص در زمانی معین واقعا پایبند می باشد.	۳،۰۳	۱،۰۸۶
۱۹	کارکنان سازمان تأمین اجتماعی دقیقاً به شما اعلام می کنند که چه زمانی خدمات مورد نظر به انجام خواهد رسید.	۲،۹۶	۱،۲۴۶
۲۰	سازمان تأمین اجتماعی از علاقه قلبی شما برخوردار می باشد.	۳،۱۱	۱،۲۳۲
۲۱	کارکنان سازمان تأمین اجتماعی نیازهای خاص شما را درک می نمایند.	۲،۸۳	۱،۱۰۵

بنابراین برای پاسخگویی به سوال‌های پژوهش در ارتباط با رضایت مشتریان در مورد هر یک از امکانات فیزیکی، قابلیت اطمینان، پاسخگویی، پایداری و همدلی از آزمون میانگین t تک نمونه‌ای (و با در نظر گرفتن مقیاس پنج نقطه‌ای لیکرت و تعیین ارزش t برابر یا بیش‌تر از (۳) استفاده شد؛ بدین معنی که اگر در مورد هر یک از این ابعاد، میانگین بزرگ‌تر یا مساوی با عدد سه به دست آید، نشان دهنده رضایت مشتریان از بعد مربوطه است (و برعکس). بنابراین در مورد هر یک از ابعاد مورد نظر، فرضیه‌های صفر و مقابل به صورت زیر تنظیم می‌شود:

مشتریان از کیفیت خدمات درمانی و بیمه‌ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه راضی نمی‌باشند:

مشتریان از کیفیت خدمات درمانی و بیمه‌ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه راضی می‌باشند:

یافته‌های تحقیق (نتایج حاصل از آزمون سوال‌های پژوهش):

لازم به توضیح است که با توجه به اینکه ابتدا با استفاده از آزمون کلموگروف - اسمیرنوف نرمال بودن توزیع متغیرهای تحقیق تایید شد لذا در چارچوب آزمون‌های آماری پارامتریک برای آزمون فرضیه‌ها از آزمون t تک نمونه‌ای (و با در نظر گرفتن مقیاس پنج نقطه‌ای لیکرت و تعیین ارزش t برابر یا بیش‌تر از (۳) استفاده شد؛ نتایج این آزمون‌ها به شرح زیر است:

۱- سؤال اول پژوهش

"میزان رضایت مشتریان از ابعاد فیزیکی در ارایه خدمات درمانی و بیمه‌ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه از چه وضعیتی برخوردار است؟"

مشتریان از ابعاد فیزیکی در ارایه خدمات درمانی و بیمه‌ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه راضی نمی‌باشند:

جدول ۹- آزمون میانگین تک نمونه‌ای برای مولفه ابعاد فیزیکی

متغیر	میانگین	انحراف معیار	t	d.f	سطح معنی‌داری (P)
ابعاد فیزیکی	۲,۹۲۸۴	۰,۷۴۳۱۷	-۱,۸۸۸	۳۸۳	۰,۰۶

نتیجه آزمون میانگین تک نمونه ای برای ابعاد فیزیکی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای در سطح معناداری برابر با ۰,۰۶ به دست آمده است و این همبستگی در سطح ۰,۰۵ معنادار نیست. بنابراین میانگین ابعاد فیزیکی برابر با مقدار ۳ می باشد. در نتیجه نتایج نشان دهنده بی تفاوتی مشتریان از ابعاد فیزیکی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای توسط سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه می باشد یعنی در مورد بعد مذکور از احساس رضایت یا نارضایتی برخوردار نیستند.

۲- سوال دوم پژوهش

"میزان رضایت مشتریان از قابلیت اطمینان در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه از چه وضعیتی برخوردار است؟"

مشتریان از قابلیت اطمینان در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه راضی نمی باشند:

جدول ۱۰- آزمون میانگین تک نمونه ای برای مولفه قابلیت اطمینان

متغیر	میانگین	انحراف معیار	t	d.f	سطح معنی داری (P)
قابلیت اطمینان	۲,۹۷۴	۰,۸۳۴۹۴	-۰,۶۱۱	۳۸۳	۰,۵۴۱

نتیجه آزمون میانگین تک نمونه ای برای قابلیت اطمینان در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای در سطح معناداری برابر با ۰,۵۴۱ به دست آمده است و این همبستگی در سطح ۰,۰۵ معنادار نمی باشد. بنابراین میانگین قابلیت اطمینان برابر با مقدار ۳ می باشد. در نتیجه نتایج نشان دهنده بی تفاوتی مشتریان از قابلیت اطمینان در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای توسط سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه می باشد یعنی در مورد بعد مذکور از احساس رضایت یا نارضایتی برخوردار نمی باشند.

۳- سوال سوم پژوهش

"میزان رضایت مشتریان از پاسخگویی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه از چه وضعیتی برخوردار است؟"

مشتریان از پاسخگویی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه راضی نمی باشند:

جدول ۱۱- آزمون میانگین تک نمونه ای برای مولفه پاسخگویی

سطح معنی داری (P)	df	t	انحراف معیار	میانگین	متغیر
۰،۰۱	۳۸۳	۲،۵۸۹	۰،۹۱۱۴۵	۳،۱۲۰۴	پاسخگویی

نتیجه آزمون میانگین تک نمونه ای برای پاسخگویی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای در سطح معناداری برابر با ۰،۰۱ به دست آمده است و این همبستگی در سطح ۰،۰۵ معنادار است. بنابراین میانگین متفاوت از مقدار ۳ می باشد. بر اساس نتایج به دست آمده مقدار میانگین نیز برابر با عدد ۳،۱۲۰۴ می باشد که از عدد سه بزرگ تر است. در نتیجه فرض صفر رد و فرض یک در سطح معناداری ۰،۰۵ پذیرفته می شود. بنابراین نتایج نشان دهنده رضایت مشتریان از پاسخگویی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای توسط سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه می باشد.

۴- سوال چهارم پژوهش

”میزان رضایت مشتریان از پایایی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه از چه وضعیتی برخوردار است؟“
مشتریان از پایایی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه راضی نمی باشند:

جدول ۱۲- آزمون میانگین تک نمونه ای برای مولفه پایایی

سطح معنی داری	df	t	انحراف معیار	میانگین	متغیر
۰،۰۱۹	۳۸۳	-۱،۳۱	۰،۸۸۰۵	۲،۹۴۱۱	همدلی

نتیجه آزمون میانگین تک نمونه ای برای پایایی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای نشان در سطح معناداری برابر با ۰،۰۰۰ به دست آمده است و این همبستگی در سطح ۰،۰۵ معنادار می باشد. بنابراین میانگین متفاوت از مقدار ۳ می باشد. بر اساس نتایج به دست آمده مقدار میانگین نیز برابر با عدد ۳،۵۰۲ است که از عدد سه بزرگ تر است. در نتیجه فرض صفر رد و فرض یک در سطح معناداری ۰،۰۵ پذیرفته می شود. بنابراین نتایج نشان دهنده رضایت مشتریان از پایایی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای توسط سازمان تامین اجتماعی شهرستان

ارومیه است.

۵- سوال پنجم پژوهش

"میزان رضایت مشتریان از همدلی در ارائه خدمات درمانی و بیمه‌ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه از چه وضعیتی برخوردار است؟"

مشتریان از همدلی در ارائه خدمات درمانی و بیمه‌ای سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه راضی نمی‌باشند:

جدول ۱۳- آزمون میانگین تک نمونه ای برای مولفه همدلی

متغیر	میانگین	انحراف معیار	t	d.f	سطح معنی داری (p)
پایایی	۳,۵۰۲	۰,۸۶۹۶۳	۱۱,۳۱۱	۳۸۳	۰,۰۰۰

نتیجه آزمون میانگین تک نمونه ای برای همدلی در ارائه خدمات درمانی و بیمه‌ای در سطح معناداری برابر با ۰,۱۹۱ به دست آمده است و این همبستگی در سطح ۰,۰۵ معنادار نمی‌باشد. بنابراین میانگین پاسخگویی برابر با مقدار ۳ می‌باشد. در نتیجه نتایج نشان دهنده بی تفاوتی مشتریان از همدلی در ارائه خدمات درمانی و بیمه‌ای توسط سازمان تأمین اجتماعی شهرستان ارومیه می‌باشد یعنی در مورد بعد مذکور از احساس رضایت یا ناراضایتی برخوردار نمی‌باشند.

بنابراین نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش را می‌توان در جدول ذیل خلاصه نمود:

جدول ۱۴- نتایج پاسخگویی به سوال‌های پژوهش

ردیف	ابعاد کیفیت خدمات درمانی و بیمه‌ای	رضایت/عدم رضایت مشتریان
۱	ابعاد فیزیکی	بی تفاوت
۲	قابلیت اطمینان	بی تفاوت
۳	پاسخگویی	رضایت
۴	پایایی	رضایت
۵	همدلی	بی تفاوت

نتیجه‌گیری:

نتایج به دست آمده از آزمون انجام شده در پژوهش، در مورد میزان هر یک از مؤلفه های کیفیت خدمات در در ارتباط با ارزیابی رضایت مشتریان از مؤلفه های ابعاد فیزیکی، قابلیت اطمینان، پاسخگویی، پایایی و همدلی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای در سازمان تامین اجتماعی ارومیه، نشان دهنده تفاوت در نظرهای پاسخگویان در رابطه با مؤلفه های مذکور می باشد بدین معنی که نظرهای مشتریان نشان دهنده عدم رضایت آن‌ها در مورد مؤلفه های امکانات فیزیکی، همدلی و قابلیت اطمینان کارکنان و رضایت آن‌ها در مورد ابعاد پایایی و پاسخگویی کارکنان در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی ارومیه است. یافته های پژوهش نشان می دهد که وضعیت کیفیت خدمات در زمینه ابعاد فیزیکی در ارتباط با ملزومات ظاهری خدمت (تسهیلات فیزیکی، ظاهر کارکنان، ابزارها و تجهیزات مورد استفاده در خدمت) و در بعد همدلی (توجه انفرادی جداگانه ای که بیمه برای مشتریان فراهم می کند) و در بعد قابلیت اطمینان کارکنان (خدمات صحیح را در اولین بار ارایه و به قول و وعده اش احترام می گذارد) در سازمان تامین اجتماعی ارومیه در حد مطلوب نبوده و سازمان مربوطه در جهت تقویت کیفیت خدمات در زمینه های مذکور کوشا نبوده است و همچنین در ارتباط با بعد پایایی (شامل ثبات عملکرد و اعتماد مشتریان به کارکنان و احساس امنیت آنان از خدمات) و در بعد پاسخگویی (تمایلات یا آمادگی کارکنان برای فراهم نمودن و زمان بندی خدمات) مطلوب بوده است.

بنابراین به طور ضمنی نتیجه گرفته می شود که سازمان تامین اجتماعی در ارتباط با ارایه خدمات درمانی و بیمه ای در مورد ابعاد امکانات فیزیکی، همدلی و قابلیت اطمینان از نقطه قوت و در مورد ابعاد پایایی و پاسخگویی از نقطه ضعف برخوردار است. این نشان دهنده این واقعیت است که مؤلفه های ابعاد فیزیکی مثل ملزومات ظاهری و همچنین بعد همدلی مثل توجه انفرادی به مشتری و در بعد قابلیت اطمینان کارکنان همانند ارایه خدمات صحیح در اولین بار ارایه، تأثیر زیادی در رضایتمندی مشتری بر کیفیت خدمات دارد. لذا مدیران و مقام های ارشد سازمانی می توانند با شناسایی نقاط ضعف موجود و عوامل مؤثر درنیل به اهداف رضایتمندی مشتری که یکی از عوامل مؤثر در موفقیت سازمان ها محسوب می شود با تدوین استراتژی و سیاست های اثر بخش و ایجاد بسترهای مناسب کیفیت خدمات را در سازمان افزایش دهند.

پیشنهادهای

باتوجه به موارد مذکور و در چارچوب یافته‌های تحقیق، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. بر اساس نتایج به دست آمده از پاسخگویی به سوال‌های پژوهش، نظرات مشتریان نشان دهنده عدم رضایت آن‌ها در مورد امکانات فیزیکی در ارایه خدمات درمانی و بیمه‌ای توسط سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه می‌باشد. بنابراین به منظور بهبود ابعاد فیزیکی، پیشنهاد‌های زیر ارایه می‌شود:

تجدید نظر در جلوه و نمای ظاهری به ویژه تجهیزات سازمان مبتنی بر فناوری، تجهیز سازمان به وسایل و امکانات رفاهی و استفاده از سیستم‌ها و فناوری‌های جدید، توجه به وضعیت ظاهری کارکنان و نظافت و پاکیزگی دایمی محیط

۲. بر اساس نتایج به دست آمده از پاسخگویی به سوال‌های پژوهش، نظرهای مشتریان نشان دهنده عدم رضایت آن‌ها در مورد قابلیت اطمینان کارکنان سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه در ارایه خدمات درمانی و بیمه‌ای است

بنابراین به منظور بهبود قابلیت اطمینان، پیشنهاد‌های زیر ارایه می‌شود:

تدوین طرح‌های انگیزشی و ارایه آموزش‌های لازم برای کارکنان، تلاش جهت ارایه خدمات در زمان وعده داده شده، دادن اطلاعات لازم به بیمه‌گذاران جهت مراجعه به سازمان در ساعات غیر پیک به منظور انجام فرآیندهای اداری با سرعت و کیفیت بالاتر، ایجاد سیستم بایگانی کامپیوتری مناسب

۳. بر اساس نتایج به دست آمده از پاسخگویی به سوال‌های پژوهش، نظرهای مشتریان نشان دهنده رضایت آن‌ها در مورد پاسخگویی کارکنان سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه در ارایه خدمات درمانی و بیمه‌ای است. علیرغم رضایت مشتریان در مورد این جنبه از کیفیت خدمات و با توجه به شرایط متغیر کنونی، سازمان‌ها می‌بایست حتی از حفظ و ارتقاء وضعیت رضایت بخش فعلی غافل نشوند. بنابراین به منظور بهبود قابلیت اطمینان، پیشنهاد‌های زیر ارایه می‌شود:

تعیین زمان دقیق ارایه خدمات، ارایه فوری خدمات به مشتریان و پاسخ فوری به درخواست‌های مشتریان حتی موقع انجام کار، تامین نیروی انسانی، تجهیزات و امکانات لازم برای پاسخگویی به تقاضای بیمه‌گذاران در شرایط مختلف، ابلاغ شرح وظایف و مشاغل کارکنان و شرح گردش عملیات و خدمات سازمان تامین اجتماعی، برگزاری دوره‌های آموزشی و توجهی

برای کارکنان، مشخص شدن نحوه گردش عملیات، تامین و تخصیص مناسب نیروها، فراهم نمودن امکانات مورد نیاز، حرکت بر مبنای برنامه‌ها و ایجاد انگیزه در کارکنان جهت انجام به موقع خدمات از طریق همسود کردن منافع آن‌ها با منافع سازمان تامین اجتماعی

۴. براساس نتایج به دست آمده از پاسخگویی به سوال‌های پژوهش، نظرهای مشتریان نشان دهنده رضایت آن‌ها در مورد پایایی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه می‌باشد مانند بعد پاسخگویی، مدیران سازمان تامین اجتماعی علیرغم رضایت مشتریان در مورد این جنبه از کیفیت خدمات، می‌بایست نسبت به حفظ و ارتقاء وضعیت رضایت بخش فعلی توجهی ویژه داشته باشند. بنابراین به منظور بهبود پایایی، پیشنهادهای زیر ارایه می‌شود: ارایه خدمات به بیمه‌گذاران بدون قصد و غرض و توجه به شخصیت آن‌ها (خوب یا بد) جهت اثبات استحقاق تمام بیمه‌گذاران برای دریافت بهترین و مناسب‌ترین خدمات، برخورد و رفتار دوستانه و توأم با احترام به بیمه‌گذاران در هر حالت، برگزار کردن آزمون‌های دانش کارکنان در دوره‌های زمانی مشخص جهت ارزیابی میزان دانش و آگاهی آن‌ها نسبت به امور شغلی مربوطه

۵. بر اساس نتایج به دست آمده از پاسخگویی به سوال‌های پژوهش، نظرهای مشتریان نشان دهنده عدم رضایت آن‌ها در مورد همدلی در ارایه خدمات درمانی و بیمه ای سازمان تامین اجتماعی شهرستان ارومیه می‌باشد. بنابراین به منظور بهبود همدلی، پیشنهادهای زیر ارایه می‌شود:

آگاه سازی کارکنان از نقش و وظایف ضروری خود، آگاهی و توجه کارکنان شرکت به نیازهای مشتری، ارایه خدمات به مشتریان در ساعات مناسب، ارایه خدمات به صورت شبانه روزی و در ایام تعطیل به بیمه‌گذاران، استفاده از سیستم‌های پرداخت‌های الکترونیکی جهت واریز مبالغ مربوط به هزینه‌های حق بیمه

منابع:

ابراهیمی، عبدالحمید و دیگران (۱۳۷۶). "مدیریت بازاریابی"، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم.

احمدی، فریدون، حسینی، سید جمال (۱۳۸۵). "ارایه مدل‌هایی برای سنجش کیفیت خدمات در سازمان تامین اجتماعی"، فصلنامه تامین اجتماعی، سال هشتم، شماره بیست و چهارم.

اعتباریان، اکبر، طامع، مسعود (۱۳۸۹). "بررسی کیفیت خدمات و تعیین میزان شکاف بین ادراکات و انتظارات بیمه شدگان در سازمان تامین اجتماعی استان اصفهان"، فصلنامه بصیرت، سال هفدهم، شماره ۴۶.

الوانی، سید مهدی، ریاحی، بهروز (۱۳۸۲). "سنجش کیفیت خدمات در بخش عمومی"، تهران: مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران، چاپ اول.

دانایی فرد، حسن. الوانی، سید مهدی. آذر، عادل (۱۳۸۳). روش شناسی پژوهش کمی در مدیریت: رویکردی جامع. چاپ اول. تهران: انتشارات صفار.

دلاور، علی (۱۳۸۴). احتمالات و آمار در روانشناسی و علوم تربیتی. چاپ دهم. تهران: انتشارات رشد.

رضایی، کامران، حسینی آشتیانی، حمیدرضا، هوشیار، محمد (۱۳۸۰). "QFD رویکردی مشتری مدار به طرح ریزی و بهبود کیفیت محصول"، تهران: انتشارات آتنا.

روحی، قنبر، آسایش، حمید، عبدالحی، علی اکبر، عباسی، علی (۱۳۹۰). "ارزیابی فاصله بین انتظارات و ادراکات مراجعین از کیفیت خدمات بهداشتی اولیه در مراکز بهداشتی شهر گرگان"، فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی جهرم، دوره نهم، شماره سه.

ریاحی، بهروز (۱۳۸۱). "مدیریت کیفیت جامع در بخش عمومی: دولت"، تهران: مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران، چاپ اول.

سرمد، زهره. بازرگان، عباس. حجازی، الهه (۱۳۸۳). روش های تحقیق در علوم رفتاری. چاپ نهم. تهران: انتشارات آگاه.

سکاران، اوما (۱۳۸۴). روش های تحقیق در مدیریت. چاپ سوم. ترجمه صائبی، محمد. شیرازی، محمود. تهران: مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی.

سیدجوادین، رضا، کیماسی، مهرداد (۱۳۸۴). "مدیریت کیفیت خدمات"، تهران: انتشارات نگاه دانش، چاپ اول.

سیدجوادین، سید رضا (۱۳۸۴). مدیریت کیفیت خدمات، چاپ اول، نشر نگاه دانش.

صباحی بیدگلی، محمد، موسوی، سید غلام عباس، کبریایی، علی، سیدی، سید حمیدرضا، شهری، سمیه، اطهری زاده، محمود (۱۳۹۰). "بررسی کیفیت خدمات بیمارستانی از دیدگاه بیماران بستری در بیمارستان های دانشگاهی کاشان طی سال ۱۳۸۷"، فصلنامه فیض، دوره ۱۵،

شماره ۲.

عمرانی، امیر (۱۳۸۶). "رابطه تعهد سازمانی پرستاران با کیفیت خدمات بستری بیمارستان‌های تامین اجتماعی تهران"، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

غفاریان، وفا، جهانگیری، آناهیتا (۱۳۸۷). "کیفیت و رقابت پذیری"، مجله تدبیر، شماره ۱۹۹. کاتلر، فیلیپ، آرمسترانگ، گری (۱۳۷۹). "اصول بازاریابی"، ترجمه بهمن فروزنده، اصفهان: نشر آتروپات.

محمدنیا، مونا، دلگشایی، بهرام، توفیقی، شهرام، ریاحی، لیلا، عمرانی، امیر (۱۳۹۰). "بررسی میزان کیفیت خدمات پرستاری با استفاده از مدل سرکوال در بیمارستان‌های تامین اجتماعی تهران"، فصلنامه بیمارستان، صص ۷۴-۶۸.

محمدی، علی، شغلی، علیرضا (۱۳۸۷). "کیفیت خدمات بهداشتی اولیه ارایه شده در مراکز بهداشتی و درمانی شهرستان زنجان"، مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی زنجان، دوره ۱۶، شماره ۶۵، صص ۸۹-۱۰۰.

محمدی، علی، شغلی، علیرضا (۱۳۸۷). "کیفیت خدمات بهداشتی اولیه ارایه شده در مراکز بهداشتی و درمانی شهرستان زنجان"، مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی زنجان، دوره ۱۶، شماره ۶۵، صص ۸۹-۱۰۰.

مورهد، جی؛ گریفین، آر (۱۹۸۹). رفتار سازمانی. چاپ دوم. ترجمه الوانی، سید مهدی. معمارزاده، غلامرضا. (۱۳۸۴). تهران. انتشارات مروارید.

مؤمنی، منصور. فعال قیومی، علی (۱۳۸۶). تحلیل‌های آماری با استفاده از SPSS. چاپ اول. تهران. انتشارات کتاب نو.

نصیری، رسول (۱۳۸۴). آموزش گام به گام SPSS 13. چاپ اول. تهران. انتشارات نشر گستر.

هایسون، باربه و همکاران (۱۳۸۱). "مدیریت خدمت فرهنگ مشتری مداری"، ترجمه مهدی ایران نژاد، تهران: نشر مدیران.

Service Organization", Macmillan Press, pp. 47-49.

Boulding, W., Klara, A., Staelin, R. and Zeithaml, V.A., (1993), "A Dynamic Process Model of Service Quality: From Expectations to Behavioral Intentions", Journal of Marketing Research, pp. 7-27.

Clow, Kenneth and et al, (1993), "Building a Competitive Advantage for Service Firms", International Journal of Service Marketing, Vol. 7(1), pp. 22-32.

Deming, W.E., (1982), "Out of the Crisis", Cambridge University Press, UK.

Fiegenbaum, A.V., (1991), "Total Quality Control", 3th Edition, McGill, New York.

Gronroos, C., (1984), "A Service Quality Model and its Marketing Implications", European Journal of Marketing, Vol. 18, No. 4, pp. 36-44.

Gronroos, C., (1984), "A Service Quality Model and Its Marketing Implications", European Journal of Marketing, Vol 18, No. 4, pp. 36-44.

Ishikawa, K., (1995), "What is Total Quality Control", Prentice hall Inc, Tokyo.

Jobber, D., (2002), "Principle and Practice of marketing", McGraw-Hill, 3th ed.

Johnson, C. and Mathews, B.P., (1997), "The Influence of Experience on Service Expectations", International Journal of Service Marketing, Vol. 9, No. 5, pp. 6-19.

Kandampully, Jay, (1998), "Service Quality to Service Loyalty: A Relationship Which Goes beyond Customer Services", Total Quality Management & Business Excellence, Vol. 9 (6), pp. 431-443

Lovelock, Christopher, H., (1991), "Service Marketing", Prentice-Hall.

Lovelock, Christopher, Wright, Lauren, (1999), "Principles of Service Marketing Management", New Jersey, Prentice Hall Inc.

Nagata, Haruki and et al, (2004), "The Dimensions that Construct the Evaluation of Service Quality in Academic Libraries", Performance

Measurment and Metics, Vol. 5, No. 2, pp. 53-65.

Paraduraman, A., Zeithaml, V.A. and Berry, L.L., (1985), "A Consep-tual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research", Journal of Marketing, Vol. 49, P. 48.

Parassuraman, A. and et al, (1991), "Understanding Customer Ex-pectations of Services", Sloan Management Review, pp. 39-48.

Parasuraman, A. and et al, (1988), "A Conceptual Model of Service Quality and the Implication for Further Research", Journal of Market-ing, Vol. 49, pp. 41-50.

Parasuraman, A., Berry, L.L. and Zeithaml, V.A., (1991), "Refinement and Reassessment of the SERVQUAL Scale", Journal of Retailing, Vol. 67, pp. 420-450.

Ruyter, Kode and et al, (1997), "Measuring Service Quality and Ser-vice Satisfaction: An Empirical Test of an Integrative Model", Journal of Economic Psychology", pp. 386-406.

Samuel K.M. Ho, (1999), "TQM and Organization Change", the Inter-national Journal of Organizational Analysis, Vol. 7, No. 2, pp. 169-181.

Sasser, W.E., Olsen, R.P. and Wyckoff, D.D., (1978), "Management of Service Opertions", Allyn and Bacon, Boston, MA.

ریشه‌های تاریخی فساد اداری و مبارزه با آن در روسیه

دکتر جهانگیر کرمی^۱

رقیه کرامتی نیا^۲

چکیده:

این مقاله یک پژوهش توصیفی-تحلیلی است که با استناد به منابع و داده‌های روسی، به بررسی سیر تاریخی فساد اداری در روسیه و مبارزه با آن تا پایان دوران حاکمیت شوروی می‌پردازد. همچنین این نوشتار ضمن ارائه تعاریف و نقطه‌نظر اندیشمندان غربی درباره‌ی فساد اداری، به شدت و ضعف اقدام‌های و سیاست‌های حاکمیت روسی در راستای مبارزه با فساد اداری در دوران مدنظر، اشاره می‌نماید. پرسش اصلی این مقاله این است که چرا فساد اداری در دوره شوروی شکل گرفت و تداوم یافت؟ و فرضیه‌ی اصلی مقاله، ماهیت (توتالیتار) دولت و ویژگی‌های ساختاری نظام شوروی را به عنوان عامل اصلی در شکل‌گیری فساد اداری و توسعه آن در زمان حاکمیت شوروی در نظر می‌گیرد. در واقع هدف اصلی در این مقاله تبارشناسی و روند تکوین فساد اداری و تداوم آن در دوره شوروی است. لذا این مطالعه، تلاش دارد ضمن بیان ریشه‌های تاریخی فساد اداری و مبارزه با آن، به ریشه بسیاری از مشکلات امروز در حوزه نظام اداری روسیه بپردازد.

واژگان کلیدی: فساد اداری، روسیه، مبارزه با فساد، پیشینه‌ی تاریخی، توتالیتار، شوروی

۱. دانشیار گروه مطالعات روسیه دانشکده مطالعات جهان

۲. کارشناسی ارشد رشته مطالعات روسیه دانشگاه تهران

مقدمه:

فساد اداری برای بشریت از زمان‌های دور شناخته شده است، دست‌نوشته‌ها و آثار به جا مانده از دوران کهن از درازای قدمت و سابقه‌ی آن خبر می‌دهد و موبد این مطلب است که تاریخ فساد به دیرینگی تاریخ تمدن بشری و به قدمت ظهور دولت‌ها است. این پدیده اجتماعی در گذشته‌های دور ریشه دوانده است. دوره‌ها تغییر می‌کنند، دولت‌ها سرکار می‌آیند و سقوط می‌کنند، حاکمان می‌آیند و می‌روند، اما فساد به عنوان یک پدیده منفی و بسیار سرسخت در زندگی واقعی باقی مانده است. آموزه‌های کتب مقدس، از دیرینگی حقایقی که امروزه به عنوان مظاهر فساد در نظر گرفته می‌شوند، خبر می‌دهد و این مقوله، به هیچ عنوان پدیده‌ی نوظهور عصر حاضر نیست. علاوه بر آن فساد به جامعه و ملت خاصی اختصاص ندارد. به گواهی اسناد تاریخی، ملل گوناگون همواره کم یا زیاد دستخوش نابسامانی‌ها، جنگ‌ها، ناملایمات و خشونت‌هایی می‌شدند که نتیجه‌ی اقدام‌ها و رفتارهای مفسدانه‌ی کارگزاران حکومتی و حتی خود حکمرانان بودند. این پدیده نه تنها در کشورهای توتالیتار و استبدادی، بلکه در تمام کشورهای دموکراتیک هم مشهود بود.

فساد اداری در کشورها و جوامع گوناگون، براساس سیستم‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و تفاوت‌های فرهنگی، به شکل‌های مختلفی ظاهر می‌شود و دلایل خاص خود و در نتیجه پیامدهای گوناگونی دارند. در واقع ویژگی‌های توسعه تاریخی و فرهنگی جامعه، سیستم سلطه حاکمیت و مشروعیت روابط قدرت، ماهیت هنجارهای غالب، سنت‌ها، ارزش‌ها، سطح توسعه نهادهای سیاسی، جامعه مدنی و فرهنگ سیاسی دولت بر خصوصیات فساد تأثیر می‌گذارد. اندیشمندان و صاحب‌نظران نیز از اهمیت این مسئله غافل نبوده و به تبیین ماهیت، عواقب و پیامدهای آن پرداخته‌اند. در سطوح اداری، از فساد همچون عفونت یاد می‌کنند که امکان سرایت به سایر ارگان‌ها را دارد تا جایی که کل سیستم را از کار بیاندازد. در روسیه نیز از زمان شکل‌گیری ساختارهای دولت مدرن، هم‌زمان با حاکمیت پتر کبیر در سده ۱۸ موضوع فساد اداری به یک دغدغه مهم تبدیل و سپس در سده ۱۹ توسط جریان‌های عدالت خواه در متن جامعه مطرح شد و سرانجام با شعارهای عدالت‌گرایانه در انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ مورد پیگیری قرار گرفت. اما این مسئله در دوران ۷۴ ساله حاکمیت حزب کمونیسم هرگز از سیمای نظام دیکتاتوری پرولتاریا پاک نشد و بلکه در مواردی حتی گسترش هم یافت.

این مقاله یک پژوهش توصیفی-تحلیلی است که با استناد به منابع و داده‌های روسی، ضمن

ارایه تعاریف و نقطه‌نظر اندیشمندان غربی درباره‌ی فساد اداری، به بررسی سیر تاریخی فساد اداری در روسیه و شدت و ضعف اقدام‌ها و سیاست‌های حاکمیت روسی در راستای مبارزه با آن، با تمرکز بر دوران حاکمیت شوروی می‌پردازد. پرسش اصلی این مقاله آن است که چرا فساد اداری در دوره شوروی شکل گرفت و تداوم یافت؟ و فرضیه مقاله، ماهیت (توتالیتار) دولت و ویژگی‌های ساختاری نظام شوروی را به عنوان عامل اصلی در شکل‌گیری فساد اداری و توسعه آن در زمان حاکمیت شوروی مطرح می‌کند. برای بررسی این فرضیه سعی بر این بوده تا با ارایه یک چارچوب نظری تأثیر ماهیت دولت و شکل حاکمیت بر میزان فساد اداری مورد بررسی قرار گیرد. بدین منظور این نوشتار، با تکیه بر ویژگی‌های دولت‌های توتالیتار، که هم زمان از عوامل اصلی و بستر ساز فساد اداری و گسترش آن به شمار می‌آیند، به اثبات فرضیه مقاله می‌پردازد.

مفهوم و ماهیت فساد اداری:

در جوامع گوناگون تعاریف متعددی از فساد مطرح می‌شود و می‌توان گفت، نگرش عمومی نسبت به فساد از کشوری به کشور دیگر و از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت است. علاوه بر آن در بین گروه‌های مختلف اجتماعی هم ادراک نابرابری از فساد وجود دارد. بنابراین در برداشت افکار عمومی از فساد به طور کلی و نخبگان به طور خاص، تفاوت و حتی شکاف عمیقی وجود دارد.

کلمه فساد که معادل انگلیسی آن (corruption) است از ریشه لاتینی (Rumpere) به معنای شکستن یا نقض کردن گرفته شده است. به عبارت دیگر، در اینجا منظور این است که چیزی شکسته می‌شود. آنچه شکسته یا نقض می‌شود می‌تواند یک شیوه رفتار اخلاقی یا اجتماعی یا مقررات اداری باشد (تانزی، ۱۳۷۸: ۱۸۲).

در فرهنگ توضیحی زبان روسی (با مدیریت ازگوف و شودوف) فساد به عنوان "انحطاط اخلاقی مقام‌ها و سیاستمداران، به عنوان مال‌اندوزی غیر قانونی، رشوه، اختلاس و همراهی با ساختار مافیای شده است". به عقیده‌ی نازدراچف، فساد مجموعه جرایمی است که در قوانین فدراسیون روسیه بدان‌ها اشاره شده و با نشانه‌هایی همچون سوءاستفاده از موقعیت رسمی با مقاصد خودخواهانه برای منافع شخصی و یا گروهی مشخص می‌شود. آستانین یادآور می‌شود که اصطلاح «فساد» برای اولین بار در ادبیات حقوقی روسیه توسط استرین در سال ۱۹۱۳ مورد

استفاده قرار گرفته است. به گفته کوپریشنکو در روسیه درک روشنی از فساد وجود ندارد و افکار عمومی از این واژه تنها مفهوم رشوه را استنباط می کند (Подгруппный, 2012: 138-139). در حالی که فساد تنها به ارتشاء و رشوه‌خواری محدود نمی شود، بخصوص در عصر نوین و در شرایط اقتصاد بازار مظاهر و مصادیق گوناگونی دارد که از جمله آن‌ها می توان به پارتی‌بازی، لابی‌گری، جعل اسناد و تقلب، اختلاس، توزیع غیر قانونی منابع عمومی و منابع مالی، رانت‌جویی، سوءاستفاده از قدرت و موقعیت شغلی برای اهداف و اغراض شخصی، خصوصی-سازی غیر قانونی، حمایت سیاسی غیر قانونی، اخاذی و غیره نام برد.

سیاستمدار معروف، نیکولو ماکیاولی (۱۴۶۹-۱۵۲۷) فساد را با بیماری مقایسه کرده و معتقد است فساد همچون بیماری در مراحل اولیه به سختی قابل تشخیص می باشد اما درمان آسانی دارد، ولی در مراحل پیشرفته تشخیص آن آسان، لیکن تقریباً درمان آن غیر ممکن است. به گفته ماکیاولی، رها شدن از فساد مفسدان بسیار دشوار است. سقوط امپراطوری روم عمدتاً به دلیل افزایش فساد بود. حقایق موثقی که در خصوص قتل امپراطورهای روم وجود دارند، نتیجه‌ی تباهی و فساد ارتش شناخته شده است. فیلسوف معروف توماس هابز (۱۵۸۸-۱۶۷۹) می گوید: "افرادی که ثروت خود را به رخ می کشند، جسورانه مرتکب جنایت می شوند، به این امید که آن ها، از راه فساد دادگستری دولتی یا طلب بخشش در ازای دادن پول و یا دیگر اشکال پاداش ... از مجازات در امان خواهند بود" (Сулакшин и др, 2008:31). چارلز مونتسکیو (۱۶۸۹-۱۷۵۵) می گوید: «تجربه‌های تاریخی بیانگر این است که، هر آن کسی که قدرت دارد، تمایل به سوءاستفاده از آن را نیز دارد و در این راه تا جایی پیش می رود که به حد و مرزی برخورد» (Каменская, 1994: 35). کابانوف نیز فساد را پدیده‌ای اجتماعی می داند که عبارت است از استفاده‌ی مغرضانه‌ی مسوولان امر از موقعیت شغلی در راستای مال‌اندوزی شخصی (Климова, 2009: 437).

در مجموع، می توان گفت بسیاری از تعاریف یادشده، به چند ویژگی خاص فساد اشاره می نمایند: انحراف و یا نقض قاعده و یا قواعد مشخصی از رفتار؛ وجود اهداف و در نظر گرفتن منافع (فردی، خانوادگی، گروهی) به صورت مادی یا غیر آن، ازجمله منافع و اهداف سیاسی است.

پیشینه فساد اداری و مبارزه با آن در روسیه:

بسیاری از منابع تاریخی و ادبی روسی حاکی از گستردگی دامنه فساد در روسیه هستند. در

روسیه کهن از واژه‌های "مزدواینستوا" و "لیخوایمستوا" برای توصیف مظاهر فساد، استفاده می‌شد، بر این اساس "مزدواینستوا" به معنی پذیرش رشوه توسط یک مقام رسمی برای انجام تعهدات خود (رشوه برای انجام اعمال قانونی) و "لیخوایمستوا" به معنای دریافت رشوه برای سوء رفتار رسمی و یا جرم و جنایت در زمینه عملکرد رسمی (رشوه برای اعمال غیرقانونی) بود (Быстрова, Сильвестрос, 2000: 85-86).

تاریخ توسعه فساد به عنوان یک نوع عمل "قانونی" در مناسبت‌های اجتماعی جامعه روسیه به قرن ۹ الی ۱۰ میلادی بر می‌گردد، زمانی که در سرزمین روس‌ها به تأسی از بیزانس (روم شرقی) نهاد "کارملنیه"^۳، به معنای تغذیه ظاهر گشت. "کارملنیه" نهادی مربوط به روسیه کهن است که رئیس دولت یا شاهزاده، نمایندگان خود (استانداران و فرمانداران) را، بدون پاداش مالی به استان‌ها اعزام می‌کرد، در عوض اختیارات گسترده‌ای به آن‌ها می‌داد، بنابراین اهالی مناطق، شخص حاکم را تأمین می‌کردند (Шедий, 2012: 90-91). "تغذیه" معمولاً سه بار در سال برای کریسمس، عید پاک و روز سنت پیترا انجام می‌گرفت و شامل مواد غذایی از قبیل نان، گوشت، پنیر، و غیره می‌شد. اهالی برای اسب‌های تغذیه‌شوندگان نیز، جو و یونجه می‌دادند. علاوه بر این، این افراد به نفع خود اقدام به جمع‌آوری مالیات‌های متعدد در ازای اموری از قبیل فروش اسب و تجارت کالا می‌کردند (Качкина, Качкин, 2010: 37). پس از پایان قرن ۱۵ میلادی آغاز قرن شانزدهم دولت مرکزی ضمن تلاش برای به حداقل رساندن هزینه‌های حکومت، شروع به اعمال محدودیت از حقوق "کارملنیه" نمود و این سیستم رسماً در سال ۱۵۵۶ میلادی به دستور ایوان چهارم لغو شد. هرچند این سیستم در قرن ۱۶ میلادی رسماً لغو شد، اما متأسفانه سنت زیستن و غنی شدن با هزینه افراد دیگر در تفکر انسان روس، تا امروز باقی مانده است.

در قانونگذاری کهن روسی اولین اشاره‌ها درباره فساد را می‌توان در حکم رسمی دوینسکی در سال ۱۳۹۷-۱۳۹۸ میلادی (بند ۶) پیدا کرد، که در آن حاکم، از رها کردن دزد دستگیر شده در ازای پرداخت رشوه منع می‌شود و همین طور در سند قانونی پسکوفسکی در سال ۱۳۹۷ میلادی (بند ۴)، پذیرفتن "وعده‌های سری" را محکوم می‌کند، اما در ازای چنین اقداماتی هیچ گونه مسوولیت کیفری و مجازاتی وضع نکرده است. در واقع اولین قانون درباره مجازات

1. Мздоимство
2. лихоимство
3. Кормления

کیفری رشوه، در مجموعه احکام قضایی تحت عنوان "سودبنیک"^۱ در سال ۱۴۹۷ میلادی به چشم می‌خورد (Шедий, 2012: 90-91).

در راستای مبارزه با فساد شیوه‌های گوناگونی از اعمال جریمه، سلب مسوولیت تا مجازات‌های سنگینی همچون اعدام از سوی حاکمان و تزارهای روسی پیاده می‌شد. ایوان مخوف به اقدام‌های شدیدی علیه فساد اداری تمایل داشت، در زمان او مجازات رشوه‌خواری اعدام بود. در دوره‌های بعد نیز، دائماً تلاش‌هایی صورت گرفت که اگرچه به نابودی مطلق فساد نینجامید، اما لااقل در پی کاهش آن بود. فرمان‌های پتر کبیر، الیزابت پترونا، کاترین دوم، الکساندر اول، الکساندر دوم و همچنین ایجاد کمیته‌های گوناگون برای مطالعه علل اخاذی و رشوه‌خواری و توسعه اقدام‌هایی در جهت ریشه‌کنی آن‌ها شاهدهی بر این مدعا است. در زمان پادشاهی پتر کبیر، فساد اداری پدیده شومی برای دولت شناخته شد، که بودجه کشور را حیف و میل کرده و جامعه را به تباهی می‌کشاند. لذا امپراطور در جهت مقابله با این معضل به اقدام‌های جدی‌تری همت گماشت.

به منظور مقابله با رشوه‌خواری و فساد خادمان، پتر کبیر برای اولین بار در میان پادشاهان روسی حقوق و مواجب آن‌ها را افزایش داد، که اولین بار در سال ۱۷۰۸ در اصلاحات استانی اجرا شد. در زمان وی حقوق و دستمزد برای همه رده‌های خادمان، از جمله کارمندان تعیین شده بود، میزان آن مطابق قانون تثبیت شد و دیگر وابسته به میل و اراده رئیس نبود. در این زمان میزان حقوق در مقایسه با پایان قرن ۱۷ میلادی به طور قابل توجهی افزایش یافت. همچنین پتر کبیر در سال ۱۷۱۴ فرمان "منع رشوه و وعده" را صادر کرد، که به موجب آن مجازات‌های شدیدی برای سوءاستفاده مقام‌های رسمی ارگان‌های حکومتی از موقعیت شغلی‌شان اعمال می‌شد. اما در عمل، به دلیل تناقض و تضاد سیاست‌های ضد فساد پتر، در زمان وی هم نتایج مطلوب و قابل توجهی در مبارزه با فساد حاصل نشد. پس از مرگ پتر کبیر ارتکاب اعمال مفسدانه‌ای همچون رشوه، اخاذی، باجگیری و سرقت از خزانه دولت، مجازات ملایم‌تری را نسبت به قبل در پی داشت. در دوران سلطنت کاترین دوم مجدداً مبارزه با سوءاستفاده مغرضانه از موقعیت رسمی، از جمله رشوه‌خواری شدیداً مورد توجه قرار گرفت. بر اساس داده‌های سالوویف، ملکه "خواستار اقدام هماهنگ و ویژه مجلس سنا برای ریشه‌کن کردن سوءاستفاده در حوزه‌ی مدیریتی و ریشه‌کن کردن رشوه‌خواری شد". پس از آن در دوره حکومت الکساندر اول فرمان ویژه‌ای "در منع هدیه

دادن به رؤسای استان‌ها و دیگر مقام‌ها" به تصویب رسید. با وجود این، رشوه‌خواری در روسیه همواره همراه ثابت خدمات دولتی بود و در نیمه اول قرن ۱۹ میلادی توسعه گسترده‌ای یافت. در نتیجه رفرم‌های دولتی که توسط الکساندر اول در دوره ۱۸۰۱ تا ۱۸۱۱ انجام گرفته بود وزارتخانه‌ها دایر شدند، که به تقویت بوروکراسی اداری انجامید و زمینه مناسبی را برای اختلاس و رشوه‌خواری ایجاد نمود. در دوران سلطنت نیکلای اول، دولت نگرش منفی خود را نسبت به پذیرش پیشکش و هدیه مقام‌ها از طرف افراد خصوصی و دیگر گروه‌های جامعه اعلام کرد. به دستور امپراتور، مجلس سنا در سال ۱۸۳۲ فرمانی را مبنی بر "منع حاکمان از پذیرش پیشکش و هدایا" صادر نمود، با این اعتقاد که هدیه و یا هر نوع پیشکشی به مقام‌ها اساساً نباید در سیستم حکومتی جایگاهی داشته باشد (Шедий, 2012: 92-94).

در نوامبر ۱۸۶۲ توسط امپراتور الکساندر دوم فرمانی مبنی بر "پیدا کردن علل و معرفی ابزاری برای ریشه‌کن کردن اخاذی و رشوه‌خواری" صادر گشت. کمیته ویژه‌ای که جهت بررسی این پدیده توسط مجلس سنا تشکیل شده بود، سه دلیل اساسی در شیوع آن را مورد توجه قرار داد: نقص قوانین، امنیت پایین مالی و مادی کارگزاران دولتی و عدم تناسب جرم و مجازات (Константинов, 2006: 65).

از نگاه برخی نویسندگان روس، فساد اداری در روسیه ضمن اینکه ریشه در تاریخ آن دارد، به خاستگاه اجتماعی و فرهنگی آن نیز بر می‌گردد. چراکه از مهم‌ترین ویژگی‌های فرهنگ روسی که تأثیر بسزایی در فسادپذیری آن دارد، سطح بالایی از ارزش‌های جمع‌گرایانه در آن است. در فرهنگ‌های جمع‌گرا راه حل مسایل و نیازهای حیاتی افراد توسط گروهی که به آن مربوط هستند، (خانواده، دایره دوستان و گروه خاص) ارایه می‌شود. همچنین، در این فرهنگ‌ها افراد چه به عنوان کارمندان بخش خصوصی و چه به عنوان کارمندان دولت، تمایل به نقض قوانین و مقررات رسمی در مواردی دارند که در نظر آنان، با هنجارها و ارزش‌های سنتی تضاد دارد. این ویژگی در حیات فرهنگی و اجتماعی روسیه، بخصوص در بین مقام‌ها و کارمندان دولت به وضوح مشخص است (Изотов, 2009: 87). در چنین شرایطی مقامات و کارمندان دولت، با استفاده از موقعیت و نفوذ خود، تأمین نیازها و مسایل افراد و گروه‌های وابسته به خود را در ارجحیت قرار می‌دهند، که مصداق بارز سوء استفاده از قدرت و همچنین امتیاز دادن به دوستان و اقوام و افراد خاص و پارتی‌بازی است.

در نظام تزاری وضعیت عمومی فساد، ناکارآمدی و مشکلات سیاسی و اداری مردم را به

تنگ آورده و یکی از عوامل روی آوردن مردم به شورش و انقلاب، فساد دربار و مشکلات سیاسی و اقتصادی بود. انقلاب در روسیه همانند همه‌ی انقلاب‌های دیگر با هدف ایجاد جامعه‌ای آرمانی، عادلانه و بدور از هرگونه تبعیض و فساد بود. آیا واقعاً چنین چیزی به تحقق پیوست؟ در این بخش تلاش شده تا وضعیت دولت و جامعه‌ی روسیه در این مقطع زمانی (دوران حاکمیت کمونیست‌ها) از این منظر مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

وضعیت فساد اداری در دوره اتحاد جماهیر شوروی:

انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ یک جنبش عدالت‌خواهانه بود و انتظارات زیادی را در میان مردم ایجاد کرد. حزب کمونیست نیز بر اساس اندیشه‌های مارکس، منشاء فساد را در نظام طبقاتی می‌دانست و گام‌هایی را برای از میان برداشتن آن برداشت. اما در عمل شاهد وجود و توسعه‌ی پدیده‌ی فساد اداری در شوروی هستیم. اسناد موجود بیانگر این واقعیت هستند که با روی کار آمدن بلشویک‌ها در اکتبر ۱۹۱۷، تغییر شکل حاکمیت و رژیم دولتی به تغییر پدیده فساد، از جمله رشوه‌خواری و دیگر فرم‌های سوءاستفاده‌های شخصی نینجامید و دلایل آن‌ها را از بین نبرد. در واقع می‌توان گفت، رژیم کمونیستی ارتشاء و فساد را از نظام تزاری به ارث برد و نومنکلاتوری شوروی میراث‌خوار بوروکراسی تزاری گردید که در محیط اداری جدید امکان زیادی برای استفاده از خدمات فاسد داشتند که آفت ساختار حاکمیت سیستم جدید بود.

اصطلاح "فساد" در مطبوعات شوروی تا سال ۱۹۳۷ وجود نداشت و برای اولین بار در اثری با عنوان "مسایل سیاست جنایی"^۱ ظاهر شد. اما از آنجایی که در اتحاد جماهیر شوروی فساد به عنوان یک پدیده سیستماتیک از نظام سرمایه‌داری، یادگاری از گذشته و نمودی از ایدئولوژی بورژوازی در شرایط جدید تاریخی تلقی می‌شد، واژه‌ی "فساد" در اسناد رسمی تا اواخر دهه‌ی ۸۰ مورد استفاده قرار نگرفت. پیش از این به جای واژه فساد کلمه "ارتشاء"^۲ "سوءاستفاده از موضع رسمی"^۳، "چشم‌پوشی"^۴ و غیره بکار می‌رفت (Шедий, 2012: 382). در واقع چنین نگرش دوگانه‌ی رژیم کمونیستی به فساد، تنها به گسترش آن کمک کرده است. در این خصوص رییس چکا- دزرژینسکی نیز در روزنامه "ایزوستیا" در تاریخ ۶ اکتبر

1. Проблемы уголовной политики

2. «взяточничество»

3. «злоупотребление служебным положением»

4. «попустительство»

۱۹۲۲ این گونه نوشت: "ما باید به وضوح از این واقعیت که رشوه خصلت طبقاتی عمیقی دارد و جلوه‌ای از عناصر خرده بورژوازی و سرمایه‌داری خصوصی است و علیه مبانی سیستم موجود جهت‌گیری شده، آگاه باشیم". حاکمیت شوروی به رهبری لنین، پس از آنکه شروع به خنثی‌سازی همه‌ی عناوین طبقاتی، درجات شهروندی و درهم شکستن مکانیزم دولتی قدیمی نمود، دستگاه اداری جدیدی را در مقیاس بزرگ ایجاد نمود. لنین یادآور شد که دستگاه دولت، "از تزاریسم به عاریت گرفته شده و تنها کمی با نظام شوروی روغن کاری شده است". آرشو اسناد ثابت می‌کنند که در این زمان، فساد در قالب رشوه تقویت شد. در مرحله شکل‌گیری دستگاه خدمات دولتی اتحاد جماهیر شوروی، مظاهر فساد در بعضی سطوح تا اندازه‌ای ماهیت مبارزه سیاسی طبقات سرنگون شده را داشت. در یکی از اسناد آن زمان آمده است: "در سال‌های آغازین موجودیت حاکمیت شوروی تخلفات رسمی و در درجه اول رشوه، دارای ماهیت و خصلت یک مبارزه سیاسی آشکار از جانب طبقات سرنگون شده توسط انقلاب به خاطر بازسازی موقعیت‌های از دست‌رفته در برابر نظم جدید بود" (Манько, 2014).

از سال‌های ۱۹۲۰ روند نهادینه شدن فساد به عنوان ادغام کسب و کار با بوروکراسی دولتی شروع شد. موقعیت مالی ضعیف کارمندان دولت در دوره شوروی نیز از جمله دلایل و انگیزه‌های رشوه‌خواری همه‌گیر بود. بلشویک‌ها از الغای مالکیت خصوصی، توزیع مستقیم ثروت به جای روابط پولی - کالایی، اقتصاد برنامه‌ریزی شده به عنوان وظایف اصلی در راه ایجاد یک جامعه کمونیستی نام می‌بردند. در همه جا ائتلاف مالکیت عمومی و استفاده از وسایل ملی در جهت منافع مغرضانه‌ی شخصی توسط مقام‌های جدید که طعم قدرت و پول را چشیده بودند، در تمام سطوح رخ می‌داد. ملی کردن عجولانه، جنگ‌های داخلی و دیگر وقایع این دوره در نهایت به کاهش ارزش پول، نابودی صنعت، فقر جمعیت و افزایش جرم و جنایت منجر شد. دوره نپ (سیاست نوین اقتصادی) نیز با گسترش حساب‌سازی، اختلاس، سوءاستفاده مقام‌ها از اموال دولتی و تعاونی، معاملات غیر قانونی با توافقات غیر رسمی و امضای موافقت‌نامه‌های مختلف بین نهادهای دولتی و شرکت‌ها با کارآفرینان خصوصی با چشم‌پوشی و اغماض مقامات نظارتی، به منظور ثروت‌اندوزی افراد خصوصی و مقام‌های توصیف می‌شود (Пустовалова, 2013: 168-173).

لنین به خوبی می‌دانست که بوروکراسی شوروی یک خطر بزرگ برای دولت جوان سوسیالیستی است، اما او توانایی محدود کردن و کاهش قدرت مطلق آن را نداشت. از جمله

نقاط ضعف حاکمیت شوروی در راستای رسیدن به این مهم این بود که بلشویک‌ها پس از تصاحب قدرت در روسیه، کادری برای مدیریت دولتی نداشتند. از جمله شواهد قانع‌کننده در خصوص توسعه جرم رشوه‌خواری در دستگاه دولتی شوروی مقاله "مبارزه با رشوه‌خواری" است که ششم اکتبر ۱۹۲۲ در (شماره ۳۶) "نشریه هفتگی عدالت اتحاد جماهیر شوروی" منتشر شد و در آن آشکارا اذعان شده است: "رشوه‌خواری، همه نهادهای اقتصادی ما را فرا گرفته، هم اکنون علیه این دشمن آشکارا اعلام جنگ شده و در برابر آن تمام نیروها؛ دادگاه، اتحادیه‌های کارگری و سازمان‌دهی‌های حزبی بسیج شده‌اند". سیاست سرکوب گرانه‌ای که توسط دولت اتحاد جماهیر شوروی اعمال می‌شد نمی‌توانست منجر به کاهش گستردگی اشکال جنایی رشوه‌خواری و فساد مقام‌های رسمی شود. البته در آن دوره، رشد سوءاستفاده‌های رسمی با توسعه فشرده فعالیت‌های خصوصی که تحت کنترل و محدودیت دولتی قرار داشتند، تشریح می‌شد. در چنین شرایط ویژه‌ای، رشوه کارمندان دولت برای فراهم کردن شرایط کار و فعلیت آزادانه (خصوصی) و همچنین غیر قانونی ابزاری اساسی و تعیین‌کننده بود. به هر حال، استقلال سرمایه خصوصی فرصت‌های بیش‌تری برای تحقق اشکال مختلف رشوه برای مقام‌های شوروی فراهم می‌آورد (Манько, 2014).

در اواخر دوره استالین سیستمی به نام "کانورت"^۱ (به معنای پاکت)^۲ ظاهر شد که به عنوان کمک هزینه اضافی و در واقع حقوق و دستمزد دوم برای مقام‌های ارشد (درجات عالی‌رتبه دستگاه حزب، کمیسریای خلق در امور داخلی، دفتر دادستانی و ارتش) بود. این پول‌ها هیچ‌جایی به ثبت نمی‌رسید و بابت آن حق مالیات و عوارض حزبی هم پرداخت نمی‌شد. مهم‌ترین کارکرد این سیستم تحریک و تقویت وفاداری به رهبر و حزب کمونیست بود (Лагутин, 2009: 193).

گاوریل پوپوف نیز در خصوص وضعیت فساد اداری در دوران حاکمیت شوروی، ضمن آنکه سخنانی مبنی بر نبود فساد در سیستم سوسیالیستی به نسبت زمان کنونی را، از جمله افسانه‌های روزگار ما درباره شوروی برمی‌شمارد، معتقد است که این سیستم، سهم عظیمی از آنچه را که توسط زحمت‌کشان ساخته می‌شد از آن‌ها محروم می‌کرد و نه تنها آن را برای سرمایه‌گذاری‌های گزاف هزینه می‌نمود، بلکه برای تبلیغات، انقلاب جهانی، جنگ آینده، پلیس مخفی، بوروکراسی و... هدر می‌داد. همچنین پوپوف براین باور است که اساس فساد در

حاکمیت شوروی پنهان کاری و عدم وجود قوانین ضروری بود. در عین حال عدم آموزش و عدم تجربه کادر مدیریتی دستگاه اداری شوروی نقش مهمی در بروز آن ایفا می کرد (Попов, 2010).

اوایل سال‌های ۱۹۵۰، اگرچه آغاز خروج از نظامی توتالیتار و افراطی است، اما خروشچف حتی بیش تر از استالین و لنین طرفدار "خلوص" سوسیالیسم بود و بر همین اساس در این دوره، عدم تحمل و پذیرش نسبت به بروز هر گونه فعالیت‌های خصوصی مشهود بود. دستگاه بوروکراتیک نیز در دوره خروشچف گسترش زیادی پیدا کرد و به طور متوسط از هفت کارگر یک نفر مدیر می شد. عدم اطمینان در میان بخش بزرگی از بوروکراسی شوروی، که با ترمیم دائمی سازمان‌دهی دستگاه‌های مدیریت در تمام سطوح افقی و عمودی دولتی ایجاد شده بود و همچنین کنترل ضعیف بر نخبگان حزبی- دولتی و منطقه‌ای، زمینه‌ی توسعه‌ی منطقه گرایی و سوءاستفاده‌های حزبی را فراهم آورد، توسعه اقتصاد "سایه" و جرم و جنایت‌های حرفه‌ای مغرضانه نیز فضای مناسبی را برای فساد در اتحاد جماهیر شوروی ایجاد کردند (Бессонова, 2012: 212).

پس از بیستین کنگره حزب کمونیست اتحاد شوروی خروشچف سیستم استالینی توزیع پول "کانورت-پاکت" را لغو کرد، اما سیستم مزایای رایگان حفظ و تقویت شد. در دهه‌های ۶۰-۷۰ قرن بیستم نفوذ فساد به ساختار حزب حاکم شدت بیش تری پیدا کرد. جرایم اصلی مفسدان اقتصادی اتحاد جماهیر شوروی شامل دستیابی به کالاهای زیان‌آور، تخصیص تفکیکی تجهیزات و مواد، تنظیم و کاستن از تکالیف برنامه‌ریزی شده، انتصاب افراد و نزدیکان خود به سمت‌های مسوولیتی، تقلب و ترفندهای پنهانی می شد (Охотский, 2012: 125). در دوره‌ی خروشچف کمپین‌های دولتی قدرتمندی برای مبارزه با جرایم رسمی، از قبیل رشوه‌خواری، اختلاس و سرقت مستقر شد. از طرفی از بیانات متعدد و طرح‌های قانونی ارایه شده در این زمان، می توان دریافت خروشچف طرفدار سرسخت اقدام‌های سرکوب جزایی در رابطه با سرقت‌های کلان از اموال دولتی و عمومی، احتکار، دستکاری ارز، قاچاق و رشوه‌خواری بود. در این دوره سخنان رهبری دولت شوروی، اسناد حزبی، نرم‌ها و اقدام‌های حقوقی دربردارنده‌ی مطالبات و پیشنهاد‌های تحریمی در راستای شدت بخشیدن به مسوولیت کیفری در قبال احتکار، سرقت از دارایی‌های دولتی و عمومی، رشوه‌خواری و همچنین جرایم جنایی بود. پنجم می ۱۹۶۱ با فرمان هیأت ریسه شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی مبنی بر "تقویت مبارزه

با جرایم خطرناک"، مجازات اعدام برای سرقت اموال سوسیالیستی خصوصاً در مقادیر بزرگ معرفی شد. همانطور که از نرم‌های قانونی این دوره روشن بود، نیاز به افزایش مشارکت شهروندان شوروی به حفظ و حراست از مقررات قانونی مستلزم حمایت از مالکیت سوسیالیستی از آسیب، سرقت و اتلاف آن‌ها بود (Богданов, 2012, 213).

دوره برژنف با افزایش فساد در اداره کشور همراه بود. می‌توان گفت در این زمان افزایش این بیماری اجتماعی در پی کاهش کنترل دولت مرکزی و رکود اقتصادی رخ داده است. در این دوران فساد و رشوه‌خواری رونق پررنگی داشت. در نهایت بوروکراسی حزبی و دولتی پس از برقراری انحصار خود از کنترل اجتماعی آزاد شد. از جمله ویژگی‌های این دوران، فساد فراگیر در رده‌های بالای حاکمیت می‌باشد. در دوران حاکمیت برژنف فساد به بخش جدایی‌ناپذیر اقتصاد سایه تبدیل شد و علاوه بر این موجب انحطاط جامعه و به خصوص اخلاق آن گردید. مردم اتحاد جماهیر شوروی نیز به طور فزاینده‌ای اعتمادشان را نسبت به حکومت و در نتیجه به قانون از دست دادند (Манько, 2014).

در همان زمان، آندروپوف که از سال ۱۹۶۷ ریاست کا. گ. ب را بر عهده داشت و پس از برژنف به رهبری شوروی رسید، از اواخر دهه‌ی ۱۹۷۰ و اوایل دهه‌ی ۱۹۸۰ مبارزه وسیعی را علیه فساد ترتیب داده بود. آندروپوف سخت‌کوشی و انضباط کار را برای حل دشواری‌های اقتصادی مورد توجه قرار می‌داد. در این دوران قانون کار جدیدی تهیه و منتشر شد. در این قانون به انضباط کار، وجدان مالی و احساس مسوولیت تأکید شده بود (کولای، ۱۳۷۸: ۱۶۷). در زمان وی پرونده‌های جنجالی مقام‌های عالی‌رتبه‌ای همچون تاریدی، مدونوف و وزیر امور داخلی شوروی شلوکوف مورد بررسی قرار گرفت (Коваленко, 2011: 21). گورباچف با ادامه سیاست مبارزه با فساد آندروپوف تلاش کرد گرایش‌های نامطلوب را از نظام شوروی بزدايد. سپس مبارزه وسیعی را علیه وزیران و مقام‌های حزبی به راه انداخت. گورباچف با هدف ایجاد اقتصادی بر پایه‌ی رقابت و ابتکار که توان افزایش استاندارد زندگی مردم شوروی را داشته باشد، برنامه اقتصادی پروسترویکا را ارایه کرد. پروسترویکا که دوره ویژه‌ای در اتحاد جماهیر شوروی محسوب می‌شود به فرآیند همه‌جانبه‌ای از نوسازی اطلاق می‌شود (کولای، ۱۳۷۸: ۱۷۵-۱۷۴). در زمان پروسترویکا بقایای کنترل جمعی از بین رفت، فساد نومنکلاتورها و نمایندگان نخبگان جدید بیش‌تر و از میزان مسوولیت‌پذیری نیز کاسته شد. در این دوره نیز، موضوع فساد در رده‌های بالای حاکمیت انعکاس گسترده‌ای داشت. بوروکراتیزه شدن مدیریت

در تمام سطوح فعالیت‌های حاکمیتی دولت زمینه رشد اختلاس، رشوه‌خواری و دیگر اشکال جرایم اقتصادی را فراهم آورد. اصل نومنکلاتوری، مبنی بر گزینش و گماشتن کادر مدیریتی و همین‌طور اقتصاد متمرکز ناکارآمد که افزایش‌دهنده‌ی "سایه‌ای شدن" اقتصاد و بازارهای اجتماعی بود، از دیگر عوامل فساد به حساب می‌آمدند (Богданов, Ермолаев, 2012: 213). درواقع، آنچه به دوره پروسترویکا (نوسازی) در زمان حاکمیت گورباچف مربوط می‌شود، این است که در آن زمان فساد نخبگان حزبی و دولتی به شدت افزایش پیدا کرده بود. نخست نومنکلاتوری سابق ضمن تقویت موقعیت خود فعال‌تر شد. دوم، در شرایط رسمیت پیدا کردن و قانونی شدن اقتصاد سایه، فرصت‌های جدید و بیش‌تری برای سوءاستفاده نخبگان شوروی، به ویژه برای اختلاس و سرقت اموال دولتی پیدا شد (Манько, 2014). در مجموع، برخی از صاحب‌نظران، فساد سطوح بالای مدیران را در اواخر سال‌های ۱۹۸۰، از دلایل مهم فروپاشی شوروی می‌دانند. می‌توان گفت دوره رهبری برژنف (۱۹۸۲-۱۹۶۴) و گورباچف (۱۹۸۵-۱۹۹۱) دوران اوج فساد شوروی بود. در این دوران، ارتشاء رشد یافت و مبارزه با مفسدان نتیجه مطلوبی نداشت (Пустовалова, 2013: 169).

کمبود کالا و بسته بودن جامعه قدرت زیادی به مقام‌ها می‌داد. نومنکلاتورهای اتحاد جماهیر شوروی به طور فعال از موقعیت خود برای به دست آوردن امتیازات و دسترسی به کالا و خدماتی که برای دیگر اعضای جامعه ممنوعیت داشت، سوءاستفاده می‌کردند. مقام‌ها بخش زیادی از رفاه مادی را در قیمت پایین‌تری، که متناسب با ارزش آن‌ها نبود، دریافت می‌کردند. ارتباطات شخصی در تمام سطوح اقتصاد در همه جمهوری‌ها و مناطق اتحاد جماهیر شوروی نفوذ کرده بود و گاه حتی با حمایت رهبران کرملین مواجه می‌شد. رژیم شوروی موجبات چپاول منابع ملی را فراهم می‌آورد، چراکه هیچ چیز متعلق به یک فرد خاص نبود، بلکه به همه تعلق داشت. رهبران هم با دسترسی آزاد به ثروت کشور، بدون نظارت و کنترل و با استفاده از رانت ثروت‌های ملی را مورد بهره‌برداری و استثمار قرار می‌دادند. از آنجا که عدم وجود مالکیت خصوصی به شدت فرصت ثروت‌اندوزی شخصی را در اتحاد جماهیر شوروی محدود می‌کرد، فساد در شوروی ویژگی‌های خاصی به دست آورد که هنوز در طرز فکر روس‌ها منعکس می‌شود. به علت تسلط و حاکمیت مطلق حزب کمونیست، مشتری‌گرایی^۱ و یا نظام مبتنی بر روابط حامی-مشتری^۲ از ویژگی‌های اصلی دستگاه سیاسی و اداری اتحاد جماهیر شوروی بود (Жилина, 2002). خصوصیت ویژه چنین رویکردی،

تابعیت بوروکراسی از رهبری حزبی (سیاسی) و فقدان کنترل مدنی قوی بر فعالیت‌های آن است (Гончаров, 2013:30). به عقیده لازارف، در این حالت، بروز و ریشه دواندن روابط غیر رسمی در درون نهادهای رسمی حاکمیت، از قبیل پارلمان، دستگاه قضایی و ...، به افزایش فساد می‌انجامد (Лазарев, 2010:106). علاوه بر این، وجه مشخصه دستگاه مدیریت دولتی شوروی شامل اعمالی همچون حساب‌سازی، پاداش‌های غیر استحقاقی، لابی‌گری برای منافع منطقه‌ای و سازمانی می‌شد. ضمناً از جمله دلایل بروز و وجود مظاهر فساد در امورات مربوط به ارگان‌های دولتی حزبی، ضعف کارهای آموزشی-سیاسی کمونیست‌ها، کومسومول‌ها و اعضای اتحادیه‌های کارگری غیر حزبی بود. در سطح معمول و معیشتی کمبودهای دایمی و سیستم ارایه، منجر به ایجاد سیستم عمومی "پیشکش" شد. رشوه‌های نه چندان زیاد که برای "تشکر و قدردانی" پرداخت می‌شد عملاً در اذهان توده‌ی مردم به عنوان هنجار درک و تلقی می‌شد (Андреев, 2010). در اتحاد جماهیر شوروی، فساد تا حد زیادی ماهیت غیر پولی داشت و شامل استفاده از ارتباطات شخصی برای به دست آوردن دسترسی به کالاهای کمیاب، خدمات و امتیازات بود (Александра, 2013). در کل برای بازتولید فساد در سه دهه‌ی پایانی اتحاد جماهیر شوروی، می‌توان مشخصه‌هایی را یادآور شد: الف - تغییر شکل در حوزه سیاسی جامعه شوروی و شکل‌گیری گروه‌های الیگارش، موسوم به نومنکلاتورها در کشور. این گروه‌ها حق و امکان توزیع مجدد غیر قانونی ثروت و دارایی‌های ملی را به صورت سرقت اموال دولتی و فساد، به خود اختصاص می‌دادند. ب - شکل‌گیری مقیاس بزرگی از اقتصاد "سایه" و توسعه فعالیت‌های کسب و کار غیر قانونی که منجر به رشد فساد و تقویت جرایم سازمان‌یافته در عرصه اقتصادی می‌شد (Богданов, Ермолаев, 2012: 212-213). پوپوف معتقد است که پایه‌های اصلی فساد اتحاد جماهیر شوروی سه عامل بود: اول - حزب و دولت کنترل نشده و از آن دقیق‌تر، خودکنترلی آن‌ها، دوم - ایدیولوژی و رکن سوم که مهم‌ترین آن‌هاست ماهیت دیکتاتوری قدرتمند رژیم شوروی است (چرا که به دلیل برخورداری مقام‌ها از قدرت، مبارزه با فساد سخت‌تر می‌شد) (Попов, 2010).

1. clientelism

2. (patron-client relationship)

3. подношений

4. благодарность

برنامه‌های مبارزه با فساد در دوره اتحاد جماهیر شوروی

تاریخ مبارزه با فساد در دوره اتحاد جماهیر شوروی با فرمانی مبنی بر "کنترل کارگران"، مورخ ۱۴ نوامبر ۱۹۱۷ آغاز می‌شود، این فرمان که تنها دو هفته پس از به قدرت رسیدن بلشویک‌ها منتشر شد در واقع، اولین اقدام قانونی است که جرایم جداگانه‌ی مقام‌ها را در نظر دارد. لنین ۸ می ۱۹۱۸ (در هفتمین ماه بعد از اکتبر ۱۹۱۷) فرمانی در مبارزه با فساد صادر کرد. این فرمان اولین اقدام قانونی به شمار می‌آید که مجازات کیفری برای رشوه‌خواری ارایه داده است و مجازات آن حبس بیش‌تر از پنج سال، همراه با کار سخت بود (Шедий, 2012: 382). در وضعیتی که جنگ داخلی شروع شده بود کمیساریای خلق همین‌طور فرمان ویژه‌ی مورخ ۱۶ ژوئن ۱۹۱۸ را منتشر کرد، که در آن به ضرورت تنبیه مجرمان اشاره شده بود (Манько, 2014). ضمناً لنین در اکتبر ۱۹۱۹ فرمانی را "در مبارزه با احتکار، سرقت از انبارهای دولت، جعل اسناد و سوءاستفاده از موقعیت در ارگان‌های مالی و نظارتی صادر کرد" (Шедий, 2012: 382). در واقع دولت بلشویکی، از آغازین روزهای روی کار آمدن، مبارزه قاطعی را در برابر همه اشکال فساد، بخصوص رشوه‌خواری اعلام نمود. نه تنها رشوه‌خواری، بلکه کاغذبازی و دیگر جرایم رسمی برای دولت شوروی خطرناک محسوب می‌شد.

در سال ۱۹۲۲، مجموعه قوانین کیفری اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی به تصویب رسید. در این مجموعه قوانین، مفهوم "سوءاستفاده"^۱ به "سوءاستفاده از قدرت"^۲ تبدیل شد. همچنین رشوه‌خواری، عملی ضد انقلابی به حساب می‌آمد و در صورت اثبات جرایم مفسدانه، مجازات‌های سنگینی همچون تیرباران برای آن در نظر گرفته می‌شد (Там же). در این قوانین، مسوولیت (مجازات قانونی) در ازای پذیرش رشوه، دادن رشوه، وساطت در رشوه و تحریک به رشوه‌خواری تنظیم شدند.

گاوریل پوپوف در خصوص مبارزه با فساد در زمان حاکمیت کمونیست‌ها چنین می‌نویسد: "تمامی بیست جلد مجموعه آثار لنین، که پس از انقلاب نوشته شده، در رابطه با موضوع بوروکراسی و فساد است. در سال ۱۹۲۲ کمیسیون ویژه مبارزه با رشوه‌خواری به ریاست درژینسکی^۱ تشکیل شد. به طور کلی، از مکاتبات لنین و آخرین مقال‌های او، پیداست که او سعی داشت با فساد دستگاه دولتی مبارزه نماید، اما پس از پنج سال مبارزه علیه بوروکراسی،

1. злоупотребления

2. злоупотребление властью

اعتراف کرد که بوروکراسی، با طبیعت و ماهیت دولت سوسیالیستی پیوند ناگسستنی دارد" (Попов, 2010).

در نشریه‌های علمی، تعداد کل محکومین رشوه‌خواری در سال ۱۹۲۲ تنها در ۴۹ استان جمهوری‌های اتحاد جماهیر شوروی ۳۲۵۴ نفر قید شده است که بیش از دو برابر تعداد محکومین جرایم دولتی بود. در دوره نپ پرونده‌های قضایی بسیاری صورت گرفت که از نزدیک با فساد، بخصوص رشوه‌خواری مربوط می‌شدند (Манько, 2014).

اما مبارزات ضد فساد استالین برای اهداف سیاسی و مجازات افراد نامطلوب صورت می‌گرفت. از طرفی مقوله فساد در دوره استالین خصلت عجیبی داشت. از یک طرف، مجازات سوءاستفاده تا سرحد مرگ بود و از طرف دیگر کارمندان دولت، به سرعت طبقه‌ای را تشکیل می‌دادند که قابل دست‌خوردن و تحت کنترل دولت نبود (Лагутин, 2009: 193). از جمله مهم‌ترین پرونده‌های مربوط به فساد در دوران استالین سه محاکمه مربوط به رشوه‌خواری در قوه قضاییه در سال‌های ۱۹۴۸-۱۹۴۹ بود که طی آن دادستانی اتحاد جماهیر شوروی حقایق بسیاری از موارد رشوه‌خواری، سوءاستفاده، ادغام با عناصر جنایی و صدور آراء و احکام غیر قانونی در دادگاه‌های مسکو، کیف، کراسنودار و اوبا را کشف کرد (Боровой, Ильина, 2013).

همان‌طور که پیش از این گفته شد پس از استالین، خروشچف در راستای مبارزه با فساد سیستم استالینی "کانورت" یا (پاکت) را لغو کرد (Лагутин, 2009: 193). می‌توان گفت در دوره خروشچف مبارزه با فساد اداری به شکل محسوسی اعمال می‌شد. در این سال‌ها مجازات رشوه‌خواری به طرز قابل توجهی شدت یافت. به طوری که اگر قوانین حقوقی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۲۸ مجازات رشوه‌خواری را دو سال حبس و مصادره اموال متهم در نظر گرفته بود، در سال ۱۹۶۰ این مجازات به ۱۵ سال حبس و مصادره اموال افزایش یافت. از آن بیش‌تر، پذیرش رشوه توسط اشخاص رسمی که پست مسوولیتی داشتند و دریافت رشوه خصوصاً در مبالغ زیاد، با مجازات فوق‌العاده یعنی اعدام همراه بود. بعضی از محققان حقوقی روس بر این باور هستند که همین روند در تشدید مجازات‌های قانونی، موجبات تضعیف قدرت دولت، افزایش مقام‌های فاسد و رشوه‌خواری در تمام سطوح دولت را فراهم آورد به عنوان مثال در سال ۱۹۶۱، رشوه‌خواری سازمان‌یافته در سه ارگان کشف شد: دادگاه منطقه‌ای

مسکو و همچنین در دادستانی شهرستان مسکو و دفاتر دادستان منطقه‌ای مسکو. پرونده‌های جنایی در دوره خروشچف بیانگر آن است که فساد و رشوه‌خواری، نه تنها مقام‌های حزبی و دولتی، بلکه سازمان‌های اجرای قانون - پلیس، دادستان و دادگاه را نیز آلوده کرده است. از این رو دوباره در سال ۱۹۶۲، مجازات اعدام در ازای دریافت رشوه اجرا شد (Манько, 2014).

اما در واقع مبارزه عملی علیه رشوه‌خواری، سوءاستفاده مقام‌ها و در کل فساد، در زمان آندروپوف شدت یافت. وی از شواردنازه دبیر کل حزب کمونیست گرجستان، که سیاست مبارزه با فساد و اقتصاد سایه را در دستور کار خود قرار داده بود، حمایت می‌کرد. وی (شواردنازه) در راستای پاکسازی کادر اداری، تعداد بی شماری از مقام‌های عالی‌رتبه را برکنار کرد. به طوری که در پنج سال اول مسوولیتش در این پست جدید، بیش از ۳۰۰۰۰ نفر، که نیمی از آنان عضو حزب کمونیست بودند دستگیر و ۴۰۰۰۰ نفر از پست‌های خود برکنار شدند. بیش از ۳۰۰ مقام عالی‌رتبه گرجستان نیز شغل خود را از دست دادند (Григорьева, 2011: 64). از جمله پرونده‌های بسیار مهم مربوط به فساد در دوره آندروپوف پرونده شرکت "اقیانوس"، پرونده نیکلای شلوکوف و پرونده ازبکستان موسوم به "پنبه" است.

دوران رکود مبارزه با فساد اداری با دوران دبیرکلی برژنف فرارسید، که با افزایش رشوه‌خواری در حاکمیت همراه است. به عقیده پوپوف در دوره‌ی برژنف فساد رشد قابل توجهی داشت. کاهش کلی در بودجه مصرفی، بوروکراسی را مجبور می‌کرد به طور فعال به دنبال راه‌هایی برای افزایش سهم خود در این صندوق‌ها باشد. علاوه بر این، فساد اداری ماهیتی گروهی، قبیله‌ای و اغلب خانوادگی (به‌خصوص در خانواده برژنف) پیدا کرد (Попов, 2010).

ارزیابی مخصوص از نتایج مبارزه با رشوه‌خواری در دوره پروسترویکا، گزارش رسمی پاییز ۱۹۸۷ درباره ادغام جرایم سازمان‌یافته با فساد اداری است. تنها در سال ۱۹۸۹ در اتحاد جماهیر شوروی توسط وزارت امور داخلی بیش از ۲۵۰ مورد رشوه‌خواری رسمی به ثبت رسید. لذا در این سال در وزارت کشور اتحاد جماهیر شوروی اداره‌ای تأسیس شد که وظیفه مبارزه با روابط مفسدانه شبکه‌های جنایی به عهده آن بود. لازم به ذکر است که شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی در مصوبه خود "مبنی بر مبانی قوانین کیفری اتحاد جماهیر شوروی و جمهوری‌ها" به مورخ ۲۴ ژوئیه ۱۹۹۱، مجازات اعدام برای دریافت رشوه را با سنگین‌تر کردن و تشدید جرایم و محدودیت‌های قانونی لغو نمود (Манько, 2014). در کل، مبارزه با فساد در دوره‌ی آندروپوف و گورباچف ویژگی خاصی داشت و بیش از هر چیز برای بی‌اعتبار کردن و از بین

بردن رقبا در مبارزه برای قدرت بود (Попов, 2010). در واقع برخی از ویژگی‌های بنیادین نظام اتحاد جماهیر شوروی، از قبیل ملی شدن اموال و زیرساخت‌ها، برنامه‌ریزی به شدت متمرکز، فراگیری حضور دولت در تمام زمینه‌های زندگی اجتماعی و اقتصادی، فرصت‌های متنوعی را برای مال‌اندوزی به هزینه دولت در اختیار بوروکرات‌ها به عنوان یک شهروند عادی قرار می‌دادند (Хайнцен, 2011: 83).

فرجام سخن:

در این مقاله به جستجوی ریشه‌های تاریخی فساد اداری در روسیه به بررسی دوره اتحاد شوروی پرداختیم و دریافتیم که، فساد اداری در همه‌ی دوران تاریخی حیات روسیه وجود داشته و به رغم اقدام‌هایی که از سوی تزارهای روس برای مقابله با آن صورت می‌گرفت برخی ویژگی‌های فرهنگی-اجتماعی و ساختار سیاسی حاکم مانع از اثربخشی اقدام‌های صورت گرفته می‌شد و در نهایت رشد فساد و پیامدهای آن به انقلاب اکتبر ۱۹۹۱ انجامید. اما انقلابی که با همه‌ی آرمان‌ها و آرزوهای عدالت‌خواهانه و برادری‌جویانه شروع شد به مرور با مشکلات متعددی در سطوح مختلف و از جمله در نظام اداری روبرو شد. مارکسیسم با این اصل آغاز می‌شود که دولت منشاء همه‌ی فسادها و تبعیض‌ها است و راه حل حذف این وضعیت را در ایجاد یک نظام سوسیالیستی و حذف دولت می‌دانست، اما آنچه که در عمل در نظام سیاسی شوروی کمونیستی به تحقق پیوست، بزرگ‌ترین نظام دولتی جهان بود. به دنبال آن، فساد اداری با مظاهر و نمودهای جدید در سطحی بسیار گسترده توسعه یافت. اقدام‌ها و برنامه‌های حاکمیت شوروی نیز، نه تنها نتوانست در راستای مبارزه با مظاهر فساد موثر واقع شود، بلکه شرایط و ویژگی‌های خاص این سیستم، از جمله تک‌حزبی بودن و تسلط و حاکمیت ایدئولوژیک و توتالیتار، ملی شدن اموال و زیرساخت‌ها، برنامه‌ریزی به شدت متمرکز، فراگیری حضور دولت در تمام زمینه‌های زندگی اجتماعی و اقتصادی، رشد بی‌رویه بوروکراسی و دستمزدهای پایین آن، کنترل مرکزی ضعیف بر اداره‌های محلی، اقتصاد و سیستم حاکمیتی به شدت سلسله‌مراتبی، کمبودهای مادی و فقر گسترده، بسته بودن نظام سیاسی و همچنین عدم وجود احزاب مخالف و رسانه‌های مستقل برای افشاگری رشوه‌خواری و مظاهر فساد، عدم شفافیت و پاسخگویی، منفعت-طلبی حزبی، دولتی بودن بسیاری از امور، آموزش ناکافی پرسنل اداری، شکل‌گیری و قدرت پیدا کردن نومنکلاتورها و سوءاستفاده گسترده آن‌ها از اموال و مالکیت دولتی و ... از جمله دلایل ساختاری در جامعه‌ی

شوروی می‌باشند که زمینه‌ی مناسبی را برای بروز اشکال جدید فساد اداری و رشد آن فراهم می‌آوردند. در نهایت عوارض فساد، مشکلات و نابه‌سامانی‌های آن موجب شد تا این دولت قدرتمند فرو پاشد و امیدها برای ایجاد یک دولت عادلانه در ساختار و شکلی دیگر و با یک ایدئولوژی متفاوت مطرح شود.

منابع:

- اعتباریان، اکبر. نظریه‌ها و الگوهای مدیریت دولتی با تاکید بر مسایل ایران. انتشارات دانشگاه آزاد خورسگان، ۱۳۸۵
- بهزادی، حمید. "توتالیتاریسم و تأثیر آن بر تصمیم‌گیری و سیاست خارجی (۲)"، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، ۱۳۵۱، بهار ۱۳۸۱، شماره ۹، ۱۱۵ تا ۱۲۷
- تانزی، ویتو، ترجمه بهمن آقایی، مسئله فساد: فعالیت‌های دولتی و بازار آزاد، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ۱۳۷۸، بهمن و اسفند ۱۳۷۸، شماره ۱۴۹ و ۱۵۰، ۱۷۸ تا ۱۸۹
- توحیدفام، محمد، دولت و دموکراسی در عصر جهانی شدن: سیری در اندیشه‌های سیاسی غرب (نظریه‌های دولت و دموکراسی)، تهران، انتشارات روزنه، ۱۳۸۱
- حاجی یوسفی، امیر محمد. "رانت، دولت رانتیر و رانتیرسم: یک بررسی مفهومی"، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ۱۳۷۸، بهمن و اسفند ۱۳۷۶ - شماره ۱۲۵ و ۱۲۶، ۱۵۳ تا ۱۵۵
- رفیع‌پور، فرامرز. سرطان اجتماعی، فساد، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۸
- کولایی، الهه. زمینه‌های اقتصادی تفکر جدید گورباچف: ریشه‌های اقتصادی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۸
- لطیفی، رحیم. "فرهنگ واژه‌ها (توتالیتیر)"، مبلغان، ۱۳۸۴، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۴، شماره ۶۵، ۱۱۰ تا ۱۱۴
- مشفق، محمد علی. "آسیب شناسی اجتماعی فساد اداری و اقتصادی ایران"، پژوهشنامه فساد اداری؛ زمینه‌ها و راهبردها، ۱۳۸۹، بهار ۸۹، شماره ۵۲، ۱۴۵: تا ۱۷۱

Андрянов, Владимир, «Масштабы и формы проявления коррупции в Советском Союзе», <http://belokonev.viperson.ru/wind.php?ID=634968>, 27.12.2010

Beblawi H. & Lochiani G. The Rentier State, Croom Helm, 1987 – <http://books.google.com>

Богданов С.В., Ермолаев Д.В., Коррупция в СССР: от Хрущева до Горбачева, Диалектика противодействия коррупции, (Сборник материалов II всероссийской научно-практической конференции, 7 декабря 2012 г. 211-215

Богданов С.В., Попытки Н.С. “Хрущева активизировать борьбу с экономической преступностью в СССР”, НИУ БелГУ. Вестник архивиста. – 2012. – № 3. – С. 206-217

Боровой, Андрей, Ольга Ильина, “Коррупция в СССР: 7 громких уголовных дел”, Сайт Первое антикоррупционное СМИ, 26.08.2013, <http://pasmi.ru/archive/95250>

Быстрова А.С. М. В.Сильвестрос, “феномен коррупции: некоторые исследовательские подходы”, Журнал социологии и социальной антропологии, 2000, Том III, № 1, 83-101

Гончаров Д. В., Социально-культурные и институциональные основания российского политического режима, Вестник Томского государственного университета, 2013. № 366. С. 28-34.

Глинкина С. П. Феномен коррупции: взгляд экономиста, Новая и новейшая история, 2010. – № 4. – С. 3-17

Григорьева Е.В. и др., Образовательная программа «Формирование антикоррупционного мышления у школьников» для обучающихся 9 – 11 классов методические рекомендации, петрозаводск, петрозаводск VERSO. Григорьева Е.В. Лопатенко В. Н., Носкова Н. А., Старшова О. Н. 2011

Жилина И.Ю., «Коррупция в России: наследие советского режима и экономические реформы», Журнал Экономическая теория преступлений и

наказаний, 2002, №4, "Теневая экономика в советском и постсоветском обществах", 26.08.2013 <http://corruption.rsuh.ru/magazine/4-1/n4-20.shtml>

Изотов М.О. "Социокультурные основания коррупции в современной России", Проблема коррупции: пути междисциплинарного исследования, 2009, Материалы V Международной научной конференции «Россия и Восток» г. Астрахань 4–6 сентября 2009, 85–90

Калашников И. А., "Из истории борьбы с коррупцией в России в XVIII век. деятельность розыскных «майорские канцелярии», Эволюция 2010 Научно-популярный и литературно-художественный журнал, 2010, № 6

Калинина, Александра. Сайт-Институт современной России. Коррупция в России как бизнес, 29 января 2013, <http://imrussia.org/ru/society/376>

Каменская Г.В., "Генезис идей демократии", Социологические исследования, 1994, №4, С.29–40.

Качкина Т.Б., Качкин А.В. «Коррупция и основные элементы стратегии противодействия ей: Учебное пособие. Ульяновск: ОАО «Областная типография «Печатный двор», 2010

Климова, М. В., "Понятие коррупции", Актуальные проблемы российского права, 2009, № 3 – С. 433 – 442

Коваленко В.Ф., Анतिकоррупционное образование школьников: В помощь учителю. – Биробиджан: ОблиПКПР, – 32 с. 2011

Козельцева Н. Е., Указатель «Коррупция – глобальная проблема современности», ТОГБУК «Тамб. обл. универс. науч. б-ка им. А. С. Пушкина», Отдел правовой информации. – Тамбов, 2012. – 62 с

Константинов, Андрей, Коррупцированная Россия, Агентство журна-

листских расследований, ОЛМА-Пресс, 2006

Лазарев Е.А. «Политическая коррупция: объясняя природу постсоветских трансформаций», журнале ВАК «Полис», 2010. №2. С. 106—121.

Лагутин, М.С., «Краткий экскурс в историю российской коррупции», Проблема коррупции: пути междисциплинарного исследования, Материалы V Международной научной конференции «Россия и Восток» г. Астрахань 4–6 сентября 2009, 185–194

Манько А.В. Коррупция в России. Особенности национальной болезни, Аграф, твердый переплет, М., 2012– Манько А.В. Взяточничество и коррупция советской номенклатуры, 2014–02–17, <http://www.belrussia.ru/page-id-3201.html>

Милячакова Н.Н., «Определение понятия "коррупция": терминологический дискурс в контексте», Вестник Тюменского государственного университета. – Тюмень: Изд-во ТюмГУ, 2010, № 2. – С. 139–147

Оболонский, А.В. Кризис бюрократического государства: Реформы государственной службы, международный опыт и российские реалии.— М.: Фонд «Либеральная миссия», 2011, 448 с

Охотский И.Е., «Правовые аспекты отечественного исторического опыта противодействия коррупции: генезис советского периода», Диалектика противодействия коррупции: материалы II всероссийской научно-практической конференции, 7 декабря 2012 г. – Казань: Изд-во «Познание» Института экономики, управления и права, 2012, 122–126

Подгрушный М.А. «Взяточничество и коррупция: вопросы терминологии и средства противодействия», Вестник Удмуртского университета, 2012, Вып. 2

Попов, Гавриил. «О коррупции в постиндустриальном обществе:»,

электронной версии журнала журнала НАУКА И ЖИЗНЬ, 2010, №3, 20.08.2013 <http://www.nkj.ru/archive/articles/17594/>

Пустовалова И.Н. «Институционализация коррупции: параллели истории», Государственное управление. Электронный вестник, 2013, Выпуск №37., Апрель 2013 г., 168–169

Сулакшин С.С., Максимов С.В., Ахметзянова И.Р. и др. Государственная политика противодействия коррупции и теневой экономике в России. Монография в 2-х томах. Т. 1. Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования при Отделении общественных наук РАН. М.: Научный эксперт, 2008. — 464 с.

Хайнцен Дж. «Коррупция и кампании против взяточничества в период военного и послевоенного сталинизма 1935–1943 гг», Новейшая история России, 2011, №1, 82–96

Шедий М.В. «Социальная обусловленность возникновения коррупционных отношений в российском социуме», Социология и социальные науки, вестник нижегородского им. Н.И.Лобочевского, 2012, No3(27), 90–96

Шедий. М.В. «Коррупция в советский период развития российского общества: особенности трансформации механизмов антикоррупционной политики», Журнал вопросы управления, 2012, и: 2, С: 382–390

آسیب شناسی علل بروز تخلف اداری-مالی در میان برخی از کارکنان بانک و ارایه راهکارهایی برای کاهش آن

علی باقری^۱
دکتر ابراهیم عباسی

چکیده:

هدف از این پژوهش بررسی عوامل مؤثر بر بروز و گسترش تخلفات اداری-مالی و روش های کنترل آن در بانک های دولتی شهرستان شاهرود بود که به روش توصیفی صورت گرفته است. جامعه آماری این پژوهش را ۳۹۱ شعبه بانک های دولتی شهرستان شاهرود، شامل بانک های کشاورزی، سپه، ملی، صادرات و ملت با ۳۱۱ پرسنل تشکیل داده است که با توجه به جدول مورگان، ۱۷۵ پرسش نامه تهیه و بین کارکنان شعب موصوف به صورت تصادفی توزیع شد. برای جمع آوری اطلاعات از پرسش نامه معتبر خداد حسینی و فرهادی نژاد (۱۳۸۰) استفاده شده است. در تأیید پرسش نامه مورد استفاده در این پژوهش، خاطر نشان می سازد که این پرسش نامه از نوع استاندارد و در مقاله ای تحت عنوان «بررسی فساد اداری و روش های کنترل آن» توسط سید حمید خداد حسینی و محسن فرهادی نژاد (۱۳۸۰) طراحی و پایایی و روایی آن در سطح اداره های کل استان خراسان سابق سنجیده شده است و همچنین مورد تأیید دیگر محققین نیز بوده است (حسینی، ۱۳۸۸). برای تجزیه و تحلیل داده ها علاوه بر شاخص های آمار توصیفی از آزمون کلموگروف اسمیرنوف، آزمون t تک نمونه ای، آزمون فریدمن و تحلیل عاملی و نرم افزار Spss و Excel نیز استفاده گردید. نتایج این پژوهش نشان داد که بین درجه خویشاوند سالاری (۴/۴۸)، وضعیت اقتصادی کارکنان (۳/۷۶)، ویژگی های فردی و فرهنگی جامعه (۳/۶۷)، کیفیت و کمیت قوانین و مقررات (۳/۶۵)، تعالیم مذهبی-دینی و اهرم های مدیریتی (۳/۵۰)، ویژگی های سازمانی (۳/۳۹) بر ظهور و گسترش فساد اداری-مالی تاثیر بسزایی وجود دارد. همچنین در بین روش های کنترل درون سازمانی، آموزش کارکنان (۴/۰۵) بیش ترین و خصوصی سازی (کاهش تصدی گری دولت) بارتبه (۳/۵۵) کم ترین تأثیر و از بین روش های کنترل برون سازمانی، سیستم های کنترل مالی کارآمد با میانگین رتبه (۴/۱۲)، بیش ترین و آزادی رسانه های گروهی در افشای تخلفات اداری-مالی با میانگین رتبه (۳/۶۴)، کم ترین اثر را در کاهش بروز و گسترش فساد اداری-مالی در بین کارکنان بانک به خود اختصاص داده اند.

واژگان کلیدی: تخلفات اداری-مالی، کنترل فساد اداری-مالی، وضعیت اقتصادی کارکنان، قوانین و مقررات، ویژگی های فردی و فرهنگی جامعه

مقدمه:

بدون شک، فساد و تخلف مسئله‌ای است که در تمام ادوار گریبان گیر دستگاه‌ها و سازمان‌ها بوده و هسته اندیشه بسیاری از دانشمندان و متفکران سیاسی اجتماعی را شکل داده است. می‌توان گفت تخلف مالی پدیده‌ای همزاد دولت‌ها است یعنی از زمانی که فعالیت‌های بشر شکل سازمان یافته و منسجمی به خود گرفت از همان زمان این موضوع نیز همچون جزو لاینفکی از متن سازمان ظهور و بروز پیدا کرده است (حسینی، ۱۳۸۸).

تخلف اداری و مالی بخشی از مجموعه مسایلی است که بیش‌تر سازمان‌ها در دوره عمر خود به ناگزیر آن را تجربه می‌نمایند. این معضلات به عنوان چالش‌هایی همواره پیش روی مدیران تلقی و به دلیل عدم کنترل سازمان بر علل پیدایی آن‌ها، طبیعتاً کنترل آن‌ها بسیار دشوار است. تخلف اداری و مالی مستقیماً بر کارایی نظام اداری، مشروعیت نظام سیاسی و مطلوبیت نظام فرهنگی و اجتماعی اثرات ناهنجاری خواهد گذاشت. این تعامل باعث ایجاد دوری باطل و مارپیچی نزولی می‌شود که نهایتاً جامعه را به افول خواهد کشاند (الوداری، ۱۳۸۶).

اهمیت مطالعه عوامل مؤثر بر فساد اداری-مالی از طریق پی بردن به آسیب‌ها و پیامدهای این پدیده بیش‌تر نمایان می‌شود. برخی پژوهش‌ها چنین نتیجه گرفتند که فساد اداری-مالی بر پایین آمدن سطح سرمایه‌گذاری‌های خصوصی تأثیری می‌گذارد (wei and wu, 2001) و به شکل معنادار و واضحی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را کاهش می‌دهد (Zhao et al., 2003) و این روند به بحران‌های مالی (wei and wu, 2001) و تخصیص منابع فرعی (Ades and Di Tella, 1999) در آمد بالای نابرابر و فقر (مهدوی، ۱۳۸۸)، تورم (Al-Marhubi, 2000) و پایین آمدن استانداردهای زندگی (Faria, 2001) کمک می‌کند.

نجفی کلوری و همکاران (۱۳۹۱) نشان دادند که ویژگی‌های فرهنگی، وضعیت اقتصادی، ویژگی‌های سازمانی، قوانین و مقررات و ویژگی‌های فردی کارکنان (صفری و نائی، ۱۳۸۰) از عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری-مالی محسوب می‌شوند.

حسینی (۱۳۸۸) در پژوهشی به منظور بررسی عوامل مؤثر در بروز و گسترش تخلفات اداری، نشان داد که بین وضعیت اقتصادی کارکنان (۰/۷۳)، ویژگی‌های سازمانی (۰/۸۶)، ویژگی‌های فرهنگی (۰/۷۸)، کمیت و کیفیت قوانین (۰/۶۸)، ویژگی‌های فردی (۰/۸۱) و بروز و گسترش فساد اداری ارتباط وجود دارد ($P > 0/05$). همچنین ایشان نشان داد که حقوق و دستمزد نامناسب (رفیع پور، ۱۳۸۴)، روابط خویشاوندی (ادیب، ۱۳۸۰)، افراط در وضع قوانین و محدود

کردن فعالیت‌های بخش خصوصی از طریق این قوانین (نجاری، ۱۳۷۸)، حرص و طمع و فرد گرایی، پیچیدگی سیستم، وارد شدن کارمند به مسایل جناحی و گروهی، عدم تعهد به سازمان، عدم حساسیت جامعه به معیارهای اخلاقی (زاهدی، ۱۳۸۱)، عدم وجود یک سیستم مناسب مدیریتی (ریچ و کونتر، ۱۳۸۶؛ عباس زادگان، ۱۳۸۳)، از علل و زمینه‌های مؤثر در پیدایش و گسترش تخلفات اداری-مالی است.

زاهدی و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهش خود نشان دادند عوامل درون سازمانی (۲/۸۷)، عوامل فردی (۲/۶۴)، عوامل فرهنگی (۲/۰۲) و عوامل برون سازمانی (۱/۲۶) در فساد و تخلفات کارکنان مؤثرند.

فرخ سرشت (۱۳۸۳) در پژوهش خود وسعت دخالت‌های دولت در امور اقتصادی (۸/۱۰)، وضعیت اقتصادی کارکنان دولت و جامعه (۷/۹۰)، عدم حساسیت جامعه نسبت به ترویج معیارهای اخلاقی (۷/۸۸)، عدم اصلاح و تغییر قوانین مالیاتی (۷/۱۴)، افراط در وضع قوانین و محدود نمودن بخشی خصوصی (۶/۹۴)، روابط خویشاوندی کارکنان با ارباب رجوع (۵/۵۸)، را از عوامل مؤثر در بروز فساد اداری-مالی دانسته است.

بهمنش (۱۳۹۰) در پژوهشی، علت بروز فساد در نظام بانکی را مشکلات برون سازمانی عنوان نمود.

بر اساس یافته‌های پژوهش دلاوری و قربانی (۱۳۸۶) سیستم‌های کنترل مالی کارآمد، به عنوان یکی از بهترین راه‌های کنترل تخلفات اداری شناسایی می‌گردند، عیوضی (۱۳۸۶) نیز به نتایج مشابهی دست یافت.

این پیامدها و آثار منفی فساد لزوم انجام پژوهش‌های دامنه دار در خصوص فساد اداری - مالی را که سرمنشأ فساد در جامعه است، بیش از پیش مورد تأکید قرار می‌دهد.

بدیهی است موضوع تخلفات مالی عمدتاً در نهاد بانک نمود بیش تری پیدا می‌کند زیرا بانک از این نظر که با پول به عنوان عریان‌ترین وجه ثروت و دارایی سروکار دارد، به طور خاص در معرض این پدیده قرار دارد. مواجهه کارمند با طیف وسیعی از مشتریان برخی مواقع جورواجور و حس رقابت و فزون طلبی، خود می‌تواند کارمند را وسوسه کند (بهمنش، ۱۳۹۰). بدیهی است که هر اقدامی در این زمینه مستلزم شناخت کافی از ماهیت، علل و پیامدهای آن می‌باشد که در این نوشتار سعی شده است گامی در این مسیر برداشته شود (حسینی، ۱۳۸۸).

فرضیه‌های پژوهش:

تحقیق حاضر در پی یافتن پاسخ یا پاسخ‌هایی برای سؤال‌های زیر است:

۱- آیا بین فساد اداری-مالی و وضعیت اقتصادی کارکنان، ویژگی‌های فردی و فرهنگی جامعه، ویژگی‌های سازمانی، کیفیت و کمیت قوانین و مقررات، تعلیم مذهبی-دینی و اهرم‌های مدیریتی و درجه خویشاوندسالاری رابطه مؤثری وجود دارد؟

۲- چه راهکارهایی به منظور اصلاح وضعیت اقتصادی کارکنان، ویژگی‌های فردی و فرهنگی جامعه، ویژگی‌های سازمانی، کیفیت و کمیت قوانین و مقررات، تعلیم مذهبی-دینی و اهرم‌های مدیریتی و درجه خویشاوندسالاری وجود دارند؟

۳- از میان راهکارهای قابل دستیابی، موثرترین راهکارها از دیدگاه مدیران و کارکنان عادی به منظور اصلاح وضعیت اقتصادی کارکنان، ویژگی‌های فردی و فرهنگی جامعه، ویژگی‌های سازمانی، کیفیت و کمیت قوانین و مقررات، تعلیم مذهبی-دینی و اهرم‌های مدیریتی و درجه خویشاوندسالاری کدامند؟

۴- آیا بین فساد اداری-مالی و روش‌های کنترل درون سازمانی و برون سازمانی رابطه معناداری وجود دارد؟

۵- مؤثرترین روش‌های کنترل درون سازمانی و برون سازمانی از دیدگاه مدیران و کارکنان عادی بر فساد اداری-مالی کدامند؟

روش شناسی پژوهش:

این پژوهش از لحاظ هدف یک پژوهش کاربردی و از بعد جمع آوری اطلاعات، یک مطالعه توصیفی است که به صورت میدانی انجام می‌شود و با توجه به این امر پژوهشگر به توصیف متغیرها و همچنین ارتباط بین آن‌ها می‌پردازد. جامعه آماری این پژوهش را ۳۹ شعبه بانک‌های دولتی شهرستان شاهرود با ۳۱۱ پرسنل شکل داده است که با توجه به جدول مورگان، ۱۷۵ پرسش‌نامه تهیه شد و بین کارکنان شعب به طور تصادفی در دو سطح مدیریتی و کارکنان عادی به صورت نسبتاً مساوی توزیع شد که از این تعداد ۵ پرسش‌نامه به دلیل اکراه در ارایه پاسخ و رعایت نکردن شیوه درست در نحوه تکمیل، کنار گذاشته شد و ۱۷۰ پرسش‌نامه تأیید شده برای استفاده در تحلیل‌ها باقی‌مورد استفاده قرار گرفت. به منظور تدوین مبانی نظری تحقیق، از مطالعات کتابخانه‌ای، منابع اینترنتی، مقاله‌ها، مجله‌های علمی-پژوهشی

و تحلیل مدارک و مستندات استفاده شده است. برای تحلیل داده‌های به دست آمده نیز از روش‌های آماری استفاده شده است.

برای ارزیابی فرضیه‌های تحقیق و روابط میان متغیرها و جهت تعیین میزان اعتبار سازه در ابزار اندازه‌گیری از روش تحلیل عاملی (Factory Analogs) استفاده شد. هدف اصلی روش شناسی تحلیل عاملی، مطالعه منظم و ساختاری موجود در داده‌های چندمتغیره است یعنی تعیین تعداد و ماهیت عامل‌های مشترک و انگاره تأثیر آن‌ها بر ویژگی‌های سطحی. تحلیل عاملی با آزمون انگاره همبستگی (یا کوواریانس) بین متغیرهای مشاهده شده اجرا می‌شود. در این تحلیل، متغیرهای که همبستگی بالایی (چه مثبت و چه منفی) با هم دارند، احتمالاً تحت تأثیر عاملی‌های یکسان هستند، اما متغیرهای که نسبت به هم تقریباً همبستگی ندارند، از عاملی‌های متفاوتی تأثیر می‌پذیرند. تحلیل عاملی تکنیکی آماری است که برای برآورد عامل‌ها یا متغیرهای پنهان از یک طرف و کاهش تعداد زیادی متغیر به تعداد کم تری عامل از طرف دیگر بکار می‌رود. بنابراین، روش تحلیل عاملی با این هدف به کار برده می‌شود که حتی المقدور از تعداد زیادی متغیر مشاهده شده، شمار معدودی عامل بیرون کشیده شود که هر یک از این عوامل از روی متغیرها و معنی آن‌ها تفسیر می‌شوند. تحلیل عاملی شمار زیادی از متغیرها را به یک سری عامل‌های با حجم کم‌تر کاهش می‌دهد. به همین خاطر، روش تحلیل عاملی به عنوان یک روش مستقل و غیروابسته قلمداد می‌شود یعنی درصدد فرض شناسایی یک متغیر وابسته نیست. از ابزار پرسش نامه نیز، جهت گردآوری داده‌ها (از مدیران و کارکنان عادی)، استفاده شد. نوع پرسش نامه مورد استفاده در این پژوهش، از نوع بسته بود و سوال‌ها همراه با پاسخ‌هایی مشخص به پاسخ دهندگان ارایه شد. خاطر نشان می‌شود در این پژوهش برای جمع‌آوری داده‌ها از دو پرسشنامه استفاده شده است:

الف) پرسشنامه محقق ساخته علل پیدایش تخلفات اداری: ۱۸ سؤالی که در مقیاس لیکرت طراحی شده است که شامل ۶ مؤلفه است.

ب) پرسشنامه محقق ساخته شیوه‌های کنترل تخلفات اداری: شامل ۱۰ سؤال در طیف چهارگزینه‌ای که شامل ۲ مؤلفه است.

پرسش نامه مذکور در مقاله ای تحت عنوان «بررسی فساد اداری و روش‌های کنترل آن» توسط سید حمید خداد حسینی و محسن فرهادی نژاد (۱۳۸۰) طراحی گشته و پایایی و روایی آن در سطح اداره‌های کل استان خراسان سابق سنجیده شده است و همچنین مورد تأیید

دیگر محققین نیز بوده است (حسینی، ۱۳۸۸). متغیرهای مورد پژوهش در این مطالعه عبارتند از: وضعیت اقتصادی کارکنان، ویژگی‌های فردی و فرهنگی جامعه، ویژگی‌های سازمانی، کیفیت و کمیت قوانین و مقررات، تعالیم مذهبی-دینی و اهرم‌های مدیریتی، درجه خویشاوند سالاری و روش‌های کنترل درون سازمانی و روش‌های کنترل برون سازمانی. به منظور آنالیز داده‌های پژوهش و ترسیم نمودارها، از نرم افزار Spss و همچنین نرم افزار Excel، استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌های آماری:

آزمون‌های تناسب داده‌ها در تحلیل عاملی:

در انجام تحلیل عاملی، ابتدا باید از این مسئله اطمینان حاصل کنیم که آیا می‌توان داده‌های موجود را تقلیل و به چندین عامل پنهانی کاهش داد یا خیر؟ در انجام تحلیل عاملی برای این مقصود، از دو آزمون KMO و بارتلت استفاده می‌کنیم چون هر یک از این دو آزمون نشان دهنده این مفهوم هستند که آیا داده‌های مورد نظر برای تحلیل عاملی مناسب می‌باشند یا خیر؟

جدول ۱- معیار کفایت نمونه‌گیری کایزر-میر-الکین

ردیف	KMO	۰/۷۴
آزمون بارتلت	آماره خی دو	۳۳/۲۵۶۸
	درجه آزادی	۳۷۸
	سطح معنی داری	۰۰۰/۰

از آنجا که معیار KMO بیش از ۷/۰ شده و همچنین آزمون بارتلت هم معنی دار شده است لذا امکان کشف ساختار جدید از داده‌ها ممکن می‌باشد.

شناخت سهم هر عامل در تبیین مجموع واریانس تمامی گویه‌ها: مسئله بعدی در تحلیل عاملی این است که هر عامل توانسته است چند درصد از واریانس مجموعه متغیرها را تعیین کند. این مسئله از طریق جدول زیر با عنوان کل واریانس تبیین شده قابل درک می‌باشد. در این جدول، مقادیر ارزش ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی تبیین شده از مجموعه داده‌ها توسط هر عامل آمده است.

جدول ۲- جدول مجموع واریانس های تبیین شده

Rotation Sums of Squared Loadings مجموع مجذورات بارهای عاملی چرخش یافته			Extraction Sums of Squared Loadings مجموع مجذورات بارهای عاملی استخراج شده			Initial Eigenvalues مقادیر ویژه اولیه			Component
Cumulative %	% of Variance	Total	Cumulative %	% of Variance	Total	% Cumulative	% of Variance	Total	
۳۱/۱۱	۳۱/۱۱	۱۷/۳	۹۶/۲۵	۹۶/۲۵	۲۷/۷	۹۶/۲۵	۹۶/۲۵	۲۷/۷	۱
۸۵/۲۱	۵۴/۱۰	۹۵/۲	۲۲/۳۶	۲۷/۱۰	۸۸/۲	۲۲/۳۶	۲۷/۱۰	۸۸/۲	۲
۸۴/۳۱	۹۹/۹	۸۰/۲	۵۰/۴۴	۲۸/۸	۳۲/۲	۵۰/۴۴	۲۸/۸	۳۲/۲	۳
۵۱/۴۱	۶۷/۹	۷۱/۲	۲۲/۵۱	۷۱/۶	۸۸/۱	۲۲/۵۱	۷۱/۶	۸۸/۱	۴
۹۹/۵۰	۴۸/۹	۶۵/۲	۹۹/۵۶	۷۷/۵	۶۲/۱	۹۹/۵۶	۷۷/۵	۶۲/۱	۵
۲۷/۵۸	۲۷/۷	۰۴/۲	۳۲/۶۲	۳۳/۵	۴۹/۱	۳۲/۶۲	۳۳/۵	۴۹/۱	۶
۴۴/۶۴	۱۷/۶	۷۳/۱	۶۶/۶۶	۳۴/۴	۲۱/۱	۶۶/۶۶	۳۴/۴	۲۱/۱	۷
۲۶/۷۰	۸۳/۵	۶۳/۱	۲۶/۷۰	۶۰/۳	۰۱/۱	۲۶/۷۰	۶۰/۳	۰۱/۱	۸
						۵۸/۷۳	۳۲/۳	۹۳/۰	۹
						۶۸/۶۶	۱۰/۳	۸۷/۰	۱۰
						۴۴/۷۹	۷۶/۲	۷۷/۰	۱۱
						۰۲/۸۲	۵۸/۲	۷۲/۰	۱۲
						۴۹/۸۴	۴۷/۲	۶۹/۰	۱۳
						۶۴/۸۶	۱۵/۲	۶۰/۰	۱۴
						۴۹/۸۸	۸۵/۱	۵۲/۰	۱۵
						۱۱/۹۰	۶۲/۱	۴۵/۰	۱۶
						۵۵/۹۱	۴۴/۱	۴۰/۰	۱۷
						۹۳/۹۲	۳۸/۱	۳۹/۰	۱۸
						۱۵/۹۴	۲۲/۱	۳۴/۰	۱۹
						۱۲/۹۵	۹۸/۰	۲۷/۰	۲۰
						۰۶/۹۶	۹۴/۰	۲۶/۰	۲۱
						۸۱/۹۶	۷۴/۰	۲۱/۰	۲۲
						۵۰/۹۷	۶۹/۰	۱۹/۰	۲۳
						۱۶/۹۸	۶۶/۰	۱۹/۰	۲۴
						۷۳/۹۸	۵۶/۰	۱۶/۰	۲۵
						۲۶/۹۹	۵۳/۰	۱۵/۰	۲۶
						۶۵/۹۹	۴۰/۰	۱۱/۰	۲۷
						۰۰/۱۰۰	۳۵/۰	۱۰/۰	۲۸

بر اساس نتایج این جدول، چندین نتیجه گیری زیر را می توان انجام داد:

۱- از این جدول، بر اساس معیار کیزر، تنها عامل هایی انتخاب می شوند که مقدار ویژه آنها

بالا تر از ۱ باشد. بنابراین، از مجموع ۲۸ گویه، می توان ۸ عامل ساخت.

۲- سهم هر عامل در تبیین واریانس ۲۸ گویه مربوط به مقیاس «علل بروز تخلف مالی در بین برخی از کارکنان بانک» متفاوت و به صورت نزولی است. یعنی عامل اول بیشترین سهم (۳۱/۱۱) با مقدار ویژه (۱۷/۳) و عامل هشتم کمترین سهم (۸۳/۵) درصد با مقدار ویژه (۶۳/۱) را در تبیین واریانس ۲۸ گویه داشته اند.

۱- وضع موجود هر یک از مولفه های مربوط به علل پیدایش و شیوه کنترل تخلفات اداری چگونه است؟

برای بررسی اینکه وضعیت هر یک از مولفه های مربوط به علل پیدایش و شیوه کنترل تخلفات اداری به چه صورتی بوده و تا چه حدی در کاهش تخلفات تأثیر دارد از آزمون t تک نمونه ای یا معادل ناپارامتری آن استفاده شد. برای استفاده از آزمون t ابتدا نرمال بودن داده های هر یک از مولفه های مربوط به علل پیدایش و شیوه کنترل تخلفات اداری مورد بررسی قرار گرفت. برای این کار از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف استفاده شد.

جدول ۳- بررسی نرمال بودن داده های هر یک از ابعاد و مولفه های علل پیدایش و شیوه کنترل تخلفات اداری

نتیجه انحراف از نرمال	کشیدگی	چولگی	سطح معنی داری Sig	آزمون Z آماره کلموگروف- اسمیرنوف	پارامترهای نرمال		تعداد	ابعاد و مولفه های علل پیدایش و شیوه کنترل تخلفات اداری
					انحراف استاندارد	میلگین		
ندارد	-۵۲/۰	۵۳/۰-	۰/۰۰۲	۸۷/۱	۷۸/۰	۷۷/۳	۱۷۰	روش های اعمال کنترل درون سازمانی
ندارد	-۸۷/۰	۴۳/۰-	۰/۰۰۳	۸۰/۱	۷۴/۰	۰۱/۴	۱۷۰	روش های اعمال کنترل برون سازمانی
ندارد	-۲۸/۰	۶۵/۰-	۰/۰۰۰	۱۸/۲	۷۴/۰	۶۵/۳	۱۷۰	کیفیت و کمیت قوانین و مقررات
ندارد	-۰۱/۰	۴۷/۰-	۰/۰۰۱	۹۳/۱	۸۰/۰	۷۶/۳	۱۷۰	وضعیت اقتصادی کارکنان
ندارد	-۳۱/۰	۵۳/۰-	۰/۰۴۴	۳۸/۱	۷۵/۰	۶۷/۳	۱۷۰	ویژگی های فردی و فرهنگی جامعه
ندارد	-۳۲/۰	۰۷/۰-	۰۰۷/۰	۶۹/۱	۸۴/۰	۳۹/۳	۱۷۰	ویژگی های سازمانی
ندارد	-۳۵/۰	۹۸/۰-	۰۰۰/۰	۸۳/۴	۷۱/۰	۴۸/۴	۱۷۰	درجه خنوشاوند سالاری در جامعه
ندارد	۷۵/۰-	۳۵/۰	۰۰۰/۰	۹۴/۲	۵۹/۰	۵۰/۳	۱۷۰	تعالیم مذهبی - دینی و اهرم های مدیریتی

توجه به مقدار آماره Z آزمون کلموگروف-اسمیرنوف و سطح معنی داری به دست آمده مشاهده می شود میانگین پاسخ های هر یک از مولفه های مربوط به علل پیدایش و شیوه کنترل تخلف های اداری نرمال نیست ($Sig < ۰/۰۵$) ولی بر اساس مقادیر چولگی و کشیدگی مشاهده می شود انحراف از نرمال شدید نیست و می توان از توزیع t استفاده کرد (چولگی و کشیدگی

بین ۱ و ۱- شده است).

جدول ۴- بعد وضعیت اقتصادی کارکنان در رابطه با فساد اداری-مالی: آزمون t تک نمونه‌ای

نتیجه	MO=3		
	سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره آزمون t
اختلاف معنی داری دارد	۰۰۰/۰	۱۶۹	۳۹/۱۲

با توجه به آماره آزمون t ۳۹/۱۲ با ۱۶۹ درجه آزادی و سطح معنی داری ۰۰۰/۰ و مقایسه این سطح معنی داری با ۰۵/۰ مشاهده می شود فرض صفر مبنی بر میانگین پاسخ بعد وضعیت اقتصادی کارکنان در رابطه با فساد اداری-مالی با حد متوسط رد شده است.

جدول ۵- آماره‌های خلاصه بعد وضعیت اقتصادی کارکنان در رابطه با فساد اداری-مالی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف استاندارد میانگین
۱۷۰	۷۶/۳	۸۰/۰	۰۶/۰

با توجه به جدول بالا میانگین نمره بعد وضعیت اقتصادی کارکنان در رابطه با فساد اداری-مالی (۷۶/۳) بیش تر از ۳ است و میزان تأثیر آن زیاد است.

جدول ۶- بعد ویژگی های فردی و فرهنگی جامعه در رابطه با فساد اداری-مالی: آزمون t تک نمونه‌ای

نتیجه	MO=3		
	سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره آزمون t
اختلاف معنی داری دارد	۰۰۰/۰	۱۶۹	۷۳/۱۱

با توجه به آماره آزمون t ۷۳/۱۱ با ۱۶۹ درجه آزادی و سطح معنی داری ۰۰۰/۰ و مقایسه این سطح معنی داری با ۰۵/۰ مشاهده می شود فرض صفر مبنی بر میانگین پاسخ بعد ویژگی های فردی و فرهنگی جامعه در رابطه با فساد اداری-مالی با حد متوسط رد شده است.

جدول ۷- آماره‌های خلاصه بعد ویژگی های فردی و فرهنگی جامعه در رابطه با فساد اداری-مالی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف استاندارد میانگین
۱۷۰	۶۷/۳	۰/۷۵	۰/۰۶

با توجه به جدول بالا میانگین نمره بعد ویژگی های فردی و فرهنگی جامعه در رابطه با فساد

اداری - مالی (۶۷/۳) بیش تر از ۳ است و میزان تأثیر آن زیاد است.

جدول ۸- بعد ویژگی های سازمانی در رابطه با فساد اداری - مالی: آزمون t تک نمونه ای

نتیجه	MO=3		
	سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره آزمون t
اختلاف معنی داری دارد	۰/۰۰۰	۱۶۹	۶/۰۲

با توجه به آماره آزمون t ۰۲/۶ با ۱۶۹ درجه آزادی و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ و مقایسه این سطح معنی داری با ۰/۰۵ مشاهده می شود فرض صفر مبنی بر میانگین پاسخ بعد ویژگی های سازمانی در رابطه با فساد اداری - مالی با حد متوسط رد شده است.

جدول ۹- آماره های خلاصه بعد ویژگی های سازمانی در رابطه با فساد اداری - مالی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف استاندارد میانگین
۱۷۰	۳/۳۹	۰/۷۴	۰/۰۶

با توجه به جدول بالا میانگین نمره بعد ویژگی های سازمانی در رابطه با فساد اداری - مالی (۳۹/۳) بیش تر از ۳ است و میزان تأثیر آن زیاد است.

جدول ۱۰- بعد کیفیت و کمیت قوانین و مقررات در رابطه با فساد اداری - مالی: آزمون t تک نمونه ای

نتیجه	MO=3		
	سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره آزمون t
اختلاف معنی داری دارد	۰/۰۰۰	۱۶۹	۱۱/۴۵

با توجه به آماره آزمون t ۴۵/۱۱ با ۱۶۹ درجه آزادی و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ و مقایسه این سطح معنی داری با ۰/۰۵ مشاهده می شود فرض صفر مبنی بر میانگین پاسخ بعد کیفیت و کمیت قوانین و مقررات در رابطه با فساد اداری - مالی با حد متوسط رد شده است.

جدول ۱۱- آماره های خلاصه بعد کیفیت و کمیت قوانین و مقررات در رابطه با فساد اداری - مالی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف استاندارد میانگین
۱۷۰	۳/۶۵	۰/۷۴	۰/۰۶

با توجه به جدول بالا میانگین نمره بعد کیفیت و کمیت قوانین و مقررات در رابطه با فساد اداری -مالی (۶۵/۳) بیش تر از ۳ است و میزان تأثیر آن زیاد است.

جدول ۱۲- بعد تعالیم مذهبی - دینی و اهرم های مدیریتی کارکنان در رابطه با فساد اداری -مالی: آزمون t تک نمونه ای

نتیجه	MO=3		
	سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره آزمون t
اختلاف معنی داری دارد	۰/۰۰۰	۱۶۹	۱۱/۰۳

با توجه به آماره آزمون t ۰۳/۱۱ با ۱۶۹ درجه آزادی و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ و مقایسه این سطح معنی داری با ۰/۰۵ مشاهده می شود فرض صفر مبنی بر میانگین پاسخ بعد تعالیم مذهبی - دینی و اهرم های مدیریتی کارکنان در رابطه با فساد اداری -مالی با حد متوسط رد شده است.

جدول ۱۳- آماره های خلاصه بعد تعالیم مذهبی - دینی و اهرم های مدیریتی کارکنان در رابطه با فساد اداری -مالی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف استاندارد میانگین
۱۷۰	۳/۶۵	۰/۷۴	۰/۰۶

با توجه به جدول بالا میانگین نمره بعد تعالیم مذهبی - دینی و اهرم های مدیریتی کارکنان در رابطه با فساد اداری -مالی (۵۰/۳) بیش تر از ۳ است و میزان تأثیر آن زیاد است.

جدول ۱۴- بعد درجه خویشاوند سالاری در جامعه: آزمون t تک نمونه ای

نتیجه	MO=3		
	سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره آزمون t
اختلاف معنی داری دارد	۰/۰۰۰	۱۶۹	۲۷/۲۴

با توجه به آماره آزمون t ۲۴/۲۷ با ۱۶۹ درجه آزادی و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ و مقایسه این سطح معنی داری با ۰/۰۵ فرض صفر مبنی بر میانگین پاسخ بعد درجه خویشاوند سالاری در جامعه با حد متوسط رد شده است.

جدول ۱۵- آماره‌های خلاصه بعد درجه خویشاوند سالاری در جامعه

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف استاندارد میانگین
۱۷۰	۴/۴۸	۰/۷۱	۰/۰۵

میانگین نمره درجه خویشاوند سالاری در جامعه (۴/۴۸) بیش‌تر از ۳ است و میزان تأثیر آن زیاد است.

جدول ۱۶- بعد روش‌های اعمال کنترل درون سازمانی فساد اداری - مالی: آزمون t تک نمونه‌ای

نتیجه	MO=3		
	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معنی داری
اختلاف معنی داری دارد	۱۲/۹۹	۱۶۹	۰/۰۰۰

با توجه به آماره آزمون t ۹۹/۱۲ با ۱۶۹ درجه آزادی و سطح معنی داری ۰/۰۰۰/۰ و مقایسه این سطح معنی داری با ۰/۰۵ مشاهده می‌شود فرض صفر مبنی بر میانگین پاسخ بعد روش‌های اعمال کنترل درون سازمانی در رابطه با فساد اداری - مالی با حد متوسط رد شده است.

جدول ۱۷- آماره‌های خلاصه بعد روش‌های اعمال کنترل درون سازمانی در رابطه با فساد اداری - مالی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف استاندارد میانگین
۱۷۰	۳/۷۷	۰/۷۸	۰/۰۶

با توجه به جدول بالا میانگین نمره بعد روش‌های اعمال کنترل درون سازمانی و فساد اداری - مالی (۷۷/۳) بیش‌تر از ۳ است و میزان تأثیر آن زیاد است.

جدول ۱۸- بعد روش‌های اعمال کنترل برون سازمانی در رابطه با فساد اداری - مالی: آزمون t تک نمونه‌ای

نتیجه	MO=3		
	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معنی داری
اختلاف معنی داری دارد	۱۷/۹۳	۱۶۹	۰/۰۰۰

با توجه به آماره آزمون t ۹۳/۱۷ با ۱۶۹ درجه آزادی و سطح معنی داری ۰/۰۰۰/۰ و مقایسه

این سطح معنی داری با ۰/۰۵ مشاهده می شود فرض صفر مبنی بر میانگین پاسخ بعد روش های اعمال کنترل برون سازمانی در رابطه با فساد اداری -مالی با حد متوسط رد شده است.

جدول ۱۹- آماره های خلاصه بعد روش های اعمال کنترل برون سازمانی در رابطه با فساد اداری -مالی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف استاندارد میانگین
۱۷۰	۴/۰۱	۰/۷۴	۰/۰۶

با توجه به جدول بالا میانگین نمره بعد روش های اعمال کنترل برون سازمانی در رابطه با فساد اداری -مالی (۰/۱/۴) بیش تر از ۳ است و میزان تأثیر آن زیاد است.

۲- تقدم و تأخر مؤلفه های علل پیدایش و شیوه های کنترل تخلفات اداری در بانک چگونه است؟

برای بررسی اینکه آیا وضعیت هر یک از مؤلفه های مربوط به علل پیدایش و شیوه کنترل تخلف های اداری از اهمیت یکسانی برخوردار است یا خیر از آزمون فریدمن استفاده شد.

جدول ۲۰- آزمون فریدمن

تعداد	آماره آزمون خی دو	درجه آزادی	سطح معنی داری	نتیجه
۱۷۰	۱۶۳/۲۹	۵	۰/۰۰۰	اختلاف معنی داری دارد

با توجه به آماره خی دو ۲۹/۱۶۳ با ۵ درجه آزادی و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ و مقایسه این سطح معنی داری با ۰/۰۵ مشاهده می شود ابعاد و مولفه های علل پیدایش تخلفات اداری از رتبه یکسانی در سازمان برخوردار نیستند .

جدول ۲۱- مولفه های مربوط به علل پیدایش فساد اداری-مالی

میانگین رتبه	مؤلفه های مربوط به علل پیدایش
۳/۶۵	کیفیت و کمیت قوانین و مقررات
۳/۷۶	وضعیت اقتصادی کارکنان
۳/۶۷	ویژگی های فردی و فرهنگی جامعه
۳/۳۹	ویژگی های سازمانی
۴/۴۸	درجه خویشاوند سالاری در جامعه
۳/۵۰	تعالیم مذهبی - دینی و اهرم های مدیریتی

با توجه به جدول مربوط به میانگین رتبه‌ها مشاهده می‌شود که، از بین ابعاد و مؤلفه‌های مربوط به علل پیدایش، درجه خویشاوند سالاری در جامعه بالاترین رتبه، وضعیت اقتصادی کارکنان در رتبه دوم، کیفیت و کمیت قوانین و مقررات در رتبه سوم، ویژگی‌های فردی و فرهنگی جامعه در رتبه چهارم، تعالیم مذهبی - دینی و اهرم‌های مدیریتی در رتبه پنجم و ویژگی‌های سازمانی در رتبه آخر قرار دارد (جدول ۲).

جدول ۲۲- آماره‌های خلاصه: شیوه‌های کنترل فساد

میانگین رتبه	مؤلفه‌های مربوط به علل پیدایش
۳/۷۷	روش‌های اعمال کنترل درون سازمانی
۴/۰۱	روش‌های اعمال کنترل برون سازمانی

همچنین با توجه به جدول مربوط به میانگین رتبه‌ها مشاهده می‌شود که از بین ابعاد و مؤلفه‌های مربوط به شیوه‌های کنترل، روش‌های اعمال کنترل برون سازمانی بالاترین و روش‌های اعمال کنترل درون سازمانی در رتبه بعدی قرار دارد.

جدول ۲۳- آماره‌های خلاصه: شیوه کنترل درون سازمانی

میانگین رتبه	مؤلفه‌های مربوط به شیوه کنترل درون سازمانی
۴/۰۵	آموزش کارکنان
۳/۷۸	آشنایی ارباب رجوع با قوانین و مقررات
۳/۹۹	تشدید مجازات‌ها
۳/۵۵	خصوصی سازی (کاهش تصدی گری دولت)
۳/۷۳	سیاست زدایی از نظام اداری
۳/۷۸	مکانیزه نمودن کلیه امور اجرایی

با توجه به جدول مربوط به میانگین رتبه‌های شیوه‌های کنترل عوامل درون سازمانی مشاهده می‌شود که از بین عوامل فوق، آموزش کارکنان (۴/۰۵) و تشدید مجازات‌ها (۳/۹۹) بیشترین

و خصوصی سازی (کاهش تصدی گری دولت) (۳/۵۵) کم ترین تأثیر را در کاهش بروز و گسترش فساد اداری-مالی در بین کارکنان بانک دارا می باشند.

جدول ۲۴- مؤلفه های مربوط به شیوه کنترل برون سازمانی

میانگین رتبه	مؤلفه های مربوط به علل پیدایش برون سازمانی
۳/۶۴	آزادی رسانه های گروهی در افشای تخلفات اداری
۳/۸۵	افزایش حقوق کارکنان دولت
۴/۱۲	سیستم های کنترل مالی کارآمد
۴	قوانین و مقررات کارآمد

با توجه به جدول مربوط به میانگین رتبه های شیوه های کنترل عوامل برون سازمانی مشاهده می شود که از بین عوامل فوق، سیستم های کنترل مالی کارآمد با میانگین رتبه ۴/۱۲، بیش ترین و آزادی رسانه های گروهی در افشای تخلف های اداری با میانگین رتبه ۳/۶۴، کم ترین تأثیر را در کاهش بروز و گسترش فساد اداری-مالی در بین کارکنان بانک دارا می باشند.

جدول ۲۵- رتبه علل تخلفات کارکنان بانک از دیدگاه طبقات دو گانه جامعه آماری تحقیق

تخلفات	از دیدگاه مدیران	از دیدگاه کارکنان
درجه خویشتاوند سالاری در جامعه	۴/۴۱	۴/۵۴
عدم پابندی جامعه به رعایت موازین شرعی	۴/۱۰۶	۳/۸
قانون گریزی در فرهنگ جامعه	۳/۹۸	۴/۱۸
عدم تناسب میان نرخ رشد تورم و نرخ رشد حقوق کارکنان	۴/۱۸	۳/۸۵
فقدان مزایای جنبی برای کارکنان	۳/۲۸	۴/۵۲
احساس نابرابری اقتصادی کارکنان دولت در مقایسه با سایر اقشار جامعه	۳/۹۰۵	۳/۷۳
فقدان مکانیزم‌های کنترل مناسب در سازمان	۳/۹۴	۳/۷۷
وجود شبکه‌های غیر رسمی در سازمان	۴/۵۷	۳/۲۲
فقدان امنیت شغلی	۳/۲۱	۳/۰۳
فقدان نظام پاداش کارآمد در سازمان	۳/۴۲	۳/۴۸
پیچیدگی قوانین و مقررات	۳/۵۳	۳/۵۸
عدم آشنایی ارباب رجوع با قوانین و مقررات	۳/۵۲	۳/۶۲
بالا بودن کمیت قوانین و مقررات	۳/۲۶	۳/۳
ضعف کیفیت قوانین و مقررات	۳/۷۹	۳/۷۶
فقدان وجدان کاری	۳/۸۳	۳/۸۸
برخورداری کارکنان از روحیات مبتنی بر مصرف گرایی و رفاه زدگی	۳/۶	۳/۳۵
درجه ریسک پذیری کارکنان	۳/۱۲	۳/۰۱

با توجه به نتایج به دست آمده از جدول فوق، می توان نتیجه گرفت که از دیدگاه مدیران، وجود شبکه های غیر رسمی در سازمان و درجه ریسک پذیری کارکنان به ترتیب بیش ترین و کم ترین اهمیت را در بین علل پیدایش فساد اداری-مالی دارا می باشند. همچنین از دیدگاه کارکنان بانک، عامل درجه خویشاوندسالاری در جامعه و درجه ریسک پذیری کارکنان به ترتیب بیش ترین و کم ترین اهمیت را در بین علل پیدایش فساد اداری-مالی به خود اختصاص داده اند. که بیش ترین اهمیت هر یک از این عوامل در ظهور و گسترش فساد اداری-مالی از دیدگاه دیگر محققین مورد بررسی و تأیید قرار گرفته بود.

جدول ۲۶-رتبه عوامل کنترل درون سازمانی فساد از دیدگاه مدیران و کارکنان

عوامل کنترل	رتبه از نظر مدیران	رتبه از نظر کارکنان
آموزش کارکنان	۳۱/۴	۶۹/۳
آشنایی ارباب و رجوع با قوانین و مقررات	۸۹/۳	۶۷/۳
تشدید مجازات ها	۸۱/۳	۱۷/۴
خصوصی سازی (کاهش تصدی گری دولت)	۴۳/۳	۶۶/۳
سیاست زدایی از نظام اداری	۸۱/۳	۶۶/۳
مکانیزه نمودن کامل امور اجرایی	۹/۳	۶۶/۳

با توجه به نتایج حاصل از جدول فوق، می توان نتیجه گرفت که از دیدگاه مدیران، آموزش کارکنان بیش ترین و خصوصی سازی (کاهش تصدی گری دولت) کم ترین اثر را در کاهش فساد اداری-مالی کارکنان بانک دارا می باشند. همچنین از دیدگاه کارکنان، تشدید مجازات ها بیش ترین و خصوصی سازی (کاهش تصدی گری دولت)، سیاست زدایی از نظام اداری و مکانیزه نمودن کامل امور اجرایی کم ترین اثر را در کاهش فساد اداری-مالی کارکنان بانک رقم زده است.

جدول ۲۷-رتبه شیوه های کنترل برون سازمانی فساد از دیدگاه مدیران و کارکنان

عوامل کنترل	رتبه از نظر مدیران	رتبه از نظر کارکنان
قوانین و مقررات کارآمد	۹۶/۳	۰۳/۴
افزایش حقوق کارکنان	۸۵/۳	۸۵/۳
آزادی رسانه ها در افشای تخلفات	۵۶/۳	۷۲/۳
سیستم های کنترل مالی کارآمد	۹۳/۳	۳۲/۴

داده‌های جدول بالا مبین این موضوع است که از دیدگاه مدیران، قوانین و مقررات کارآمد و آزادی رسانه‌ها در افشای تخلفات به ترتیب بیش‌ترین و کم‌ترین اثر را در کاهش فساد اداری-مالی کارکنان بانک دارد. لیکن از دیدگاه کارکنان، سیستم‌های کنترل مالی کارآمد بیش‌ترین و آزادی رسانه‌ها در افشای تخلفات کم‌ترین اثر را در کاهش فساد اداری-مالی کارکنان بانک به خود اختصاص داده‌اند. مضافاً اینکه بیش‌ترین اهمیت این عوامل در کاهش فساد اداری-مالی از دیدگاه دیگر محققین مورد بررسی و تأیید قرار گرفته بود.

نتیجه‌گیری:

در بررسی فرضیه اول تحقیق، نقش وضعیت اقتصادی در بروز و گسترش فساد اداری-مالی مورد تحلیل قرار گرفت. با توجه به آماره آزمون t و میانگین نمره بعد اقتصادی کارکنان در رابطه با فساد اداری-مالی (۳/۷۶)، این فرضیه مورد تأیید است، به عبارت دیگر از دیدگاه کارمندان بانک‌های مورد آزمون، عوامل اقتصادی در بروز فساد اداری-مالی نقش موثری دارند. این یافته تحقیق را بدین گونه می‌توان تبیین نمود که وضعیت اقتصادی کارکنان بانک‌های دولتی شهرستان شاهرود باید مورد توجه قرار گیرد چرا که کارکنان در صورتی می‌توانند وقت و نیروی خود را صرف خدمت به سازمان نمایند که سازمان هم متقابلاً نیازهای آنان را در ارتباط با هزینه‌های زندگی تأمین نماید. چرا که عواملی مانند عدم تناسب میان نرخ رشد تورم و نرخ رشد حقوق کارکنان (حسینی، ۱۳۸۸)، احساس نابرابری اقتصادی کارکنان دولت در مقایسه با سایر بخش‌ها (خداداد حسینی و فرهادی نژاد (۱۳۸۰)) و فقدان مزایای جنبی برای کارکنان (رسولی و شهایی (۱۳۸۸)) در اثربخشی نهایی کار افراد در سازمان تأثیرگذار است.

در بررسی فرضیه دوم این تحقیق، نقش ویژگی‌های فردی و فرهنگی جامعه در بروز و گسترش فساد اداری-مالی کارکنان بانک‌ها مورد تحلیل قرار گرفته است. با توجه آماره آزمون t و میانگین نمره بعد ویژگی‌های فردی و فرهنگی جامعه در رابطه با فساد اداری-مالی (۳/۶۷) این فرضیه مورد تأیید می‌باشد کارکنان بانک مواردی از قبیل قانون‌گریزی در فرهنگ جامعه و وجود شبکه‌های غیر رسمی در سازمان را از عوامل فرهنگی می‌دانند که به صورت بالقوه می‌تواند زمینه‌های فساد را در بین کارکنان فراهم آورند، همچنان که رفیع پور (۱۳۸۴) بین سه متغیر (۱- ارزش‌ها، ۲- فردگرایی، ۳- عدم پایبندی مذهبی) و بروز فساد در ایران رابطه معناداری به دست آورد. همچنین کارکنان بانک فقدان وجدان کاری (افضلی، ۱۳۹۱) و

برخورداری کارکنان از روحیات مبتنی بر مصرف گرایی و رفاه زدگی (حسینی، ۱۳۸۸) را از ویژگی‌های فردی می‌دانند که در بروز فساد اداری-مالی موثر هستند. دیگر محققین نیز در تحقیقات خود بر روی سازمان‌های دولتی به نتایج مشابهی در این زمینه دست یافتند (ربیعی و آصف، ۱۳۹۱).

در بررسی فرضیه سوم این تحقیق، با توجه آماره آزمون t و میانگین نمره بعد ویژگی‌های سازمانی (۳/۳۹) در رابطه با بروز و گسترش فساد اداری-مالی، می‌توان نتیجه گرفت که رابطه معناداری بین این عامل و بروز و گسترش فساد اداری-مالی وجود دارد. در تبیین این موضوع باید گفت که فقدان امنیت شغلی (الوانی و جفره، ۱۳۸۴) و فقدان نظام پاداش کارآمد (Scanlan, 2008؛ Fokuoh, 2008) در سازمان، از ویژگی‌هایی هستند که می‌توانند کارکنان بانک را در معرض خطر فساد پذیری قرار دهند.

در بررسی فرضیه چهارم این پژوهش، با توجه آماره آزمون t و میانگین نمره بعد کیفیت و کمیت قوانین و مقررات (۳/۶۵)، در رابطه با بروز و گسترش فساد اداری-مالی می‌توان نتیجه گرفت که رابطه معناداری بین این عامل و بروز و گسترش فساد اداری-مالی وجود دارد (جدول ۱) که این موضوع توجه سیاست‌گذاران، قانون‌گذاران و مدیران ارشد بانک‌ها را می‌طلبد تا با تدوین قوانین کارآمد و اجرای مصرانه آن‌ها، نقش فسادزای این عامل را خنثی نمایند. قابل ذکر است که پیچیدگی قوانین و مقررات (Seldadyo and Haan, 2006)، ضعف کیفیت قوانین و مقررات (Seldadyo and Haan, 2006)، عدم آشنایی ارباب رجوع با قوانین و مقررات (رسولی و شهابی، ۱۳۸۸) بررسی، به طوری که نتایج این پژوهش نیز با نتایج تحقیقات ذکر شده، همسو است.

در بررسی فرضیه پنجم این پژوهش، نقش تعالیم مذهبی-دینی و اهرم‌های مدیریتی در بروز و گسترش فساد اداری-مالی کارکنان بانک‌ها مورد تحلیل قرار گرفت. با توجه به آماره آزمون t و میانگین نمره بعد تعالیم مذهبی-دینی و اهرم‌های مدیریتی (۳/۵۰) در رابطه با فساد اداری-مالی، می‌توان نتیجه گرفت که اثر این عامل در بروز و گسترش فساد اداری-مالی در بین کارکنان، زیاد است و از دیدگاه کارکنان بانک عدم پایبندی به موازین شرعی و درجه ریسک پذیری کارکنان از عواملی هستند که در بروز فساد اداری-مالی موثر واقع می‌شوند (جدول ۱). دیگر محققین نیز به نتایج مشابهی در زمینه تأثیر تعالیم دینی-مذهبی (علی آبادی، ۱۳۸۲) و اهرم‌های مدیریتی (عظیمی و همکاران، ۱۳۸۹) بر بروز فساد اداری-مالی در سازمان‌ها دست یافتند.

در بررسی فرضیه ششم این پژوهش، با توجه به آماره آزمون t و میانگین نمره بعد درجه خویشاوند سالاری (۴/۴۸) و بروز و گسترش فساد اداری-مالی می‌توان نتیجه گرفت که بین این عامل و فساد اداری-مالی رابطه موثری وجود دارد (جدول ۱). با توجه به میانگین قابل توجه این عامل بر بروز و گسترش فساد اداری-مالی کارکنان بانک، توجه ویژه‌ای می‌طلبدا با تدوین قوانین کارآمد و اجرای مصرانه آن‌ها، نقش فسادزای این عامل را خنثی نمایند. نتایج دیگر محققین نیز حاکی از موضوع می‌باشد (شکری و خیرگو، ۱۳۸۸).

در بررسی شیوه‌های اعمال کنترل درون سازمانی بر کاهش بروز فساد اداری-مالی، با توجه آماره آزمون t و میانگین نمره بعد روش‌های اعمال کنترل درون سازمانی (۳/۷۷) و فساد اداری-مالی، می‌توان نتیجه گرفت که رابطه معناداری بین این عامل و فساد اداری-مالی وجود دارد و میزان تأثیر آن زیاد است (جدول ۱). از دیدگاه کارکنان بانک آموزش کارکنان (نجفی کلوری و همکاران، ۱۳۹۱)، آشنایی ارباب رجوع با قوانین و مقررات (نجفی کلوری و همکاران، ۱۳۹۱؛ حسینی، ۱۳۸۸)، تشدید مجازات‌ها (نجفی کلوری و همکاران، ۱۳۹۱؛ شکری و خیرگو، ۱۳۸۸)، خصوصی سازی (کاهش تصدی گری دولت) (نجفی کلوری و همکاران، ۱۳۹۱)، سیاست زدایی از نظام اداری (خداداد حسینی و فرهادی نژاد، ۱۳۸۰) و مکانیزه نمودن کامل امور اجرایی از عواملی هستند که در کاهش بروز فساد اداری-مالی موثر واقع می‌شوند. دیگر محققین نیز به نتایج مشابهی دست یافتند (افضلی، ۱۳۹۱).

در بررسی شیوه‌های اعمال کنترل برون سازمانی بر کاهش بروز فساد اداری-مالی، با توجه به آماره آزمون t و میانگین نمره بعد روش‌های اعمال کنترل برون سازمانی و فساد اداری-مالی، می‌توان نتیجه گرفت که رابطه معناداری بین این عامل و فساد اداری-مالی وجود دارد و میزان تأثیر آن زیاد است (جدول ۱). لذا موارد بررسی شده در این پژوهش شامل آزادی رسانه‌های گروهی در افشای تخلفات اداری (حسینی، ۱۳۸۸)، افزایش حقوق کارکنان دولت (نجفی کلوری و همکاران، ۱۳۹۱)، سیستم‌های کنترل مالی کارآمد (نجفی کلوری و همکاران، ۱۳۹۱) ؛ (Amundsen, 2000؛ Seldadyo and Haan, 2006) و قوانین و مقررات کارآمد (عظیمی و همکاران، ۱۳۸۹؛ شکری و خیرگو، ۱۳۸۸)، در کاهش بروز فساد اداری-مالی کارکنان بانک‌ها مؤثر است.

نتایج حاصل از رتبه بندی آزمون فریدمن بیانگر این مطلب است که از دیدگاه کارکنان بانک‌های دولتی شهرستان شاهرود عوامل درجه خویشاوند سالاری، وضعیت اقتصادی

کارکنان، کیفیت و کمیت قوانین و مقررات، ویژگی های فردی و فرهنگی جامعه، تعالیم مذهبی-دینی و اهرم های مدیریتی و ویژگی های سازمانی، به ترتیب می توانند از جمله عوامل تأثیرگذار بر بروز فساد در بانک ها باشند که در این میان نقش عامل درجه خویشاوند سالاری و وضعیت اقتصادی کارکنان بسیار پررنگ تر به نظر می رسد. همچنین از بین روش های کنترل درون سازمانی، آموزش کارکنان و تشدید از بین روش های کنترل برون سازمانی، سیستم های مالی کارآمد به عنوان موثرترین روش های کاهش بروز و گسترش فساد اداری-مالی در بین کارکنان بانک ها مشخص شد.

به طور کلی با توجه به نتایج تحقیق و نگاهی کلی نسبت به عوامل بروز تخلفات اداری-مالی و روش های پیشنهادی از طرف مدیران و کارکنان بانک های دولتی شهرستان شاهرود، پیشنهادهای زیر ارایه می شود:

- * بازنگری و اصلاح نظام پرداخت کارکنان با توجه به وضعیت اقتصادی جامعه نظیر تورم
- * افزایش آگاهی های عمومی از آثار فساد اداری-مالی
- * تشویق شهروندان و کارکنان به اطلاع رسانی و افشاگری
- * اجرای دقیق و منسجم تر قوانین و مقررات در امر فساد استخدامی
- * آموزش رفتار حرفه ای و فرایندها و نیز آگاهی دادن نسبت به قوانین و مقررات در جهت احتراز از انجام تخلف عمد یا سهو
- * افزایش نیروی انسانی متخصص، توانمند و مسلط به سیستم های مکانیزه در واحدهای کنترل و نظارت و آموزش نیروهای فعلی
- * تشدید مجازات ها به عنوان عامل موثری در کنترل بخشی از کارکنان متخلف

منابع:

- ادیب، محمدحسین، ۱۳۸۰. جامعه شناسی ایران. هشت بهشت. سال دوم. شماره ۴. ۸۷ صفحه
- افضلی، عبدالرحمن، ۱۳۹۱. فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه: علل، پیامدها و راه کارهای برون رفت. مجله حقوقی بین المللی. سال پنجم. شماره ۴۵. صفحه ۲۳۵-۲۶۴.
- الوانی، سیدمهدی و منوچهر جفره، ۱۳۸۴. ارایه یک الگوی نظری برای کنترل و مهار فساد اداری. مجله اقتصاد و مدیریت. سال دوم. شماره ۷۰. صفحه ۱۲۹-۱۴۷.

- الوداری، حسن، ۱۳۸۶. بازاریابی و مدیریت بازار. دانشگاه پیام نور تهران. ۲۴۲ صفحه.
- بهمنش، مالک، ۱۳۹۰. گلوگاه‌های بروز فساد در نظام بانکی و راهکارهای مقابله با آن. گزارش پژوهشی معاونت برنامه ریزی و مدیریت منابع مرکز پژوهشی و برنامه ریزی. سال چهارم. شماره ۴۱. ۳۵ صفحه.
- حسینی، سیدمحمد، ۱۳۸۸. بررسی عوامل موثر در بروز و گسترش تخلفات اداری و روش‌های کنترل آن در اداره‌های دولتی شهرستان پیرانشهر. توسعه تجارت. ۲۴ صفحه.
- خداداد حسینی، سیدحمید و محسن، فرهادی نژاد. ۱۳۸۰. بررسی فساد اداری و روش‌های کنترل آن. مجله مدرس. سال پنجم. شماره ۱. صفحه ۳۸-۵۳.
- دلاوری، سجاد و محمد، حسین قربانی، ۱۳۸۶. بررسی عوامل موثر بر بروز و گسترش تخلف‌های اداری در بین کارکنان و روش‌های کنترل آن. دومین همایش مدیریت سرمایه‌های انسانی با رویکرد کاربردی. ۵ صفحه.
- ربیعی، علی و هاجر آصف، ۱۳۹۱. نقش فرهنگ سازمانی در پیشگیری از بروز فساد اداری. مدیریت دولتی. سال چهارم. شماره ۱۰. صفحه ۴۵-۵۸.
- رسولی، رضا و بهنام، شهابی، ۱۳۸۸. فساد اداری در مدارس آموزشی: عوامل موثر بر پیدایش، گسترش و کاهش آن. مدیریت دولتی. سال اول. شماره ۳. صفحه ۱۹-۳۴.
- رفیع پور، فرامرز، ۱۳۸۴. توسعه و تضاد. سهامی انتشار. چاپ پنجم. ۵۹۹ صفحه.
- ریج، هاینزوی و کونتز، هرولد، ۱۳۸۶. اصول مدیریت (ترجمه: علی پارسائیان). چاپ اول. ۲۶۳ صفحه.
- زاهدی، شمس السادات، سینا. محمدنبی و مهدی. شهبازی، ۱۳۸۸. بررسی عوامل موثر بر کاهش فساد اداری (مطالعه موردی در شهرداری تهران). مدیریت فرهنگ سازمانی. سال هفتم. شماره ۲۱. صفحه ۲۹-۵۵.
- زاهدی، شمس السادات، ۱۳۸۱. نگرشی بر فساد و آثار آن. دانش مدیریت. سال پنجم. شماره ۱. ۱۰ صفحه.
- شکری، زینب و منصور، خیرگو، ۱۳۸۸. آیا خصوصی سازی فساد اداری را کاهش می‌دهد؟. کارآفرینان امیرکبیر (قوانین و مقررات). سال هفتم. شماره ۱۸. ۵۵ صفحه.
- صفری، سعید و حمیدرضا، نائی، ۱۳۸۰. رویکردهای مختلف در مبارزه با فساد، مجموع

مقاله‌های دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی در کشور. دانشکده مدیریت دانشگاه تهران. ۱۴۵ صفحه.

عباس زادگان، سیدمحمد، ۱۳۸۳. فساد اداری. دفتر پژوهش‌های فرهنگی. ۱۳۸ صفحه.

عظیمی، حسن، علی، عطاfer، علی، شایمی برزکی، ۱۳۸۹. بررسی عوامل مدیریتی و سازمانی موثر بر فساد اداری-مالی در سازمان‌های دولتی مراکز استان‌های اصفهان و زنجان. اندیشه مدیریت راهبردی. سال چهارم. شماره ۲. صفحه ۱۲۹-۱۴۷.

علی آبادی، علی، ۱۳۸۲. ریشه‌های توسعه نیافتگی در جهان سوم. رامین. چاپ اول. ۳۶۷ صفحه.

عیوضی، محمد رحیم، ۱۳۸۶. امنیت جمهوری اسلامی ایران در فرآیند جهانی شدن. نگرش راهبردی. سال نهم. شماره ۷۹ و ۸۰. صفحه ۳۹-۵۶.

فرخ سرشت، بهزاد، ۱۳۸۳. بررسی عوامل موثر در بروز فساد اداری به منظور ارایه الگویی جهت کاهش اثرات آن در روند توسعه جمهوری اسلامی ایران. دانش مدیریت. سال نهم. شماره ۶۶. صفحه ۶۵-۸۴.

نجاری، رضا، ۱۳۷۸. علل تخلفات اداری و چگونگی پیشگیری از آن‌ها، ارتقای سلامت نظام اداری. همایش نظام اداری و توسعه. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور. ۲۳ صفحه.

نجفی کلوری، مقصود، محمود گودرزی، اوالفضل، فراهانی و حسن اسماعیلی بیدهندی، ۱۳۹۱. عوامل موثر بر بروز فساد در سازمان‌های ورزشی. مدیریت ورزشی. سال چهارم. شماره ۱۴. صفحه ۱۰۹-۱۲۲.

Ades, A. and Di Tella, R. (1999), "Rents, Competition, and Corruption", American Economic Review, Vol. 89, No. 4, Pp: 92-982.

Al-Marhubi, F.A. (2000), "Corruption and Inflation", Economics Letters, Vol. 4, No. 66, Pp: 199-202.

Amundsen, I. (2000), "Research on Corruption; A Policy Oriented Survey", Chr. Michelsen Institute (CMI) & Normalization Institute of International Affairs. Working Paper, Vol. 99, No. 7, Pp: 64-651.

Faria, J. R. (2001), "Rent Seeking in Academia", American Economist. Vol. 9, No. 45, Pp: 69-74.

Fokuoh, E.A. (2008), "The Fight against Corruption and Its Implications for Development In Developing And Transition Economies", Journal of Money Laundering Control, Vol. 11, No. 1, Pp: 76-87.

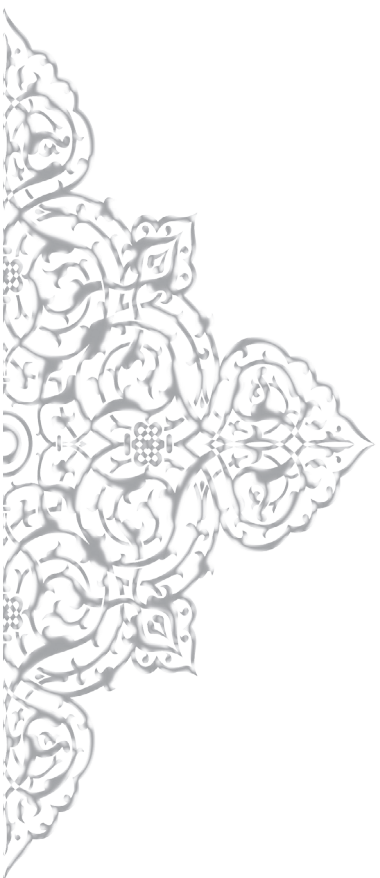
Scanlon, G. (2008), "Offences Concerning Directors And Officers of Company: Froude And Corruption In The United Kingdom- The Present And The Future", Journal of Financial Crime, Vol. 15, No. 1, Pp: 22-37.

Seldadyo, H. and Haan, J. (2006), "The Determinants of Corruption: A Literature Survey and New Evidence", Paper Prepared For the 2006 EPCS Conference, Turku, Finland, Vol.3, No.10, Pp: 20-23.

Wei, S.J. & Wu, Y. (2001), "Negative Alchemy? Corruption, Composition of Capital Flows, and Currency Crises", NBER working paper, Pp: 81-87.

Zhao, J.H. and Kim, S.H. and Du, J. (2003), "The Impact of Corruption and Transparency on Foreign Direct Investment: An Empirical Analysis", Management International Review, Vol. 43, No. 10, Pp: 41-62.

چکیده استیجاری انگلیسی

Politico- Economical Challenges and the Legal developments in Iran's oil contracts

M.Vahedi
M.Sadeghpour
E.Molla Ebrahimi
G.Nasr

Abstract

During the twentieth century, in terms of oil contracts and legal developments occurring in terms of political and economic developments play an important role in determining the fate of the oil-rich countries have The issue of oil-related developments is the recent one hundred years. In the year 1908 the first oil well was discovered in Masjed Soleiman until now many oil contracts on the basis of legal & regulations are formed. These contracts have always been a source of great controversy. Futures studies indicate a dramatic change in the country in the process of signing contracts with concessions and transfer of ownership will also begin. But after the nationalization of the oil industry in 1336 AD with the passage of the Petroleum Law, the concessions and contracts terminated or allowed to transfer the ownership interest of a vector (cooperative agreements) established the presence pass. Futures studies indicate a dramatic change in the country in the process of signing contracts with concessions and transfer of ownership will also begin. Influenced by national movements Petroleum Act 1353 AD expressly prohibited venture contracts and service contracts (contractors) are on the agenda is In the years after the conclusion of the Petroleum Rules 1353 AD and 1366 AD of the buyback alternative petroleum service contracts in the country to promote .In this cross-sectional study seeking ways and means of making interest a library of legal and contractual evolution in recent decades, with a focus on legal and historical precedents are discussed.

Keywords: Legislation, Oil contracts, Concessions, Cooperative agreements, Service contracts, Buyback.

Evaluating the effectiveness of different agents of religious socialization, religiosity and other variables in preventing economic crimes in Iran

Mahmood Shahabi

Abstract

While corruption occurs in many countries it has increased in Iran in recent years. In this paper the results of the first cross-sectional study in Iran examining different correlates of white-collar crime both in private and public sectors are presented. Theoretically, the present paper is framed in competing or alternative theories of white-collar crimes including Hirschi & Stark's theory of the fear of hell's fire, Collins and Schmidt's theory of personality correlates of white-collar crimes, James William Coleman's sociological theory of corruption, and finally Cornish and Clark's economic theory of white-collar crimes. In a higher level of analysis, the present paper is relied on public choice theory, which attributes the phenomenon to a lack of competition in either or both economic and political arenas. According to this theory, all else equal, greater intervention in terms of size and scope of government increases the supply of rents, and correspondingly, corrupt behavior. The data were obtained in the spring 2012 from 120 managers currently active in Iranian corporations and official departments and also 120 white-collar criminals who formerly held such positions and currently incarcerated in prisons. Participants filled out paper and pencil scales measuring some personality correlates of white-collar crimes (hedonism, narcissism, lack of behavioral self-control), motives (dealing with the crisis threatening the criminal, the family, or the company), level of religious socialization through interpersonal communication (via orientation family, close friends, schools, and community), level of religious socialization through the media (religious programs broadcast from the national radio and television broadcasting organization, books, movies and CDs), level of the individual's religiosity, individual's perception of the probability of being arrested, individual's perception of the levels of criminal opportunity, and some demographic variables such as socio-economic status, age, education level. The logistic regression analysis accounted for 75 per cent of the variance between the two groups. White-collar crime in Iran is predicted by individual's perceived risk (probability) of being caught, and individual's perception of the levels of criminal opportunity. In sum, sociological and economic approaches and consequently institutionalist approach (and not culturalist approach) do discriminate between white-collar offenders and non-offenders.

Keywords: white-collar crimes, religious socialization, religiosity, public choice theory.

Study of the relationship between intellectual capital and organizational performance in government organizations in southern regions of the country

Aliakbar Izadi Sadi

Abstract

The world is changing from industrial-based to knowledge-based economy. In this regard, one of the most important and essential elements is intellectual capital (IC). The purpose of this study is to examine the relationship between IC (i.e. human capital, structural capital, relational capital) and organizational performance (OP) within the National Iranian South Oil Company (Staff sector - Ahvaz). This research is an applied descriptive-co relative research. The data collecting instrument is questionnaire (Cronbach α of IC, OP = .92, .85). The hypothesis testing was conducted using SPSS18 (Pearson correlation coefficient, one factor ANOVA, t-test) and model development was conducted using AG on 100 Executive managers. Statistical support are founded for the hypothesized relationships and results confirm a positive relationship between intellectual capital and organizational performance ($\eta^2=40\%$, $\text{sc}=58\%$, $\text{RC}=31\%$) and also dimensions of IC impact on each other and on organization performance within the company. It shows a confirmation of previous studies but the difference in psychometric item evaluation given the unique geographical and sectoral context. Some recommendations are then made for researchers.

Keywords: intellectual capital, human capital, structural capital, relational capital, organizational performance;

Role of NGOs in Preventing and combating corruption in the executive bodies of Sistan and Baluchestan province

Masud Akefi(Ph.D)
Mohammadreza Mirzadeh

Abstract

The present study applies a descriptive-analytical approach and field research to analyze the role of NGOs in preventing and fighting corruption in the executive systems in Sistan and Baluchistan Province. The research statistical population includes all members of NGOs and executive systems of Sistan and Baluchistan Province. Using purposive judgment sampling the directors and deputies of NGOs and executive systems are given Likert 14-item questionnaires of five options to gather information about the system. They are also provided with Likert 36-item questionnaires of five points to gather data about NGOs. The 84 questionnaires are distributed among the executive organizations and 30 questionnaires among NGOs. The narrative of the study is content type. Using Cranach's alpha coefficient, the reliability is estimated %88 for the questionnaires considered for organizations and %84 for the questionnaires considered for NGOs. Chi-square and Friedman tests are used to analyze the research questions. Worthy mentioning that, the whole statistical analysis is performed by SPSS software, version 19. The results from findings show that the organizations of Sista and Baluchistan Province play an important role in preventing the corruption in executive systems. Ranking the systems, in terms of prevention, shows that government regulatory institutes in cooperation with NGOs are in the first place; government regulatory organizations are in the second place, mass media in third place, and NGOs in fourth place. Management capabilities, human resources and finance NGOs are ranked at the first level in case of preventing corruption, support capabilities are moderate. Ranking the systems, in terms of fighting corruption shows that the government regulatory systems stand in first place, government regulatory systems in cooperation with NGOs stand in second place, mass media are ranked number three, and NGOs are ranked number four. Management capabilities, human forces, support and financial capabilities of NGOs are of the highest importance in terms of fighting the corruption. The results from the data gathered from Sistan and Baluchistan NGOs suggest that NGOs have a low capacity in terms of funding and support, while human resources enjoy a high capacity in terms of preventing corruption in this province. Ranking the capacity and capability of NGOs in preventing corruption shows that the capacity of human resources is in the highest rank, then supporting capacity stands in third place. Ranking the major activity of NGOs in preventing corruption indicates that providing public trainings are of the highest importance in reporting corruption, reporting news and information about corruption in governmental and non-governmental organizations are ranked number two, and considering the suggestions resulted from effective reports are ranked number three. Furthermore, anti-corruption aspects are very important for NGOs.

Key words: organizational corruption, NGOs, executive systems.

Assessing the quality of the health care and medical services of the social security organization of Urmia city

Faramarz Emamgolizad bari

Yagob Alavimatin (Ph.D)

Jafar Beikzad (Ph.D)

Abstract

Quality management has made an outstanding evolution in industry and business in recent decades. According to this, evaluating the customer's satisfaction to make evolution in medical, and insurance system and reforming the foundations, and substantial development of quality orientation, and necessity of regarding the standards of providing services with high quality, and replying to changeful requirements of society, is taken to account as one of the bases of maintaining and improving competitive advantage of governmental and private organizations. Purpose of this research is evaluating the satisfaction of medical and insurance service receivers of the Social Security of Uremia province according to SERVQUAL model.

Statistical Population of this research is recipients of health care and insurance of Organisation of Social Security in Urmia. Number of insured social security in branches one and two are respectively equal to 68936 and 49439 and whole number of population is 118375. In this research, Morgan table is used to evaluate the mass of sample. Since the medical and insurance service receivers of the Social Security of Uremia province are more than 100000 people, the mass of sample is 384 people. Meanwhile, SERVQUAL standard questionnaire is used to gather information related to research variables. In order to determining content validity, consulting is performed with informed persons in relation to questions of research questionnaire. Cranach's alpha also used to evaluating reliability of research questionnaire. Cranach's alpha equals to 0.938, which shows good reliability of research questionnaire. In this research descriptive statistical methods such as frequency distribution, percent, and average are used to study and compare the gathered information by questionnaire, and in the part of Inferential statistics correlation coefficient, one-sample average tests, and comparing the average of two societies play the same role to evaluate the satisfaction of members of sample from the quality of medical and insurance services.

Results of statistical analysis show the customer's satisfaction about replying and perennial in providing insurance and medical services of the Social Security of Uremia province. According to results, customers are indifferent about the elements of physical measures, certainty, and unity. Additionally, studying the difference in perceptions of answerers according to different variables of demography including sex, age, education, and their insurance background shows that in most cases there is no difference among several groups.

Keywords: Services, Quality, Quality management, SERVQUAL Model, Customer's satisfaction, The Social Security

Historical roots of corruption and fighting against it in Russia

Jahangir Karami(Ph.D)
Roghieh Keramatinia

Abstract

This article is a descriptive-analytical research based on Russian data and sources, Historical investigation of corruption in Russia and fighting against until the end of the Sovietera. Moreover, it presents western scientists' ideas about and definitions of the corruption, and besides that points out the strength and weakness of Russian government' policy and measures.

The main question of the article is about the reason of formation of corruption and its permanency. The hypothesis focuses on the role of government's totalitarian nature and it's structural characteristics as the basic factor of forming this corruption. In fact, the article's main goal is presenting a kind of typology the evolutionary process of corruption and persistence it in the Soviet period. Therefore it is trying to introduce the historical roots of corruption and fighting against it, relating origins of many of today's administrative system problems in Russian.

Keywords: Corruption, Russia, Fighting corruption, Historical record, Totality, Soviet Union

Pathology of the Causes of Financial-Official Violations among Some Bank Tellers and Some Solutions to reduce it

Bagheri

Ebrahim Abbasi PhD

Abstract

The aim of this study is investigating the effective factors in the emergence and spread of financial-administrative violations and procedures to control them in the State Banks of Shah rood City. The statistical population in this study was 39 branches of State Banks in Shahrood, including Keshavarzi, Sepah, Melli and Mellat banks with 311 personnel. With regard to Morgan Table, 175 questionnaires were prepared and distributed among the mentioned banks' personnel.

To collect the data, the reliable questionnaire of Khadadad Hosseini and Farhadi Nejad (2002) was employed. It should be noted that this questionnaire is of standard type, which is designed in an article under the title of the study of official corruption and the ways to control it by Seyed Hamid Khodadad Hosseini and Mohsen Farhadi Nejad (2002). The reliability and validity of this questionnaire is measured among the head departments of former Khorasan province and it is verified by other authors as well (Hosseini, 2010).

To analyze the data, Kolmogorov Smirnov test, monodomain T-test, Friedman test, factor analysis and SPSS software and Excel software were used in addition to descriptive statistics indicators.

The results of the study showed that there is a significant relationship between degrees of nepotism (4/48), economic status of the staff (3/76), personal and cultural characteristics of the society (3/67), the quality and quantity of rules and regulations (3/65), religious doctrines and administrative levers (3/50), institutional features (3/39) and the emergence and spread of financial- administrative corruption.

In addition, among the inter-organizational control procedures, staff training (4/05), and intensifying the sanctions (3/39) had the highest effect on the emergence and spread of financial- administrative corruption among the bank tellers and privatization (reducing the government authority), with (3/55) rank, had the lowest effect. Among the extra-organizational control procedures, efficient financial control systems with the mean rank of 4/12 had the highest effect on the emergence and spread of financial- administrative corruption among the bank tellers, and freedom of mass media in disclosing the financial- administrative violations with the mean rank of 3/64 had the lowest effect.

Keywords: Financial- administrative Violations; Financial- administrative Corruption Control; Economical Status of the Staff; Rules and Regulations; Personal and Cultural Features of the Society.

Articles

Politico- Economical Challenges and the Legal developments
in Iran's oil contracts

Evaluating the effectiveness of different agents of religious
socialization, religiosity and other variables in preventing
economic crimes in Iran

Study of the relationship between intellectual capital
and organizational performance in government
organizations in southern regions of the country

Role of NGOs in Preventing and combating corruption
in the executive bodies of Sistan and Baluchestan
province

Assessing the quality of the health care and medical
services of the social security organization of Urmia city

Historical roots of corruption and fighting against it in Russia

Pathology of the Causes of Financial-Official Violations
among Some Bank Tellers and Some Solutions to reduce it

Evaluation Knowledge Quarterly

Volume 6; Number 19; Spring 2014

Propertier: General Inspection Organization (GIO)

Managing Director: Naser Seraj

Editor in Chief: Ibrahim Shahrokhian

Editorial Advisory Board

Dr. Hamidreza Malek mohamadi , Dr. Hossein Gholami, Dr. Norooz Hashemzahi,
Dr. Seyedmohamadreza Seyednoorani, Dr. Alireza Deyhim, Dr. Maghsoud Amiri,
Dr. Mehdi Sobhaninejad

Editor: Sara Askarnia

Excutive Manager: Ameneh Kashani movahhed

Tel: 61362135-61362161

bazrasi.research@136.ir

www.bazresi.ir

Address: 6th Floor, GIO Headquarter, Gharani Crossroad, Taleghani St., Tehran, Iran

Evaluation Knowledge Quarterly

19

ARTICLES

Political challenges, economic and Legislation Evolution in Iran oil contracts

Evaluating the effectiveness of different agents of religious socialization, religiosity and other variables in preventing economic crimes in Iran

Analytical work on governance and financial control in inspection Syp model (Case Study: Isfahan Province)

The effect of the business environment for foreign direct investment and economic growth in MENA countries, Islamic

Analysing of quring and insurance social supporting organization (Case study: urmia)

Professional ethics in the field of monitoring and inspection in administrative system, with emphasis on religious teachings

Diagnostics of the Causes of Financial-Official Violations' Incidence among Some Bank Tellers along with Some Solutions to reduce them

